

HERMANN RÓBERT

AZ IHÁSZI ÜTKÖZET
EMLÉKKÖNYVE
1849-1999

**A kötet készült az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc
egyetlen Veszprém megyei csatája,
a Pápa melletti Ihászi-pusztánál vívott ütközet emlékére**

**PÁPA VÁROS ÖNKORMÁNYZATA, AZ
AGROPRODUKT RT. PÁPA ÉS
MARCALTÓ KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA**
anyagi támogatásával

© Hermann Róbert

ISBN 963 03 7829 9

**Kiadja a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár
Felelős kiadó: dr. Hermann István igazgató**

PÁPA, 1999.

TARTALOM

Az íhászi ütközet

Bevezető

A Kmety-hadosztály felvonulása és a magyar haditervek

A császári-királyi támadás

A Rába-átkelők elvesztése

A szemben álló felek

Az íhászi ütközet, 1849. június 27.

A Kmety-hadosztály elszakadása

Az ütközet továbbélése a szakirodalomban

Glosszárium

Rövidítések jegyzéke

Az íhászi ütközet okmánytára

1. Budapest, 1849. június 13. Asbóth Sándor őrnagy, a kormányzóelnöki iroda katonai osztályának vezetője átirata Szabó Imre hadügyminisztériumi államtitkárhoz

2. Győr, 1849. június 14. Klapka György vezérőrnagy jelentése Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezérhez Esztergomban

3. Győr, 1849. június 15. Klapka György vezérőrnagy átirata Kmetyhez Téten

4. Tét, 1849. június 15. Kmety jelentése Klapka György vezérőrnagyhoz Győrben

5. Tét, 1849. június 16. Kmety diszpozíciója június 16-ára

6. Kiscell, 1849. június 15. - Győr, 1849. június 17. Ivánkovits János Vas megyei teljhatalmú kormánybiztos jelentése Poeltenberg Ernő vezérőrnagyhoz, a VII. hadtest parancsnokához Győrben, s Zám-belly Lajos ezredes Klapka vezérőrnagy megbízásából Kmetyhez intézett hátirata

7. Karakó, 1849. június 15. Nászluhácz Lajos mérnök jelentése Gaál Miklós vezérőrnagynak

8. Szegvár, 1849. június 15. Gaál Miklós vezérőrnagy, várnokkari főigazgató másolatban megküldi Kmetynek Pápara Nászluhácz Lajos mérnök jelentését

9. Győr, 1849. június 15. Klapka György vezérőrnagy átirata a KHI-hoz Esztergomban

10. Esztergom, 1849. június 15. Bayer József ezredes, a KHI vezetője jelentése Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezérnek

11. Budapest, 1849. június 15. Szabó Imre hadügyminisztériumi államtitkár átirata a kormányzó elnöki hivatal katonai osztályának

12. Budapest, 1849. június 16. Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezér válasza Klapka György vezérőrnagy június 14-i levelére

13. Tét, 1849. június 16. délelőtt 11 óra. Kmety jelentése a KHI-nak Esztergomban

14. Tét, 1849. június 16. Kmety jelentése Klapka György tábornoknak Győrbe

15. Esztergom, 1849. június 16. Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása Kmety-hadosztályának Téten

16. Tét, 1849. június 17. este 10 óra. Kmety jelentése a KHI-nak Esztergomban

17. Budapest, 1849. június 17. Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium tábornokai osztálya vezetője átirata Bayer József ezredeshez, a KHI vezetőjéhez

18. Tét, 1849. június 18. Kmety jelentése Görgei Artúr hadügyminiszterhez és fővezérhez Budapesten

19. Esztergom, 1849. június 18. reggel 5 óra. Bayer József ezredes, a KHI vezetője válasza Klapka György vezérőrnagy június 14-i levelére

20. Pápa, 1849. június 18. Polgár János, Pápa város számvevője kérvénye Görgei Artúr hadügyminiszterhez, Kmety utóiratával

21. Marcaltó, 1849. június 18. Üchtritz Emil alezredes, dandárparancsnok jelentése a hadügyminisztériumnak és a hadsereg főparancsnokságának
22. Tét, 1849. június 19. Kmety jelentése a KHI-hoz Tatán
23. Tét, 1849. június 19. A Kmety-hadosztály harcrendje
24. Szilsárkány, 1849. június 19. Károly Pál őrnagy, a 10. Vilmos huszárezred 2. őrnagyi osztályának parancsnoka jelentése a Kmety-hadosztály parancsnokságához
25. Pozsony, 1849. június 19. Haynau tábornagy utasítása a hadtestparancsnokoknak
26. Marcaltó, 1849. június 20. Üchtritz alezredes, dandárparancsnok jelentése Kmetyhez Tétre
27. Csorna, 1849. június 20. Vajda Gábor százados jelentése Kmetyhez Tétre
28. Győr, 1849. június 20. Zámnelly Lajos ezredes, a VII. hadtest vezérkari főnöke levele Poeltenberg Ernő vezérőrnagy megbízásából Kmetyhez, a 15. hadosztály parancsnokához
29. Tét, 1849. június 21. Kmety jelentése a KHI-nak Tatán
30. Tét, 1849. június 21. délb. Kmety utasítása Üchtritz Emil alezredesnek Marcaltón
31. Marcaltó, 1849. június 21. éjjel 11 órakor. Üchtritz alezredes dandárából jelentkező önkéntes felderítők nevét jelentik Kmetyhez Tétre
32. Sopron, 1849. június 21. éjjel 1 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához
33. Tét, 1849. június 22. este 6 óra. Kmety átirata a VII. hadtest parancsnokságának Győrben
34. Tét, 1849. június 22. este 7 óra. Kmety jelentése a KHI-nak Tatára
35. Tata, 1849. június 22. Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása a Kmety-hadosztályhoz Téten
36. Pápa, 1849. június 22. Zsurmay őrnagy a 10. huszárezred parancsnoka jelentése Kmetyhez
37. Budapest, 1849. június 22. Kossuth Lajos kormányzóelnök utasítása Kmetynek
38. Tata, 1849. június 23. Ludvig János kormánybiztos levele Kossuth Lajos kormányzóelnöknek
39. Pozsony, 1849. június 23. Ramming alezredes, Haynau tábornagy vezérkari főnöke utasítása Gablenz őrnagynak, a császári-királyi I. hadtest vezérkari főnökének
40. Nagycenk, 1849. június 23. A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) a hídvonathoz
41. Tét, 1849. június 24. délelőtt fél 11 óra. Kmety jelentése a VII. hadtesthez Győrben
42. Tét, 1849. június 24. délelőtt 11 óra. Kmety jelentése a KHI-nak Tatán
43. Tét, 1849. június 24. Kmety utasítása Zsurmay Lipót őrnagynak Pápán
44. Győr, 1849. június 24. Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Üchtritz Emilnek Marcaltón
45. Tata, 1849. június 24. délb. A KHI utasítása Kmetyhez Téten
46. Pozsony, 1849. június 24. Haynau diszpozíciója az újabb hadműveletekre
47. Eszterháza, 1849. június 24. A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) a hídvonathoz
48. Eszterház, 1849. június 24. este fél 9 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához
49. Pozsony, 1849. június 24. Ramming alezredes, Haynau tábornagy vezérkari főnöke utasítása 1.) Weber tábornagy őrnagyhoz 2.) Dobner tábornagy századoshoz, a Schneider-dandár tábornagy tisztjéhez 3.) Hahn őrnagyhoz, a III. hadtesti vezérkari főnökéhez
50. Kiscell, 1849. június 25. Ivánkovits János Vas megyei teljhatalmú kormánybiztos levele Kmetyhez Marcaltóra vagy Tétre
51. Szany, 1849. június 25. Vathay Barnabás huszárszázados, a 10. (Vilmos) huszárezred 1. őrnagyi osztálya 1. századának parancsnoka jelentése

52. Tata, 1849. június 25. délelőtt 11 óra. Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása a VII. hadtesthez Győrben és a Kmety-hadosztályhoz Marcaltón
53. Marcaltó, 1849. június 25. este fél 7 óra. Kmety jelentése a VII. hadtest parancsnokságának Győrben
54. Pozsony, 1849. június 25. Haynau utasítása a hadtestparancsnokoknak
55. Kapuvár, 1849. június 25. délután fél 1 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához
56. Kapuvár, 1849. június 25. délután 1 óra. A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) az utáskülönítménynek
57. Marcaltó, 1849. június 26. délután 3 óra. Kmety jelentése a.) a KHI-nak Tatán b.) a VII. hadtest parancsnokságához Győrben
58. Szentpéter, 1849. június 26. délután fél 4 óra. Üchtritz Emil alezredes jelentése Kmetynek Marcaltón
59. Marcaltó, 1849. június 26. délután 6 óra. Kmety jelentése Kossuth Lajos kormányzóelnökhöz
60. Győr, 1849. június 26. Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Kmetyhez Marcaltón
61. Egyed, 1849. június 26. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a Dossen-dandárnak 4.) a tüzérparancsnokságnak 5.) az utáskülönítménynek
62. Egyed, 1849. június 26. A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának átirata a császári-királyi I. hadtest parancsnokságához
63. Egyed, 1849. június 26. A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának jelentése a hadsereg főparancsnokságához
64. Szany, 1849. június 26. Gerstner vezérőrnagy, dandárparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának
65. Sebes, 1849. június 26. délután 5 óra. Weiss 4. szluini határőrezredesi százados jelentése Schütte altábornagy, hadosztályparancsnoknak
66. Szany, 1849. június 26. Schütte altábornagy, hadosztályparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának
67. Öttevény, 1849. június 26. Franz Schlik altábornagy, a császári-királyi I. hadtest parancsnoka jelentése a hadsereg főparancsnokságához
68. Hely és dátum nélkül [Marcaltó, 1849. június 26. délután fél 6 óra - Mórchida, 1849. június 26-27. éjjel] Kmety utasítása Pongrácz László alezredesnek, Pongrácz László utóirata, és Horváth Zsigmond százados jelentése
69. Tata, 1849. június 27. hajnali 5 óra. A KHI utasítása a.) átirata Klapka György vezérőrnagyhoz Komáromban b.) utasítása Kmety-hadosztályhoz Marcaltón
70. A várkeszői hídnál, 1849. június 27. reggel 8 óra. Schütte altábornagy, hadosztályparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának Tetre
71. Ihási tábor, 1849. június 27. déli 12 óra. Kmety jelentése a KHI-nak Tatán
72. Tata, 1849. június 27. délután fél 5 óra. A KHI a.) utasítása az I. hadtesthez Komjátiban, a II. hadtesthez Komáromban, a III. hadtesthez Érsekújvárott, a VII. hadtesthez Győrben, Horváth János alezredes különítményéhez Nyitrán és a Kmety-hadosztályhoz Marcaltón b.) átirata Klapka György vezérőrnagyhoz Komáromban
73. Győr, 1849. június 27. este háromnegyed 10 óra. Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Kmetyhez Marcaltón
74. Ihási, 1849. június 27. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának Árpáson

75. Magyaróvár, 1849. június 27. Haynau tábornok utasítása a.) Hauslab vezérőrnagynak b.) Moltke altábornagynak c.) Wohlgemuth altábornagynak
76. Téli tábor, 1849. június 27. este 10 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a császári-királyi hadsereg főparancsnokságának
77. Tapolca, 1849. június 28. reggel 1 óra. Kmetty jelentése a KHI-nak Tatára
78. Győr, 1849. június 28. Járósy Ádám alezredes, vezérkari főnök átirata, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy megbízásából Kmettyhez
79. Hely és dátum nélkül (A győri csatátér, 1849. június 28.) Görgei Artúr fővezér utasítása Liptay Ferenc alezredeshez
80. Városlőd, 1849. június 28. Horváth János százados, a székesfehérvári újonctelep parancsnoka jelentése Kmettyhez
81. Lébény, 1849. június 28. Haynau tábornok utasítása a.) Schneider ezredes, dandárparancsnoknak b.) Moltke altábornagynak, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának
82. A Szemerétől északra lévő állás, 1849. június 28. délután fél 3 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka jelentése a császári-királyi hadsereg főparancsnokságának Pozsonyban
83. Tenyő, 1849. június 28. este 8 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka utasítása Schütte altábornagy, hadosztályparancsnokhoz
84. Gyarmat, 1849. június 28. este fél 9 óra. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához
85. Tata, 1849. június 28. este 11 óra. Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása Kmettyhez Tapolcán
86. Budapest, 1849. június 28. Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium vezérkari osztályfőnöke levele Bayer József ezredeshez, a KHI vezetőjéhez
87. Mór, 1849. június 28. Zerboni százados, a 6. utászsorozat parancsnoka jelentése Moltke altábornagyhoz, a császári-királyi III. hadtest parancsnokához Téten
88. Gyarmat, 1849. június 28. Schütte altábornagy kimutatása az 1849. június 27-i ihaszi ütközet veszteségeiről
89. Tapolca, 1849. június 29. Horváth János százados, a székesfehérvári újonctelep parancsnoka jelentése Kmettyhez
90. Ács, 1849. június 29. Poeltenberg Ernő vezérőrnagy átirata Kmettyhez
91. Tata, 1849. június 29. A KHI jelentése a hadügyminisztériumhoz
92. Komárom, 1849. június 29. este fél 8 óra. Bayer József ezredes utasítása Kmettyhez Kisbén
93. Mezőőrs, 1849. június 29. este fél 8 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmándon
94. Győr, 1849. június 29. Haynau tábornok jelentése a császári-királyi hadügyminisztériumhoz
95. Mór, 1849. június 30. délután fél 4 óra. Angyal mór jegyző jelentése Csapó József első alispánnak Székesfehérvárra
96. Kisbér, 1849. június 30. délután 5 óra. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához Csepen
97. Csepi tábor, 1849. június 30. este negyed 9 óra. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmándon
98. Várpalota, 1849. június 30. éjjel 11 óra. Kmetty jelentése a KHI-hoz Komáromban
99. Kisbér, 1849. június 30. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához Csepen
100. Kisbér, 1849. június 30. - Csép, 1849. július 3. Kitüntetési előterjesztések az ihaszi ütközetben kitűnt császári-királyi katonákról

- a.) Kisbér, 1849. június 30. A császári-királyi 9. hatfontos gyalogüteg kimutatása az ihászi ütközetben kitűnt legénységről
- b.) Kisbér, 1849. július 1. A 30. (Nugent) gyalogezred 1. Landwehr zászlóaljának kimutatása az ihászi ütközetben kitűnt legénységről
- c.) Kisbér, 1849. július 2. A 30. (Nugent) gyalogezred 3. zászlóalj 15. századának kimutatása az ihászi ütközetben kitűnt legénységről
- d.) Csép, 1849. július 3. A 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának kimutatása az ihász ütközetben kitűnt legénységről
- 101. Mór, 1849. július 1. éjjel 3 óra. Angyal móri jegyző jelentése Csapó József első alispánnak Székesfehérvárra
- 102. Ihász, 1849. július 1. Id. Stetina Ferenc számvevő bizonyítványa
- 103. Komárom, 1849. július 1. Albrecht Vilmos alezredes, a KHI helyettes vezetője utasítása a VII. hadtestnek helyben
- 104. Várpalota, 1849. július 1. Kmety átirata Hertelendy József századoshoz Keszthelyen
- 105. Pest, 1849. július 1. éjjel. Kossuth és Szemere közlik Kmetyvel a minisztertanács határozatát
- 106. Hely és dátum nélkül, [1849. július 1. után]. Haynau táborszernagy jelentése
- 107. Székesfehérvár, 1849. július 2. Kmety jelentése Kossuth Lajos kormányzó elnökhöz
- 108. Seréd, 1849. július 2. Főrhezi György jelentése
- 109. Seréd, 1849. július 2. este fél 10 óra. Üchtritz Emil alezredes, a 12. (Nádor) huszárezred 1. őrnagyi osztályának parancsnoka jelentése Kmetyhez Székesfehérvárra
- 110. Keszthely, 1849. július 2. Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztos levele Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztoshoz Kaposvározt
- 111. Kisbér, 1849. július 2. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához
- 112. Cegléd, 1849. július 3. délután 3 óra. Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium vezérkari osztályfőnöke levele Kossuth Lajos kormányzó elnökhöz Budapesten
- 113. Kaposvár, 1849. július 3. Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztos levele Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztoshoz
- 114. Keszthely, 1849. július 4. Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztos levele Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztoshoz
- 115. Kisbér, 1849. július 4. délután 4 óra. Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához
- 116. Bábolna, 1849. július 5. reggel 8 óra. - Nagyigmánd, 1849. július 5. reggel 9 óra. Haynau utasítása a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához és Moltke altábornagy, hadtestparancsnok hátirata
- 117. Paks, 1849. július 5. este 11 óra. Kmety jelentése Henryk Dembinski altábornagy, helyettes főparancsnoknak Pesten
- 118. Paks, 1849. július 5. A Kmety-hadosztály létszámkimutatása
- 119. Paks, 1849. július 6. Kmety utasítása a Pakson állomásozó Calzada utászőrnagynak
- 120. Kisbér, 1849. július 6. Schütte altábornagy jelentése a hadsereg főparancsnokságának Nagyigmándon
- 121. Kisbér, 1849. július 8. Schütte altábornagy jelentése a hadsereg főparancsnokságának Nagyigmándon
- 122. Nagyigmánd, 1849. július 9. Haynau utasítása a Schütte-hadosztálynak Kisbéren
- 123. Mocsá, 1849. július 9. Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmándon

124. Szeged, 1849. augusztus 6. A császári-királyi hadsereg főparancsnokság Detail-Kanzlei utasítása a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának parancsnokságához

125. Medves, 1849. augusztus 11. Hubatschek őrnagy, a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának parancsnoka jelentése császári-királyi hadsereg főparancsnokság Detail-Kanzlei-ához

Visszaemlékezések az ihászi ütközetről

1. Kmety szóbeli közlései hadosztálya működéséről (1851 körül)
2. Másolat Üchtritz báró, ezredes, s a magyar hadsereg 6. lovasdandár parancsnokának 1848-1849 évi naplójából
3. Thurzó Miklós: Kmety György
4. Kmety visszaemlékezése a hadosztály elszakadásáról a Görgei emlékiratairól írott bírálóban
5. Ludwig Carl Oberbauer, a 30. (Nugent) gyalogezred Landwehr-zászlóaljának századosa visszaemlékezése
6. Adatok Plathy István honvédőrnagy naplójából
7. A csornai csata. Nagy Gusztáv 1848/49. honvédhuszár főhadnagy naplójegyzeteiből
8. Veszprém, 1889. január 12. Kovács Antal veszprémi hivatalnok levele Kovács Imre ev. ref. lelkészhez:
9. Budapest, 1890 január 8. Hatala Péter levele Kiss Ernőhöz
10. Alsózaturca, 1890. február 1. Trsko János levele Kiss Ernőhöz
11. Turócszentmárton, 1890. február 3. Részlet Szüllő Géza királyi tanácsos, tanfelügyelő Kiss Ernőhöz intézett leveléből
12. Turócszentmárton, 1890. február 16. Szüllő Géza királyi tanácsos, tanfelügyelő levele Kiss Ernőhöz
13. Hatala Péter visszaemlékezése
14. Pogátsnik Miksa: Dicsőséges napok emléke
15. Trskó János: Az ihászi-pusztai csata

A kötetben előforduló császári-királyi tisztek névsora

Képek jegyzéke

HERMANN RÓBERT AZ IHÁSZI ÜTKÖZET

Bevezető

Pápa város lakossága viszonylag szerencsésnek mondhatta magát 1848-49-ben. 1848 őszén a Jellačić vezette horvát csapatok a várostól északra vonultak vissza Győrön át Moson és Magyaróvár felé. Az első császári-királyi csapatok, Ferdinand Althann ezredes különítményének katonái csak 1849. január 13-án vonultak be a városba, de februárban már szinte az egész különítmény elvonult, s a hátrahagyott horvát helyőrség olyan rossz morális állapotban volt, hogy március folyamán állítólag a polgárok őrizték őket, hogy meg ne szökjenek. 1849. április 22-27. között a pápaiak látták, amint a fővárost kiürítő császári-királyi fősereg egyes egységei átvonulnak a városon, s ezzel a megszállás hosszú időre végetért.¹ Rövidesen megkezdődött az újoncozás a magyar sereg számára. Az első magyar egység, a bő gatyát, Viktória-dolmányt és pörge kalapot viselő Hunyadi-huszárok egy szakasza csak 1849. május 19-én érkezett meg a városba.²

Május 24-én megérkezett Buda visszavételének híre, rövidesen pedig a Hunyadi-huszárok újabb osztaga érkezett meg a városba.³ Június 8-án a 10. (Vilmos) huszárezred századai érkeztek meg a Győrt és a Rába-vonalat védő VII. hadtesttől, 11-én pedig átvonult a városon Kmety György ezredes 15. hadosztálya is. A derék pápaiak rövidesen megérezték a háború szelét. Június 12-én a hadosztály továbbvonult Marcaltó felé, s az éjjel átkelve a Rábán, 13-án a hajnali órákban Csornán rajtaütött az ott lévő császári-királyi dandáron. Az est folyamán azonban három löveg és vagy 100 huszár vágatott be a városba, azt kiáltozva: „A németek jönnek.” Rövidesen félreverték a harangokat, s a nép nagy része kaszára-kapára kapott. A városon kívül megforduló huszárok immáron azt kiabálták, hogy „Éljenek a magyarok!” A nép viszonzta: „Éljenek a huszárok!” Ekkor azonban az összegyűlt tömeg egy része megtámadta a császárpártinak mondott Reguly János szabómester házát, szabályosan megostromolta és kirabolta azt. Regulyt először letartóztatták, majd a börtönből kivezettkék, s végeztek vele.⁴

A csornai ütközetből visszatérő Kmety erre a várost ostromállapotba helyezte, azonban ezt 18-án felfüggesztette.⁵ Június 22-én hat átszökött császári-királyi könnyűlovast lehetett látni a városban, s, ahogy Plosszer Ferenc pápai káplán írja, „mi már boldog álmainkban Bécset is lábainkhoz borulva szemléltük, s a magyar dicsőség fénye elhomályosíthatatlanul ragyogott szemeink előtt”, amikor bekövetkezett a végzetes fordulat. Június 26-án a magyar csapatok egy része a Rábaköz felé indult. Az éjszaka folyamán már Malomsoknál csatároztak, majd másnap a Pápától északnyugatra lévő ihási pusztára vonultak vissza.

¹ Hermann István, 1998. 64., 69-70., 73-77. o.; Varju: Vidovics 55. o.

² Hermann István, 1998. 79. o.

³ Hermann István, 1998 80-81. o.

⁴ Hermann István, 1998. 82-89. o.; Varju: Vidovics 74-75. o.; Beck Vilma: Egy hölgy emlékiratai az 1848-49-iki magyar szabadságharcból. Ford. Halász Sándor, Miskolc, 1901. 160-161. o.

⁵ Hudi József: Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848/49-ben. (In:) Kredics László szerk.: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3. k. Veszprém, 1984. 489. o.

Június 27-én délután 3 és 4 óra között már ágyúlövéseket lehetett hallani, „melynek a sűrűsödő robaja - mint Plosszer káplán uram írja - irtózáttal tölté el az ehhez nem szokott pápaiakat.” A rémületnél azonban erősebb volt a kíváncsiság. Maga Plosszer is felmászott a templomtoronyba, s onnan nézte a császári-királyi és magyar csapatok küzdelmét. „De a seregek úgy tűntek föl, mint a füzesek messziről szemlélve, az ágyúkból pedig csak füstöt láttunk, s ropogást hallottunk.” Más, bátrabb pápaiak egészen Ihászig mentek ütközetet nézni. Plosszer káplánnak dolga volt, aznap temetésen kellett részt vennie, s nem minden aggodalom nélkül celebrálta a szertartást, mert az ágyúdörgés mindig közelebből hallatszott. Este 7 órára megszűnt a lövöldözés, az eredményről azonban mit sem lehetett tudni. Pápán csak azt tudták, hogy mindkét fél megtartotta állását. Nem sok jót ígért viszont az, hogy két sérült löveg s több sebesült katona érkezett Pápára. Este 8 órakor megkezdődött a magyar csapatok visszavonulása Tapolcafő felé. A lakosok rettegve várták a császári-királyi csapatok bevonulását, hiszen hallották, hogy azok kirabolták Marcaltót. Ám június 28-án reggel egy ágyúlövés dördült, a császári-királyi csapatok pedig északra, Szemere felé fordultak. Pápára csak július 17-én vonultak be az első császári-királyi csapatok.⁶

Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános június 27-én a délutáni órákban éppen aludt, amikor 4 óra tájban igen közélről ágyúlövéseket, „valami harmincat” hallott. Fél öt körül újabb ágyúlövések dördültek, s még fél hatkor is tartott az ágyúzás. „Marcaltó körül kell a csatának lenni” - írta naplójába. Június 28-án már Pápakovácsin is megjelentek a Száraz főhadnagy vezette huszárok, de éjjel 11-kor ezek is elvonultak.⁷

Az ihászi ágyúdörgés egészen Veszprémig hallatszott. Francsics Károly borbélysegéd este 7 óra tájban a piactéren sétálgatva néhány ismerőseivel találkozott, akik mind azt kérdezték tőle, hallotta-e az ágyúzást. „Én nem hallottam semmit” - válaszolta Francsics. Aztán a városháza elé siettek, „mintha valamit várnunk kellett volna.” Egyszer csak két kocsi közeledett; mindkettőn sebesült honvédek feküdtek. Június 28-tól 30-áig tartott a sebesültszállító kocsik átvonulása, s közben folyamatosan érkeztek „fegyveres gyalog katonák” is. Az utolsó magyar katonák, Horváth százados frissen felszerelt újoncai július 1-jén vonultak át a városon Székesfehérvár felé.⁸

Ágyúdörgés, csapatmozgások, sebesültek, hírek és álhírek, félelmek: ebből állt a háború a polgári lakosság számára. A háború a külső szemlélő számára valóban maga a vegytiszta zűrzavar. A háborúnak azonban van egy másik arca is. Ezt az arcát, a háború rendszerét mutatják számunkra a parancsok, létszámkimutatások, jelentések és kitüntetési előterjesztések, azok az okmányok, amelyek rendet igyekeznek hozni a káoszba. De a háború egészéhez a szubjektív naplófeljegyzések és visszaemlékezések ugyanúgy hozzátartoznak, mint a rendet sugalló okmányok. Hiszen nincs olyan összecsapás, ütközet vagy csata, amelyiknek lefolyását és eredményét nem befolyásolnák esetleges, a hivatalos okmányok által meg nem említett tényezők: az egyéni bátorság és gyávaság, a jó vagy rossz helyzetfelismerés. Az 1849. június 27-i ihászi ütközet is ennek tipikus példája. Az ütközet története azonban nem tárgyalható önmagában, s ezért szükséges néhány szót szólnunk az előzményekről.

⁶ Hermann István, 1998. 90-93. o.; Hudi József: Pápa város önkormányzata 1848/49-ben. (In:) Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 337. o.

⁷ Varju: Vidovics 75-76. o.

⁸ Francsics Károly 237-238. o.

A Kmety-hadosztály felvonulása és a magyar hadtervek

A magyar hadsereg 1849. május 21-én visszafoglalta Buda várát, s ezzel lehetővé vált az újabb hadjárat megindítása. Görgei Artúr fővezér május 25-én Bayer József ezredes, vezérkari főnök vezetésével létrehozta a Központi Hadműveleti Irodát (KHI). Ez előbb Esztergomban, majd Tatán tartózkodott, s onnan adta ki utasításait. Feladata az volt, hogy a főszereg meglehetősen hosszú vonalon állomásozó hadtesteinek műveleteit koordinálja.⁹ Az intézmény helyzete sajátos volt, hiszen egy ezredes diszponált többnyire tábornokok vezette hadtestekkel.

Május 27-én a feldunai hadsereg I., II. és III. hadteste megindult Budáról, hogy Esztergomnál átkelve a Dunán, felvonuljon a Vág melléke.¹⁰ A Duna jobb partján egyedül a Kmety-hadosztály indult el nyugat felé. Görgei június 16-án Klapkához intézett levele szerint a hadosztály „azt a főfontosságú feladatot kapta, hogy a Balaton meg a 7. hadtest balszárnya közti vonalt fődözzé, miért is neki hátrálási vonalul a veszprém-székesfehérvári út tüzetett ki, s mindkét a főváros visszavonulás céljául.” (12. irat)

A főszeregnek volt egy kisebb csoportosítása, amelybe a Rába-vonalon álló VII. hadtest, illetve a komáromi várőrség, a VIII. hadtest tartozott, s ennek volt egy külön főparancsnoka, Klapka György vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka személyében. Dél felől ehhez csatlakozott Kmety-hadosztálya, amely azonban közvetlenül a KHI alárendeltségébe tartozott. Klapka korábban a II. és III. hadtestekkel is diszponálni akart, de ezt Görgei megakadályozta.

Június 11-én a Poeltenberg Ernő vezérőrnagy vezette VII. hadtest jobbszárnyának biztosítására küldött Kmety-hadosztály megérkezett Pápára. Június 12-én innen kiindulva ütött rajta június 13-án a hajnali órákban a Csornán állomásozó, Franz Wyss vezérőrnagy vezette császári-királyi féldandáron. Kmety egyik dandára elvágta a Wyss-dandár Kapuvár felé történő visszavonulásának útját, s a honvédek Csorna bevétele után a császári-királyi csapatokat a Hanság felé nyomták. Ha a császári-királyi utászok néhány nappal korábban nem állítják helyre a Hanságon átvezető hidakat, Wyss csapatai magyar fogságba esnek; így azonban súlyos veszteségek árán elérték Bősárkányt. Maga az ellenséges parancsnok, Wyss vezérőrnagy, a császári-királyi hadsereg egyik legjobb tábornoka azonban holtan maradt a csatatéren. Az ütközet azzal az előnnyel is járhatott, hogy meggyorsítja a császári-királyi csapatok remélt átcsoportosítását a Duna jobb partjára, s ezzel megkönnyíti a Vág mentén tervezett magyar támadás sikerét.¹¹

Kmety-hadosztálya a június 13-i csornai ütközet után Tétre vonult vissza. Kmety június 16-án a 10. (Vilmos) huszárezred hat századát fél lovasüteggel Pápára rendelte, a 45. és a 2. besztercebányai honvéddzászlóalj Marcaltőre vonult. Három (10., 23., 33.) honvéddzászlóalját, két század vadászát, a fél lovasüteget és a teljes gyalogüteget, valamint a 12. (Nádor) huszárezred két századát Téten tartotta. Egy-egy gyalogszázada megszállta a marcaltői, malomsoki, mórachidai, kisbabóti és rábaszentmihályi Rába-átkelőket, s mind a Rába mentén, mind Kiscell felé szorgalmasan járőröztetett. (4-5., 13., 16. irat) A hadosztály létszáma 5092 fő, 1224 ló és 17 löveg volt. (23. irat).

⁹ Az erről szóló intézkedést magyar fordításban közli Asbóth Lajos I. k. 200-203. o.

¹⁰ Az utasítást közli Asbóth Lajos I. k. 200-203. o. A haditervre lásd Görgey Artúr II. 101-102., 113-115. o.; Spira György, 1993. 178-179. o. Spira fordításában az áll, hogy Tatánál „hír szerint összpontosulóban volt egy újonnan szervezett csapatokból álló 12.000 fős tartalék”. Az eredeti szöveg tanúsága szerint a mondat helyes fordítása így hangzik: „Tatánál egy újonnan szervezett csapatokból álló 12.000 fős tartalékot kellett volna összevonni”.

¹¹ Markó - Balázs; Király Iván; Huszár János. A hadijelentést közli Böhm - Farkas - Csikány 158. o.

A jó kezdetet azonban nem követte hasonló folytatás. Ennek egyaránt voltak személyi és stratégiai okai. A tavaszi hadjárat és Buda ostroma után a főszereg hadtestparancsnoki karában jelentős változások következtek be. Az I. hadtestet Klapka György vezérőrnagytól Nagysándor József vezérőrnagy, korábban a III. hadtest, majd a főszereg lovassági parancsnoka vette át. Damjanich János helyére Knezić Károly, korábban a III. hadtest hadosztályparancsnoka került. Nagysándorból Klapka stratégiai, Knezićből Damjanich taktikai merészsége és kezdeményező-készsége hiányzott. Egy jó hadtestparancsnok alatt mindketten alkalmasak voltak a kiadott parancsok teljesítésére, de az öntevékenységnek a csírája sem volt meg bennük. A tavaszi hadjáratban mind öntevékenységgel, mind hadászati tehetségével kitűnt Aulich Lajos helyére a II. hadtest élén Asbóth Lajos ezredes került. Asbóth bátor és kockáztató katona volt, de hiányzott belőle Aulich stratégiai tapintata. Gáspár Andrást, a VII. hadtest élén Poeltenberg Ernő ezredes váltotta fel. Poeltenberg Buda ostroma alatt Győrben és a Rába-vonalon állomásozott hadtestével, s nagy önállóságot igénylő feladatát, a szembenálló császári-királyi főszereg foglalkoztatását és lekötését kiválóan ellátta. Görgői önálló hadtestté akarta fejleszteni Kmety György ezredesnek a VII. hadtestről leválasztott hadosztályát is. Kmetyről nagyjából azt mondhatjuk el, amit Nagysándorról és Knezićről: hadosztályparancsnokként kitűnően megállta a helyét, ám a hadtestparancsnoki beosztás meghaladta képességeit. A dolgot tovább bonyolította, hogy a tavaszi hadjáratban a csapatokat „testközelből” irányító Görgői a hadügyminiszteri és fővezéri tiszt együttes betöltése miatt nem tudta személyesen irányítani a hadműveleteket, s a központi irányítás feladatát betöltő KHI a hadműveleti terület jelentős kiterjedése miatt nem tudott rugalmasan reagálni a hadjárat során felmerülő problémákra.

Mindezt bonyolította, hogy a magyar hírszerzésnek - akárcsak 1849 tavaszán az osztráknak - fogalma sem volt az ellenséges erők elosztásáról és súlypontjairól. A Központi Hadműveleti Iroda feladatát képező hadászati felderítéshez hasonlóan rossz volt az egyes hadtestek harcászati felderítése is. Végül pedig, a főszereg a délvidéki hadihelyzet alakulása, Perczel Mór hadtestének június 7-i kátyi veresége miatt nem kapta meg az ígért erősítéseket, s így helyi túlsúlyt sem igen tudott képezni a támadás során. A csapatokat az 1848 őszen kitört kolerajárvány és más betegségek is tizedelték.

A magyar csapatok arcvonala bányavárosoktól a Vág mentén lefelé Komáromig, illetve a Csallóközön és a Rába-vonal mentén Marcaltőig terjedt. A bányavárosokat Görgey Ármán őrnagy kb. 2700 főnyi különítménye őrizte. Ettől délre, Nyitra környékén Horváth János alezredes 1300 főnyi különítménye állott. Ettől délre az I. hadtest 7400 embere foglalt állást Mocsonok, Ürmény és Komjáti környékén. Innen az Érsekújváráig tartó szakaszt a III. hadtest 9200 katonája őrizte. Ettől délre a II. hadtest 8600 katonája biztosította a Komáromig terjedő szakaszt. A Csallóközben a komáromi várőrség 4000 főnyi hadosztálya tartotta megfigyelés alatt a császári-királyi csapatokat. Ez tartotta az összeköttetést a Győrben és környékén álló, kb. 9200 főnyi VII. hadtesttel. A magyar arcvonal legdélibb pontján, Marcaltő környékén a Kmety-hadosztály 5100 katonája állomásozott. A támadó hadsereg tehát kb. 47500 főt számlált. A komáromi várból később kivont újabb, 3400 főnyi csapatokkal együtt ez az erő megközelítette az 51.000 főt. Az arcvonal végpontjai között azonban légvonalban is 150 kilométer volt a távolság, a valóságban pedig legalább 250 kilométerrel számolhatunk.¹²

A magyar főszereg első komolyabb ellentámadási kísérletére június 16-án Zsigárd és Királyrév térségében került sor. A túlzottan bonyolult haditerv, a nem egyértelmű utasítások és az alvezérek

¹² A létszámokra lásd Berkó István: Az 1848-49-i magyar hadsereg létszáma. Magyar Katonai Szemle, 1929. 791-801. o. 792-795. o.; Hermann Róbert: Kossuth Sándor visszaemlékezése a győri csatára. Győri Tanulmányok. 1996. 17. k. 92. o.

nem megfelelő felkészültsége miatt azonban ez kudarcba fulladt: Asbóth Lajos II. hadtestét az I. és III. hadtestek lényegében cserben hagyták. Június 20-21-én Görgei személyesen vezényelte az újabb ellentámadási kísérletet. A magyar csapatok az első napon el is foglalták Zsigárdot, Peredet és Királyrévet, azonban másnap beérkezett a Julius Haynau tábornok császári-királyi főerege mellé rendelt orosz Panyutyin-hadosztály, s az I. hadtest tétlensége miatt a II. és III. magyar hadtest alulmaradt a túlerővel folytatott küzdelemben. Görgei Pestre utazott, hogy a kormánnyal az újabb haditervről tárgyaljon. Június 26-án a minisztertanács el is fogadta az általa előterjesztett, a honvéd főserég Komárom környéki összpontosításáról szóló tervet, s a Duna-balparti hadtestek rövidesen meg is kezdték levonulásukat Komárom irányába.¹³

Klapka és Bayer között állandó hatásköri összeütközések voltak, hiszen Bayer a főserég minden seregtestével rendelkezni akart, Klapka viszont gyakran éppen az ellenkező utasításokat küldte Poeltenberg vezérőrnagynak, a VII. hadtest parancsnokának. Klapka június 14-én követelte, hogy az alá rendelt seregtestekkel se Bayer, s más ne rendelkezzen. (2. irat). Másnap már utasítással felérő kérést küldött Kmetynek arról, hogy lovassága nagy részét Pápára rendelje, „amely a Kiscellre és Sárvárra vezető utakat erős megfigyelés alatt tartsa”, egy dandárt Marcaltőre toljon előre, s csupán a másikkal maradjon Téten. (3. irat). Kmety ennek eleget is tett. (4-5. irat). Június 15-én Klapka egyenesen a KHI-nak írt arról, hogy szerinte milyen károkkal jár az a tény, hogy a Duna-jobbparti hadműveletek irányítása nincs egy kézben. Ha ugyanis Kmety június 13-án nem tér vissza Csornáról Tetre, akkor Klapkának másnap alkalma lett volna a VII. hadtesttel az Öttevény mellett fekvő ellenséges csapatokat „megrohanni, és talán nagyobbbrészt elfogni.” (9. irat). Bayer még aznap tiltakozott Görgeinél Klapka igénye miatt, mondván, hogy a Kmety-hadosztály csupán a VII. hadtest szárnyának biztosítására vonult Pápára és a Rábához, s hogy ha Klapka megkapná ennek parancsnokságát is, akkor nyilván támadásba kezdene a Duna jobb partján, márpedig ez csak az ellenségnek kedvezne, amely ilyen módon az előnyomuló magyar hadoszlopokat bekeríthetné. (10. irat). A vitát Görgei döntötte el azzal, hogy Bayer érveit lényegében megismételve, összefoglalta a haditerv lényegét:

„1. A Duna jobb partján: az elfoglalt állásnak szilárd megtartása és a lehetőség szerinti megvédelmezése.

Hátrálási vonal: a 7. hadtest számára a Szönyre vezető országút; a Kmety-hadosztály számára a Székesfehérváron át a fővárosokba vivő országút.

2. Támadó hadművelet Vágon át Nagyszombat irányában - az érsekújvári Dunán át való megkerülés segélyével; - vagy pedig a körülményekhez képest arctámadás Pozsonyra. Ez utóbbi az esetre, ha az egész Vág-vonal s a Galícia felé vezető trencsényi szorosok birtokunkba visszakerülnek, s az ellenség Nagyszombatot idő előtt feladná. Mind a kettőt támogatják a Komáromból a Csallóközben végzendő tüntetések.

Hátrálási vonalak: mindegyik hadtesté az, amelyen előrenyomult.

3. Balsiker esetén a 7. és 8. hadtest koncentrálása Komáromban - a többieké a Duna bal partján, a körülmények szerint.” (12. irat) Végül június 18-án Bayer fejtette ki Klapkának, hogy az ellenség célja a magyar főserég hadászati állásának kétirányú átkarolása, s a Duna-jobbparti támadó hadműveletek ezt csak megkönnyítenék. (19. irat).

¹³ Szandai Sréter István: Görgey Vág-menti hadműveletei 1849. június hóban. Magyar Katonai Közlöny, 1910. 1-15. o.; Hermann Róbert: Az 1849. június 24-i, 26-i és 29-i minisztertanácsok. Komárom vagy Szeged? (In:) „Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc utóélete” című tudományos ülészak. Vaja, 1996. 7-16. o.

Bayer június 16-án a fentiek szellemében tudósította Kmetyt: „Az Ön fő feladata balszárnyunk biztosítása minden nagyobb veszéllyel szemben, amely azáltal előállhat, hogy az ellenség Kőszegen, Szombathelyen és Sárvárig erősen összpontosul. Ezredes Úr tartsa megfigyelés alatt a Rába-vidéket, s különösen a Gyöngyös völgyére fordítsa figyelmét.” Utasította, hogy a Rábán átvezető hidakat egy kivételével bontassa le, az anyagot azonban tartsa úgy készenlétben, hogy azokat néhány óra alatt ismét használható állapotban helyreállíthassa. Szállja meg erősebben Pápát, Marcaltót és Móríchidát, főhadiszállását tartsa egyelőre Téten. „A csornaihoz hasonló támadásokat nem túlzottan túlerejű ellenséges csapatok ellen a VII. hadtesttel egyetértésben, ahányszor csak alkalma nyílik reá, további utasítás nélkül is kivitelezhet” - jelölte meg feladatát. (15. irat)

Kmety június 16-án azt jelentette a KHI-nak, hogy Sopronnál a hírszerzői jelentések szerint 15.000 ellenséges katona áll 40 löveggel. (13. irat). Június 19-én Károly Pál őrnagy, a Vilmos-huszárok egyik parancsnoka arról számolt be, hogy Kapuvár környékét az ellenség kiürítette, de a lebontott hidak anyagát az ellenség készenlétben tartja. Vitnyédén és Eszterházán ellenséges csapatok állnak, a soproni erőkről viszont az ellenséges előőrsök sűrű láncolata miatt nem lehetett híreket szerezni. (24. irat). A kapott hírszerzői jelentések alapján Üchtritz Emil alezredes, a marcaltői dandár parancsnoka egyenesen azt javasolta, hogy „egy dandárral a kapuvári úton egyenesen Sopron ellen vonuljunk, mialatt a 2. dandár Sárváron át ugyanezen cél felé menne, ily módon az Eszterházán álló ellenséget hátba, míg a 7. hadtestnek az ellenséggel szemben frontálisan a Hanságon át kellene támadnia; e hadmozdulat koncentrikus volna, s egy időben volna kivitelezendő.” (26. irat). Az ellenség aktivitását csupán Bősárkány felégetése és kifosztása jelezte. (33-34. irat).

Kmety a kapott híreket jelentette a KHI-nek, Üchtritz pedig újabb hírszerzőket küldött ki. (29., 31. irat). Június 22-én Kmety azt jelentette, hogy a Sopronban és környékén lévő egész ellenséges hadtest számára naponta 8000 kenyéradagot vételeznek. A kapott hírszerzői jelentések szerint ebben a térségben 5000 fő, egy dandár, 31 löveg, 4 dragonyoszázad, 11 gyalogszázad, 2 vadászszakasz, és egy lovasszakasz állomásozik. (34. irat). A KHI ugyanezen a napon utasította Kmetyt, hogy minden kapott hírszerzői jelentésről értesítse a VII. hadtestet, s kölcsönösen támogassák egymást minden akcióban. (35. irat). Június 23-án maga Kmety is Tatára ment, hogy megtudja, mi történik a jobbszárnyon. (36. irat).

Ugyanezen a napon a VII. hadtest parancsnokságától azt a hírt kapta, hogy az ellenség rajta akar ütni Kapuváron és Csornán, s fel akarja azokat gyújtani. Ennek megghiúsítására egy portyázó különítményt küldött Csornára, amely 24-én azt jelentette, hogy az ellenség nem mutatkozik. Ugyanezen a napon közölte a KHI-val és Poeltenberggel, hogy 25-én Téten található csapataival előrenyomul Marcaltőre, a Vilmos-huszárezredet azonban Pápán hagyja. A malomsoki, móríchidai, kisbabóti és rábaszentmihályi Rába-átkelőket továbbra is megszállva tartja, amíg csak a VII. hadtest ott fel nem váltja, s az utóbbi helyen található hidat lebontatja. (41., 42., 43. irat). Június 25-én Vathay Barnabás huszárszázad jelentette, hogy magánértesülések szerint „az osztrák sereg előőrei, már Miháliig, Jobbaházáig és Beledig előre nyomultak.” (51. irat).

A magyar fél a császári-királyi csapatok közben bekövetkezett átcsoportosításából mit sem érzékelt. Június 20-án a VII. hadtest Lébény és Barátföld térségében indított korlátozott célú támadást, hogy a Vág-menti és csallóközi hadműveleteket megkönnyítse.¹⁴ Június 21-én a császári-királyi I. hadtest egy különítménye kirabolta és felgyújtotta Bősárkány falut, amelynek

¹⁴ Hermann: Győr 302-303. o. Lásd még a 28. iratot.

lakóit azzal gyanúsították, hogy az elmúlt napokban megtámadták a környéken állomásozó császári-királyi előőrsöket.¹⁵ Június 22-én Győrben és Tatán még semmit sem tudtak a Vág-menti ellentámadás sikertelenségéről.¹⁶

A június 14-16-i hatásköri összeütközést követően a Központi Hadműveleti Iroda csak a június 20-21-i Vág-menti támadás előtt küldött - általánosságban mozgó - utasításokat a VII. és VIII. hadtesteknek, illetve a Kmety-hadosztálynak. A Győr védelmével kapcsolatos intézkedések megmaradtak Klapka, s vezérkari főnöke, Szillányi Péter őrnagy kezében. Klapka már június 23-án számolt egy Győr elleni támadással, s Poeltenberg lelkére kötötte, hogy a várost védeni kell, de nem mindenáron.¹⁷ Az első erősítéseket azonban csak június 25-én indította útnak, de még másnap is úgy vélte, hogy a Vág-mentén Komáromhoz legközelebb álló, s valamennyi közül a leggyengébb II. hadtestnek csupán egy dandárját kell Kmety megerősítésére Pápára küldeni.¹⁸ Június 26-án Görgei úgy intézkedett, hogy Klapka vegye át az I., II. és III. hadtestek feletti főparancsnokságot, viszont mind az ő hadtestei, mind a VII. és VIII. hadtest, valamint a Kmety-hadosztály a KHI-tól kapja a diszpozíciókat.¹⁹

A főhadiszálláson tartózkodó Ludvigh János főkormánybiztos is csak arról tudta Kossuthot értesíteni, hogy az osztrákok „erejüket valahol összeponosítani akarják, s bennünket túlerővel megtámadni.”²⁰ A teljes bizonytalanságot jól mutatja, hogy Bayer ezredes még június 25-én is úgy vélte, hogy a császári-királyi főszereg a Vág mentén, illetve a Duna bal partján készül támadásra, s az ellenségről híreket szerzendő, felszólította Poeltenberget és Kmetyt, hogy küldjenek hírszerzőket „akár a legnagyobb költségek árán is Sopronba és Pozsonyba”, s jelentsék a tőlük kapott híreket. (52. irat).

Poeltenberg június 24-én beküldött összesítése a felderítési adatokról mindössze 11-12.000 főnyi császári-királyi katonaságról és 54 lövegről számolt be. Poeltenberg úgy vélte, hogy csak 28-án érkeznek újabb erősítések, s ezért jó lenne Kmetyvel egyesülten még előbb támadást indítani, majd ismét elfoglalni a győri állást. A jelentést megküldte nemcsak a Központi Hadműveleti Irodának, hanem Klapkának is, de egyik fél sem reagált a javaslatra.²¹ Ugyanezen a napon hírt kapott arról, hogy ellenséges csapatok érkeztek volna Kapuvárra, s Csorna felé vonulnának tovább. (44. irat) Másnap ezt jelentette Klapkának is, azzal, hogy az ellenség másnap támadni szándékozhat.²² Június 25-én Klapka is úgy vélte, hogy Poeltenberget Győrben meg fogják támadni, s ezért négy század huszárt és egy fél háromfontos üteget küldött segítségére. Ugyanezen a napon Prágay János őrnagy Szilasról közölte Poeltenberggel: az ellenség a Csallóközből Győr ellen vonul, hogy a várost bevegye.²³ Június 25-én maga Kmety is közölte Poeltenberggel, hogy az ellenség Sopronból előnyomul, s közel 30.000 főre rúg az ereje. (53. irat).

¹⁵ Hermann: Győr 304-305. o.

¹⁶ Hermann: Győr 306. o.

¹⁷ Magyar fordításban közli Görgey István II. 572. és Hermann: Győr 308-309. o.

¹⁸ Az iratokat magyar fordításban közli Görgey István II. 622-626., 630-631. o.; Hermann: Győr 313-327. o.

¹⁹ Közli Hermann: Győr 323. o.

²⁰ Közli Steier Lajos I. 132-133. o.

²¹ Közli Hermann: Győr 309-310. o.

²² Közli Hermann: Győr 312-313. o.

²³ Görgey István II. 622-623. o.; Hermann: Győr 313-314. o.

Poeltenberg e híreket jelentette mind a KHI-nak, mind Klapkának. Úgy vélte, hogy „az ellenség szándéka Győrt szemből foglalkoztatni, talán erőteljesen meg is támadni, balszárnyunkon azonban erőteljesen előnyomulni, és pedig úgy, hogy miután Kmety ezredest visszaveti, kettőnk közé ékelődhessen, amely nézetem szerint annál könnyebben megtörténhetik, mivel Kmety ezredes úr tegnap óta zömét Tétről Marcaltőre helyezte. Nézetem szerint balszárnyunk legerősebb védelmi pontja Ménfő előtt van, s ha az ellenség ezen az útvonalon akarja ellenem a döntést kierőszakolni, a Kmety-hadosztály itt igen kemény ellenállást tanúsíthatna, ha azonban az ellenség köztem és a Kmety-hadosztály között áttör, s nagy erővel érkezik, kénytelen vagyok a győri állást elhagyni, nehogy elvágjon; alulírott nem ismeri azt az utasítást, amit Kmety ezredes a visszavonulásával kapcsolatban kapott.”²⁴

A KHI június 27-én hajnali 4 órakor jelentette Görgeinek, hogy a VII. hadtest és a Kmety-hadosztály jelentései „megerősítik az ellenség minden más mozdulatából kivehető azon szándékát, hogy minden ponton támadásba akar átmenni.” Tudatta, hogy Klapka erősítéseket küldött Győrbe. „Ezáltal Poeltenberg és Kmety 17.000 főnyi erővel rendelkezik, s abban a helyzetben lesznek, hogy hosszabban szerencsés ellenállást fejtsenek ki.”²⁵ Reggel 5 órakor utasította Klapkát, hogy a VII. hadtest küldjön erősítést a Kmety-hadosztálynak, s egyben utasította Kmetyt is, hogy mindaddig tartsa a Rába-vonalat, amíg lehet, utána pedig Pápa felé vonuljon vissza. (69. irat) Délután fél 5-kor a KHI tudatta mind Poeltenberggel, mind Kmetyvel, mind Klapkával, hogy a Győr felé indított II. hadtest másnap reggel 6-kor Gönyűre vonul, majd pedig Koroncónál foglal állást. (72. irat). Este 6-kor Klapka ismét Poeltenberg lelkére kötötte: ne adja fel harc nélkül a győri állást, s cselekedjen Kmetyvel egyetértésben.²⁶ Este 9 órakor Szillányi Péter őrnagy, Klapka táborkari főnöke közölte Poeltenberggel, hogy Klapka másnap Győrbe megy. „Ha az osztrákok holnap nem támadnak, akkor holnapután erős verést kapnak, - azt hiszem, *közel 31 zászlóaljjal, 37 lovasszázaddal és 113 ágyúval már lehet valamire menni*” - írta.²⁷ Ha az osztrákok nem támadnak... De támadtak.

A császári-királyi támadás

Julius Haynau táborszernagy, a császári-királyi csapatok újdonsült parancsnoka különbözött elődeitől; mind a hadmozdulatait túlkombináló Windisch-Grätzről, mind az aggodalmaskodó Weldentől. Annak ellenére, hogy csapatait június 9-én Patánál, 13-án Csornánál, Seregakolnál és Aszód-pusztánál, 14-én Seregakolnál és Vásárútnál, 15-én pedig Patánál és Sopornánál kisebb vereségek érték, nem esett kétségbe. A csornai ütközet után a Duna-jobbparti császári-királyi erők parancsnokai, az egyébiránt merészségéről ismert Schlik altábornagy, s a III. hadtest ideiglenes parancsnoka, Burits altábornagy vissza akartak vonulni, mire Haynau kioktatta őket: a katonáknak, ha ágyúdörgést hallanak, nem az a dolguk, hogy visszavonuljanak, hanem hogy a csatazaj irányába siessenek.²⁸

²⁴ Hermann: Győr 317-318. o.

²⁵ Hermann: Győr 325. o.

²⁶ Hermann: Győr 330-331. o.

²⁷ Görgey István II. 631-632. o.; Hermann: Győr 332-333. o.

²⁸ KA AFA Kr. i. U.. Karton 1877. III. AK. 1849-6-98. Fogalmazvány. uo. Karton 1834. HA u. H. 1849-6-241.

Haynau már június 18-án elhatározta, hogy csapatait a Duna jobb partjára csoportosítja át, s ott indít döntő támadást a magyar főszereg ellen. Az eredeti osztrák-orosz hadműveleti terv a Duna bal parti együttműködésre épült, hiszen a két főszereg itt vehette fel egymással legkönnyebben a kapcsolatot. Az orosz főszereg késedelmes bevonulása, s hasonlóképpen lassú előnyomulása azonban arra bírta Haynaut, hogy saját erejére támaszkodva indítsa meg hadműveleteit a Duna jobb partján. Túlerejét itt jobban érvényesíthette, mint a bal parti, folyóvizektől átszegdelt vidéken, emellett könnyebben elérhette a magyar fővárost is, valamint viszonylag gyorsabban felvehetette a kapcsolatot Jellačić déli főszeregével is.

A hadművelet fedezése érdekében Haynau aktív védelmet folytatott a Duna bal partján. Ezért szállatta meg a II. és a tartalék hadtest csapataival a Vág mentét, s ezért létesített hídfőt a Vág bal partján Sempténél. Június 19-én megküldte az átcsoportosítási utasítást a hadtestparancsnokoknak. (25. irat). Ugyanakkor június 18-án a Panyutyin-hadosztályt Szencről Diószegre küldte a tartalék hadtest megerősítésére. Június 18-án a Pott- és a Theissing-dandárnak kellett volna Alsószelénél erőltetett kémszemlére indulnia, 20-án pedig Wohlgemuth altábornagy, a tartalék hadtest parancsnoka kívánt e két dandárral Negyed, illetve Királyrév irányába indulni, amikor bekövetkezett a magyar támadás. A Pered térségében végrehajtott magyar támadás voltaképpen Haynau kezére játszott, hiszen annak erőteljes visszaverésével azt a látszatot kelthette, mintha a Duna bal partján készülne támadásra.

A június 19-én megkezdett átcsoportosítás következtében június 24-én a tartalék hadtest megkezdte átkelését a Duna jobb partjára, s 26-án már Magyaróvár mögött állott. Ugyanezen a napon érkezett a Panyutyin-hadosztály Rajkára, s a tartalék hadtest mögött állt fel. Az I. (Schlik) hadtest Mosonnál, elővédje Öttevénynél, balszárny dandára pedig Hédervárnál állt fel. A III. (Schwarzenberg, jelenleg Moltke) hadtest Dossen- és Veigl-dandára június 23-án Nagycenknél gyülekezett, 24-én Fertőszentmiklósról és Szerdahelyre vonult, majd innen 25-én a Wolf-dandárral együtt Kapuvárra vonult. A Schneider- (korábban Wyss-) dandár Vitnyédről Veszékenyre és Szárföldre menetelt, s 26-án megszállta Csornát. Ugyanezen a napon a Wolf-dandár Árpásra, a Dossen- és Veigl-dandár Egyedre vonult. A III. hadtest jobbszárnyának fedezetére rendelt Gerstner-dandár 22-23-án Kövesdnél állt, 24-én elérte Csapodot, 25-én Mihályit és 26-án Szanyt. (32. irat). A III. hadtest tehát egy vonalban állt fel, s balszárnyán a Schneider-dandár tartotta az összeköttetést az I. hadtesttel.²⁹

Június 26-án megkezdődött a császári-királyi csapatok támadása. A terv igen egyszerű volt. A III. hadtestnek, a császári-királyi főszereg jobbszárnyának hadászatiilag kellett megkerülnie a győri magyar állást. Június 27-én a derékhadnak Árpásnál, a jobbszárny Gerstner-dandárnak Marcaltőnél, a balszárny Schneider-dandárnak június 27-ről 28-ra virradó éjjel Bodonhelynél kellett átkelnie a Rábán. Ezt követően a Gerstner-dandárnak Lesházánál, a pápai úton kellett állást foglalni, s ott fedeznie Pápa felé a főszereget. A derékhadnak Szentmártonra (Pannónhalmára), vagy ha a szükség úgy hozná, azaz a tartalék hadtest egyedül nem bírta a Győrt védő erőkkel, Táplán felé kellett vonulnia. A császári-királyi tartalék hadtestnek június 27-én Lébényre kellett vonulnia, 28-án Rábapatonánál átkelnie a Rábán, majd a Schneider-dandárral egyesülten Szabadhegy felé támadni. Ezt az oszlopot követte a Benedek-dandár, s a hadtest mögött állt fel tartalékul a Panyutyin-hadosztály. Végül, június 28-án az I. hadtestnek Abdánál kellett támadnia. A Duna bal partján hagyott II. hadtest feladata volt a Csallóköz és az Alsó-Vág vidékének védelme. A haditerv ideális esetben lehetővé tette a Győrt védő VII. hadtest

²⁹ A Győr elleni hadművelet részleteire lásd Ramming 69-84., 88-106. o.; Rüstow II. 130-132., 137., 149-160. o.; Gelich Rikárd III. 513., 542-544., 614-626. o.; Breit József III. 80-90. o.; Hermann: Győr 41-44. o.

bekerítését, s a császári-királyi főereg még legrosszabb esetben is Győr kiürítésére kényszeríthette a magyar sereget, illetve elvághatta egymástól a Kmety-hadosztályt és a VII. hadtestet. (46. irat).

Június 24-én Wilhelm Ramming ezredes, a főereg vezérkari főnöke figyelmeztette Hahn őrnagyot, a III. hadtest vezérkari főnökét, hogy a Rábán Marcaltőnél nehezebb az átkelés, mint Várkeszőnél, s ez utóbbi pontot azért is előnyösebb lenne választani, mert egy onnan a Marcaltőt megszálló ellenség balszárnya ellen intézendő menet „ezen község kiürítéséhez vezethetne.” (49. irat). Moltke altábornagy június 25-én és 26-án ebben az értelemben utasította a Gerstner-dandár parancsnokságát. (56., 61. irat).

A hadművelet egyik legnehezebb feladata a Gerstner-dandárra hárult, hiszen a III. hadtest többi csapataitól elszakadva, egyedül kellett megvédenie a támadó hadsereg hátát a császári-királyi felderítés által 8000 főnyire becsült Kmety-hadosztálytól. A Rábán történő átkelés után a főereg csapatai koncentrikus támadást intéztek Győr ellen, a Gerstner-dandár viszont excentrikus mozgást végzett. Ha a Kmety-hadosztály visszaveri ezt a dandárt, azzal a III. hadtest mozgását is lelassítja, s ezzel esetleg lehetővé teszi a Győrt védő csapatok számára, hogy a várostól délre erőteljesebb ellenállást fejtsenek ki a támadó tartalék hadtesttel szemben. A túlerő még így is több, mint kétszeres lett volna, de ha a császári-királyi támadásnak már az első üteme kudarcot vall, nem biztos, hogy Haynau ugyanolyan határozottsággal folytatja a támadást. Június 27-én kiadott utasítása mindenesetre arra mutat, hogy számolt ezzel a lehetőséggel. (75. irat).

A Rába-átkelők elvesztése

Kmety-hadosztály a június 26-án Marcaltőnél állt táborban. Móríchidán a 33., Szentmihálynál a 23., Babótnál a 10. honvédszászlóalj egy-egy százada őrködött. A két század vadász, egy század Nádor-husár és fél lovasüteg Szentpéteren volt, fő előőrse pedig Marcaltő előtt volt a Rába mentében Kiskesző és Kismalomsok között. (2. és 7. visszaemlékezés)

Kmety június 26-án jelentette mind a KHI-nak, mind a VII. hadtest parancsnokságának, hogy az előző nap óta kapott jelentések szerint „az ellenség támadó hadmozdulatot akar megkísérelni balszárnnyunk ellen”, s úgy tűnik, három hadoszlopban vonul fel: az első Kapuvárról Szárföldön, Csornán át, a második Nagycenkről Csapodon, Mihályin, Szillen és Szanyon át Marcaltőre, végül a harmadik hadoszlop Pápoc felé. Ezen a napon a keszői bírák személyesen Marcaltőn megjelentek nála azzal a hírral, hogy őket a pápoci előjáróság tudósította, miszerint az ellenség 25-én este pontonokat hozott Pápocra, sőt a híd könnyebb berakhatása végett a túlsó partot már le is ásatta. (107. irat)

Kmety ezek után újabb hírszerzőket küldött ki, de a pápoci hadoszlopról nem sikerült pontos hírekhez jutnia. A Marcaltő felé közeledő oszlopot hat század lovasra, két sorgyalog- és két négyszázados vadászsászlóaljra, valamint egy gyalogütegre becsülte. Tudatta továbbá, hogy ebből délben egy gyalogszászlóalj, egy lovasosztály és néhány löveg Marcaltőtől negyedórányi távolságra előnyomult, s kiküldött járőreik a jobbparton fel-alá vonulató magyar járőrökkel tűzharcba keveredtek. Noha a védelmi szakaszába eső valamennyi Rába-hidat leromboltatta, gyengének érezte magát a védelemre, s ezért kérte Poeltenberget, hogy két gyalogszászlóaljat és egy lovasüteget küldjön Tétre, s e gyalogság szállja meg a móríchidai, rábaszentmihályi és kisbabóti átkelőket, Kmety ott található századaikat pedig küldje Marcaltőre.

Kmety intézkedett, hogy a 10. (Vilmos) huszárezred Pápáról Marcaltőre vonuljon, ugyanakkor Üchtritz Emil vezetésével négy gyalogszázadot, egy huszárszázadot és négy löveget küldött

Pápocra azzal, hogy ha a hír nem lenne igaz, térjen vissza. Miután arról értesült, hogy Vágnál is ellenséges csapatok kelnek át, úgy vélte, hogy ezek mindenképpen beleütköznek a Pápocra küldött magyar különítménybe. (57., 107. irat).

Üchtritz délután fél 4-kor jelentette, hogy Pápocnál nincs ellenség, de Sebesnél dzsidásokat látott. (58., 107. irat). A hadosztály állása tehát Szentpétertől Marcaltőn át Rábaszentmihályig terjedt, a csapatok nyolc községet tartottak megszállva, a teljes létszám pedig a felfegyverzett újoncokkal is alig haladta meg az 5000 főt. A 15 löveg egynegyede Szentpéternél állomásozott. (59. irat) Egy magyar huszárkülönítmény a Rába túlsó partján, Páli falut szállta meg. (65. irat).

Este felé Kmety is Szentpéterre indult terepszemlére, s amikor éjfélkor visszatért Marcaltőre, arról értesült, hogy az ellenség Árpásnál és Mórídhánál visszanyomta a 33. honvédszászlóalj ott lévő századát, s átkelt a Rábán. (107. irat)

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka június 26-án közölte az I. hadtest parancsnokságával, hogy a hadtest 27-én átkel a Rábán, és Tétre, a pápa-győri útra előnyomul, 28-án pedig Szentmártonra vonul. A magyarok megszállták Mórídhát és Marcaltőt, Pápánál 8-10.000 ember lehet összpontosítva. (62. irat) A hadsereg főparancsnokságához küldött jelentés szerint az Árpásnál és Marcaltőnél lévő hidak le vannak bontva, s csak másnapra, valószínűleg az ellenség szeme láttára készülnek el. „Marcaltőnél kb. 1500 honvéd, 4 lovasszázad és 4 ágyú állhat - holnapig erősítéseket várnak oda. Pápán a kapott értesülések szerint, amelyek azonban egyáltalán nem biztosak, 8000 főnyi gyalogság, 600 huszár és 16 ágyú van összpontosítva.” (63. irat)

A június 26-án reggel 4 órakor Mihályiról elinduló Gerstner-dandárból a 4. szluini határőrezred 23. és 24. százada és fél-fél lovasszakasz szállta meg oldalbiztosításként Vágot és Sebest, maga a dandár 5 zászlóaljjal Szanyig vonult, ahová délelőtt fél 10-kor érkezett. A magyarok már jóval korábban teljesen lerombolták a marcaltői hidat, s a Várkeszőnél lévő fahidat használták, amelynek azonban egyik hídlábát lebontották. Röviddel a Gerstner-dandár bevonulása után megérkezett a helyszínre Schütte altábornagy, aki egy vadászszázadot a vámház megszállására küldött. A túlsó parton lévő magyar csapatokkal folytatott rövid csatározás után ez sikerült is. (A császári-királyi csapatok vesztesége 1 halott és 3 sebesült volt). Egy másik vadászszázad Marcaltő felé nyomult előre, s Schütte egy idő után támogatásukra küldte a Nugent-gyalogság Landwehr-zászlóalját is. (4. visszaemlékezés). Maga a csatározás éjjel 2-ig tartott.

Schütte az átkelő őrségét 1500 főre és négy lövegre becsülte. A magyarok szerinte a Marcaltőről Várkesző felé húzódó töltés mögött fedett állásban voltak, s a császári-királyi vadászok is csak a bal parton, a folyótól itt-ott 100 lépésnyi távolságban lévő töltés fedezékében tudták megközelíteni a híd környékét. Schütte úgy vélte, hogy a marcaltői híd helyreállítása csak komoly áldozatok árán lenne lehetséges, ezért inkább a várkeszői átkelés mellett döntött. Schütte látta Üchtritz Szentpéter felé vonuló oszlopát is, amelyet szintén 1500 főre, 4 lovas (vagy tizenkétfontos) lövegre és 1 lovasszázadra becsült. A beérkezett értesítések alapján úgy vélte, hogy a Pápán lévő magyar gyalogság, 800 huszár és 16 löveg rövidesen a Rába-vonalra érkezik. Az összeütközés után Gerstner utasította előőrseit, hogy a magyaroknak az ő jobb oldala elleni mozdulatát tartsák figyelemmel. (64., 66., 99. irat)

A sebesi előőrs parancsnoka, Weiss százados délután 5 órakor jelentette Schütte altábornagynak, aki személyesen vezényelte a Gerstner-dandárt, hogy a Rába túlsó partján „az erdő szélén ellenséges csapatok vonulnak Szentpéter felé, elővédként egy huszárszázad, ezt követi egy gyalogosztály 3 löveggel.” Ez Üchtritz már említett különítménye volt. (65. irat)

Kmety június 26-án délután fél hatkor utasította Pongrácz László alezredest, hogy Horváth Zsigmond százados a 33. honvédszászlóalj egy századával mindenképpen védje meg Móríchidát, a Kis- és Nagymalomsokon lévő csapatok pedig legyenek készenlétben. Pongrácz az utasítás mellett 4000 töltényt is küldött Horváth századának (ez kb. 300 lövésre volt elegendő fejenként), erősítést azonban nem, mondván, hogy a gyalogságra Malomsoknál van szükség. Azonban mind az utasítás, mind a lőszer későn érkezett. Horváth negyedórával előtte kénytelen volt kiüríteni a falut, s a töltés mentén visszavonulni negyed órányi távolságra a településtől. A Wolf-dandár négy zászlóaljával szemben Horváth kb. 140 katonájának tényleg nem volt semmi esélye sem. (68., 71. irat).

Kmety Malomsokról rövidesen a 23. honvédszászlóaljat küldte oda (más forrás szerint két gyalogszászlóaljat, Üchtritz szerint a 23. zászlóaljon kívül egy fél század lovasságot is küldött oda), de az erősítés csak akkor érkezett meg, amikor az ellenség már átkelt a Rábán. A magyarok 16 (más forrás szerint 30) fő veszteséggel visszavonultak. (71., 107. irat, 2. Visszaemlékezés). Az átkelés következtében a 10. és 23. honvédszászlóalj egy-egy százada elszakadt a hadosztálytól, s Szemerénél csatlakozott Kupa Hümer alezredes hadoszlopához.³⁰ (78., 103. irat, 1-2., 7. visszaemlékezés).

Kmety eredeti szándéka az volt, hogy Marcaltőnél összegyűjti csapatait, majd másnap Pápocnál átkel, és oldalba, illetve hátba fogja az előnyomuló ellenséget. A gondolat merész volt, azonban csak abban az esetben számíthatott sikerre, ha nagyobb erővel hajtják végre. Kmetynek tehát szüksége volt a Móríchidára küldött zászlóaljra. Amikor ez a reggeli órákban visszaérkezett, olyannyira ki volt fáradva, hogy Kmety nem merte megkockáztatni az oldalmenetet, s inkább feladta a marcaltői állást. Döntését azzal indokolta, hogy az ellenség az előhozott ütegek (későbbi jelentése szerint 4 löveg) fedezete alatt hidat vert, s a terep is kedvezőtlen volt a védelemre, mert a bokrokkal benőtt bal part uralkodik a nyílt terepen lévő jobb felett, „s így könnyen azon kellemetlen helyzetbe jutottam volna, hogy mind balról, mind jobbról elvágják visszavonulási utamat.”

Üchtritz szerint amikor 27-én reggel az előőrsök jelentése beérkezett, hogy az ellenség a várkeszői révnél pontonokból hidat kezd építeni, Kmety sehol sem volt megtalálható. Üchtritz saját elhatározásából indult két zászlóaljjal s egy fél lovasüteggel Marcaltőről a mondott irányba. Már éppen fel akarta állítani félütegét a készülendő pontonhíddal szemben, amikor Kmety odaérkezett, a vezényletet átvette, s megijesztve az osztrák vadászok jól irányzott puskatüzétől a félüteget felmozdonyoztatta, s ezzel, valamint a két zászlóaljjal Marcaltőre visszament. Majd pedig az egész előőrsi vonalon takarodót doboltatott, s a hadosztállyal - anélkül, hogy a rábai átkelők megvédését csak meg is kísérelte volna - a pápai úton Ihász-pusztáig vonult vissza. (2. visszaemlékezés)

Kmety későbbi jelentése szerint „Marcaltő túlnyomó erő ellen nem védelmezhető hely, mivel mihelyt az ellen a Rábán átkel, két oldalról bekeríthetik.” Délelőtt 11 (Üchtritz szerint 9) óra tájban elhagyta Marcaltőt, s visszavonult egészen a Pápától északnyugatra lévő Ihász-pusztáig, s abban reménykedett, hogy ha a Poeltenberg által megígért erősítéseket megkapja, megverheti a túlerőben lévő ellenséget. (71. irat).

Schütte maga is némi csodálkozással tapasztalta, hogy a magyarok Várkeszőnél elhagyták a Rába jobb partját, s így hajnali fél 4-kor (Schütte összefoglaló jelentése szerint 2-kor) a Gerstner-dandár hozzákezdhetett a hídveréshez, miután a magyarok teljesen elhagyták Várkesző környékét. Jelentése szerint a magyar csapatok reggel 5 óráig tartották megszállva

³⁰ Görgey Artúr II. 195. o.; Görgey István II. 635-637. o.

Marcaltót és a Rába-jobbparti csaltot, s a marcaltói kastélynál 12 löveget állítottak fel. A hídverés során reggel 8 óra tájban Egyházaskesző alatt a híddal szemben 2000 lépésnyire két gyalogzászlóalj, két gyalog löveg mutatkozott, amelyekhez később még négy lovas löveg csatlakozhatott. Ezek azonban ismét visszafordultak, mivel a két zászlóalj Marcaltóra vonult vissza. Valamivel ezután Schütte látta, amint a Szentpéteren lévő Üchtritz-különítmény egy része Egyházaskesző felé vonul. Ekkor már nyugodt volt, mert vadászai, majd pedig a Nugent-nyugalomság 3. zászlóalja megszállták a jobb parti hídfőnél lévő töltést, a csapatok egy része csónakokon átkelt a folyón, a lövegek pedig az átkelési ponttól jobbra álltak fel. Schütte a híd elkészítése és a délelőtt fél 9-kor történt átkelés után a Gerstner-dandárnál lévő két század lovast Várkesző, Egyházaskesző és Szentpéter felé küldte járőrözésre, nehogy a hátát veszélyeztessék, amikor Marcaltó felé támad. Schütte tehát egyáltalán nem látta olyan reménytelennek a magyarok esélyeit, mint Kmety. (70., 76., 99. irat).

Poeltenberg még június 26-án, Kmety segélykérő levelét véve, Kupa Hümer alezredes vezetésével az 51. honvédszászlóaljat és a 2 (Sándor) gyalogezred 2. zászlóalját, a 16. (Károlyi) huszárezred négy századát és egy lovasüteget küldött Tétre. (60. irat). A különítmény június 27-én reggel fél 7 órakor ért Tétre, ám Kupa itt megkapta Szabó János huszárszázados jelentését arról, hogy az ellenség Mórachidánál áttört a Rábán. Kupa ezért úgy döntött, hogy Rábaszentmiklóásra vonul. Kupa azonban mégsem ide, hanem Szemerére vonult vissza, s itt kapta Poeltenberg utasítását, hogy Ménfőn foglaljon állást.³¹ Poeltenberg szándéka az volt, hogy június 28-án délelőtt 10-11 óra tájban Szemerénél 14 lovasszázaddal, 6 zászlóaljjal és 21 löveggel megtámadja az előnyomuló ellenséget, s Mórachidára veti azt vissza. Ekkor már megkapta Kmety jelentését arról, hogy Ihászra vonult vissza, s hogy sakkban tartja a Marcaltón átvonult hadoszlopot, s ezáltal megakadályozza annak egyesülését a többiekkel.³² Éjfélkor Szillányi már arra utasította Poeltenberget, hogy Ménfőnél, Kismegyer és Szabadhegy között foglaljon állást, s itt tartsa fel az ellenséget.³³

Kmety segélykéréséről értesülve, a KHI arra utasította Poeltenberget, hogy erősítse meg Kmety-hadosztályát, egyben utasította Kmetyt, hogy szükség esetén Pápa felé vonuljon vissza.³⁴ (69. irat). Maga Poeltenberg június 27. este háromnegyed 10-kor tudatta Kmetyvel, hogy 28-án Szemerénél 14 lovasszázaddal, 6 gyalogzászlóaljjal és 21 löveggel megtámadja az előnyomuló ellenséget. A legrosszabb esetben is számít arra, írta, hogy Kmety meg tudja akadályozni az ellenséges jobbszárnyat abban, hogy a Poeltenbeggel szembenálló ellenség segítségére siessen. (73. irat). A néhány órával korábban vívott íhászi ütközet azonban nem igazolta Poeltenberg reményeit.

³¹ Hermann: Győr 327-328. o.

³² Görgey István II. 635-636. o.; Podmaniczky Frigyes: Naplótöredékek 1824-1886. II. k. 1844-1850. Bp., 1887. 285-286. o.; Hermann: Győr 333. o.; Böhm-Farkas-Csikány 169. o.

³³ Görgey István II. 632. o.; Hermann: Győr 335. o.

³⁴ Görgey Artúr II. 194. o. szerint ő maga már jún. 27-én változtatni akart Kmety diszlokációján, hogy az együtt maradjon a VII. hadtesttel, de a 27-én este érkezett jelentés a cs. kir. csapatoknak a Rábán történt átkeléséről ezt lehetetlenné tette.

A szembenálló felek

Mielőtt magát az ütközetet ismertetnénk, érdemes néhány mondatban bemutatni a hadosztály tisztikarát és alakulatait. Lássuk először a parancsnokot, Kmety Györgyöt!

Kmety 1813. május 24-én született a Gömör megyei Felsőpokorágyon. Apja evangélikus lelkész volt, 1818-ban meghalt, az édesanya ezután a fiúkkal, Pállal és Györggyel áttelepült Nyíregyházára. György neveltetését előbb az anya, majd a jóval idősebb báty, Kmety Pál irányította. Késmárki tanulmányai során György nem annyira az iskola látogatásában, mint inkább kerülésében jeleskedett. Ezért aztán bátyja 1833-ban katonának adta a 19. (Schwarzenberg) gyalogezredbe.

György katonának már jobban bevált. 1847 végén már főhadnagy volt az ezred egyik, Itáliában állomásozó zászlóaljánál. 1848. október 1-jén áthelyezték az ezred Magyarországon lévő 3. zászlóaljához, de végül is nem ide, hanem a 15., Pozsonyban szervezett honvédszászlóaljhoz került. Október 19-én ide nevezték ki századossá. Úgy tűnik azonban, hogy ide sem vonult be; október 22-én már a Győrben szervezett 23. honvédszászlóalj négy felfegyverzett századának élén csatlakozott a Győrött áthaladó Kossuth Lajos táborához, s e négy század élén vett részt az október 30-i schwechati csatában. Helytállásáért Kossuth november 1-jén a zászlóalj parancsnokává nevezte ki.

December 16-án alakulata élén kiválóan helytállt a parndorfi vesztés ütközetben, s ezért Kossuth - Görgei ajánlatára - alezredessé léptette elő. Egyben a szabadságra utazó Zichy Lipót alezredestől átvette a dandár parancsnokságát. A feldunai hadtest 1849 január eleji átszervezése során immáron véglegesen egy dandár parancsnoka lett, s ennek élén harcolta végig a téli hadjáratot. Pontosabban, harcba nem igen került, hiszen az ő csapatai csak 1849 február első napjaiban Kassahámornál ütköztek össze az ellenséggel. Kassa február 11-i bevételét követően Görgei hadosztállyá egyesítette Kmety és Szabó Zsigmond dandárait, illetve Beniczky Lajos különítményét, s a hadosztály parancsnokává Kmetyt nevezte ki.

A VII. sorszámot kapott feldunai hadtest Kmety-hadosztálya kimaradt a február 26-27-i kápolnai csatából is, azonban február 28-án Mezőkövesd és Szihalom között szép győzelmet aratott Franz Deym vezérőrnagy előremérészkedő lovasdandára felett. Március folyamán a hadosztály megint nem került tűzbe, s kimaradt az április 2-i hatvani ütközetből is. Április 6-án, az isaszegi csata során Kmety hosszan győzködte Gáspár András vezérőrnagyot, a VII. hadtest parancsnokát, hogy ne elégedjen meg Aszód és Bag megszállásával, hanem siessen az Isaszegnél csatázó magyar főszereg segítségére. Kmety egészen a besenyői kolostorig nyomult előre, de miután Gáspár visszarendelte, sóhajtva engedelmeskedett. Április 14-én Kmetyt ezredessé léptették elő. Ekkor már a fővárostól északra, Vácott és környékén állomásozott a hadosztály, amely afféle összekötőként szerepelt a magyar főszereg főváros előtt hagyott, illetve a Garam felé tartó csoportosításai között. A hadosztály ezt követően már nem tért vissza a VII. hadtesthez. Részt vett Buda ostromában, s a vízvédmű ellen indított május 4-i rohamban maga Kmety is megsebesült. Kitüntette magát a vár elfoglalása során is, s Görgei vele küldte a vár bevételéről szóló jelentését Kossuthnak.

Május 25-én Görgei hadosztályával együtt Székesfehérvárra küldte, majd június elején hadosztályával Veszprémen át Pápára nyomult előre. A dunántúli hadjárat után a kormány a Bácskába vezényelte, ahhoz azonban már így is későn érkezett, hogy a Jellačić ellen vívott július 14-i kishegyési csatában érdemi szerepet játszasson. Augusztus elejéig a Bácskában állomásozott, majd augusztus 9-én, a temesvári csata napján vette fel a kapcsolatot a délvidéki magyar főszereggel. Az immáron gyengébb hadtestnek megfelelő hadosztály alaposan kitett magáért, s a balszárnyon indított támadásával megakadályozta azt, hogy a császári-királyi főszereg döntő csapást mérjen a magyarra.

A magyar hadsereg bomlását azonban már ez sem akadályozhatta meg. Kmety-hadosztálya augusztus 15-én Lugosnál még utóvédi ütközetet vívott Haynau egyik dandárával, a másnapi facségi haditanács után azonban ezek a csapatok is bomlani kezdtek. Kmety maga is emigrációba indult. Török földön mohamedán hitre tért, s Iszmail pasa néven belépett a török hadseregbe. 1853-tól dandártábornok volt, 1855-ben Guyon mellett ő védte a karszi erődöt Muravjev orosz tábornok ellen. Amikor az erőd újabb parancsnoka, Williams tábornok az átadás mellett döntött, Kmety és Guyon átvágták magukat az ostromlókon, s így kerültek ki a kelepcéből. 1856-ban Kmety-hadosztályparancsnok lett, 1862-ben nyugalmazták, s Londonban telepedett le. Itt halt meg 1865. április 25-én, 52 éves korában.³⁵

A Kmety-hadosztály két dandára közül az egyiket Pongrácz László alezredes vezényelte. Pongrácz 1824. december 15-én a Hont megyei Felsőtúron született. Tanulmányait a győri bölcsészeti akadémián végezte. 1840-től hadapródként szolgált a galíciai kiegészítésű 58. (István) gyalogezrednél, 1847-től hadnagyként a bécsi magyar nemesi testőrségben szolgált. 1848. szeptember 20-án leköszönt és hazatért. Október 3-tól a Győrben szerveződő 23. honvédszászlóalj főhadnagya, október 19-től századosa volt. Kmety dandárparancsnoki megbízatása után ő vette át az alakulat parancsnokságát. 1849. március 5-én léptették elő őrnaggyá. Remekül szerepelt Buda bevételénél, ezért május 22-én megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, egyben alezredessé és dandárparancsnokká nevezték ki. Június 13-án Csornánál ő vezette a magyar bekerítő oszlop gyalogságát. Kmety 1849 augusztusi távozása után ő vezette a hadosztályt, az augusztus 20-i borosjenői fegyverletétel után azonban megszökött a fogságból és emigrált. Csak 1867-ben tért haza, 1869-ben alezredes, 1871-ben ezredes, 1878-ban vezérőrnagy lett az újjáalakuló Magyar Királyi Honvédségnél. 1882-ben altábornagyi rangban nyugalmazták, 1890. január 17-én halt meg Budapesten.³⁶

A Kmety-hadosztály másik dandárparancsnoka, Emil Üchtritz báró, 1808. szeptember 22-én született a poroszországi Stuttgartban. Apja a hesseni fejedelemség bécsi nagykövete volt. 1831-ben lépett be a császári-királyi hadseregbe, 1848 tavaszán a 24. (Parma) gyalogezred szabadságolt állományú főszázadosaként felesége, Amadé Dominika marcaltői birtokán élt.

Október elején csatlakozott a Jellačić mellékoszlopát üldöző magyar csapatokhoz, s előbb az egyik huszáralakulatnál, majd Ivánka Imre őrnagy mellett szolgált. Itt a Csehországból hazaszökött 12. (Nádor) huszárezredi századokhoz osztották be, ezek soraiban vett részt az október 30-i schwechati csatában. November 11-én ehhez az ezredhez nevezték ki főszázadossá. 1849. januárjában Görgei őrnaggyá és osztályparancsnokká nevezte ki. Üchtritz jelen volt a branyiszközi hágó bevételénél február 5-én. Miután belátta, hogy a lovasság a meredek hágón felfelé semmire sem használható, huszárait hátrahagyva, s maga mellé véve az osztálytrombitást, egy szűk mellékösvényen megindult a hegyen fölfelé. Közben tízpercenként egy rohamjelet trombitáltatott a kornétással. A védők csak azt hallották, hogy valahonnan az oldalukból is csapatok közelednek. Ez is arra indította Deym vezérőrnagyot, hogy ne erőltesse tovább a hágó védelmét. Február 5-én kinevezték alezredessé és dandárparancsnokká, május 28-án kapta meg a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát. Június 13-án a bekerítő oszlop lovasságát vezette. Június 26-án ezredessé nevezték ki, s egyben megkapta a hadtestté szervezendő hadosztály újonnan alakított lovashadosztályának parancsnokságát is. Augusztus elején Kmety csapataitól Görgei feldunai hadseregéhez került, s a világosi fegyverletételig a III. hadtest lovashadosztályának parancsnoka volt. Aradon sorozóbizottság elé állították, de aztán

³⁵ Bona, Gábor, 1987. 203. o.; Thurzó Miklós 112-129. o.; Gelich Rikárd III. 234-235. o.; Andrassy Antal, 1981. 217-223. o.

³⁶ Bona Gábor, 1987. 270. o.

mint porosz alattvalót, Poroszország közbelépésére kiutasították az országból. Az emigrációban egy kis kötetet írt Görgei védelmében, 1866-ban a poroszországi magyar légió ezredese volt. 1886-ban Gebhardsdorfban, Poroszországban halt meg.³⁷

A hadosztály vezérkari főnöke, Albert Ignác 1819-ben született Pesten. A grazi katonaiskolán végzett, 1836-1845 között a császári-királyi hadseregben szolgált, s hadnagyi rangban lépett ki. Ezt követően előbb Londonban, majd Párizsban mérnökösködött. 1848 októberétől Perczel Mura-menti hadosztályában szolgált vezérkari hadnagyként, 1849. február 1-jén főhadnaggyá, április 17-én századossá léptették elő a II. hadtest vezérkarában. Júniustól a Kmety-hadosztály vezérkari főnöke volt, július 25-én léptették elő őrnaggyá. A szabadságharc után emigrált, török földön áttért az iszlámra. 1851-ben Amerikába ment. 1861-től a polgárháborúban az északi hadseregben alezredes, később ezredes lett. 1864-ben kilépett a hadseregből. Előbb bankárként, majd újságíróként kereste kenyerét. 1893. november 20-án St. Louisban halt meg.³⁸

A hadosztály összetétele tükrözte a honvédsereg összetételét. A 10. honvédzászlóaljat 1848 május-júliusában Debrecenben szervezték meg, többnyire Szabolcs, Szatmár és Bihar megyei, kisebb részt Bereg, Ugocsa és Máramaros megyei önkéntesekből. A zászlóalj augusztus elején érkezett meg a bánsági Écskára. Szeptember 2-án kivette a részét a perlaszi szerb tábor bevételéből, s ezt követően december végéig a bánsági hadszíntéren szolgált, s valamennyi jelentősebb összecsapásban harcolt. Az immáron tapasztalt alakulatot december 28-án a fővárosba irányították, itt csatlakozott Görgei feldunai hadtestéhez, s ennek soraiban vett részt a téli, majd a tavaszi hadjáratba, de úgy tűnik, Buda ostromáig nem került tűzbe. Itt május 4-én súlyos veszteségeket szenvedett, de kivette a részét a vár bevételére indított rohamból is. A zászlóalj parancsnoka május elejétől Kiss Antal százados volt, aki korábban hadapródként szolgált a 2. (Hannover) huszárezredben, majd kilépett nemesi testőrként került a honvédséghez. Június 13-án Csornánál nyugat felől rohamozták meg a települést.³⁹

A 23. honvédzászlóaljat az 1848 őszi hadseregszervezés során Győrben szervezték, nagyjából Győr, kisebb részt Moson megyei újoncokból. A zászlóalj négy százada - mint már Kmety életrajzánál említettük - október végétől a feldunai hadtestben szolgált, az alakulat teljes kiállítására november második felében került sor. A december 16-i parndorfi ütközet után a zászlóalj először Buda ostrománál került tűzbe. Június 13-án Csornánál a 10. honvédzászlóalj oldalán rohamozott. Kmety, majd Pongrácz László után a zászlóalj parancsnoka Jámborffy (Fromm) Károly volt, aki 1848 előtt harmincadhivatalnok, szeptembertől egy Moson megyei önkéntes nemzetőrszázad századosa volt.⁴⁰

³⁷ Bona Gábor, 1987. 327. o.; Andrássy Antal, 1981. 223-224. o. Görgei védelmében írott munkáját lásd [Üchtritz Emil:] Görgey und die Capitulation bei Világos. Von einem Officier des Generalstabes der ungarischen Armee. Leipzig, 1850.

³⁸ Bona Gábor, 1987. 88-89. o.; Ács Tivadar: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban 1861-1865. Bp., 1964. 64-66. o.

³⁹ A zászlóaljra lásd Urbán Aladár nyarán: Honvédtoborzás a Tiszántúlon 1848. HK., 1955./3-4. 134-166. o.; uő.: Dokumentumok a tiszántúli honvédtoborzás történetéhez. 1848. május 21. - június 14. HK., 1955./3-4. 452-471. o.; Kerekes Zoltán, 1972. 299-300. o. Hermann Róbert: A 10. honvédzászlóalj története. (In:) Bene János szerk.: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848-1849). Nyíregyháza, 1998. 31-72. o. Kiss életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 198. o.

⁴⁰ A zászlóaljra lásd Hermann: Győr 23-34. o.; Jámborffy életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 185. o.

A 33. honvédszászlóalj 1848 október elején alakították meg Szegeden szegedi, valamint Bács, Krassó, Torontál és Temes megyei újoncokból. Október 13-án Óbecsére, majd rövidesen a Bánságba vezényelték az alakulatot. Itt december második feléig nagyobb részt helyőrségi és rendőri feladatokat látott el, a december közepén Tomasevác bevételére indított támadás során sem került tűzbe. December végén - hasonlóan a 10. honvédszászlóaljhoz - a fővárosba irányították, s itt szintén a feldunai hadtestbe osztották be. Ez a zászlóalj már kevésbé volt szerencsés, mint a 10. és a 23. Január 21-én Szélaknánál súlyos veszteségeket szenvedett. Február 2-án az iglói éjjeli ütközetben, majd 5-én a Branyiszkó bevételénél azonban kitüntette magát. Ez a zászlóalj foglalta el szemből a hágót, amiért Görgei külön napiparancsban dicsérte meg, s felesége által hímezett zászlószalagot adományozott az alakulatnak. A zászlóalj ezt követően szintén csak Buda bevételénél harcolt. Június 13-án Csornánál a nyugat felől támadó oszlop második hullámában rohamozott. Parancsnoka Földváry Albert őrnagy volt, aki 1837-1844 között a császári-királyi 12. (Vilmos) gyalogezerredben szolgált, s 1848 októbere óta volt a zászlóalj tisztje.⁴¹

A 45. honvédszászlóaljat szintén 1848 őszén és telén szervezték Sárváron Vas megyei újoncokból. Az alakulatot - miután felfegyverezni nem sikerült - a hónap második felében a fővárosba irányították, itt először a tartalék, majd a feldunai hadtestbe került. Hasonlóan a 10. és 23. honvédszászlóaljakhoz, február elejéig nem volt tűzben, s ekkor is csupán Kassahámornál vett részt egy kisebb összeütközésben. A zászlóalj igazi tűzkeresztsége Buda ostroma volt. Csornánál dél felől rohanták meg a települést. Parancsnoka, Ányos János százados a megalakulás óta e zászlóaljban szolgált, s március közepe óta többször is betöltötte e tiszte.⁴²

A 2. besztercebányai zászlóaljat Görgei 1849 január közepén a Besztercebányán alakíttatta, felvidéki (Gömör, Bars, Trencsén, Liptó, Zólyom, Turóc, Nyitra, Hont, Árva megyei), nagyjából szlovák újoncokból. A két besztercebányai zászlóalj közül az 1. később a (második) 51., a 2. pedig a 124. honvédszászlóalj elnevezést kapta. (Utóbbi alakulat tévedésből megkapta a 125. sorszámot is). Az alakulat részt vett a február 2-i iglói és 5-i branyiszkói ütközetben, ezt követően azonban szintén csak Budánál került tűzbe. A katonák némi gúnnyal csirikompániának hívták, mert az iglói éji riadó során egy tizedes szlovákkul riadóztatta zászlóalj negyedik századát (stiri kompanie), amit az alföldi magyar bakák csirikompániának értettek. (Egy másik verzió szerint egy félig megfagyott szlovák baka csak ennyit tudott kimondani, amikor némi pálinka belétöltése után az alakulatát kérdezték tőle). A zászlóalj június 13-án dél felől rohanta meg Csornát, s az első rohamban parancsnoka, Mikovényi Károly őrnagy térdlövést kapott, és szolgálatképtelené vált. Tőle Pazsiczky József százados vette át a zászlóalj parancsnokságát. Pazsiczky a 33. (Gyulay) gyalogezerred főhadnagya volt, s miután 1849. januárjában a császári-királyi hatóságok kinevezték a trencsényi főhadfogadó

⁴¹ A zászlóaljra lásd Platthy István 76-108. o.; Egressy Ákos: Emlékeim az 1848-49-dik évi szabadságharcz idejéből. Bp., é. n. [1893.] 72-84. o. Móricz Pál 1848-49-diki szabadságharczi csata történetek. Szeged, 1900. 7-65. o.; Györffy Endre honvéd főhadnagy naplója. (In:) H. Szabó Lajos: Naplók, versek, levelek a szabadságharc korából. Pépa, 1998. 7-24. o. „...18 éves fiatal koromból egyszerre gondolkodó emberré lettem...” Almai Gyula: Elbeszélése az 1848/9-ik évi honvéd szolgálataim történetének - maradandó emlékül családom és leszármazóim részére - , töredékes jegyzeteim s emlékeim alapján. S. a. r. Nyéki Tamás. AETAS, 1998/2-3. 189-198. o.; Kerekes Zoltán, 1972. 308. o.; Kiss Gábor Ferenc: A 33. honvédszászlóalj szervezése és felállítása. (In:) Döbör András - Jancsák Csaba - Kiss Gábor Ferenc - Nagy Tamás - Zakar Péter szerk.: Katonák, papok, polgárok 1848/49-ben. Szeged, 1999. 33-48. o. Földváry életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 148. o.

⁴² Az alakulatra lásd Hermann Róbert: A 44. és 45. zászlóaljak története. (In:) A Vas Megyei Levéltár Évkönyve. Szombathely, 1999. (S. a.) Ányos életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 97. o. és Bona Gábor: Vas megyei 48-as honvéd törzstisztek nyomában. Vasi Szemle, 1984/3. 395. o.

parancsnokává, szorgalmasan gyűjtögette az újoncokat a császári-királyi hadsereg számára. Csak 1849. május 4-én csatlakozott a honvédsereghez, s június 26-án nevezték ki, 1-jétől tartó ranggal és illetménnyel a 124. zászlóalj parancsnokává.⁴³

A hadosztály gyalogságához tartozott még az 1. honvéd vadászrezd 1. osztálya, azaz két százada Divitsek György százados vezetésével. Az osztály december végén Pesten alakult, a feldunai hadtestben szolgált végig a téli hadjáratot, s először február 13-án Kluknónál került tűzbe. Ezt követően csak az április 11-én Pest alatt végrehajtott felderítésnél, illetve Buda ostrománál harcoltak. Az osztály parancsnoka, Divitsek György százados 1839-1848 között az 5. (Radetzky) huszárezredben szolgált altisztként, 1848 november 11-től főhadnagy, 1849. februárjától százados volt a 45. honvédzászlóaljban. A június 13-i csornai ütközetben a falu elfoglalásakor az élen vitte a zászlót. Kmety külön megdicsérte hadijelentésében, s egyben a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályával tüntette ki.⁴⁴

A hadosztály műszaki szakcsapatát az 1. utászzászlóalj 1. százada alkotta. Ez 1848 november-decemberében a fővárosban alakult, s 1849 januárjában csatlakozott a feldunai, majd VII. hadtesthez. A század parancsnoka Mesterffy Márton hadnagy, 1848 előtt mérnök volt.⁴⁵

A hadosztály lovasságát két „régí”, tehát császári-királyi huszárezred századai alkották. A 10. (Vilmos) huszárezred századai 1848 tavaszán Galíciában állomásoztak. Az 1. és 2. őrnagy osztályt 1848 nyarán vezényelték haza Magyarországra, s októberben csatlakoztak a feldunai hadsereghez. (A másik négy század az ősz folyamán fegyverrel küzdött ki a hazajutást). A négy őrnagy század kitüntette magát a december 16-i parndorfi, 18-i mosoni és 1849. január 3-i tétényi és február 28-i mezőkövesdi ütközetekben. 1849 telén és tavaszán a Bihar megyei Belényesen az ezred tartalék századánál Münster Ede százados vezetésével folyt az újoncok kiképzése. Innen érkezett újabb két század valamikor június 11. körül, még a csornai ütközet előtt a Kmety-hadosztályhoz. A hat századból négy vett részt a csornai ütközetben, ezek igen súlyos veszteséget szenvedtek, Münster Ede és Wladyslaw Dzwonkowski századosok elestek. A hat század parancsnoka a lengyel Lipoty Surmacki, vagy ahogy ő maga nevezte magát, Zsurmay Lipót őrnagy volt. Zsurmay 1831-1848 között maga is ennél az ezrednél szolgált, s ősszel ő vezette haza az ezred 200 katonáját Bukovinából.⁴⁶

Hasonlóan kalandos pályát futott be a 12. (Nádor) huszárezred két százada is. Ezt az ezredet 1848 nyarán az uralkodó szintén Magyarországra rendelte, de a prágai, majd a bécsi forradalom miatt Windisch-Grätz tábornagy, csehországi főhadparancsnok nem volt hajlandó elengedni. Így aztán október elején a Desseffy Dénes és Sréter Lajos, illetve Virágh Gedeon és Hollán Hugó vezette 2. őrnagy osztálya komoly harcok árán áttört Magyar-

⁴³ A zászlóalj alakítására lásd Hadtörténeti Múzeum, Kéziratos Emlékanyaggyűjtemény. 9107/Em. A besztercei 1. (51. honvéd) zászlóalj parancskönyve. A csirikompániára lásd Platthy István 100-101. o. Pazsiczky életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 260. o. és Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédhadsereg Zala megyei születésű tisztjei. (In:) Molnár András szerk.: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Zalaegerszeg, 1992. 19-20. o.

⁴⁴ Az alakulatra lásd Ruster György naplóját. HL 1848-49. 52b-7/6. Divitsekre lásd Bona, 1988. 174. o. és Böhm-Farkas-Csikány 158. o.

⁴⁵ Az utászokra általában lásd Vidos Géza: A honvédsereg műszaki szolgálata 1848-49-ben. Magyar Katonai Szemle, 1939. X. kötet. 212-229. o. Mesterffy életrajzát közli Bona Gábor, 1998. II. 475. o.

⁴⁶ Rédvay István 60-64. o.; Kerekes Zoltán, 1972. 651. o.; Kedves Gyula, 1992. 58. o.; Kedves Gyula, 1994. 917. o.; Hermann Róbert, 1994. 950-953. o. Zsurmay életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 344. o.

országára. Itt a feldunai hadtestbe osztották be őket, s a kiegészített századok Sopronnál állomásoztak Sréter Lajos őrnagy parancsnoksága alatt. Kitüntették magukat a határmenti harcokban, a december 16-i soproni ütközetben, de harcoltak a téli hadjáratban a január 11-i ipolysági, 21-i szélaknai, február 2-i iglói ütközetekben is. Csornánál ők döntöttek el a lovassági összecsapást a magyar huszárok javára, egyik parancsnokuk, Dessewffy Dénes százados több sebből vérezve is rohamra vezette katonáit. A két század parancsnoka, Virágh Gedeon százados, egyike volt az huszárokat 1848 októberében hazavezető tiszteknek.⁴⁷

A hadosztály tüzérségét egy-egy hatfontos lovas- és gyalogüteg, illetve egy röppentyű (rakéta) üteg alkotta. A honvéd 9. (eredetileg 3.) hatfontos gyalogüteget 1848 szeptemberében alakították, s szeptember 20-án érkezett meg a balatonkenesei magyar táborba. Részt vett a pákozdi és a schwechati csatában, majd december 16-án a parndorfi ütközetben. A téli hadjárat ezt követő összecsapásaiban nem került tűzbe, 1849 áprilisában Dunakeszinél lőtte a Dunán haladó osztrák gőzhajókat, majd május 4-én részt vett a vízvédmű bevételeire indított támadásban. Június 13-án dél felől támadta Csornát. Parancsnoka, Traub Kálmán főhadnagy volt.⁴⁸

A 9. (eredetileg 5.) hatfontos lovasüteget 1848 októberében alakították, novemberben került a feldunai hadtesthez, s Szegedy Imre alezredes dandárában szolgált. December 18-án Mosonnál esett át a tűzkeresztségen, részt vett az 1849. január 3-i tétényi, a 21-22-i szélaknai és selmebányai ütközetekben; ez utóbbiak során egy löveget veszített. Február 2-án ott volt Iglónál, majd 5-én a Branyiszkó bevételeért vívott ütközetben. Ezt követően Buda ostromáig nem vettek részt ütközetben vagy csatában. Budánál május 4-én szintén ott voltak a vízvédmű elleni támadásban. Június 13-én nyugat felől lőtték a Csornát védő császári-királyi csapatokat. Az alakulat parancsnoka a csornai ütközetig König Endre százados volt, ezt követően Kmety beosztotta őt a táborkarba, s a parancsnokságot Trskó János főhadnagy vette át. Trskó mérnök volt, 1848 októberében állt be a honvéd tüzérségbe, s mindvégig ennél az ütegnél szolgált.⁴⁹

A három állványból álló 1. honvéd röppentyűüteg 1849 március elejétől szerepelt a VII. hadtest harcrendjeiben, parancsnoka Köhlbaum Henrik főhadnagy volt. Nagy valószínűséggel Buda ostroma során eshetett át a tűzkeresztségen.

Lássuk most az ellenfelet! Adolf Schütte Edler von Warensberg altábornagy, a császári-királyi III. hadtest hadosztályparancsnoka 1780-ban született Münchenben, s 1799-ben lépett be a császári-királyi hadseregbe. Részt vett a napóleoni háborúkban. 1837-ben lett őrnagy, 1840-ben ezredes, 1848-ban gyors egymásutánban vezérőrnagy, majd altábornagy. 1848 júniusában részt vett a prágai forradalom leverésében, s dandárparancsnokként ott volt a bécsi forradalmat leverő császári-királyi hadsereg tartalékában is. A magyarországi hadjáratban a császári-királyi II. hadtestben szolgált, s részt vett a február 26-27-i kápolnai csatában. Ezt követően az írászi ütközetben jutott csak komolyabb szerephez. Georg Rukavina altábornagy halála után 1849.

⁴⁷ Rédvay István 74-94. o.; Kedves Gyula, 1992. 59. o.; Kedves Gyula, 1994. 918-919. o.; Hermann Róbert, 1994. 949-951. o.; Hermann Róbert: A Sréter-különítmény, a honvédsereg soproni különítménye. Soproni Szemle, 1998/4. 329-342. o. Virágh életrajzát lásd Bona Gábor, 1987. 332. o.

⁴⁸ Az ütegre lásd Hatala Péter: Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig. Bp., 1898. passim.

⁴⁹ Az ütegre lásd Szlauka Károly: Naplótöredékek és följegyzések az 1848-49-iki szabadságharcról. (Trskó János emlékirata). Nagy-Tapolcsány, 1901. passim; Csikány Tamás: Az V. (később IX.) honvéd lovasüteg története 1848/49-ben. HK 1999/2. Trskó életrajzát lásd Bona Gábor, 1999. 377. o.

augusztusában Haynau őt nevezte ki Temesvár ideiglenes erődparancsnokává. 1856-ban nyugalmazták, 1859-ben Bécsben halt meg.⁵⁰

Az ütközetben részt vevő dandár parancsnoka, Joseph Gerstner Edler von Gerstenkorn ezredes, majd vezérőrnagy 1791-ben született a badeni Freiburgban. 1848 nyarán a Venetóban állomásozó II. tartalék hadtest dandárparancsnoka volt. 1849 telén a bécsi helyőrség dandárparancsnoka volt, májustól a császári-királyi III. hadtestben volt dandárparancsnok. 1849 július végétől ő volt a budapesti császári-királyi helyőrség parancsnoka. 1869-ben Linzben halt meg lovassági altábornagyként.⁵¹

A galíciai kiegészítésű 20. gyalogezred ezredtulajdonosa a korábbi császári-királyi fővezér, Ludwig Welden táborszernagy volt. A 3. és a Landwehr-zászlóalj 1848 elején Stry- és Nowy-Sandeczben állomásozott, századonként mindössze 100-100 főnyi békeállománnyal.⁵² A 3. zászlóaljat 1848 áprilisában emelték hadilétszáma. Októberben Balthasar Simunich altábornagy hadosztályának soraiban vett részt annak első magyarországi betörésében, s kitüntette magát az október 28-i kosztolnai ütközetben. November 4-én részt vett a nádasi ütközetben, s december közepéig fél tucatnyi előőrsi összeütközésben. December 16-án Nagyszombatnál harcolt, majd részt vett a Karl Frischeisen alezredes vezette hadoszlop Vág-völgyi hadműveleteiben, azután Lipótvár, annak megadása után pedig Komárom zárolásában. Kitüntette magát az április 26-i komáromi csatában, majd a császári-királyi hadsere visszavonulását követően, május közepén a Vág mentére vezényelték.⁵³

A császári-királyi hadügyminisztérium 1848. május 28-án rendelte el a Welden-gyalogezred 4. zászlóaljának felállítását. Augusztus végén a zászlóalj már viszonylag jó állapotban volt. Október elejétől különböző helyőrségi és rendészeti feladatokat látott el Galíciában. 1849 áprilisában a Vogel-hadtest soraiban vonult be Magyarországra, s hosszadalmas menetek után, különösebb harcok nélkül, május végén csatlakozott a császári-királyi főszereg északi szárnyához.⁵⁴ A 3. és 4. zászlóaljat június elején osztották be az Edmund Schwarzenberg altábornagy vezette császári-királyi III. hadtest Schütte-hadosztályának Gerstner-dandárába, s Haynau ekkor rendelte az egész hadtestet a Duna jobb partjára, Sopronba és környékére.⁵⁵

A szintén galíciai kiegészítésű 30. gyalogezred ezredtulajdonosa Laval Nugent gróf, táborszernagy volt. Az ezred 3. zászlóalja 1843 óta állomásozott helyőrségként Lembergben, s 1848 májusában emelték hadi létszáma. A zászlóaljat 1848. november 17-én osztották be a Magyarországra bevonulandó, Franz Schlik altábornagy vezette császári-királyi hadtestbe. A zászlóalj a hadtest soraiban december 6-án lépte át a magyar határt, s Eperjesen teljesített helyőrségi szolgálatot. 1849. január 1-jén visszaverte a magyar csapatok Eperjes elleni támadását. Február 2-án részt vett az iglói rajtaütésben, február 5-én pedig a branyisztkői hágó védelmében, s 60 főt veszített. Ezt követően csupán az április 26-i komáromi csatában került tűzbe.⁵⁶

⁵⁰ Rudolf Kiszling I. 153., 267. II. 50., 360. o.

⁵¹ Rudolf Kiszling I. 186., II. 239., 342. o.

⁵² Amon von Treuenfest 482. o.

⁵³ Amon von Treuenfest 515-526., 532-545. o.

⁵⁴ Amon von Treuenfest 526-528., 545-552. o.

⁵⁵ Amon von Treuenfest 553. o.

⁵⁶ Anton Dylewski 253-262. o.

Az ezred 1. Landwehr-zászlóalja 1846 óta Stryben, Bolechowban és Stanislawban állomásozott. 1848 tavaszán ezt is hadilétszámmra emelték, majd októberben beosztották Simunich altábornagy hadosztályába. Ott volt, akárcsak a Welden-gyalogezred 3. zászlóalja, az október 28-i kosztolnai ütközetben. December 6-án a zászlóalj egy része harcolt a lieszkói ütközetben, majd az alakulat decemberben részt vett Simunich újabb betörésében. Lipótvár bevétele után két százada az erődben maradt, kettőt Körmöcbányára különítettek ki, kettőt a komáromi ostromsereghez csatlakozott, s ide érkezett meg március végén a Lipótvárhoz volt két század is. A Körmöcbányára kikülönített két század április és május folyamán több vesztes ütközetben vett részt, s június elején csatlakozott a másik négy századhoz. Június elején a 3. és az 1. Landwehr-zászlóalj is a császári-királyi III. hadtestbe került.⁵⁷

A 19. vadász-zászlóaljat a 7. vadász-zászlóalj 3. és 4. osztályaiból (azaz négy századából) 1849 február végén kezdték alakítani. A császári-királyi hadügyminisztérium 1849 áprilisában beosztotta a Johann Nobili altábornagy parancsnoksága alatt a Morvamezőn szerveződő I. tartalék hadtestbe. Június 9-én Haynau javasolta az uralkodónak, hogy a zászlóaljat osszák be a császári-királyi III. hadtestbe. I. Ferenc József június 12-én jóváhagyta a kívánságot, s 13-án a zászlóalj megérkezett Sopronba.⁵⁸

A morvaországi kiegészítésű 6., Karl Ludwig Ficquelmont gróf nevét viselő dragonyosezred 1848 elején Klattauban állomásozott. Az alezredesi osztályt májusban Felső-Ausztriába rendelték. 1848 december végén az ezred ezen osztályát is Magyarországra vezényelték, 1849. januárjában Győrben látott el helyőrségi szolgálatot. 1849 márciusában már a komáromi ostromló hadtest soraiban szolgált. Az alezredesi első század az április 26-i komáromi csatában harcolt, a második század a Veigl-dandárban, a Csallóközben állomásozott. Június elején az ezredet beosztották a III. hadtestbe, az alezredesi osztály június közepén csatlakozott a hadtesthez.⁵⁹

A 9. hatfontos gyalogüteg 1848 októberében a Bécset ostromló császári-királyi főszereg tüzer-tartalékában szolgált. 1848 novemberében beosztották a II. hadtest Lederer-dandárába. 1849 januárjától e dandárral együtt a komáromi ostromseregnél találjuk. 1849 májusában már a III. hadtestben szolgált.⁶⁰

A magyar sereg teljes létszáma kb. 5000 fő lehetett, s 15 löveggel és két röppentyűvel rendelkezett. (23. és 59. irat) A császári-királyi dandár létszámát nehezebb megállapítani, mert létszámkimutatást ebből az időből nem ismerünk. Egy július 11. utáni kimutatás⁶¹ szerint az írászi ütközetben részt vevő alakulatok létszáma a következő volt:

⁵⁷ Anton Dylewski 243-253., 263. o.; Ludwig Carl Oberbauer: Das erste Landwehr-Bataillon des 30. Linien-Infanterie Regiments Graf Nugent, vom Jahre 1848 bis zu dessen Auflösung im Jahre 1852. Fragment der Regiments-Geschichte. Lemberg, 1860. 1-55. o.

⁵⁸ Karl Blaha 9-33. o.

⁵⁹ Johann Strack 149-150., 159. o.

⁶⁰ KA AFA Karton 1813. Cernirung Wiens. 1848-10-ad 3.; 1848-11-1., 62b.; Karton 1897. Kroatisch-slovenische [!] Armee, resp. I. Armeekorps unter Jellachich, dessen Operation gegen Wien, 1848-12-74.; Karton 1940. Südmarmee unter Jellacic 1849-13-36.; .HL 1848-49. 8/150., 50/146., 13/266.

⁶¹ KA AFA HA DA 1848/9-13-20c.

19. vadászzászlóalj	697
20. (Welden) gyalogezred 3. zászlóalja	983
20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóalja	859
30. (Nugent) gyalogezred 3. zászlóalja	815
30. (Nugent) gyalogezred Landwehr-zászlóalja	786
9. hatfontos gyalogüte	96
6. (Ficquelmont) dragonyosezred alezredek osztálya	294
összesen	4530 ⁶²

Ha ehhez hozzáadjuk az ütközetben elvesztett 272 főt, 4802 főt kapunk. A Gerstner-dandár július 11-ig más akcióban nem vett részt, tehát még ha a menet közben lemorzsolódó légénységet 100 főre számoljuk, a létszám akkor sem éri el az 5000 főt.

Az ihászi ütközet, 1849. június 27.

A Gerstner-dandár a várkeszői hídfőben csatarendbe állt, s két oszlopban Marcaltő déli csúcsáig nyomult előre. Az egyik oszlop két zászlóaljból, a másik három zászlóaljból, hat lövegből és két dragonyos századból állt. A dandár délután 2 órakor harc nélkül megszállta Marcaltőt, s itt rövid pihenőt tartott. Schütte Marcaltő megszállása után felszedette a várkeszői hidat, Marcaltőre hozatta, és itt verte fel, mert a várkeszői hídon az oldalra történő kapcsolattartás nehezebb lett volna, s visszavonulás esetén a lövegek megmenthetése igencsak kétséges volt. Hídőrségeként előbb a Welden-gyalogság 4. zászlóalját, majd a szluini határőrezred 4. zászlóalját hagyta hátra a marcaltői hídnál.⁶³ (84., 99. irat).

Amint ez megtörtént, a dandár folytatta további menetét Lesháza felé. Schütte szerint már Marcaltőnél magyar huszárajárőrök mutatkoztak, s amint a Gerstner-dandár elérte a lesházai magaslatokat, látni lehetett az Ihásznál csatarendben felállt ellenséget. Schütte szerint „a balszárnyon egy gyalogzászlóalj egy vadászegységgel és 4 löveggel, a középén a falut erős gyalogos egységek szállták meg - az úttól jobbra és balra egy 8 lövegből álló 12 fontos üteg volt előretolva, s a jobbszárnyon 1 gyalogzászlóalj 2 lovasosztállyal, valamint 4 löveg az első vonalban, 2 árokkal az arcvonaltól, a 2. vonalban 1 huszárosztály és 1 gyalogzászlóalj volt egy szabad téren felállítva.”

Kmety hadosztálya reggel 9 óra tájban hagyta el Marcaltőt, s vonult vissza Ihászra. Ihász, vagy Ihászi-pusztá egy néhány házból álló majorság volt ebben az időben, amely Kmety szerint egy előnyös állás semmifajta tulajdonságával nem rendelkezett. (1. visszaemlékezés). Kmety szerint ő maga semmiféle parancsot nem kapott visszavonulás esetére, s csupán a katonai becsület miatt vállalta az ütközetet.

A Kmety-hadosztály dél körül kezdte meg az Ihász előtti állás elfoglalását, a faluból Marcaltő felé vezető útnál, néhány száz lépésre a falutól úgy, hogy az út a csatarend közepén húzódott. Az úttól nyugatra egy rét vagy legelő, keletre szántóföldek és egy Takácsi felé vezető felárkolt dűlőút húzódott.

⁶² A szluini határőrezred 4. zászlóaljának létszáma 754 fő volt.

⁶³ Amon von Treuenfest 561. o.

Csapatait három vonalban állította fel. Az első vonalban a 33., 45. és a 2. besztercebányai (124.) honvédszászlóalj állt fel. Trskó főhadnagy 9. lovasütege (6 ágyú, 2 tarack) a centrumban a zászlóaljok közötti térfüzetben, majd a jobbszárny szélén foglalt állt. Itt állt a Vilmos-huszárok négy százada is. (8. és 10. visszaemlékezés). Itt volt a 9. gyalogüteg két lövege is. Maga Kmety is innen figyelte az ütközetet.

A második vonalban a 10. és 23. honvédszászlóalj állt osztálytömegekben (két-két századonként). Itt a két szárnyat két-két század huszár (a balszárnyon a Nádor-huszárok, a jobbszárnyon a Vilmos-huszárok 2. őrnagyi osztálya) biztosította.

A harmadik vonalban, vagyis tartalékban a balszárnyon állt a két vadászszázad, valamint, az újonnan alakított honvédszászlóalj, a 9. gyalogüteg és a fél röppentyűüteg. Kmety a 9. gyalogüteg két lövegét először az északnyugati soron lévő legszélő ház kertjébe rendelte, amely „emelkedett helyen és magas parttal volt ellátva.” A két löveg feladat az volt, hogy a gyalogság feje fölött löje az ellenséget, illetve akadályozza meg annak a magyar balszárny elleni bekerítő mozdulát. Kováts Antal visszaemlékezése szerint Kmety rövidesen elrendelte ezt a két löveget, mert visszavonulás esetén csak nehezen lehetett volna megmenteni azokat, s a jobbszárny szélén, a Takácsi felé tartó dűlőüttől északra, egy szikós területen állította fel őket. Az üteg másik négy lövege az íhási majorság gazdasági épülete melletti utcában tartalékban volt, majd a balszárnyra küldték. (9., 13. visszaemlékezés).

Kováts szerint a Nádor-huszárok két százada látta el az ő ágyúinak fedezetét, márpedig aligha tételezhetjük fel, hogy Kmety a teljes lovasságot a saját jobbszárnyán állította fel. (8. és 14. visszaemlékezés). A zavart tovább növeli, hogy Kováts nem szól a jobbszárnyon 9. lovasüteg szerepéről, viszont azt írja, hogy a lovasüteg lötte a lesházai majorságot. Tény, hogy Schütte altábornagy is úgy látta, hogy egy nyolclöveges üteg az országút két oldalán áll. Elképzelhető tehát, hogy Kmety az ütközet során a jobbszárnyon volt lovasüteget a centrumba küldte.

A gyalogüteggel amúgy is bajok lehettek; Kmety az ütközet során hiába kereste parancsnokát, Traub Kálmán főhadnagyot, s végül hátul, a puszkaporos kocsiknál találta meg. Traub azzal mentegetőzött, hogy csak röviddel azelőtt jött hátra, de Kmety azonnal leoldatta a tiszt kardját, s szekerész kardot kötöttetett az oldalára. Traubot Üchtritz is éhhetetlennek mondja. (2., 8. visszaemlékezés). Semmit nem tudunk arról, hogy a röppentyűket hol állították fel.

Üchtritz szerint - akinek (pontosabban, feleségének) birtokai a környéken feküdtek - a hadosztály felállítása Íhász előtt cél- és ésszerűtlen volt; mert a 3. harc vonal háttal közvetlen Íhászinnak volt támasztva, a 2. harc vonal egész lovassága pedig „a Görsönytől az óponyvádi pusztá felé futó s a Gerence patakába szakadó másfél öl szélességű csatornát, 250-300 lépésnyi távolságra éppen maga elébe kapta.” Üchtritz szerint ha Kmety az ellenség kiindulásáról tett jelentéskor az egész hadosztállyal még 800-1000 lépésnyivel (6,5-8 kilométerrel) előbbre mozdul, s ha 1. harc vonalát balszárnyával a lesházi majornak támasztja: „úgy a lovasságnak szabad tere nyílt volna a rohamra, az ütegeket a majornál földözve állíhatta volna fel (amit is az osztrákok vice versa igen helyesen használtak fel), és mi az egész gyöngye dandárt bizonyosan vagy Marcaltónél a Rábába döntjük, vagy fegyverletételre kényszerítjük.” Üchtritz a helyszín pontos ismeretében többször is nyomatékosan kérte erre Kmetyt, „de kérései a tábornok és Albert vezérkari százados önfejűségén megtörték.” A lesházi major megszállásának elmulasztását maguk az osztrákok is csodálták, de feltűnt Trskó Jánosnak, a 9. lovasüteg parancsnokának is. (2., 4., 15. visszaemlékezés).

A felvonuló császári-királyi dandár élén a Nugent-gyalogság Landwehr-zászlóalja haladt, ennek 1. osztálya harc nélkül megszállta a lesházai majorságot. A majorba bevonult a Nugent-gyalogezred 3. zászlóaljának 7. osztálya is, de ez rövidesen visszatért zászlóaljához.

A Nugent-gyalogság 3. zászlóalja előbb a Landwehr-zászlóalj mögött, majd annak jobb felé kitérése után az Ihászra vezető úton haladt tovább. Schütte a dandárt a lovasság fedezete alatt az úttól jobbra és balra két vonalban, a magyarok megtévesztésére (ti. hogy a dandár minél nagyobbnak látszon) osztálytömegekben (két századonként) állította fel. Az első vonalban a Gerence patakra támaszkodva a balszárnyon a Welden-gyalogság 3. zászlóalja állt, középen a Nugent-gyalogság 3. zászlóalja, emellett, a jobbszárnyon a Nugent-gyalogság Landwehr-zászlóaljának 2. és 3. osztálya állt, az állás szélén a majorban 1. osztálya állt. A jobbszárnyon a második vonalban a Welden-gyalogság 4. zászlóalja, középen a 19. vadász-zászlóalj állt, de ezeket Schütte egy idő után a Nugent-gyalogság zászlóaljai elé rendelte. Mindenesetre jellemző, hogy az ütközet után a Nugent-gyalogság Landwehr-zászlóaljánál egyedül Abraham Winter alorvost tartották kitüntetésre méltónak. (100/b. irat). A Ficquelmont-dragonyosok két százada a gyalogság mögé húzódott vissza. A császári-királyi tüzérség 3-3 löveggel az út jobb és bal oldalán nyomult előre.⁶⁴

A magyar tüzérség már a felfejlődés közben élénk ágyútűzet zúdított a császári-királyi dandárra, egy löveget működésképtelenné tett s a golyók a császári-királyi gyalogság tömegeibe csapódtak. A császári-királyi üteg a nagy távolság miatt nem viszonzta a tüzet. Schütte a lesházai majornál lévő magaslatokig tolta előre csapatait, s lövegei a magaslatokon foglaltak állást, s kezdték meg tüzelésüket. Kováts Antal szerint „az egész hadjárat alatt, ha volt is hosszabban tartó ütközetünk, de egyes ütegek ily folytonos működésben soha sem voltak; mert vagy egyik, vagy másik részről némileg szünetelt az erőlködés, a lovasütegből már két lovat meglőttek, - nálam szinte egy lónak hátulsó lábát lőtték el.” (8. visszaemlékezés). Már mintegy 100 halott és sebesült fedte a csatamezőt, amikor Schütte a harc vonal rendezése érdekében, kénytelen volt megállást parancsolni.⁶⁵

A császári-királyi tüzérség célba vette Kmetyt és tábornokát, „s egyes ágyúgolyóval hosszasan tüzeltek reá, míg ő minden hibás lövésöket süvege emelésével megköszönt.” (10., 12., 15. visszaemlékezés). Egy magyar ágyúgolyó a Welden-gyalogságot vezénylő Schneider alezredes lova előtt csapott le. A ló megrémült, levetette lovasát. Schneider esés közben elvesztette csákóját és szemüvegét. Feltápáskodott, megkereste mindkettőt, majd a golyózápokban nagy lelki nyugalommal megtisztította a szemüveget, s aztán visszaült a lovára.⁶⁶

Délután 4 óra tájban a Schütte által tizenkétfontos ütegnek vélt magyar lovasüteg előre nyomult, és e pillanatban a magyar jobbszárnyon lévő hat század Vilmos-husár is támadásba ment át, hogy megrohamozza a Welden-gyalogságnak az ellenséges balszárnyon lévő 3. zászlóalját. A magyar balszárnyon lévő négy hatfontos gyalogos löveg is előnyomult, és keresztűzbe fogta a császári-királyi gyalogságot.

A Welden-gyalogság 3. zászlóaljának 9. osztályába becsapódó gránát megölt öt altisztet, s Neuwirth őrnagy lovát is halálos találat érte. A ló felbukása következtében az osztály által alkotott négyszög megbomlott, s altiszteknek csak nehezen sikerült azt rendezniük. Schütte a huszároham elhárítására a két dragonyos századot és gyalogütegének felét küldte. Az császári-királyi félüteg magas gabonavetések között állott, közvetlenül a görsőnyi csatorna mögött, s nyugodtan hagyta a huszárokat 500 lépésnyire (kb. 400 méterre) magához közeledni, s ekkor adott a huszároknak egy olyan kartácstűzet, „hogy ezen amúgy mindig kitűnő derék osztály visszafordult, s e kudarcot vallott rohamában mintegy 34 lovát és 15 emberét hagyta a téren.” Súlyosan megsebesült a

⁶⁴ Amon von Treuenfest 561. o.; Johann Blaha 35. o.

⁶⁵ Amon von Treuenfest 561. o.; Johann Blaha 36. o.

⁶⁶ Amon von Treuenfest 561. o.

rohamban Fekete Jenő Tivadar főhadnagy, akinek a lábát emiatt amputálni kellett.⁶⁷ (2., 10., 11. visszaemlékezés). Trskó János egyik visszaemlékezése szerint a Vilmos-huszárok két rohamot hajtottak végre, a többi magyar forrás csak egyről tud. (10. visszaemlékezés). Kováts Antal szerint a huszárság rohamát nem a kartácstűz, hanem a gabonában elrejtőzött ellenséges vadászok sortüze állította meg. (8. visszaemlékezés). Erről azonban a vadászzászlóalj történetírója mit sem tud.⁶⁸ Kartácstűzet említene az osztrák ezredtörténetek is.⁶⁹

A császári-királyi hadijelentések és ezredtörténetek szerint a magyar tüzérség mindkét szárnyon előnyomult, s egyikük szerint a magyar lovasság a balszárnynon is rohamra indult. Ezek a Nádor-huszárok lehettek, azonban őket a Welden-nyalogság 4. zászlóaljának két százada sakkban tartotta, s így meg sem kísérelték végigvinni a rohamot.⁷⁰

Schütte ekkor úgy vélte, vagy „meg kell támadni az ellenséget, hogy azt vagy visszaverjük, vagy legalább becsülettal bujunk el.” Visszavonulásra nem gondolt, mert - mint hadijelentésében írja „a túleregű ellenséges lovasság és tüzérség megsemmisítette volna a sereget, s ezáltal a 3. hadtest támadó mozdulatai megbénultak volna.” Ezért hat óra (a Welden-nyalogsred története szerint este negyed nyolc) tájban elrendelte a tömegek előnyomulását zeneszó mellett, s a balszárnynon lévő két század dragonyosnak szintén előnyomulást parancsolt. A Welden-nyalogság 3. zászlóalja a balszárnynon, a 19. vadászzászlóalj középén, a Welden-nyalogság 4. zászlóalja a jobbszárnynon indult rohamra.⁷¹

A magyar tüzérség kartáccsal lőtte az előnyomuló császári-királyi csapatokat, s több mint 20 lovat és embert megölt. Trskó János visszaemlékezése szerint a lovasüteg valósággal utcát söpört két lövéssel a dragonyosok között. (15. visszaemlékezés). A dragonyosok ezredtörténete szerint a huszárság nem volt hajlandó szembeszállni velük.⁷² A Welden-nyalogság 4. zászlóalja és a 19. vadászzászlóalj előnyomulás közben félbalra irányt váltott, hogy a magyar sereget oldalba fogja.⁷³ A Welden-nyalogság 4. zászlóalját a magyar tüzérség heves tüze rendetlenségbe hozta. Ekkor a tisztek egy része rendezte a zászlóaljat, s rohamra indították a magyar üteg ellen, amely ezt be nem várva, elvonult. (125. irat) Kmety ekkor elrendelte a visszavonulást, amelyet a lovasüteg és lovasság (valószínűleg a hat század Vilmos-husár) fedezett. (10. visszaemlékezés). Az ütközet délután háromnegyed 4-től este 6-ig tartott. (77. irat.)

Miért rendelte el Kmety a visszavonulást? Ennek okait csak találgathatjuk. Kmety június 28-án éjjel 1 órakor küldött hadijelentése nem bíbelődik a részletekkel, csupán annyit ír, hogy már éppen ellentámadásba akart kezdeni, amikor „hirtelen jobb oldalamban egy, mindaddig azon körülmény által fedezett új ellenséges oszlop, hogy egy mély lapályban vonult, jelent meg, és oldalamat és hátamat fenyegette”, s ezért volt kénytelen visszavonulni. Az ütközetben szereplő alakulatok közül egyedül a lovasüteget dicsérte. (77. irat) A július 2-i összefoglaló jelentésben az ellenség erejét 12 zászlóaljra tette, s a visszavonulást a túlerőn kívül az ellenséges balszárnny bekerítő mozdulatával magyarázta. (107. irat). Az ütközetet távolból néző Plathy István honvédőrnagy és a 9. lovasüteget vezénylő Trskó János főhadnagy sem értette a visszavonulás okát. (6. visszaemlékezés).

⁶⁷ Bona Gábor, 1988. 204-205. o.

⁶⁸ Karl Blaha 36. o.

⁶⁹ Strobl von Ravelsberg 208. o.; Amon von Treuenfest 562-563. o.; Johann Blaha 36. o.

⁷⁰ Amon von Treuenfest 561. o.

⁷¹ Amon von Treuenfest 563. o.; Johann Blaha 36. o.

⁷² Strobl von Ravelsberg 208. o.

⁷³ Amon von Treuenfest 563. o.

A visszavonulást befolyásolhatta az is, hogy a honvéd tüzérségnek majdnem elfogyott a lőszere, a lőszertartalék pedig Pápán volt. Kováts Antal szerint „ágyúink annyira kihevültek, hogy már nem sokáig lehetett volna velük működni, forró mocsos lé folyt ki belőlük, amint a hátsó csavarral a cső elejét lefelé hajtották.” (8. visszaemlékezés).

Üchtritz szerint Kmetynek kémek jelentették, hogy Sárvállról egy osztrák hadoszlop Kiscellen át Pápa felé vonulóban van; s attól is tartania kellett Kmetynek, hogy az ellenséges főoszlop az erős ágyúzást hallván, egy osztagát Tétből Pápa felé küldi, s ekként három tűz közé kerülhetne. (2. visszaemlékezés). Ez nem elképzelhetetlen, de Kmety jelentéseiben nincs nyoma ilyen aggodalomnak.

A visszavonulást fedező utolsó löveg hat lovából ötöt kilőttek, s fogat hiányában elakadt az ingoványos területen. Egy ellenséges zászlóalj azonnal rohamlépésben tört előre, mire a 45. zászlóalj egy fél százada Horváth Titusz főhadnagy vezérlete alatt szuronnal szállt szembe az ellenséggel. Ezzel időt nyert a löveg megmentésére. Közben a löveget személyesen vezénylő König százados több kartácsolóval üzte vissza az ellenséges gyalogságot. Ihász mögött kb. 3,5 kilométerre Kmety ismét állást foglalt, ahol estig maradt, s az éjjel Pápára vonult. (1., 3. 14. visszaemlékezés). Kováts Antal két lövegéből is felborult az egyik, de ezt maguknak a tüzéreknek sikerült visszafordítaniuk. (8. visszaemlékezés).

Schütte szerint „az ellenséget üldözni nem lehetett, mert szép rendben vonult vissza, s az ellenséges lovasság szétszórhatta volna az árkokon történt átkeléskor valószínűleg nem egészen rendezett lovasságot”, miután ezt a mozdulatot látszott várni. (99. irat)

A Gerstner-dandár az ütközetben 65 halottat, 162 sebesültet és 50 eltűntet, valamint összesen 32 lovat veszített. Gerstner vezérőrnagy lova is megsebesült, Neuwirth és Kiesewetter őrnagy alól kilőtték a lovat. (88., 99. irat). Ez igen jelentős veszteség, hiszen a hivatalos császári-királyi veszteségjelentés szerint a császári-királyi I., III. és IV. hadtest ezen kívül összesen 68 főt és 48 lovat veszített a győri ütközetben.⁷⁴ A veszteség nagysága magának Haynaunak is feltűnt. (94. irat).

A magyar veszteséget Kmety első jelentésében jelentősnek mondta. (77. irat). Később azt állította, hogy a veszteség 24 halott, 88, többnyire súlyos sebesült és 32 ló volt. (107. irat) Schütte szerint a csatamezőn egy tiszt és 30 sebesült fölkelő feküdt, „akiken kívül az ellenség nagyszámú halottat és sebesültet kocsikon elszállíthatott.” (99. irat). Üchtritz Emil az osztrák veszteséget mintegy 350 halottra és csaknem ugyanannyi sebesülthez becsülte; a magyar veszteséget 87 halottra s mintegy 110 sebesülthez tette. (2. visszaemlékezés). Plathy István szerint a magyar veszteség 5 főtiszt s mintegy 105 közvitéz, a császáriak 230 embert veszítettek. (6. visszaemlékezés). Az egyik ezredtörténet szerint a magyarok 40 sebesültjüket is hátrahagyták.⁷⁵

Nem tudjuk, hogy ezt a rengeteg halottat hol temették el. Az ihászi és marcaltői határban 28 halott eltemetéséről tudunk, közülük 19 volt magyar, 9 pedig császári-királyi katona. (102. irat). Pápa város 34 halott eltemetésére utalt ki pénzt. A pápai kórházba ekkor több mint 100 sebesültet szállítottak.⁷⁶

⁷⁴ Ramming 105. o. - Igaz, az ott közölt összesítés a Gerstner-dandár veszteségét 227 főre teszi, megfelelkezvén az 50 eltűntről.

⁷⁵ Amon von Treuenfest 563. o.

⁷⁶ Hermann István, 1998. 93. o.; H. Szabó Lajos 329. o.

A Schütte által a csatatéren írott első hadijelentés egyáltalán nem informatív, csupán az derül ki belőle, hogy Kmety seregét 4 gyalogzászlóaljra, 2 lovasosztályra, és 16 lövegre, közöttük 8 tizenkétfontosra becsülte. Ez az információ azért fontos mert arra mutat, hogy Kmetynek sem a gyalogsága, sem a lovassága nem mutatta azt az aktivitást, amit el lehetett volna várni tőle. A tüzéséggel szemben már komoly bókot tartalmaz a megállapítás. A császári-királyi tábornokok az 1848. október 30-i schwechati csata óta minden taktikai kudarcukat a magyar tizenkétfontos lövegeknek tulajdonították. Kmetynek természetesen egy sem volt belőlük, azonban úgy tűnik, tüzésége olyan jól és pontosan lőtt, hogy a császári-királyi hadvezér csak a nagyobb űrméretnek, s a nagyobb hordtávolságnak tudta tulajdonítani eredményességét. Schütte lovassági és tüzéségi erősítést kért, valamint a több mint 200 főnyi veszteség pótlását is. (74. irat). A tizenkétfontos ütegről szóló „rémtörténet” aztán bekerült Haynau összefoglaló jelentésébe is. (106. irat).

A Schütte által az ütközet során a III. hadtest parancsnokságához küldött futár szerint a magyar sereg „túlerejű lövegtüzet és túlerejű lovasságot vetett be az ütközetben”; 12 tizenkétfontos löveget, több mint 10 huszárszázadot és néhány honvédszászlóaljat, összesen mintegy 6000 főt. A küldött tiszt előadás annyira nem volt egyértelmű, hogy este 10 órakor a Téten lévő Moltke altábornagy még mit sem tudott az ütközet eredményéről. Gyorsan küldött is három tizenkétfontos löveget Schütte segítségére. (76. irat) A Schütte által június 30-án írott összefoglaló jelentésben megint szerepeltek a magyar tizenkétfontos lövegek (99. irat)

Kmety a Kálvária-dombon hátrahagyta Trskó János főhadnagyot a 9. lovasüteg egyik ágyújával, s utasította, hogy ha az ellenség közeledne, lövéssel jelezze azt.⁷⁷ Június 28-án éjfél után Kmety-hadosztálya Tapolcafőn, 2 század huszár és 2 löveg Pápán, két század vadász a papírmalomnál állt fel. Kmety szándéka az volt, hogy ha a Poeltenberg által megígért erősítések megérkeznek, ismét előre nyomul, s megtámadja az ellenséget. Ha az erősítések nem jönnek meg, hajnalban a terep pontos felderítése után vagy Tapolcafőn, vagy valamivel hátrébb, Városlőd felé foglalja el új állását. (77. irat)

Schütte június 28-án északnak fordult, hogy csatlakozzon a III. hadtesthez. Feladatát, a Kmety-hadosztály elvágását a VII. hadtesttől, fényesen megoldotta. A győri állás ellen támadó császári-királyi főseregnek nem kellett hátbatámadástól tartania. A császári-királyi csapatok elvonulását Trskó ágyúja jelezte.⁷⁸

Milyen teljesítményt nyújtott a két sereg az írásbeli ütközetben? Nehéz erről értékelést adni, mert - ahogy ezt a legtöbb visszaemlékezés is kiemeli - a Vilmos-huszárok egyetlen rohamán kívül voltaképpen csak tüzéségi harc folyt. A magyar tüzéség teljesítményét az ellenség hadijelentései és ezredtörténetei is kiemelik. Más kérdés, hogy a két és félszeres lövegszám ellenére sem volt képes semlegesíteni az ellenséges tüzéséget, illetve elhárítani az ellenséges gyalogság rohamát. A császári-királyi tüzéség teljesítménye - éppen a fentiekből következően - szintén megérdemli tiszteletünket. A magyar gyalogság teljesítményéről nincs mit szólnunk, mert a 45. honvédszászlóalj fél századának lövegmentő akciójára korlátozódott. A császári-királyi gyalogság jól állta a magyar tüzéség tüzet, s határozott előnyomulásával eldöntötte az ütközetet. Maga Schütte is kiemelte, hogy kézitusára egyáltalán nem került sor. (99. irat) A magyar lovasság igen rosszul szerepelt, bár ebbe belejátszott a hibás felállítás is. A dragonyosokról még az ezredtörténet írója sem tudott semmi említésre méltót feljegyezni.

⁷⁷ Kaposy Lucián 108. o.

⁷⁸ Kaposy Lucián 109. o.; Hermann István, 1998. 93. o.

A két fél létszámban nagyjából egyenlő erőket vonultatott fel a csatatéren, s harcászati tapasztalat szempontjából is így állt a dolog. Mindkét oldalon volt egy-egy frissen felállított zászlóalj. A magyar seregben volt három, 1848 nyara, illetve ősze óta harcoló zászlóalj (10., 23., 33.), két, 1849 januárja óta szolgáló zászlóalj; a négy császári-királyi sorgyalog zászlóalj nagyjából 1848 október-novembere óta rendelkezett harctéri tapasztalatokkal. A magyar tüzérség és lovasság egyértelműen túlerőben volt, s egyszerűen érthetetlen, hogy Kmety miért nem élt ezzel az előnnyel. Schütte altábornagy ténykedéséről viszont csak dicsérettel szólhatunk, hiszen annak ellenére, hogy a szembenálló felet erősebbnek tudta, a késő délután elrendelt merész támadással eldöntötte az ütközetet.

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka Szemeréről június 28-án délután fél 3-kor küldte meg a. hadsereg főparancsnokságának Schütte rövid jelentését az írászi ütközetről, s közölte, hogy ennek következtében „az ellenség Pápára, s onnan állítólag Székesfehérvár felé folytatta visszavonulását.” Miután beszámolt az aznapi harcokról, közölte, hogy 29-én a Gerstner-dandár is bevonul Gyarmaton át a hadtesthez. Tudatta, hogy aznap még egy lovasszázadot küldött a dandár megerősítésére. A jelentés alapján úgy tűnik, hogy egyáltalán nem aggódott a Kmety-hadosztály miatt. (82. irat). A Gerstner-dandár bevonulásával kapcsolatos utasítását este 8 órakor küldte meg Schütte altábornagynak. (83. irat).

A Kmety-hadosztály elszakadása

A Győrt védő Poeltenberg egyelőre nem érzékelte a támadás tényleges méreteit. Járosy Ádám alezredes, Poeltenberg vezérkari főnöke június 28-án arról értesítette Kmetyt, hogy mindaddig tartani akarják Győrt, amíg a II. hadtest meg nem érkezik, s kérte Kmetyt, hogy egy erőteljes oldaltámadással foglalkoztassa az ellenséget. (78. irat).

Mint láttuk, a KHI június 27-én - a korábbi diszpozícióknak megfelelően - Pápát jelölte meg a Kmety-hadosztály visszavonulási útjaként. (69. irat) Görgei június 28-án arra utasította Kmetyt, hogy „kísérelje meg, ha lehetséges, Székesfehérvárt elérni. A további utasításokat Székesfehérváron át fogja kapni.” (79. irat). Kmety a későbbiekben többször is hivatkozott a parancsra, de a hadosztály viszonylag jól megmaradt iratanyagában nincs meg az eredeti. (98., 107. irat.) Elképzelhető, hogy az utasítás azzal a sajátkezű cédulával volt azonos, amelyben Görgei Liptay Ferenc alezredest utasította három futár kiküldésére, s amelyből a harmadik futár által átadandó üzenet szövegét idéztük.

Ugyanezen a napon este 11 órakor Bayer József ezredes, a KHI vezetője arra utasította Kmetyt, hogy az utasítás vétele után „azonnal, anélkül, hogy további ütközetbe elegyedne, *Romándra* vonuljon, - ott előcsapatokkal biztosítsa magát a győri úton, s a második menetét holnapután, e hó 30-án, vagy ha a körülmények ezt tanácsolnák, még holnap éjjel *Kisbérre* hajtsa végre.” Tudatta, hogy a Görgei vezette VII. hadtest kénytelen volt Győrből Ácsra visszavonulni, s Kmety ennek állásáról Kisbéren kap tájékoztatást. (85. irat). Június 29-én a KHI azzal is számolt, hogy a hadosztály Romádon van. (91. irat). Ugyanezen a napon este fél 8 órakor Bayer arra utasította Kmetyt, hogy „Kisbéren csupán a szükséges pihenést biztosítsa a csapatoknak, s azután Csépen, át Igmándra vonuljon.” Közölte, hogy a hadosztály felvételének biztosítására az Komáromnál összpontosított hadtestek előnyomulnak az ellenség ellen. (92. irat).

Kmety június 28-án pihentette csapatait, s este Tapolcafőn kapta meg Poeltenberg aznap délután fél 1-kor felszólítását, hogy ti. tüntessen a bal oldalán, mert ő még Ménfőn tartja magát. Ezért még aznap este Lovászpatonára nyomult előre, azzal a szándékkal, hogy ott a Tétnél táborozó ellenséget megtámadja. (A július 2-i jelentés szerint csak Gyimótig jutott, s ott éjjel 11 órakor egy téti nemes

híradásából értesült arról, hogy Győrt a magyarok feladták, s az ellenség előőrsei már Lovászpatonán vannak. Miután a kiküldött járőrök ez utóbbi hírt valótlannak találták, Kmety Románd felé folytatta menetét.) Menet közben, Gicen kapta a KHI június 28-án este 11 órakor írott diszpozícióját, hogy Romándra, s aztán Kisbérre vonuljon. (107. irat). Üchtritz szerint a hadosztály éjféltől reggel 6 óráig időzött Gyimóton, s Kmety valóban teljes bizonytalanságban volt az ellenség mozgulataival kapcsolatban. (2. visszaemlékezés)

Kmety első jelentése szerint ezért megváltoztatta menetirányát, a július 2-i jelentés szerint erre nem volt szükség, mert már eleve Románd felé tartott. Tény, hogy 29-én dél körül Romándra érkezett, ahol azonban Görgei parancsát kapta, hogy a legrövidebb időn belül érje el Székesfehérvárt, s ott várja be a további diszpozíciókat. Ezért még aznap este hat órakor néhány órányi pihenés után Zirc-re folytatta menetét, ahová 30-án reggel 5 (a július 2-i jelentés szerint 3) órakor érkezett, s újabb néhány órai pihenés után, délelőtt 11 órakor Várpalotára vonult, ahová éjjel 11 órakor érkezett.

Itt kapta a KHI újabb diszpozícióját, hogy Nagyigmádon egyesüljön a hadsereggel. Kmety ezért úgy döntött, hogy Mór felé indul tovább (a július 2-i jelentés szerint Mór-Kömlőd-Kocs-Nagyigmánd lett volna az útirány), az újonczászlóaljával azonban megszállatja Székesfehérvárt. Várpalotáról küldött jelentésében panaszkodott, hogy a hadosztály legénysége és lovai a június 26. óta naponta végrehajtott, csaknem kettőzött menetek által rendkívüli módon ki vannak fáradva. A legénység csaknem mezítláb jár, egyenruhája rongyos. Jelentése végén közölte, hogy az újabb hírek szerint az ellenséges előőrsek Mezőörsnél állnak. (98. irat). Mindenesetre Komáromban számoltak a hadosztály csatlakozásával. Erre mutat az is, hogy július 1-jén a KHI utasította a VII. hadtest parancsnokságát, hogy a Kmety-hadosztályhoz szánt újoncokat adják át az attól elszakadt két század honvédeknek, hogy azokkal együtt csatlakozzanak a hadosztályhoz. (103. irat).

A császári-királyi I. hadtest ezen a napon Lovadot és Ácsot, a tartalék hadtest Nagyigmándot és Csanakot, a III. hadtest Csépet és Kisbért, a Bechtold-hadosztály Bábolnát, a Panyutyin-hadosztály Banát szállta meg.⁷⁹ A Gerstner-dandár délután június 30-án délután 3 órakor érte el Kisbért, s a községhez közel, Csép felé ütött tábor. (96. irat) A III. hadtest ezen a napon Csépet foglalta el, s érintkezésbe lépett a Gerstner-dandárral. (97. irat). Angyal móri jegyző július 1-jén éjjel 3 órakor jelentette Kisbér megszállását Csapó József Fejér megyei első alispánnak, s közölte, hogy a hírek szerint a császári-királyi csapatok „csak 2 órát fognak ottan késni, és Ette felé Komáromba húzódní: - azt is beszéltek Kisbéren, hogy Fehérvárra húzódná az ellenség - és Kmety ezredes úrnak útját elállták.” (101. irat).

Kmety július 1-én Várpalotáról „a legkedvetlenebb idő dacára” Bodajkra vonult, s itt értesült arról, hogy az ellenség előőrsei Kisbéren vannak, a császári-királyi csapatok megszállták Kocsot, s hogy a kisbéri erdő előtt 4 ellenséges zászlóalj táborozik. Kmety azt is tudta, hogy a magyar tábor Nagyigmánd és Ács között áll. (104. irat) Ezek után úgy vélte, hogy egyesülése „a főtáborral igen kétségessé vált,” s ezért július 2-án Székesfehérvárra vonult hadosztályával. (107. irat) A fentiekből nyilvánvaló, hogy Kmety már július 1-jén feladta a fősereggel való egyesülés gondolatát. A hadügyminisztérium által kiküldött futárral is azt közölte, hogy „hadosztálya egy ellenséges s nálánál erősebb hadcsapat által - mely utóbbi Kisbér táján előhaladt - elvágtatott a magyar főseregtől.” (114. irat) Kmety Székesfehérvárról küldött jelentést Kossuthnak, amelyben úgy vélte, hogy serege az erőltetett menet miatt annyira legyengült, „hogy e pillanatban hason erő ellen csatát elfogadni képes nem volnék.” Tudatta, hogy a veszprémi és lovasberényi vonalon az ellenségnek nincs nyoma, s egyben további utasításokat kért. (107. irat)

⁷⁹ Rüstow II: 161. o.

Ezt rövidesen meg is kapta. Közben ugyanis alapvető fordulat állott be. Kossuth Lajos kormányzóelnök június 29-én a győri vereségről kapott túlzó hírek, valamint az orosz főszereg előnyomulásáról érkezett aggasztó jelentések miatt haditanácsot hívott össze a fővárosban, amelyen a minisztereken kívül ott voltak az összes szolgálaton kívüli tábornokok; Görgei hadügyminiszter és fővezér viszont nem. Ezen a haditanácson Henryk Dembiński altábornagy előterjesztésére úgy döntöttek, hogy feladják a Görgei által korábban előterjesztett komáromi és tiszántúli kettős összpontosítás tervét, s ehelyett Szegednél összpontosítják a teljes főszereget. A döntés alkotmányosan aggályos volt, hiszen Görgei, mint fővezér és hadügyminiszter a hadügyek irányításának legfőbb felelőse volt.

A határozat születése azért is furcsa volt, mert a tanácskozáson csak szolgálaton kívüli vagy békebeosztásban lévő tábornokok vettek részt. Kossuth is érezte ezt, s fontosnak tartotta, hogy Görgei esetleges ellenkezését leszerelje. Ezért a minisztertanács úgy döntött, hogy a határozatot Kiss Ernő, Aulich Lajos és a Görgei által apjaként tisztelt Csány László miniszter vigye meg Görgeinek. Sőt, Kiss Ernő nyílt rendeletet kapott, amely felhatalmazta arra, hogy ha Görgei megtagadná a határozatok teljesítését, vegye át a fővezérséget, s vezesse le a hadsereget. Görgei megígérte a határozat teljesítését, de közölte, hogy július 3-a előtt nem tud elindulni, mert előbb fel akarja venni Kmety-hadosztályát és Görgey Ármint különítményét.⁸⁰ Ekkor egy sajnálatos félreértés következett be. Görgei június 30-án, még a küldöttség érkezése előtt írott levele, amelyben arról írt, hogy a győri vereség ellenére szándéka Komáromnál összpontosítani csapatait, később került Kossuth kezébe, mint a levonulásra vonatkozó ígéretet tartalmazó, szintén június 30-i levél. Kossuth nem vizsgálta a levelek iktatószámát, s július 1-én éjjel leváltotta Görgeit a fővezérségről.⁸¹ Ezt körrendeletben közölte a hadtest- és önálló hadosztályparancsnokokkal.⁸² Kmetyt külön utasította, hogy a parancs vétele után „nem keresendi a főszereggeli egyesülést, hanem a legegyszerűsebb vonalon Paksnak fog tartani a Duna mellé, hol egy hidat veretve fog találni, amelyen átkelven seregével a Dunán, a további hadjárat irányát ott találndja” (105. irat). Kmety a rendeletet július 2-án délután háromnegyed 4-kor Székesfehérvárra kapta meg.⁸³

Üchtritz naplója szerint Kmety megkérdezte a jelen lévő három lovassági törzstisztet, Üchtritzet, Zsurnay alezredest és Károly Pál őrnagyot, mi a teendő, s mindhárman úgy vélték, hogy Kossuth parancsát nem kell követni, hanem a KHI parancsa szerint azonnal Ács, illetve Tata felé vonulni. Üchtritz, aki császári-királyi tiszttá korábban a környéken szolgált, továbbra is ajánlotta, hogy kíséreljék meg elérni a komáromi erődfített tábornok. Kmety azonban tudni sem akart a Komárom felé történő menetről, sőt, a három törzstiszt becsületszavát vette, hogy 8 napig a seregnek s tiszteknek Görgei tábornok leváltásáról nem szólnak. (2. visszaemlékezés).

Július 2-án Kmety egy újabb hírszerzői jelentésből arról értesült, hogy Ászár és Kisbér mellett 4000 császári-királyi katona állomásozik, kevés lovassággal, a főerők Igmánd, Csép és Bana felé állnak. (108. irat) A Seréden állomásozó magyar különítmény parancsnoka, Üchtritz Emil alezredes,

⁸⁰ Steier Lajos I. 145-147. o.

⁸¹ Hermann Róbert: Mészáros Lázár altábornagy fővezérsége (1849. július 1. - 1849. július 30.). (In:) Köhegyi Mihály - Merk Zsuzsa: Mészáros Lázár emlékezete. Baja, 1993. 53-55. o. Görgei leváltásának indokolatlanságát és Görgei június 30-i leveleinek sorrendjét Katona Tamás bevezető tanulmánya tisztázta. Görgey Artúr I. 77-82. o. Görgei első levelét közli Steier Lajos I. 151-154. o.

⁸² KLÖM XV. 634-635. o.

⁸³ A Kmetynek adott rendeletről júl. 2-án Mészáros Lázár altábornagy értesítette Görgeit. Steier Lajos I. 155-156. o., Böhm - Farkas - Csikány 178. o. V. ö. Klapka György: Emlékeimből. Sajtó alá rendezte Katona Tamás. Bp., 1986. 162. o.

miután beszámolt az ellenségről kapott hírekről, tudatta, hogy „a mai komáromi ágyúzás éjszának húzódtott, tehát gyanítható, hogy elleneink visszahúzódnak” (19. irat). A hadosztály július 3-án Székesfehérvárról a Sárkeresztúr-Aba-Felsőszentiván útvonalon indult Paksra. (2. visszaemlékezés)

Tény, hogy Komáromban számoltak Kmety visszacsatlakozásával, s jellemző, hogy maga Ludvig János kormánybiztos is úgy tudta, hogy a július 2-i csatában Kmety Nagyigmánd felől hátbatámadta a császári-királyi főereget.⁸⁴ Görgei a szabadságharc végén írott összefoglalójában keserűen jegyezte meg, hogy a hadosztály Győrnél hagyta magát elvágtatni a főseregtől.⁸⁵

A Kmety-hadosztály elszakadásának aztán egész kis historiográfiája támadt. Görgei emlékirataiban ugyanis azt állította, hogy Kmetynek még Győrből rendeletet küldött, miszerint Romádon és Kiséren át vonuljon be Komáromba.⁸⁶ Kmety Görgei emlékiratairól írott bírálatában ezt cáfolta, mondván, hogy ezt a parancsot nem Görgei, hanem a KHI küldte meg neki június 27-én, s noha ezt szándéka volt követni, Görgei június 28-i parancsa, amely Székesfehérvárra utasította őt, ebben megakadályozta. (4. visszaemlékezés). Kmety azonban csúsztatott egy jókorát, mert Görgei rendelete június 28-án délután, a KHI-é viszont éjjel 11 órakor kelt; arról pedig, hogy június 29-én a KHI újabb rendeletet küldött neki a Komáromba vonulásról, egyszerűen megfeledkezik. (79., 85. és 92. irat). Görgey István, Artúr testvéröccse igen alapos bírálatban részesítette Kmety munkáját, s Üchtritz naplója alapján úgy vélte, hogy Kmety először túlzó aggodalomból, majd pedig Kossuth július 1-jei utasítása miatt adta fel a csatlakozás gondolatát. Görgei parancsát „soha nem létezettnek, koholmánynak” nevezte, s úgy vélte, hogy Kmety végső döntésébe belejátszott az a tényező, hogy Székesfehérvárott kapta meg tábornoki kinevezését.⁸⁷ A későbbi feldolgozások aztán hősiük tanúbizonysága és ízlésük szerint igyekeztek dönteni a vitában.⁸⁸

Mint a fentiekből kiderült, mind Görgei, mind Kmety rosszul emlékezett a történetekre. Görgei a KHI utasítását a magáénak tartotta, s elfeledkezett Győrből küldött eredeti utasításáról; Kmety pedig a dátumbeli csúsztatással siklott át azon tény fölött, hogy Görgei győri utasítása korábbi volt, mint a KHI-é, s hogy ő választott közöttük rosszul. Tény, hogy amint Romándról Zirc felé fordult, voltaképpen lehetetlenné vált csatlakozása a fősereghez, s a KHI újabb utasításának kézhezvétele után már nem sok esélye volt arra, hogy harc nélkül bevonuljon Komáromba. A július 2-i komáromi csatának jó esetben is csak a végére érkezhett volna oda, ha egyáltalán megérkezik még azon a napon, s ha az áttörés nem sikerül, Kmety-hadosztálya alighanem vagy megsemmisül a császári-királyi csapatok gyűrűjében, vagy kénytelen letenni a fegyvert.

Július 2-án a Kmety-hadosztály utóvédje Seréden volt, a járőrök egészen Sárkányig jártak. (109. irat). A visszavonuló csapatokat a Gerstner-dandár tartotta szemmel. (111. irat) Schütte altábornagy július 4-én egy sertéskereskedő vallomása alapján jelentette Haynaunak, hogy a négy század huszárból, 16 lövegéből és ismertetlen számú gyalogságból álló magyar csapatok július 3-án reggel Székesfehérvárról Dunaföldvár felé elvonultak, délután pedig a kb. 200 huszárból álló előőrsök követték őket. (115. irat.) A császári-királyi fővezér azonban továbbra is tartott attól, hogy Kmety

⁸⁴ Steier Lajos I. 157. o.

⁸⁵ Spira György, 1993. 180-181. o. Spira fordításában az áll, hogy Kmety „elvágtatta magát tőlem”, de a német eredeti. „sich von mir trennen ließ” inkább a fenti fordításnak felel meg.

⁸⁶ Görgey Artúr II. 198. o.

⁸⁷ Görgey István II. 648-656. o.; Görgey István: Görgey Arthur a száműzetésben 1849-1867. Bp., 1918. 191-201. o.

⁸⁸ A kérdésre lásd még Hermann Róbert: Görgei emlékiratai és a Kossuth-emigráció AETAS, 1996/2-3. 58-60. o.

esetleg megpróbálja felvenni a kapcsolatot a főerőkkel. (116. irat). Annál is inkább, mert Schütte még július 8-án is azt jelentette, hogy a Kmety-hadosztály Balatonföldváról Bicske felé vonulna. (121-122. irat)

Pedig ekkor erről már szó sem volt. A Kmety-hadosztály július 5-én délután érkezett meg Paksra, ahol a Dunán már kész híd várta. Kmety egyelőre nem akarta folytatni útját a Duna-Tisza-közén, hanem előbb a pécsi császári-királyi helyőrség elfogására akart indulni. (117. irat). Mészáros Lázár altábornagy, fővezér, július 6-án írott válaszában megtiltotta a Pécs elleni expedíciót, mondván, hogy Jellačić megsemmisítése a fő cél, s ezért Kmety-hadosztálya a Kalocsa - Hajós - Jankovác útvonalon induljon el; a további utasításokat. Vetter Antal altábornagytól, a délvidéki hadsereg fővezérétől fogja kapni. Ugyanezen a napon hasonló utasítást küldött Vetter is Szegedről.⁸⁹ Így aztán a 6603 főnyi hadosztály július 7-én átkelt a Dunán, s megindult a Délvidékre. (118-119. irat). Ezzel véget ért Kmety dunántúli hadjárata.

Az ütközet továbbélése a szakirodalomban

Az írászi ütközet története eddig sem volt ismeretlen a kutatók és a nagyközönség előtt. Először Wilhelm Ramming ezredes, Haynau vezérkari főnöke írta meg, a császári-királyi, illetve a magyar főszereg iratanyaga alapján.⁹⁰ Csak utalásszerűen említette a történeteket Klapka György vezérőrnagy emlékiratainak első változatában.⁹¹ Lényegében Ramming alapján foglalták össze a történeteket az elkövetkező évtizedekben a szabadságharc történetírói.⁹² Főleg az egyes résztvevő császári-királyi alakulatok összefoglaló jelentéseire, illetve Ramming munkájára támaszkodtak az osztrák ezredtörténetek írói.⁹³ Főleg a Kmety-hadosztály elszakadásával kapcsolatos felelősség kérdését boncolgatta Görgei Artúr testvére, Görgey István.⁹⁴

Az írászi ütközettel kapcsolatos magyar feldolgozásokban alapvető fordulatot hozott Kis Ernő munkássága, aki az ütközet első magyar szempontú leírását közölte a Vasárnapi Ujság, majd az ez alapján megjelenő Képes Folyóirat hasábjain.⁹⁵ Ezt követően levélben kereste meg az egyes résztvevőket, s így született meg önálló munkája az ütközet történetéről, amelyet aztán szinte szó

⁸⁹ HL 1848-49. 36/355., 36/356., Az előbbi közli Böhm - Farkas - Csikány 183. o.

⁹⁰ Wilhelm Ramming 89., 92-94. o.

⁹¹ Memoiren von Georg Klapka April bis Oktober 1849. Leipzig, 1850. 109-110. o.

⁹² Rüstow II. 154-155. o.; Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben. 2. kiadás. Bp., é. n. III. k. 197. o. (A munkának két második kiadása van, a másik 1871-es kiadású. A két szöveg megegyezik, a lapszámozás nem). Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848 és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1868. II. k. 196. o.; Gelich Rikárd III. k. 619-620. o.; Breit József III. 85-86. o.; Rudolf Kiszling II. 185. o.

⁹³ Johann Strack 174. o.; Amon von Treuenfest 560-565. o.; Strobl von Ravelsberg 207-208. o.; Anton Dylewski 263-266. o.; Karl Blaha 33-37. o.

⁹⁴ Görgey István II. 648-658. o.; Görgey István: Görgey Arthur a száműzetésben 1849-1867. Bp., 1918. 191-202. o.

⁹⁵ Képes Folyóirat, 1889. VI. kötet. 686-688. o.

szerint beleillesztett Kaposy Lucián pápai várostörténeti monográfiájába is.⁹⁶ Nagyjából az általa feltárt anyag nyomán foglalta össze a történeteket Lipták Gábor és Zákonyi Ferenc munkája.⁹⁷

Röviden foglalkozott a történetekkel Király Iván a csornai ütközetről szóló önálló kiadványában.⁹⁸ Kmety egész dunántúli hadjáratát dolgozta fel Huszár János a Hadtörténelmi Levéltár anyaga alapján; az írászi ütközet leírásánál Kmety és Schütte hadijelentését és Kis Ernő munkáját használta.⁹⁹ Az ütközet előzményeivel és következményeivel kapcsolatban igen hasznos anyagot közölt Andrássy Antal, aki egyben átfogó pályaképet is adott Kmetyről.¹⁰⁰ Főleg az ütközetben elesettek és megsebesültek sorsával foglalkozott H. Szabó Lajos Pápa város és környéke 1848-49-es történetéről írott munkájában.¹⁰¹

Jelen kötetünk tartalmazza a Kmety-hadosztály és a Gerstner-dandár felvonulására vonatkozó valamennyi jelentést, illetve a két fél vezérkarának a felvonulással kapcsolatos utasításait. Közzük az ütközetre vonatkozó valamennyi ismert hadijelentést, valamint a kitüntetési előterjesztéseket és veszteséglistákat.

A kötetben közölt iratanyag egy része már eddig sem volt ismeretlen az olvasóközönség előtt. Kmety néhány jelentését, a Görgei-Klapka-Bayer-levélváltás darabjait Görgey István tette közzé.¹⁰² Kmety és Schütte jelentését Huszár János közölte.¹⁰³ A Magyar Országos Levéltárban lévő Kmety-iratok egy részét 1981-ben Andrássy Antal közölte eredetiben, illetve Török Lehel nyugdíjas tanár és Dobai András levéltáros fordításában. A közlés azonban nem volt teljes, a német fordításokban pedig gyakori volt a katonai terminológiában való tájékozatlanságból fakadó félrefordítás.¹⁰⁴ A többi közölt irat egy részét, a Kmety és a VII. hadtest, illetve Klapka György közötti levélváltás darabjait jelen sorok írója tette közzé a Győr 1848-49-es hadtörténetét bemutató forráskiadványban, illetve Böhm Jakab és Farkas Gyöngyi a szabadságharc katonai iratanyagából válogató kötetében.¹⁰⁵

A kötet másik fő részét az ütközetre vonatkozó naplók és visszaemlékezések közlése alkotja. Magyar részről érthető módon több visszaemlékezés, mint hadijelentés maradt fenn a történetekről. Ezek egy részét Görgey István, Király Iván és Huszár János már használták, de kutatásaink során jó néhány kéziratban lévő visszaemlékezésre is bukkantunk. Ezek közül különösen értékes Kmety 1851-es visszaemlékezése, Üchtritz Emil - Görgey István által már használt - naplója.

⁹⁶ Kis Ernő: A Pápa mellett fekvő Írászi pusztán vívott 1849. június 27-i csatának emléke. Pápa, 1896.; uő: Az 1849. június 27-iki írászi ütközet és okirattára. (In:) Kaposy Lucián 101-115. o.

⁹⁷ Lipták Gábor - Zákonyi Ferenc: Veszprém megye a szabadságháborúkban. Veszprém, 1957. 96-98. o.

⁹⁸ Király Iván 21-23. o.

⁹⁹ Huszár János 47-55. o.

¹⁰⁰ Andrássy Antal, 1981. 217-220., 229-232. o.

¹⁰¹ H. Szabó Lajos 294., 309., 327-329. o.

¹⁰² Görgey István II.

¹⁰³ Huszár János 53-54. o.

¹⁰⁴ Andrássy Antal, 1981.

¹⁰⁵ Hermann: Győr; Böhm-Farkas-Csikány.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani mindazon közgyűjteményeknek, amelyek anyagában kutatva e kötetet összeállítottam. Így a Magyar Országos Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, az Österreichische Nationalbibliothek, az Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv munkatársainak, s főként a kutatott anyagok referenseinek, F. Kiss Erzsébetnek, Künstlerné Virág Évának, Nyulásziné Straub Évának, Lenkefi Ferencnek, Karl Rossa úrnak és Peter Brouczek udvari tanácsos úrnak, valamint a bécsi Kriegsarchivban működő magyar levéltári küldöttség munkatársainak, Czigány Istvánnak és Bonhardt Attilának. Bécsi kutatásaimat a Magyar Ösztöndíj Bizottság által 1998-ra adott kéthónapos ösztöndíj tette lehetővé.

Az iratokat eredetiben vagy magyar fordításban közöljük. A magyar nyelvű iratokat a tájnyelvi alakok megtartásával, de a jelenlegi helyesírási és központoszási szabályok szerint tesszük közzé. A neveket - amennyiben ez megállapítható volt - az illető személy által használt alakban írjuk (Kmetty, nem pedig Kmetty vagy Kmety; Görgei Artúr, nem pedig Görgey; Schlik, nem pedig Schlick). A magyar katonai iratoknál mindig jelezzük, hogy az irat német nyelvű-e; a császári-királyi iratanyagnál ettől eltekintettünk, mert ez esetben mindegyik irat német nyelvű. A táblázatokat egységesítettük. A német iratokban torz alakban szereplő, de felismerhető magyar helységneveket a ma használatos alakban közöljük.

*

Végezetül szeretném felhívni a figyelmet két olyan tanulmányra, amelyek a kézirat lezárása után kerültek a kezembe. Az egyik a pápai honvédkórház 1849-es történetét, a másik az írászi ütközetnek a népi emlékezetben való tükröződését mutatja be. Mindkettő Huszár János munkája, s a Veszprém megyei honismereti tanulmányok XVII., 1998-ban megjelent kötetében láttak napvilágot.

Glosszáríum

arcot képezni	Front machen
átjáró	défilée
bekelni	einrücken
csatár	Plänkler, Tirailleur
csatarend	Schlachtordnung
dandár	Brigade
előőrs	Vorpost
előre történő kikülönítés	Vorpoussiren
gyalogsági vagy egyéb százados	Hauptmann
gyalogszázad	Kompagnie
hadműveleti vonal	Operationslinie
hadoszlop, oszlop	Kolonne
hadosztály	Division
hídkészlet	Brücken-Equipage
hídvonat	Brückentrain
járőr	Patrouille
kikelni	ausrücken
kitorkollni, kitorkollás	debouchiren, Debouchée
lépcsőzetesen	en échelon
les, lestábor	Hinterhalt, Hinterhaltslager
leszerelni	demontiren

lovassági százados	Rittmeister
lovasszáhad	Eskadron
magatartási utasítás	Verhaltens-Befehl
oldalaz	cotoyiren
országút	Chaussée
osztály (két század)	Division
őrs	Post
őrszem	Vedette
őrtanya	Piquet
pallóhíd	Laufbrücke
portyázó vezénylet	Streifkommando
portyázó testület	Streifkorps
szárny (fél század)	Flügel
zöm	Gros
tüzértartalék	Geschützreserve, Artilleriereserve

Levéltári rövidítések

I. AK	I. Armeekorps unter Schlik.
III. AK	III. Armeekorps unter Schwarzenberg, später Ramberg.
1848-49.	Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
A. d. I. A.	Akten der Insurgenten-Armee.
AFA	Alte Feldakten
BFL	Budapest Főváros Levéltára
Dispositions - Protokoll	HL 1848/49. 36/192
Főszereg hadműveleti napló	HL 1848/49. 37/37 a.
Görgey-ir.	BFL Letétek. Görgey István iratai.
Görgey-lt.	MOL P 295. A Görgey-család levéltára
HA DA	Hauptarmee. Detailakten
HA u. H.	Hauptarmee unter Haynau
HL	Hadtörténelmi Levéltár
HSS	Handschriftensammlung
KA	Kriegsarchiv, Wien
KHI	Központi Hadműveleti Iroda
Kmety-ir.	MOL H 116. Kmety György iratai
Kr. i. U.	Krieg in Ungarn
MOL	Magyar Országos Levéltár
OHB	MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és kormányzóelnökség iratai.
ÖNB	Österreichisches Nationalbibliothek

Könyvészeti rövidítések

Amon von Treuenfest	Gustav Ritter Amon von Treuenfest: Geschichte des k. k. Infanterie Regiments Nr. 20. Friedrich Wilhelm Kronprinz des Deutschen Reiches und Kronprinz von Preussen. Wien, 1878.
Andrássy Antal, 1981.	Andrássy Antal: Felderítő és információs jelentések a Kmety-hadosztálynál 1849 nyarán. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei. IV/12. Kaposvár, 1981.
Asbóth Lajos I.	Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. 2. kiadás. Pest, 1862. I. k.
Karl Blaha	Karl Blaha: Geschichte des k. und k. Feldjägerbataillons Nr. 19. Pozsony, 1905.
Bona Gábor, 1987.	Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Bp., 1987.
Bona Gábor, 1988.	Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988.
Bona Gábor, 1998. I-II., 1999.	Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49. évi szabadságharcban. I. kötet. A-Gy. Bp., 1998.; II. kötet. H-Q. Bp., 1998.; III. kötet. P-Zs. Bp., 1999.
Böhm-Farkas-Csikány	Saját kezébe, ott, ahol... Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból. Szerk. Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Böhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Bp., 1998.
Breit József III.	Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Bp., 1930. III. k.
Anton Dylewski	Anton Ritter v. Dylewski: Geschichte des k. und k. Infanterie-Regiments Br. 30. 1725.1895. Lemberg, [1895.]
Francsics Károly	Francsics Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Válogatta és sajtó alá rendezte Vörös Károly. Bp., 1973.
Gelich Rikárd III.	Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. Bp., é. n. III. k.
Görgey Artúr II.	Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. Katona Tamás. Bp., 1988. II. k.
Görgey István II.	Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. Bp., 1885-1888. II. k.
H. Szabó Lajos	H. Szabó Lajos: Pápa és környéke 1848-1849. Pápa, 1994.
Hermann István, 1998.	Hermann István: Plosszer Ferenc káplán feljegyzései 1848-1849-ről a pápai Szent István Római Katolikus Plébánia historia domusában. Jókai Füzetek 21. Jókai Mór Városi Könyvtár, Bp., 1998.
Hermann Róbert, 1994.	Hermann Róbert: Huszárhősök és hőstettek 1848 őszén és telén a Nyugat-Dunántúlon és a Felvidéken. Életünk, 1994/10-11. 945-953. o.
Hermann: Csorna	Hermann Róbert: A csornai ütközet emlékezete, 1849. június 13. Sopron, 1999.

Hermann: Győr	Hermann Róbert: Győr város és megye a hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998.
HK	Hadtörténelmi Közlemények
Huszár János	Huszár János: Kmety tábornok 1849-es dunántúli hadjárata. Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok. V. Veszprém, 1978.
Kaposy Lucián	Kis Ernő: Az 1849. június 27-iki ihász ütközet és okirattára. (In:) Kaposy Lucián: Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. (Reprint kiadás uo., 1989.)
Kedves Gyula, 1992.	Kedves Gyula: A szabadságharc hadserege I. A lovasság. 1. kiadás. Bp., 1992. 2. kiadás Bp., 1998.
Kedves Gyula, 1994.	Kedves Gyula: A szabadságharc huszárezredei. Életünk, 1994/10-11. 907-924. o.
Kerekes Zoltán, 1972.	Kerekes Zoltán: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlói. Hadtörténelmi Közlemények II. rész. 1972/2. III. rész 1972/4.
Király Iván	Király Iván: Az 1849. június 13-án lezajlott csornai ütközet krónikája. H. és é. n.
Rudolf Kiszling II.	Rudolf Kiszling: Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848-1849. Mit Beiträgen von M. Ehn, G. Hubka und E. Steinitz. Wien, 1948. I-II. k.
KLÖM XV.	Kossuth Lajos összes munkái. XV. k. Kossuth Lajos kormányzó-elnöki iratai. S. a. r. Barta István. Bp., 1955.
Markó - Balázs	Markó Árpád - Balázs József: A csornai ütközet 1849. június 13. Hadtörténelmi Közlemények 1960/1.
Molnár András, 1999.	Molnár András: „Zalának elszállt lelke...” Csertán Sándor kormánybiztos jelentései és levelei 1849 május 26 - július 29. Századok, 1999.329-372. o.
Platthy István	Adatok Platthy István, honvédőrnagy naplójából. (In:) Vahot Imre - Gánóczy Frigyes: Honvédek könyve. Történelmi Adattár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból. Pest, 1861. III. k.
Wilhelm Ramming	[Wilhelm Ramming]: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849. Pesth, 1850.
Rédvay István	Rédvay István: Huszáraink hazatérése 1848/49-ben. Bp., 1941.
Rüstow II.	Wilhelm Rüstow: Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története. II. k. Ford. Áldor Imre. Pest, 1866.
Steier Lajos I.	Steier Lajos: Haynau és Paskievics. Bp., é. n. I. k.
Spira György, 1993.	Spira György: Az emlékiró Görgei első szárnypróbálgatása. (In:) Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc. Bp., 1993.
Johann Strack	Johann Strack: Geschichte des Sechsten Dragoner-Regimentes Carl Ludwig Garf Ficquelmont. Wien, 1856.
Strobl von Ravelsberg	Ferdinand Strobl Edl. v. Ravelsberg: Geschichte des k. und k. 12. Dragoner-Regimentes seit seiner Errichtung bis zur Gegenwart 1798-1890. Wien, 1890.

Thurzó Miklós	Thurzó Miklós: Kmethy [sic!] György. Hazánk. Szerk. Abafi Lajos. X. k. Bp., 1888.
Varju: Vidovics	Varju Dezső: Vidovics Ágoston pápakovácsi plébános naplója az 1848-49-es eseményekről. Részlet a pápakovácsi római katolikus plébánia Historia Domusából. Jókai Füzetek 20. Jókai Mór Városi Könyvtár, Bp., 1997.
MNM. MTKCS.	Magyar Nemzeti Múzeum Magyar Történeti Képcsarnok

HERMANN RÓBERT

**AZ IHÁSZI ÜTKÖZET
OKMÁNYTÁRA**

1.

Budapest, 1849. június 13.

Asbóth Sándor őrnagy, a kormányzóelnöki iroda katonai osztályának vezetője átírata Szabó Imre hadügyminisztériumi államtitkárhoz

Kmety ezredes a 10. honvédszászlóalj kiegészítésére megkívántató újoncok átvételére ugyan-ezen zászlóaljtól egy főtisztet altisztekkel és arányos számú legénységgel küldött ide.

Minthogy pedig Fehér és Veszprém vármegyék hatóságai azon fölszólításra, mellyel az illetményeikből hátralévő újoncok kiállítására sürgöltettek, azt válaszolták, hogy kiállított újoncaikat Kmety ezredes úr vette át: tisztelettel kérem Státustitkár Urat, legyen szíves ez ügy mibenlétéről engem felvilágosítani.

Ezzel kapcsolatban bátorkodom még Státustitkár Úrnak figyelmét Beltik és Fóris István őrmesterekre ugyancsak a 10-ik zászlóaljból felhívni, kiknek előléptetése iránt állításuk szerint a hadügyminisztériumhoz még a múlt évi november hóban tett felterjesztésre határozat mindeddig nem hozatott; holott az önkéntesek s többnyire mívelt ifjából alakult 10 első zászlóaljak altisztjei különös tekintetet érdemelnek.

Mihez képest, ha nevezett őrmesterek ellen zászlóalji parancsnokságuk részéről semmi kifogás nem forogna fönn, kérem Ezredes Urat, miszerint azoknak előléptetését eszközölni szíveskedjék.

Kormányzó úr megbízásából

Fogalmazvány. MOL OHB 1849:8167. Közli KLÖM XV. 515. o.

2.

Győr, 1849. június 14.

Klapka György vezérőrnagy jelentése Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezérhez Esztergomban

Mellékletben van szerencsém több bécsi lapot átküldeni.

A tegnapi nap folyamán meggyőződtem, hogy miként már korábban megjegyeztem, a diszpozíciók kivitelezésének a Duna jobb partján egy kézben kellene lenniük, hacsak máskülönben nem akarjuk az elért előnyöket elveszíteni, avagy hátrány esetén mindent kockára vetni. - Mindaddig, amíg Kmety ezredes hadosztályának egy célja, van, annak önálló kiküldönítését természetesnek tekintem; hogy azonban ezen hadosztály most, amikor összeköttetésben van velem, részletes utasításait naponta még mindig a Központi Irodától¹⁰⁶ kapja, több okból céliránytalannak találom - s főként azért, mert ezen utasítások olyannyira nagy távolságból nem eléggé időben - a percnként változó körülményeknek nem felelnek meg, könnyen nagy tévedésekhez vezethetnek.

¹⁰⁶ Görgei még 1849. máj. 25-én intézkedett a hadműveletek irányítására a Központi Hadműveleti Iroda (Central Operations Kanzlei) felállításáról. Az iroda vezetője Bayer József ezredes, a magyar főszereg vezérkari főnöke volt. Az iroda előbb Esztergomban, majd Tatán, végül Komáromban működött. Lásd Görgei Artúr II. 114-115. o. A felállításról szóló utasítást lásd Asbóth Lajos I. 202-203. o.

Mivel meg akarok felelni a Duna jobb partján feladatomnak; tehát kérem hogy minden, velem kapcsolatban álló parancsnoksággal azon közös utasítást közölni, hogy kövessék parancsaimat, s tőlem kapják a további utasításokat. - A Központi Iroda azonban az egész hadműveleti tervet, valamint az abban reám eső részt rövid vázlatban közölhetné, elküldhetné nekem az utasításokat, a részletes kivitelt azonban reám bízhatná.

Kmety ezredes a tegnapi csornai ütközet¹⁰⁷ után ismét visszavonult Tétre, anélkül, hogy erről korábban értesített volna, ami azonban nem Kmety ezredes hibája, akivel a legjobb egyetértésben működöm, hanem utasításaié, amelyek kikötötték számára az önállóságot.

Az ellenség a 7. hadtest 3 szárny¹⁰⁸ huszára által Csákóházán¹⁰⁹ át legutóbb Bösárkányon megtámadtatván, a Rábcán át menekült, s felégette maga mögött a hidakat.

Van szerencsém a jó ügy érdekében ezen, engem kétes állásba hozó körülmény mielőbbi kegyes elintézését kérni.

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 32/572.

3.

Győr, 1849. június 15.

Klapka György vezérőrnagy átirata Kmetyhez Téten

Éppen most kapom a teljesen megbízható hírt, hogy az ellenség mintegy 5000 főnyi erővel Szombathelyről Sárvárra előnyomult volna, - ott az előőrsöket kiállította és állást foglalt, - miután vélhető, hogy Kiscell felé továbbnyomul, - Ezredes úr e levél vétele után azonnal, vagy legfeljebb holnap elég korán lovassága nagy részét Pápára szíveskedjék rendelni, amely a Kiscellre és Sárvárra vezető utakat erős megfigyelés alatt tartsa, - ugyancsak szíveskedjék Ezredes úr egy dandárt Marcaltőre előretolni, - s csupán a másikkal Téten maradni, - a Marcaltőre előnyomuló dandárnak a Szanyon át Kapuvárra, valamint a Sárvárra és Kiscellre vezető utakat, - a Téten maradó dandárnak a Csornán és Egyeden át szintén Kapuvárra vezető közlekedési vonalakat kell megfigyelnie, s előőrseit ebbe az irányba kiállítania.

Bármilyen, részünkről történő előnyomulásról, valamint esetleges mozgásról a Duna bal partján a leggyorsabban értesítem Önt.

Egyelőre tudatom Önnel, hogy a 2. hadtest Szekulits-hadosztálya tegnap egy erőszakos felderítés alkalmával az ellenséget kiűzte Vásárútról, - s ekkor az ellenség részéről 1 ezredes és 3 tiszt esett el, - és több poggyászszekeket zsákmányoltunk.¹¹⁰ A történetekről Ezredes úr szíveskedjék azonnal jelentést tenni.

¹⁰⁷ Kmety 1849. jún. 13-án Csornánál rajtaütött a Franz Wyss vezérőrnagy vezette császári - királyi féldandáron, s súlyos vereséget mért rá. Az ütközetben maga Wyss is elesett. A részletekre lásd Hermann: Csorna.

¹⁰⁸ Azaz hat szakasz. Egy huszárezred nyolc századra, századonként négy szakaszra tagolódott. Két század alkotott egy osztályt, két szakasz pedig egy szárnyat.

¹⁰⁹ Csákóházán

¹¹⁰ Az ellenség vesztesége 3 halott, 12 sebesült, 5 eltűnt katona és 4 eltűnt ló, a magyar veszteség 9 fő volt. A császári - királyi csapatokat vezénylő Derschatta ezredes súlyosan megsebesült. Wilhelm Ramming 46-47. o.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 33/25. „50/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 15-én.” Magyar fordításban közli Hermann: Győr 294-295. o.

4.

Tét, 1849. június 15.

Kmety jelentése Klapka György vezérőrnagyhoz Győrben

Mai napról kelt, hozzám intézett felszólítása¹¹¹ következtében holnap hajnalban 3 órakor a Vilmos-huszárok¹¹² 3 osztálya 1/2 lovasüteggel Pápára, 2 gyalogzászlóalj Marcaltőre vonul, s Téten tartom 3 gyalogzászlóaljamat, 1 vadászosztályomat, maradék lövegeimet és a Nádor-huszárok 1 osztályát.

A marcaltői, malomsoki, móríchidai, kisbabóti és rábaszentmihályi Rába-átkelőket 1-1 gyalogszázzal megszállatom, s mind a Rába mentén, mind Kiscell felé szorgalmasan járőröztetek, amit is szerencsém van Tábornok úr tudomására hozni.¹¹³

Fogalmazvány. Eredetije német. No. 50/K. HL 1848-49. 33/26. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 295. o.

5.

Tét, 1849. június 16.

Kmety diszpozíciója június 16-ára

Diszpozíció 1849. június 16-ra

Az Üchtritz-dandár a vadászosztály kivételével 16-án hajnali 3 órakor elvonul, még pedig a Vilmos-huszárok 1/2 lovasüteggel Pápára, a 45. honvéd- és a 2. beszercebéányai zászlóalj Marcaltőre.

Pápáról a lehetséges kímélettel Borsosgyőrnél előőrsöket állít fel, azonban szorgalmasan kell Kiscell felé járőröznie, mert megbízható hírek szerint egy 5000 főből álló ellenséges hadtest állna Sárvárnál. Ezenkívül Pápáról a Tapolca mentén Marcaltőig fenn kell tartania az összeköttetést az ott állomásozó gyalogsággal.

A 2 zászlóalj Marcaltőnél foglal állást, mindegyik 1 századdal megszállja az átkelőket Marcaltőnél és Malomsoknál, s a Rába mentén Móríchidáig járőröz.

A Pongrácz-dandár Téten marad, s 1-1 gyalogszázzal megszállja Móríchidát, Kisbabót és Rábaszentmihályt. E századok Móríchidától Rábaszentmihályig járőröznek, s a Rába mentén még felfelé tovább, míg csak a 7. hadtest előőrseivel fel nem veszik az összeköttetést.

Az utászokból 1/2 század Rábaszentmihályon marad, a másik Marcaltőre vonul.

A Nádor-huszárosztály e 3 utóbbi helység mindegyikébe 1 őrzetöt és 2 közhuszárt ad, akik csupán sürgős jelentések átadására használhatók parancsörként.

¹¹¹ Lásd a 3. iratot.

¹¹² A császári - királyi 10. huszárezred viselte III. Frigyes Vilmos porosz király nevét.

¹¹³ Kmety ezzel kapcsolatban kiadott diszpozícióját lásd 5. szám alatt.

Üchtritz alezredes úr a marcaltői és malomsoki őrsöket is ellátja jelentésvitelre huszárokkal.
Főhadiszállásom Téten marad, ahová túlerejű támadás esetén a visszavonulás történend.

Fogalmazvány. Eredetije német. 50/K. HL 1848-49. 33/122.

6.

Kiscell, 1849. június 15. - Győr, 1849. június 17.

Ivánkovits János Vas megyei teljhatalmú kormánybiztos jelentése Poeltenberg Ernő vezérőrnagyhoz, a VII. hadtest parancsnokához Győrben, s Zámberk Lajos ezredes Klapka vezérőrnagy megbízásából Kmetyhez intézett hátirata

E pillanatban vett hiteles tudósítások szerint értesültem, hogy Stájerország széleiről, Felsőőrbe, azon helységbe, mely a megszökött és hazánkba visszatérő Nádor-huszárok¹¹⁴ megvédésére, midőn azok megtámadtak, népfelkelést rendezett, számos osztrák sereg vonult, ott több jó érzésű honfiakat elfogni kívánt, nem sikerülvén ezen szándokok, a helységet 15.000 e[züst]f[orint] erejéig megsarcolták, ezen kívül 5000 f[orintr]ól adós levelet vett egy hét leforgása alatt fizetendőről - tegnap Sárvár vidékét 250 főből álló sereg két álgúval nyugtalanította, amint értesültem Körmend is telve osztrák rablócsapattal. - Megyénk tehát csak Rábán inneni része ment az ellenségtől, de mivel itt Pápáig, hol a csornai csatában magyar sebesültek is fekszenek, éppen semmi katonaság nem létezik, Sárvárul [sic!] igen könnyen a népfelkelés dacára 8 óra alatt az ellenség bevonulhat, kérem Tábornok urat ezen vidék szomorú és aggasztó helyzetére tekintettel lenni, és ha lehet, egy kis sereget küldeni, melyet annál inkább is szorgolni bátor vagyok, minthogy egyébiránt a legerélyesebb fellépés mellett sem vagyok képes a haza szükségére a minisztérium által annyira sürgölt újoncokat kiállítani.

[Hátirat:]

Kmety ezredes úr hadosztályának Téten. - Azon meghagyással, hogy Kiscell és Sárvár környékére erős lovassági osztagokat küldjön, hogy e környéket az ellenségtől lehetőség szerint megtisztítsa.

Hasonló portyázó vezénylettel fésültesse át Csorna és Kapuvár környékét, amely tartsa szemmel az ott állomásozó ellenséget.

Klapka tábornok úr megbízásából

Zámberk ezredes, a tábornok főnöke

¹¹⁴ A császári - királyi 12. huszárezred viselte a mindenkori nádor nevét. Ezek a huszárok az ezred 1. őrnagy osztályához tartoztak. Az ezredet megbízhatatlansága miatt 1849 május végén a császári - királyi hadvezetés Csehországból Észak-Itáliába indította. Június 4-én éjszaka Udvardy Ferenc őrmester vezetésével Losensteinleiten faluból 98 huszár megszökött, s június 8-ára virradó éjjel Pinkafőnél lépett magyar földre, s ezután a Kmety-hadosztályhoz csatlakozott. Június 10-én Gyökeres András és Kőmíves János tizedesek vezetésével 108 huszár szökött meg Trieben városából, őket azonban a császári - királyi csapatok elfogták, s közülük 13 főt június 23-án, illetve július 6-án kivégeztek. Rédvay István 100-107., 135-140. o.

Eredeti tisztázat, a német nyelvű hátirat Járossy Ádám, illetve Zámnelly Lajos sk. írása. No. 34. HL 1848-49. 33/7. „55/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 17.”

7.

Karakó, 1849. június 15.

Nászluhácz Lajos mérnök jelentése Gaál Miklós vezérőrnagynak¹¹⁵

Alázatos jelentés a karakó-fölöstömi utazásról

M[éltósá]gos Tábornok úr parancsának következtében f[olyó] hó 9-én délután elindulván, aznap Rumba, 10-én Körmenden át Németújvárra - ahol útlevelet váltván - 11-én Sz[ent]keresztén át Fölöstömgig mentem.

Radafalván (Rudersdorf) Fölöstömgnek átellenben 3 gyenge század bródi határőrt¹¹⁶ találtam, összesen 270 embert, 12 fő- és 1 törzstisztek és 1/2 escadron¹¹⁷ Windisch-Grätz cheveaux-légerst.¹¹⁸

Fölöstömben¹¹⁹ a Piret-sorezred¹²⁰ 19., 20., 21. századát, három hónapos újoncokból állót, számra 600 embert, szinte 1/2 escadron cheveauxlégerst; 2 d[ara]b 7 fontos kartács-, egy darab 6 fontos gyalog sudárágyút, - 6 löporos szekeret és egy társzekeret.

Ezek közül 2 század Piret még 11-én délután 2 órakor a határszélen portyázandó, Fölöstömből ki-, a Radafalván tanyázott sereg pedig oda bevonult.

A stájer széleken kivezető utakon mindenütt egy-egy század tanyáz, úgy, hogy a kivített Steyerből mihozzánk csak túlnyomó erőszakkal lehetne eszközölni.

A burgau és kirschlagi utakat szinte egy-egy század őrzi.

Fegyverek beszállítását, bár több biztos embert szólítottam fel, ki sem merte elvállalni.

A nép mindenütt még, még a határszéli Henczek is a legjobb szelleműek, sőt, magában Steyerban is, a legszebb hangulatot tapasztaltam.

¹¹⁵ Klapka György helyettes hadügyminiszter 1849. máj. 10-én bízta meg Gaál Miklós vezérőrnagyot a Balaton-felvidéki sáncolási munkák elvégzésével. Gaál máj. végén érkezett Veszprém megyébe, s megkezdte a karakói sáncolási, illetve a tihanyi erődítési munkálatok elvégzését. Lásd erre Szarka Lajos: A Tihanyi-félsziget és a Balaton-felvidék az 1848-49-es szabadságharc utolsó hónapjaiban. Zalai Gyűjtemény, 28. sz. Zalaegerszeg, 1989. 157-167. o.; és uő.: A tábornok bére. Hévíz, 1997. 102-118. o.

¹¹⁶ A császári - királyi 7., vinkovcei törzsállomáshelyű határőr gyalogezredből.

¹¹⁷ lovasszázad

¹¹⁸ A császári - királyi 4., csehországi kiegészítésű könnyűlovas (cheveauxlégers) ezred viselte Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy nevét.

¹¹⁹ Fürstenfeld

¹²⁰ A császári - királyi 27., belső-ausztriai kiegészítésű gyalogezred viselte Ludwig Piret de Bihain báró nevét.

Ellenben a katonaság szomorú, kedvetlen, s levert kedélyű, az legénséget mindenütt a tisztek őrzik az elszökés miatt; mi mindennapi.

A Németújváron kiszolgált és Fölöstömben 12-én láttamozott útlevelet bizonyítványul ottlétemnek ./.. alatt bátorkodom ide mellékelni; - mely nélkül ámbár Fölöstömben sok az ismerősöm, aligha fogolyképp el nem kísértettem volna, miután mint gyanús egyént, a *Finanzwachtol*¹²¹ fegyveres erővel kísérték a *Polizei Commissariatushoz*¹²², honnan 12-én kiszabadulva Gotthárd¹²³ felé mentem, és 13-án ismét Karakóba érkeztem, velem hozván a Körmenten talált két bécsi technicust; - kikkel együtt további parancsára készen áll, - Méltóságos Tábornok Úrnak - Karakón június 15-én. 1849. - alázatos szolgálja

Másolatok az eredeti tisztázatról. HL 1848-49. 33/8.; MOL Kmety-ir. Mellette Gaál aznap írott, 101. számú kísérőlevele. Közli Andrassy Antal, 1981. 229. o.

8.

Szegvár, 1849. június 15.

Gaál Miklós vezérőrnagy, várnokkari főigazgató másolatban megküldi Kmetynek Pápára Naszluhác Lajos mérnök jelentését

Tudakozás végett általam Stájerhonba kiküldetett Naszluhác Lajos mérnöknek Fölöstömbé (Fürstenfeld) lett utazásáról szóló jelentését kellő használat és tudomány, még is a tábori főparancsnoksággal leendő közlés végett ./.. alatt ide mellékelve másolatban ezennel megküldöm.¹²⁴

Egyszersmind Ezeredes Urat hivatalosan megkeresem, hogy ágyúk töltésére lőport, - pusákba való kész töltényeket, vagy az utóbbiak hiányában szinte puskaport küldeni szíveskedjék.

Kmety június 16-án közölte Gaállal, hogy „azon lőszerhiány mellett, amelyben magam is szenvedek, lehetetlen bárminemű lőszert küldenem, igényét egyidejűleg jelentettem Klapka tábornok úrnak Győrbe, aki számára inkább lehetséges leendő annak megfelelni.” A levél további részében beszámolt a csornai ütközetről. Fogalmazvány. Eredetije német. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 336. f. Közli Hermann: Csorna

Eredeti tisztázat. No. 101. MOL Kmety-ir. „52/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 16.” Közli Andrassy Antal, 1981. 229. o.

¹²¹ pénzügyőrségtől

¹²² rendőrbiztoshoz

¹²³ ti. Szentgotthárd

¹²⁴ Lásd az előző iratot.

9.

Győr, 1849. június 15.

Klapka György vezérőrnagy átirata a KHI-hoz Esztergomban

Ha Kmety ezredes nem tért volna vissza még aznap Csornáról Tétre: akkor nekem másnap alkalmam lett volna az Öttevény mellett fekvő ellenséges csapatokat egész erőmmel megrohanni, és talán nagyobb részt elfogni. Ez által, és egy minden ponton való tüntető előnyomulásunk által, az ellenség kihozott volna sodrából, és arra kényszerítettetett volna, hogy nagyobb figyelmét a jobbpartra fordítsa, mi által a bal parton és a Csallóközben működő hadtestek feladata jóval meg lett volna könnyítve. - A Csornáról való visszavonulásnak másnap kellett volna történnie, még pedig csupán az egyik hadoszloppal Tétre, a másikkal ellenben Marcaltőre - s a lovasság nagyobb részével a sárvári országút szemmel tartása végett Pápára; - íme, azon okok, amiért a hadügyminiszter és fővezér úr előtt is kimondtam azon nézetemet, hogy a jobb parti utasítások kivételét egy kézbe kell adni, ha azt akarjuk, hogy ily tévedések ne történhessenek. - Éppen most értesülök szolgálati úton arról is, hogy Kosztolányi ezredes¹²⁵ szintén közvetlenül kapott utasításokat a Központi Irodától anélkül, hogy én egyidejűleg erről tudósítottam volna. - Ily körülmények közt én nem állhatok jól az utasítások foganatosításáról; miért is hivatalos tisztelettel kérnem kell, hogy ne méltóztassék az én elkerülésemmel se Poeltenberg tábornoknak, se senki másnak a hadügyminisztérium által alám rendelt hadcsapatok közül utasításokat küldeni - vagy amikor ezt a körülmények netán szükségessé teszik, legalább egyúttal felőle engem is értesíteni méltóztassék. Csak így vállalhatom el ily nehéz körülmények közt a rám bízott állással járó felelősséget; ellenkező esetben kénytelen volnék ezt a megtiszteltetést másnak engedni által.

Most érkező tudósítások szerint az eddig Kapuváron állomásozott ellenség Vitnyéden át Szentmiklósig, Szerdahelyig és Eszterházáig -, a Csorna mellett megvert ellenség a Bősárkány melletti hídnak elégetése után Mosonig vonult vissza.

Másfelől megint egy 5000 főből álló ellenséges hadoszlop Szombathelyről Sárvár felé nyomult előre.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. MOL Görgey-lt. b/15/1. fasc. Másolat. BFL Görgey-ir. Magyar fordításban közli Görgey István II. 489-490. o.

10.

Esztergom, 1849. június 15.

Bayer József ezredes, a KHI vezetője jelentése Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezérnek

Klapka tábornok úr legújabb levelét¹²⁶ átküldve, bátorkodom annak tartalmával kapcsolatban megjegyezni: hogy Klapka tábornok úr a Központi Irodát eddig teljesen ignorálta, mivel a 7. és 8.

¹²⁵ Kosztolányi Móric ezredes a komáromi várőrséget alkotó VIII. hadtesttől a Csallóközbe kikülönített hadosztály parancsnoka volt. A VII. és VIII. hadtest Klapka közvetlen rendelkezése alá tartozott. Az említett utasításokat lásd HL 1848-49. 32/472., 32/584.

¹²⁶ Lásd az előző iratot.

hadtestek parancsnokaként sem hadműveleti, sem hírszerzői tekintetben nem küldött annak közléseket.¹²⁷

Hogy ezen figyelmen kívül hagyás az intézmény főnökével szembeni bizalmatlanságból származik, avagy a rendfokozatbeli, noha nyíltan ki nem mondott különbség idézi elő, noha nincs világosan kifejezve, azonban az intézmény további fennállásával kapcsolatban olyannyira fontos, hogy azt mielőbb határozottan ki kell mondani.

A hadműveleti tervről értesítetvén, s azt, valamint a Kmety-hadosztály önállóságát jóváhagyva, Klapka tábornok úr hirtelen ez utóbbi által gátolva érzi magát saját terveinek kivitelében.

A hadműveleti terv azonban, amely Hadügyminiszter úr szentesítését is elnyerte, nem írt elő *saját* tervet a 7. és 8. hadtestnek. Mindkettő csupán és egyedül a jelenlegi állás szilárd tartásával és lehetséges védelmével bízott meg, s csupán azon jogot kapták meg, hogy saját belátásuk szerint az ellenség törzsállomásuktól *egy* menetnyi távolságban történő nyugtalanítására utasításokat készítsenek.

Klapka tábornok úr ezzel egyetértve kapta meg az erődparancsnokság mellé a két hadtest főparancsnokságát. Első jelentései a kiterjedt győri állás tarthatatlanságáról, s a legújabb hírszerzői jelentések az ellenségnek a Rábánál és a Gyöngyös-pataknál elfoglalt állásáról, szükségessé tették, hogy a Kmety-hadosztályt közelebb vonjuk a Rábához és összeköttetésbe hozzuk a 7. hadtesttel.

A két hadtest összeköttetése azonban csupán ellenséges támadás, avagy saját felderítés esetén történő kölcsönös támogatást foglal magába, azonban semmi esetre sem a kisebb testületnek a nagyobb vezénylete alá rendelését. Annál is kevésbé, mert a Kmety-hadosztálynak kiadott utasítás¹²⁸ sokkal kiterjedtebb hadműveleti bázist vett alapul, mint amilyen a 7. hadtesté, s ezt, egy tartalék hadtest Sümegnél való felállításáig tartania kell, hacsak nem akarjuk, hogy az egész felső-dunai és Vág-menti állásunk tarthatatlanná, s így a támadó hadművelet lehetetlenné váljék.

Ha tehát Klapka tábornok úr a hadműveleti tervet másként értelmezte, vagy hogy *felemás állapotából* kilépjen, a hadműveleti tervet módosítani kívánja, nem lehet a Központi Iroda terhére róni, hogy utasításai a tábornok úréival nem mindig egybehangzóak.

Ez ragaszkodik a szentesített tervhez, és mindaddig, amíg a hadműveletek helyességéért övé marad a felelősség, semmilyen feltétel alatt sem fogja az egyes parancsnokok szeszélyére bízni azt, hogy olyan utasításokat tegyenek, amelyek az övéivel ellentétben állanak.

Ha esetleg Hadügyminiszter úr további megfontolás után az elkövetkező hadműveleteinkre vonatkozó előterjesztést megváltoztatná, s a Kmety-hadosztályt is Klapka tábornok úr parancsnoksága alá rendelné, akkor a Központi Irodának a Duna jobb parti hadműveletekre vonatkozó működését befejezettnek tartanám, mert majdnem bizonyossággal mondhatni: hogy Klapka tábornok úr minden utasítás ellenére a Moson és Kapuvár elleni előnyomulást kivitelezné.

¹²⁷ Klapka az említett időszakban közvetlenül Görgeinek küldte jelentéseit, de ezek a jelentések is a KHI-hoz kerültek. Közli őket Böhm - Farkas - Csikány 150. és 153-154. o.; Hermann: Győr 287-288., 290-291. o. A jún. 1-i és 3-i jelentésnek csak a fogalmazványa maradt fenn. MOL R 295. Klapka György iratai. 1. cs. 3. tét. d. sz.

¹²⁸ A Kmety-hadosztálynak máj. 25-én kiadott utasítást lásd HL 1848-49. 30/47.

Minő hátrányos következményekkel járna reánk egy ilyen manőver, és, hogy az ellenségnek egyenesen szándékában áll, miszerint minket ezen az úton előnyomulásra kényszerítsen, már előterjesztettem hadügyminiszter úrnak. Még azt bátorkodom hozzáfűzni, hogy az ellenség a Gyöngyös-pataknál állását csapatokkal jelentősen megerősítette, s egy Sárvárnál történő túlszárnyalás 3 menetben ismét kezébe juttatná a Balatonig terjedő egész terepszakaszt, ami által csapataink számára a Duna jobb partján semmilyen más állás nem maradna, mint a komáromi elsáncolt tábor, s ennek következtében az egész Közép-Duna idő előtt feladatnék.

Miután ezen eredmény egészen ellentétes országunk érdekével, kérem Hadügyminiszter urat, hogy mielőbb véglegesen nyilatkozzon az egyes hadtestparancsnokoknak a Központi Irodához fűződő viszonyáról, hogy jövődő ténykedésem módját ezen nyilatkozatra alapozva hazafiságom és becsületem kötelessége szerint meghatározhassam.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 33/22. Magyar fordításban közli Böhm-Farkas-Csikány 157. o.

11.

Budapest, 1849. június 15.

Szabó Imre hadügyminisztériumi államtitkár átirata a kormányzó elnöki hivatal katonai osztályának

Folyó hó 13-ról kelt átirata¹²⁹ folytán értesítetik a tisztelt osztály afelől, hogy a Kmety ezredes hadtestének kiegészítésére még csak 471 újonc igényeltetik, a többi hiány Fejér s Veszprém megyék és Székesfehérvár város által kiállított újoncokból már kiegészítve lévén; mihez képest a 10-ik zászlóaljból itt lévő főtiszt nem a 10-ik zászlóalj, de az egész hadtestben lévő zászlóaljak részére még szükségelt 471 újonc átvétele végett van ideküldve.

Eredeti tisztázat. MOL OHB 1849:8207. HM-iktatószáma 1849:20341.

12.

Budapest, 1849. június 16.

Görgei Artúr hadügyminiszter és fővezér válasza Klapka György vezérőrnagy június 14-i levelére

Önnek folyó hó 14-éről kelt leveléből¹³⁰ világosan kivehető, hogy Ön az általam létrehozott intézmények egynémelyikével nincs megelégedve, ki van fejezve az elégedetlenség az önálló Kmety-hadosztálynak külön küldetésére vonatkozólag; megérintve csak - az esztergomi Központi Iroda hatáskörére nézve. Miután mind a kettőt legjobb meggyőződéseim szerint a mindnyájunk szent céljának elérésére célszerű eszköznek ismertem fel és választottam; és megszoktam meggyőződéseim szerint cselekedni, annál fogva Ön előtt, Tábornok Úr, ha intézkedéseimmel való elégedetlensége nem csupán egy hirtelen fellobbanó ötletben, hanem

¹²⁹ Lásd az 1. iratot.

¹³⁰ Lásd a 2. iratot.

jobb meggyőződésében gyökerezik, csak egy mód van az óhajtott változást előidézni; s ez abból áll, hogy Ön engem ezen intézkedéseim célszerűtlensége felől cáfolhatatlan okokkal győzzön meg.

Ami okokat Ön eddig felhozott a Kmety-hadosztály kikülönítése ellen: azokat én bátor leszek megcáfolni. Azt mondja Ön: a jobb parton az utasításokat egy kézre kell bízni, minthogy máskülönben egyes kivívott előnyök megint kárba vesznek, vagy pedig - ha mi vagyunk hátrányban - minden egyszerre lesz kockára téve. Ezen egy kéz természetesen az Öné legyen. - Erre feleletem a következő: Ha a Kmety-hadosztálynak csupán az lenne a feladata, hogy a 7. hadtesttel együtt Győrt fedezze, és mikor Győr többé nem tartható, akkor a 7. hadtesttel együtt a szőnyi erődített táborra vonuljon vissza: ez esetben csakugyan helyes lenne az Ön nézete.

De a Kmety-hadosztály - amint tábornok úr tudni fog visszaemlékezni - a kettőnk közt megállapított haditerv szerint azt a főfontosságú feladatot kapta, hogy a Balaton meg a 7. hadtest balszárnya közti vonalt fődözzé, miért is neki hátrálási vonalul a veszprémszékesfehérvári út tüzetett ki, s mindkét főváros visszavonulás céljául. Azon körülményt, hogy Kmety ennyire megközelíté a 7. hadtestet, korántsem a haditerv megváltoztatása, hanem egyedül az okozta, hogy a 7. hadtest gyöngének érezte magát a Dunától Marcaltőig nyúló vonalt biztosan fődözni, s hogy ezért Kmetynek a maga védvonalát a Pápától Tétig való tetemes darabbal kitoldania kellett. De ameddig az egyszer megállapított hadműveleti terv változatlanul fennáll, nincs semmi ok miért megfosztani Kmety-hadosztályát önállóságától, tekintve, hogy a döntő percben megint csak vissza kellene azt neki adni; mely egyre változtató intézkedés nézetem szerint éppen nem lenne alkalmas a Kmety-hadosztálynak eddig oly erőteljes és elfogulatlan magatartását erkölcsileg megszilárdítani. A Kmety-hadosztály kikülönítése ellen Ön felhossa még azt is, hogy a Központi Iroda diszpozícióit nem lehet a percenként változó körülményekhez képest elég jókor kézhez juttatni; utóbb azonban megjegyzi Ön, hogy ami a haditerv szerint az Ön körébe esik, az röviden körvonalazva adassék Önnek tudtára, a további részletes kivitel pedig saját belátására kell bízni. Ezen két állítás, úgy látszik nekem, egy kissé ellentmond egymásnak, minthogy az út a Központi Irodától a Kmety-hadosztályhoz mindenesetre rövidebb, mint az Ön főparancsnokságán át; nem is tekintve azt, hogy nekünk nem annyira kötelességünk magunknak verni meg az ellenséget, mint inkább őt a mi személyes beavatkozásunk nélkül, mások által veretni meg, minthogy ezen módszer nekünk hadvezéreket nevel a jövő számára, akik hűsége és ügyessége lehet hivatva majdan a legszilárdabb oszlopait képezni hazánk függetlenségének.

Ha netalán sikerül nekem, ezen őszinte cáfolat által Önnek a Kmety-hadosztály kikülönítése miatti neheztelését némileg lecsillapítani: ugyanezt a sikert még könnyebben remélem elérni a Központi Irodának hatáskörére nézve annyival inkább, minthogy ez tudtomra eddig mindig csak hadászatiilag, sohasem harcászati tekintetben lépett fel intézőleg, - és még hadászati útmutatásaiban sem ereszkedett soha kicsinyes, csak a parancsnok urak önállóságát akadályozó részletekbe. Ha a Központi Iroda mégis néha kissé részletesebb megjegyzéseket talál tenni: ezeket tulajdonképpen csak emlékeztetőknak kell tekinteni; ezek azonban néhányszor már nagyon hasznosaknak bizonyultak: mert nem egyszer történt már, hogy a parancsnok urak - a csatátéren rájuk közvetlenül s ennél fogva élénkebb benyomást gyakorló események hatása alatt, az elibők tűzött feladatnak az egyetemes hadműveletekkel összehangzó célját szem elől veszítve, oly vállalatokra engedték ragadtatni magokat, melyek - noha legott azon percben előnynek látszottak is - az egészre nézve csak a hátrálynak csíráját hordozták méhökben. Kosztolányinak meggondolatlan előrenyomulása Csallóközben szolgáljon igazoló például e megjegyzésemnek.

A Központi Iroda felállítását mi mindnyájan egyhangúlag igen célszerűnek elismertük; s ezért lépett életbe; minthogy egyik fő létfeltétele ennek: a szakadatlan összeköttetés a parancsnokokkal és főparancsnokokkal a hadműveleti [és hírszerzői]¹³¹ tudósítások által: annál fogva - az Ön következetes hallgatása ezen tekintetben - most azt látszik akarni tényleg kifejezni, hogy a Központi Iroda nélkülözhető. Már most ha ez Önnek szilárd, változhatlan meggyőződése lenne: ez esetben én minden percben örömmel kész vagyok a fővezérséget Önnek, Tábornok úr, kezébe letenni, minthogy egyrészt hatáskörömnek túlságosan nagy kiterjedése miatt képtelen vagyok a Központi Iroda segítségével nélkül valamennyi hadtestek hadműveleteit összehangzatosan vezetni, másrészt örömmel tapasztaltam azt, hogy Ön, Tábornok úr, mint hadvezér, zsenialitás dolgában engem jóval fölülmúl. De ha Ön és többi bajtárs uraim engem továbbra is önkéntes bizalmukkal megtisztelnek: akkor kénytelen vagyok Önöket arra kérni, hogy méltóztassanak ezt a bizodalmat intézkedéseimre és azon személyekre is kiterjeszteni, kiknek tanácsával és közremunkálásával egyedül lehetséges nekem a haza iránti kötelességemet jelen állásomban nem minden eredmény nélkül teljesíteni.

Befejezésül kényszerítve látom magamat, Önnek figyelmét, Tábornok úr! még az általunk egyhangúlag szentesített hadműveleti tervnek rövid rekapitulációjával igénybe venni.

1. A Duna jobb partján: az elfoglalt állásnak szilárd megtartása és a lehetőség szerinti megvédelmezése.

Hátrálási vonal: a 7. hadtest számára a Szönyre vezető országút; a Kmety-hadosztály számára a Székesfehérváron át a fővárosokba vivő országút.

2. Támadó hadművelet Vágon át Nagyszombat irányában - az érsekújvári Dunán át való megkerülés segélyével; - vagy pedig a körülményekhez képest arctámadás Pozsonyra. Ez utóbbi az esetre, ha az egész Vág-vonal s a Galícia felé vezető trencsényi szorosok birtokunkba visszakerülnek, s az ellenség Nagyszombatot idő előtt feladná. Mind a kettőt támogatják a Komáromból a Csallóközben végzendő tüntetések.

Hátrálási vonalak: mindegyik hadtesté az, amelyen előrenyomult.

3. Balsiker esetén a 7. és 8. hadtest koncentrálása Komáromban - a többieké a Duna bal partján, a körülmények szerint.

Ezekből, valamint azon körülményből, hogy az ellenség a Gyöngyös-patakhöz gyűjt tetemes erőket, Tábornok úr maga átláthatja, hogy a Kapuvár és Moson elleni előnyomulásra mindaddig Önnek nem szabad gondolnia, míg nekünk nem sikerül egy tartalék hadtestet Sümegnél összevonni; minthogy másképp az ellenség, mielőtt rá alkalmat szolgáltatunk, Sárvárról 3 napi menettel a pápaszékesfehérvári úton teremhet, minek az lenne a következménye, hogy mi kénytelenek volnánk a Közép-Dunát időnek előtte feladni; mert akkor a Duna jobb partján csapataink számára nem maradna más hátra, mint a Komárom előtti erődített táborba visszavonulni.

Mielőtt a győri felállítást elhagyjuk: a Duna bal partján tervezett támadó haditerv kivihetőségének vége, s ekkor az új körülmények új haditervnek összeállítását fognák követelni. Az a kérdés már most: melyik a két esély közül a kívánatosabb hazánk érdekében; ha ez a Duna bal parti támadás, akkor a Kmety-hadosztály Tétre történt visszavonása ajánlott rendszabály; ha azonban Tábornok úr a Duna jobb parti támadó hadműveletre szavaz: akkor kérem, ennek haditerve kidolgozásánál ne tévessze szem elől a bányavárosok bírásának és ezzel egész Felső-Magyarországnak a lehetőségét.

¹³¹ kihúзва

Mellékletben veszi Ön az én végleges nézeteimet a hadtest- és főparancsnok uraknak a Központi Irodához való viszonyáról, azon megjegyzéssel, hogy kénytelen vagyok mint fővezér, ezen nézetem elfogadásához állásomat kötni.¹³²

Fogalmazvány. Eredetije német. MOL Görgey-lt.b/4. fasc. Magyar fordításban közli Görgey István II. 490-493. o.

13.

Tét, 1849. június 16. délelőtt 11 óra

Kmety jelentése a KHI-nak Esztergomban

Vajda Gábor tábornoki százados egy jelentése¹³³ szerint, aki Kapuvárig egy kirándulást tett, Sopronnál egy 15.000 főnyi ellenséges hadtest 40 löveggel összpontosul.

Mellékelek továbbá egy, Gaál tábornok úrtól hozzám érkezett hírszerzői jelentést.¹³⁴

Végezetül közlöm, hogy Klapka tábornok úr felszólítására¹³⁵, azon körülmény miatt, hogy egy 5000 főnyi ellenséges hadtest máris Sárvárig előnyomult volna, a Vilmos-huszárezredet 1/2 lovasüteggel Pápára, 2 gyalogzászlóaljat Marcaltőre különítettem ki, csapataim maradékát itt tartom, s valamennyi előttem található Rába-átkelőt megszálltam.

Eredeti tisztázat. 52/K. „Bemutattatott Esztergom, 1849. június 17. Exh No. 101. - Történelem - Hírszerzés.” HL 1848-49. 33/129. Fogalmazvány. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 336. f.

14.

Tét, 1849. június 16.

Kmety jelentése Klapka György vezérőrnagyhoz Győrbe

Mellékelve átküldök egy, Gaál tábornok úrtól hozzám érkezett hírszerzői jelentést.¹³⁶

Hasonlóképpen közlöm, hogy Vajda Gábor tábornoki százados jelentése szerint, aki Kapuvárig ment, Sopronnál egy 15.000 főnyi ellenséges hadtest 40 löveggel összpontosul.

Gaál tábornok lőszerért [sic!]

Fogalmazvány. Eredetije német. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 336. f.

¹³² Ezt az iratot nem ismerjük. Görgei jún. 21-i dátummal kiadott intézkedésében rendezte a Központi Hadműveleti Iroda, a hadtest- és hadseregparancsnokok viszonyát. Lásd HL 1848-49. 34/72., 34/85.

¹³³ Ezt a jelentést nem ismerjük.

¹³⁴ Ez valószínűleg Nászluhácz Lajos mérnök június 15-i jelentése volt. Lásd az 7. iratot.

¹³⁵ Lásd a 3. iratot.

¹³⁶ Ez valószínűleg Nászluhácz Lajos mérnök június 15-i jelentése volt. Lásd a 7. iratot.

15.

Esztergom, 1849. június 16.

Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása Kmety-hadosztályának Téten

Az egyes csapatok harcrendjének és létszámkimutatásának beküldése sürgősen szükséges.

Ezredes Úr tehát haladéktalanul gyűjtse össze a beadványokat, s 48 órával ezen irat vétele után küldesse ide.

Hasonlóképpen várjuk a részletes jelentést és a pontos veszteségkimutatást ragyogó csornai ütközetéről.¹³⁷

Nem igényel további ismétlést, hogy az Ezredes Úr hadosztálya *önálló* és az is marad. - Az Ön fő feladata balszárnyunk biztosítása minden nagyobb veszéllyel szemben, amely azáltal előállhat, hogy az ellenség Kőszegen, Szombathelyen és Sárvárig erősen összpontosul. Ezredes Úr tartsa megfigyelés alatt a Rába-vidéket, s különösen a Gyöngyös völgyére fordítsa figyelmét. - Kis portyázó vezényletek Vas megyében, s minél megbízhatóbb hírszerzők kiküldetése ezen vidékre, szükséges és lehetséges.

A Rábán átvezető hidakat egy kivétellel bontassa le, az anyagot azonban tartsa úgy készenlétben, hogy azokat néhány óra alatt ismét használható állapotban helyreállíthassa.

Pápa, Marcaltő és Mórchida jelenleg erősebben megszállandók. Az Ön főhadiszállása egyelőre Téten marad.

A csornaihoz hasonló támadásokat nem túlzottan túlerejű ellenséges csapatok ellen a VII. hadtesttel egyetértésben, ahányszor csak alkalma nyílik reá, további utasítás nélkül is kivitelezhet.

Tegnapelőtt, 14-én a II. (Asbóth) hadtest egyik dandára sikeres támadást intézett Vásárút ellen, amelyet 2 zászlóalj István-yalogság,¹³⁸ 4 vadászszázad, 3 lovasszázad és egy üteg szállt meg. Az ellenség a községből Szerdahelyre vettetett vissza, s több embere mellett elveszítette Derschatta ezredest az István-yalogságtól.

A II. hadtest ma kel át az érsekújvári Dunán, s megkísérli elfoglalni Farkasdót; az 1. és a 3. a Vágig nyomulnak előre.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. „54/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 17.” Albrecht Vilmos fogalmazványa. No. 72. HL 1848-49. 33/123.

¹³⁷ Kmety éppen jún. 16-án küldte meg jelentését Görgeinek. Magyar fordításban közli Markó - Balázs 204-205. o.; Király Iván 11-12. o.; Böhm - Farkas - Csikány 158. o.; Hermann: Csorna

¹³⁸ A galíciai kiegészítésű császári - királyi 58. gyalogezred viselte István főherceg nevét. Az ezrednek mindhárom zászlóalja, illetve Landwehr-zászlóalja a császári - királyi II. hadtestben szolgált.

16.

Tét, 1849. június 17. este 10 óra

Kmety jelentése a KHI-nak Esztergomban

Ez e hó 16-án Esztergomból kiadott utasítás következtében másolatban mellékelem a magas Hadügyminiszter úrnak a csornai ütközetéről tett körülményes jelentésemet, valamint a veszteségkimutatást is.¹³⁹ - A harcrend és a létszámkimutatás holnap küldetnek be.¹⁴⁰

Hadosztályomat a következőképpen helyeztem el: Pápán 3 osztály Vilmos-huszár egy 1/2 lovasüteggel. Marcaltón 2 gyalogzászlóalj.

Téten csapataim maradéka és a főhadiszállás. A marcaltői, malomsoki, mórighidai, kisbabóti és rábaszentmihályi átkelőket 1-1 századdal tartom megszállva.

Jelenleg 1500 újoncom van, akiknek felfegyverzésére azonban csupán 400 lőfegyvert kaptam a székesfehérvári hatóságtól, noha evégből már minden, közel fekvő polgári hatósághoz, valamint a hadügyminisztériumhoz és Debrecenbe is fordultam. Ha a Központi Irodának valahogyan lehetősége volna reá, hogy számomra a szükséges fegyvereket megszerezze, sürgetőleg kérem erre, hogy abba a helyzetbe kerüljek, miszerint ezáltal a jelenleg még felfegyverzetlen újoncok nagy számát végül felszerelhessem.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 33/222. „Bemutattatott Tata, 49. június 19. No. 109. Történelem.” Fogalmazvány. No. 54/K. uo. 33/214.

17.

Budapest, 1849. június 17.

Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium táborkari osztálya vezetője átirata Bayer József ezredeshez, a KHI vezetőjéhez

A hadügyminiszter úr megbízásából tudatom Önnel, hogy az megbízható forrásból, azaz egy utazótól, aki Bécset pénteken, 15-én hagyta el, s ma Kirschlagon, Jánosházán és Sárváron át ide érkezett, megtudta, hogy a Sárváron mutatkozott ellenséges csapat, csupán egy portyázó vezénylet volt, amely tegnap vagy tegnapelőtt onnan ismét Kőszegre érkezett, s félelmében nem szállásolt be, hanem a szabad ég alatt táborozott.

Veszprémben - vélhetőleg Kmety befolyása következtében - egy zászlóaljat alakítottak, amelyet jelenleg szorgalmasan gyakorolnak.

Az említett utazó Jánosházán találkozott az első honvédekkel, akik a sáncolásokon dolgoztak; vélhetőleg azon utászkülönítmény volt, amelyet erre a vidékre küldtek ki.

¹³⁹ Lásd a 30. jegyzetet. A veszteségkimutatást közli Markó - Balázs 205. o. és Hermann: Csorna

¹⁴⁰ Lásd a 23. iratot.

Hoefler¹⁴¹ alezredes Nagyváradon ismét teljesen felszerelt egy 6 fontos üteget, s egyelőre azt az utasítást kapta, hogy Vácott tartsa készen a tüzértartalék számára.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. „Bemutattatott Tata, 49. június 18. No. 116. Hírszerzők - figyelembe veendő.” HL 1848-49. 33/218.

18.

Tét, 1849. június 18.

Kmety jelentése Görgei Artúr hadügyminiszterhez és fővezérhez Budapesten

A hadügyminiszter úr [folyó] hó 7-én kelt 18086. szám alatti levele¹⁴² következtében bátor vagyok tudósítani, miszerint az osztálynak június havi él[el]mezése feiben szükségelt 58.650 pengő forint felvételére Lovász Gábor századost felküldöttem, de a budai hadipénztártól közbenjött költözködési zavarok miatt, ki nem adathatott, a fentebbi összeg felvételére tehát később Egerváry József századost hatalmaztam fel, kitől is 40.000 pengő forintot kezemhez vettem, továbbá Lovász Gábor századosnak 28.000 p[engő] f[orin]t utalványoztatott, mely összeg szinte a fentebb írt pénzszükségletbe tudandó; ami egyéberánt a budai hadipénztár kimutatását a hadosztályra nézve illeti, hogy a kiadott 40.000 és 28.000 pengő forinton kívül még 80000 pengő forint szolgáltatott volna ki, - miután ez összegből én csak 70.000 pengő forintot vettem kezemhez, s a követelésben levő 10.000 pengő forintról mit sem tudok, ennek folytán kérem az erről szóló felhatalmazást és nyugtákat másolatba megküldetni.

Végtére az eddig kezemhez vett összesen 138.000 pengő forintokról szolló bevétel, s kiadási számadásaimat /. és ./.. alatt ide zárva felküldöm.

Mínthogy az osztály számadásait rendesen vezető számvevőm nem volt, s magamnak zászlóalj számvevőkből és őrmesterekből - e hivatalnak megfelelő egyént kiszemelni nem lehetett, ezek folytán több hiteles férfiak ajánlatára Augusztiny Samuel Fehér megyei iktatót [folyó] hó 9-től kinevezéséért esedezem.

Eredeti tisztázat. „24/6. 849.” MOL HM Ált. 1849:22390. Mellette a Kmety-hadosztály 1849. május 7. - jún. 16. közötti kiadásainak (125.375 pengő forint, 51 krajcár), illetve a budai főpénztárból május 6 - jún. 7. között felvett összegek kimutatása.

19.

Esztergom, 1849. június 18. reggel 5 óra

Bayer József ezredes, a KHI vezetője válasza Klapka György vezérőrnagy június 14-i levelére

Tábornok úr egy, a hadügyminiszter úrhoz e hó 14-éről intézett iratában¹⁴³ némiképp vádlólag lépett fel a Központi Iroda ellen, - egy másik, 15-én magához a Központi Irodához intézett

¹⁴¹ Hefler

¹⁴² Fogalmazványát lásd MOL HM Ált. 1849:18086.

¹⁴³ Lásd az 2. iratot.

levélben¹⁴⁴ pedig magát ismételni méltóztatott. Az első a távollevő hadügyminiszter úr nevében felbontván, azonnal Pestre küldtem egy levelem kíséretében,¹⁴⁵ melyben tartózkodás nélkül nyilatkoztam, azon eszméről, amelyen az Iroda felállítása alapul, s arról a módról, milyen bánásmódban részesült eddig ezen intézmény az önálló parancsnok urak részéről.

A hadügyminiszter úr felelete kívánságom folytán magába fogja foglalni annak eldöntését, vajon a Központi Irodának hatásköre az *eddig* maradjon-e ezentúl is, vagy pedig ezután csak a Duna *bal* parti hadtestekre terjedjen-e ki.

Addig is kötelességemnek tartom az eredeti hatáskörben működni, és bátorkodom Önnek utolsó levelére válaszolni.

A Központi Iroda, amely Öntől, Tábornok úr! mint a VII. és VIII. hadtestek főparancsnokától sem hadművelleti, sem hírszerzői tudósítási tekintetben eddigelé egyetlen *közvetlen* közlést sem kapott - minden saját intézkedéseit Önnek megküldötte; és csak azon körülmény miatt, miszerint Ön személyes tartózkodása, mint egyrészt erődparancsnoké, másrészt egyszersmind mint sereg főparancsnoké, mindegyre változik, történt az, hogy mivel a diszpozíciók foganatba vétele sürgős volt, ezek közvetlenül küldettek meg az egyes seregvezénylőknek.

Azt a rendelkezést,¹⁴⁶ hogy az érsekújvári Dunán verendő híd elkészítésének biztosítására a VIII. hadtest ottani hadosztálya Nyárasdra, Aszódon felülre egy *erős* csapatot indítson, és a 2. hadtestnek ott felállított dandárával közösen minden ellenséges előnyomulást a legerélyesebben visszaverjen, azért intéztem közvetlenül a Csallóközben vezénylőhöz,¹⁴⁷ mert Győrnek kerülve késedelmet szenvedett volna a kivitel. Különben pedig ezen rendelkezés *nem* a diszpozíciónak megváltoztatása, hanem csak a *diszlokációé* a már megszállt vonalon; amilyen változtatás parancs nélkül is minden csapatparancsnok jogkörébe esik, és melyet innen megparancsolni nem is lett volna szükséges, ha Kosztolányi ezredes úr e pontot - honnan 3 út ágazik el - nem szállta volna meg kezdetben csupán 12 huszárral.

Önnek diszpozícióim értéke felőli ítélete, amely Tábornok úr iratából kivehető; máskor nagyon nyugtalanított volna. Most azonban, midőn módom adatott a legjobb értesülésekre az ország minden részéből gyorsan és biztosan szert tenni, s ezek által az ellenség valódi állása és tulajdonképpen szándéka felől, valamint a magunk valódi ereje és lehetséges képességünk felől is felvilágosítást nyerni: most mindössze is sajnálhatom, hogy Tábornok úr vagy tehetségeimben, vagy becsületességemben oly kevésbé bízik.

Tábornok úr azt állítja: ha a Kmety-hadosztály nem rendeltetett volna vissza, Ön egyesült erővel Öttevényre vetette volna magát, s esetleg egyes ellenséges egységeket elfoghatott volna. Ezáltal az ellenség figyelme a Duna *jobb* partjára vonatott volna, s így a bal parti hadműveletek megkönnyítették volna.

Ezen terv és az ebből következő feltételezés igen szép: kár, hogy jelen állásunkkal és a megalkotott hadművelleti tervvel ellentétben áll.

¹⁴⁴ Lásd a 9. iratot.

¹⁴⁵ Lásd a 10. iratot.

¹⁴⁶ A KHI jún. 12-én kelt utasítását lásd HL 1848-49. 32/472.

¹⁴⁷ Kosztolányi Móric ezredes

Az ellenség már június 4-én Pozsonyból 2 dandárt küldött a 3 soproni dandár erősítésére. Ezen csapatokból, amelyek június 8-án újabb 1 dandárral szaporodtak, 3 dandárt a Gyöngyös-patak mentén helyezett el Szombathelytől Sárvárig, a többit a sopron-szentgyörgyi úton tolta előbbre.

Ezen hadmozdulat, egy tartalék hadtest¹⁴⁸ gyülekezése Fürstenfeld és Friedberg mellett, s az összpontosítás a Felső-Vágnál eloszlátják minden kétségemet az ellenség valódi szándéka iránt. Ez pedig nem egyéb, mint egész hadműveleti vonalunkat mind a két szárnyán megkerülni és az - e pillanatban még kinek-kinek falusi otthonában diszlokált - tartalékainkkal¹⁴⁹ való összeköttetésünket elvágni.

Hogy ez így van: nemcsak kémek igazolják, hanem Önnek saját átirata is, melynek végén engem arról méltóztatik tudósítani, hogy egy 5000-nyi ellenséges hadoszlop előnyomulása Sárvár felé máris végbement.

Ezen tényt előrebocsátva én azt hiszem, hogy akárki - ha csak némi fogalma van is a hadműveletekről - eme megkerülés *megakadályozását* a hadász legelső kötelességének fogja tartani. Ezt annyival is inkább, miután a szentesített haditerv értelmében a Duna *jobb* partját szántuk védelmi vonalnak.

Baloldali megkerültetésünket pedig egy előrenyomulásunk Öttevény felé, s a netalán megvert ellenségnek lehetséges üldözése Barátföldig vagy éppen Mosonig nemcsak hogy meg *nem* akadályozná, sőt, egyenesen arra kényszerítené a Gyöngyös partján álló ellenséget, hogy vonalunkat megkerülje; s alkalmat szolgáltatna neki Sárvártól Marcaltőig az egész Rába hosszát elfoglalni, s ezáltal bennünket hátunkban fenyegetni.

Tehát: hogy a fönti hadmozdulattal lehet-e babérra szert tenni, én meg nem mondhatom; de egy dolog világosan és tisztán áll előttem; az, hogy az ellenség ekkor arcan addig-addig fog csapatainknak dolgot adva mind hátrébb húzódní, míg az alsó hadoszlop Pápa színvonalára megérkezik; ekkor aztán minden erejével mind a két oldalról meg fogja támadni fáradt csapatainkat, és kényszeríteni fogja őket, hogy nyakra-főre a Komárom előtti erődített táborba visszavonuljanak, az ellenség pedig ekképp a Fertő és Balaton közti egész országrészt hatalmába kerítendi.

Ez az én hadászati véleményem az Öttevény ellen tervezett előrenyomulásról.

Vegye továbbá tekintetbe Tábornok úr! hadseregünk számát és az állapotot, amelyben az van, s a nekünk kilátásba helyezett segítségek csekélységét, melyeket még sokáig *nem* lehet szaporítani: és akkor végtére is kénytelen lesz Ön bevallani, hogy nem vagyunk képesek a háborút mind a két parton egyenlő eréllyel folytatni, és hogy ennél fogva kényszerítve vagyunk elébb arra az oldalra vetni magunkat, ahonnan a legtöbb veszély fenyeget bennünket.

Mindezen elmondottak által a Kmety-hadosztály visszarendelését és az egyszerűen a Rába megfigyelésére szorítkozó parancsot; valamint enmagamat is, Ön előtt, Tábornok úr, úgy vélem, igazoltam.

Rochlitz Kálmán másolata az eredeti tisztázatról. Eredetije német. MOL Görgey-lt.b/44. fasc. Kivonatos magyar fordításban közli Görgey István II. 493-495. o.

¹⁴⁸ A Laval Nugent tábornok vezette tartalék hadtest szervezését 1849. máj. elején kezdték meg. Jún. elején kb. 8000 gyalogosból, 500 lovasból és 24 lövegből állt. Wilhelm Ramming 25. o.

¹⁴⁹ Bayer utalása arra vonatkozik, hogy az újoncozás késedelme miatt a főszereg még alig kapott kiegészítést, s a tervezett tartalék hadtest felállítása is késett.

20.

Pápa, 1849. június 18.

Polgár János, Pápa város számvevője kérvénye Görgei Artúr hadügyminiszterhez, Kmety utóiratával

Hadügyminiszter Úr!

Alólírt hazámnak s nevezetesen a mozgó hadtestnél szolgálni kívánok - s miután Pápa városi számvevői hivatala egy év óta a nép bizalmából viselem - a hadtestnél is a számvevői hivatalra magam legalkalmasbna találom.

Folyamodom annak okáért Hadügyminiszter úrhoz avégett, hogy az újonnan alakított vagy egyéb, már fentálló zászlóaljhoz számvevőnek kinevezni méltóztassék.

Teljes tisztelettel maradván

Hadügyminiszter Úrnak

Pápán, június 18-án 1849.

alázatos szolgálja
Polgár János
Pápa város számvevője

Osztályomban még több testületek számvevői segédtsztek hiányával vannak: mi a rendes számadás vezetését s beadását is akadályozza. *Eszerint ezen több részekről mint becsületes embert ajánlott egyént osztályomba, s különösen a 10-ik huszárezredhez besoroztatni kérem.*

Kelt mint fentebb

Kmety György ezredes

A hadügyminisztérium június 24-én nevezte ki Polgárt a 10. huszárezred 1. rendű számvevő segédjévé.

Eredeti sk. tisztázat, a kurzivált rész Kmety sk. írása. „23/6. 849.” MOL HM Ált. 1849:22058. Mellette a kinevezésről szóló értesítés fogalmazványa.

21.

Marcaltő, 1849. június 18.

Üchtritz Emil alezredes, dandárparancsnok jelentése a hadügyminisztériumnak és a hadsereg főparancsnokságának

A magy[ar] hadügyminisztérium és hadsereg főparancsnokságának f[olyó] évi jún. 7-kén 18141. sz[ám] alatt kelt rendelete folytán egy új lovasosztály alakításával megbízatván, - s f[olyó] évi június 10-kén D/g. 18547. sz[ám] alatt kelt újabb rendelet nyomán 270 kiválogatott újonc a 12-ik husz[ár] ezredhez besoroztatván: bátorkodom a hadügyminisztérium elébe azon kéréssel járulni, miszerint az új osztálynak tökéletes létrejöttére már beavatott s még bevásárlendő lovak kifizetésére mintegy 5000 pengő forintnyi öszveget jövő beszámítás mellett előlegezésképpen hozzám áttenni ne terheltessék.

A hadügyminisztérium jún. 26-án utasította a gazdasági osztályt a pénznek a veszprémi sóhivatalnál történő utalványozására, s erről értesítette Üchtritzet is. Egyben jelentést kért Üchtritztől az összeg felvételéről, „valamint arról, hogy ezen öszvegen vásárlandó lovakkal ki lesz-e az osztály egészítve, s nem lesz-e alezredes úrnak több lóra is szüksége?”

Eredeti tisztázat. No. 22. MOL HM Ált. 1849:22606. Mellette a HM jún. 26-én kelt intézkedéseinek fogalmazványa.

22.

Tét, 1849. június 19.

Kmety jelentése a KHI-hoz Tatán

Mellékeltén átküldöm a hadosztály létszámkimutatását és harcrendjét, s megjegyzem, hogy kb. 1600 újonc van érkezőben Pestről és Székesfehérvárról, ám közülük csupán 400 van felfegyverezve, s egyelőre nem osztottam be őket a zászlóaljakra, mivel várom azon előterjesztésem engedélyezését, miszerint egy új zászlóaljat állíthassak.¹⁵⁰

Hírszerzőim egybehangzó jelentése szerint az ellenség még nem hagyta el Kapuvár mögötti állását, előőrsei az említett községnél állanak.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. 54/K. „Bemutattatott Tatán, június 20-án No. 124. - tudomásul.” HL 1848-49. 33/442.

23.

Tét, 1849. június 19.

A Kmety-hadosztály harcrendje

gysz.	lsz.	Alakulat	Parancsnok	Ember	Ló		Löveg	Elhelyezés
			Kmety György ezredes, hadosztály- parancsnok		nyerges	foga- tos		
			Albert Ignác százados, vezérkari főnök					
		1. dandár	Pongrácz László alezredes					Téten
6		10. honvédzászlóalj	Kiss Antal százados	439				
6		23. honvédzászlóalj	Jámborfy Károly százados	660				
6		33. honvédzászlóalj	Földváry Albert őrnagy	692				
	2	12. (Nádor) huszárezred	Virágh Gedeon százados	290	247			
18	2		összesen	1981	247			

¹⁵⁰ Kmety 1849. jún. 7-én kelt javaslatát közli Hermann: Csorna

		2. dandár	Üchtritz Emil alezredes					
6		45. honvédszászlóalj	Ányos János százados	656	2	14		Marcaltón
6		124. (2. besztercei) honvédszászlóalj	Pazsiczky József százados	610		20		Marcaltón
2		1. vadászrezd 1. osztály	Divitsek György százados	289	6			Pápán
1		magyar utászkar 1. zászlóalj 1. század	Mesterfy Márton hadnagy	101				fele Marcaltón, fele Mórachidán
	6	10. (Vilmos) huszárezd	Zsurmay Lipót hadnagy	614	667			Pápán
15	6		összesen	2270	675	34		
		Tüzérség	König Endre százados					
		9. hatfontos lovasüteg	König Endre százados ¹⁵¹	123	9	92	7	fele Pápán, fele Téten
		9. hatfontos gyalogüteg	Traub Kálmán főhadnagy	152	18	92	8	Téten
		1. röppentyű üteg	Köhlbaum Henrik főhadnagy	34	3	30	2	Téten
		2. kisegítő lőszertár	Szép Lőrinc főhadnagy	32		24		Téten
			Összesen	341	30	238	17	
			Felfegyverzett újoncok	500				
33	8		Hadosztály összesen	5092	952	272	17	

Eredeti tisztázat. HL 1848-49. 33/422.

24.

Szilsárkány, 1849. június 19.

Károly Pál őrnagy, a 10. Vilmos huszárezd 2. őrnagy osztályának parancsnoka jelentése a Kmety-hadosztály parancsnokságához

Ma reggel alulírott felderítést intézett Bősárkány felé, s ez megerősítette azt, hogy valamennyi hidat lebontották s az ellenségnek nincs nyoma, csupán kb. félórányi távolságra a község mögött található egy 40 dzsidásból álló megfigyelő őrs, egyébként Csorna környékén semmi sem észlelhető.

A Kapuvár felé történt felderítésnél a környéket az ellenségtől teljesen kiürítve találtuk, a Kapuvárnál lévő híd le van bontva, azonban a fa annyira készen van tartva, hogy minden órában hidat lehet verni, a helység lobogó magyar zászlókkal fogadott bennünket, s igen derekasan éreznek.

Az ellenséges előőrsök a vitnyédi gerinc túloldalán állanak. amelyet a huszárok előnyomulásakor elhagytak, s a csapatokat riadoztatták, a kb. egy erős zászlóaljból álló gyalogság azonnal bevette magát az erdőbe, az előőrsön lévő dzsidásokból egy elég erős lovasszázad volt látható, az erdő fedezékében még egy osztály és egy 1/4 lovasüteg volt látható, azonban nem lehetett megállapítani, hogy vértések vagy dragonyosok. Más egyebet nem tudtunk

¹⁵¹ Trsko János főhadnagy visszaemlékezése szerint a csornai ütközet után Kmety Königet saját vezérkarába osztotta be, s helyette Trsko vette át az üteg parancsnokságát.

megállapítani, a parasztok vallomása szerint Vitnyéd faluban is 3 ágyú volna Kapuvár felé kiszögezve, ez az erő Vitnyéden található. Kapuvárnál a hídon alul és fölül is át lehet kelni a vízen, szükség esetén a gyalogság is átkelhet.

Eszterháza környékén jelentékenyebb csapatok lehetnek különböző fegyvernemekből, részint az Esterházy-kastélyban, részint a falu előtt, amely erősen el van sáncolva; ezen állítást a parasztok igaznak mondják.

Minden utánérdeklődés ellenére sem tudtunk semmi pontosat megtudni Sopronról, mivel a vonal előőrsek által annyira meg van szállva, hogy senki sem tud átkelni rajta. Az utolsó hír e hó 16-ról az, hogy Sopronból egy gyalogság Eszterházára menetelt, egy másik azonban hátramaradt.

Alulírott ma visszahúzódott Szilsárkányba, s holnap reggel Pápára vonul.

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. „65/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 20.” HL 1848-49. 33/400.

25.

Pozsony, 1849. június 19.

Haynau táborszernagy utasítása a hadtestparancsnokoknak

Titkos

Bizonyos körülmények arra bírtak, hogy a dunai hadsereg harcrendjében változtatásokat tegyek, amelyek a mellékletben következő, újonnan készült harcrendből láthatók.

Mivel azonban az ebben felváltott vagy más rendeltetést kapott egyes csapattestek menetei egész dandárok és hadtestek nagyobb hadászati meneteivel összefüggnek, minden csapat menetének az ide mellékelt menetterv szerint kell történniük.

Nevezetesen az a szándékom, hogy június 26-ig az *1. hadtest*, a *tartalék hadtest* és *Panyutyin altábornagy hadosztálya*¹⁵² a Duna jobb partján összpontosuljon, s a 3. hadtest ezen időpontig Öttevénnel egy magasságban, azonban a Kapuváron át Egyedre vezető úton nyomuljon előre.

A *2. hadtest* a Duna bal partján marad, és a Vág megfigyelését és a Csallóköz megvédését veszi át.

Ezért a következő meneteknek kell történniük:

Az *1. hadtestnek* új összetételében június 26-án Mosonnál és a kimlei táborban kell összpontosulnia; - az elővéd jelenlegi felállításában marad, azonban a hadtestparancsnok úr mérlegelése szerint megerősíthető.

A bal oldalt a Szigetközben 2-3 zászlóalj, egy lovasszáhad és három löveg oldalazza.

A *Schneider-dandár* a 3. hadtesttel egy időben nyomul előre, s június 26-án érkezik Csornára.

A *tartalék hadtest*

¹⁵² Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy, az orosz intervenció hadsereg főparancsnoka vasúton küldte a császári - királyi főszereget megerősítésére a Panyutyin altábornagy vezette 9. kombinált orosz gyaloghadosztály 12.000 katonáját és 48 lövegét. A hadosztály 1849. jún. első napjaiban érkezett meg Pozsony környékére.

A *Benedek-dandár* június 19-én Trencsénből Vágújhelyig vonul, június 20-án a Deutschmeister-gyalogezred,¹⁵³ a lovasság és a tüzérség Kosztolányig - a 12. vadászászlóalj és a Konstantin zászlóalj¹⁵⁴ Pöstyénig vonul.

Június 21-én az első hadoszlop Nagyszombatra

a második hadoszlop Galgócra.

A Benedek-dandár Nagyszombatra és Galgócra érkezése után a Theissing- és Jablonowski-dandároktól átveszi ezen helységek megszállását, és 22-én ezen felállításban marad, hogy e két dandár elvonulását fedezze, egyetlen Deutschmeister-zászlóalj kivételével, amely vasúton Pozsonyba vonul.

Június 22-én az *egész tartalék hadtest* a Benedek-dandár kivételével elindul, és

a *Theissing-dandár* Nagyszombatról Diószegre,

a *Perin-dandár* Szeredről Nyékre, Hidasra és környékére,

a *Jablonowski-dandár* Galgócról Szeredre,

a *Lederer-lovasdandár* és a *tüzértartalék* Nagyszombatról Szencre vonul.

A tartalék hadtest valamennyi gyalogütege, valamint minden poggyász és hídkészlet megfelelő fedezet mellett oly módon induljon el állomáshelyéről, hogy június 22-én szintén Szencre érkezzen, ahol a tüzértartalékhoz csatlakoznak, s azzal folytatják a további menetet, a gyalogság üstvivő lovai a gyalogság menetvonalán haladnak.

A mellékelt menettervből látható ezen dandárok további menete.

A Perin-dandár ezen terv következtében 23-án, a Theissing-dandár 24-én, a Jablonowski-dandár pedig június 25-én érkezik Vajkára és környékére, az átkelési pontra.

Az erre következő napon a nevezett csapatok gőzhajón átkelnek a Dunán, s Magyaróváron és amögött lévő elhelyezési körletükbe vonulnak, amelyet egy már kirendelt tábornoki tiszt fog korábban kimunkálni. Oda vonul a menetterv szerint a lovasdandár és az egész tüzérség is Pozsonyon és Rajkán át. A Benedek-dandár gyalogsága menetének könnyítése végett Nagyszombatról Pozsonyba vasúton szállítatik, és pedig 22-én egy, 23-án két és 24-én szintén két zászlóalj, amihez a Galgócra rendelt két zászlóaljból egy 23-án, a másik 24-én elég korán Nagyszombatra vonul, hogy 24-én délelőtt és -után vasúton Pozsonyba szállíttathassék.

Pozsonyból a Benedek-dandár zászlóaljai Rajkán át folytatják menetüket a menetterv szerint.

A Benedek-dandár Magyaróvárnál a tartalék hadtest *jobb* szárnyán helyezkedik el.

Panyutyin altábornagy orosz hadosztálya június 25-én Pozsonynál összpontosul, s június 26-án Rajkára vonul.

A 3. hadtest

Június 23-án Nagycenknél és környékén összegyűjti a Gerstner-, Wolf- és Veigl-dandárokat, valamint a tüzértartalékot, és június 24-én Szerdahelyre és Szentmiklósra, június 25-én az egész hadtesttel Kapuvárra, az elővéd Babótra vonul, mialatt ugyanezen napon (június 25-én) a Schneider-dandár Veszékenyre és Szárföldre megy.

Június 26-án a *Schneider-dandár* Csornára, - a 3. hadtest Egyedre nyomul előre, azonban egy dandárt, amely mellé lovasság is adandó, a pápai úton Szanyig küld előre.

¹⁵³ A császári - királyi 4., alsó-ausztriai kiegészítésű gyalogezred.

¹⁵⁴ A csehországi kiegészítésű 18., Konstantin nagyherceg nevét viselő gyalogezred zászlóalja.

A 2. hadtestnek a tartalék hadtest elvonulásakor át kell vennie a Vág fedezését Galgócig.

Június 21-én a *Benedek-dandár* egy részével Nagyszombatra, a másikkal Galgócra érkezik, és 22-én ott marad.

Június 22-én a *Jablonowski-dandár* Galgócról Szeredre, 23-án pedig Szeredről Vízkeletre és Hidasra vonul.

Ezért a 2. hadtest parancsnokságának oly módon kell végrehajtania a Pott-dandár följebb mozdtítását, hogy 23-án Szeredet e dandár egy része szállja meg.

A Benedek-dandár még június 23-án is egy zászlóaljjal szállja meg Galgócot. Június 24-től azonban ezen helység megszállatlan, s Szeredről portyázó vezényletek által, amelyek 12-24 óránként Galgóccal szemben mutatkoznak, megfigyelendő.

A Pott-dandár felfelé vonásakor a Liebler-dandár egy része Farkasdra vonandó.

Mindenekfelett az egész Vág-vidéken élénk tevékenységnek kell uralkodnia, a fel- és lefelé vonuló járőrök által nagy feltűnést kell kelteni, s a lakosok között terjeszteni kell, hogy Zsámbokréten át egy egész orosz hadtest érkezvén, a Vághoz jön, s az osztrák csapatokkal együtt megtámadja Nyitrát és Érsekújvárat.

A csapattesteknek a Nagy-Dunán való áthajózásával kapcsolatos intézkedésekről Angioli utászkar százados gondoskodik. Kochmeister tábornoki őrnagy vezeti az átkelést a Dunán, ezért a tábornoki tiszt urak hozzá, éspedig Doborgázra forduljanak.

Midőn a hadsereg összpontosítására vonatkozó ezen utasítást valamennyi hadtestnek a leg-szigorúbb titoktartás pecsétje mellett kiadom, elvárom, hogy az nem csupán pontosan teljesítetik, hanem a minden előforduló bajon a hadtestparancsnok urak azonnal tetteleg segítenek, anélkül, hogy előtte megkérdeznék, ami által csak olyan időveszteség keletkezne, amely nagyobb kombinált mozdulatok esetén többé nem pótolható.

Eredeti tisztázat. 2600/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1866. I. AK. 1849-6-123.; Karton 1877. III. AK. 1849-6-129. „776/op.” Gépelt másolat. HL 1848-49. 33/456e.

26.

Marcaltő, 1849. június 20.

Üchtritz Emil alezredes, dandárparancsnok jelentése Kmetyhez Tétre

A 10. huszárezred 2. őrnagy osztálya Károly őrnagy parancsnoksága alatt éppen most érkezett ide Kapuvárról, s jelenti, hogy:

Bősárkánynál valamennyi híd le van rombolva, azonban a pallók ezen az oldalon vannak. Ez utóbbi községben az ellenség 3 lakost agyonlőtt, mert 13-án azon hitben, hogy csapataink az ellenséget üldözik, az ellenség által lerombolt hidat ismét helyreállították.¹⁵⁵

¹⁵⁵ A község lakossága megkísérelte megakadályozni, hogy a csornai vereség után visszavonuló császári - királyi csapatok lebontsák a hidat, mire a azok három parasztot és egy nőt elfogtak, s a 68 éves Tóth János zsellért, a 35 éves Major Ferenc gazdát és a 25 éves Burus Mihály csizmadiát Németmetszésen rögtönítelő eljárással agyonlőtték. A 28 éves Csőkör István szolgát a császári - királyi csapatok „agyonvagdalták.” Lásd Nagy István: Bősárkány szabadságharcos helytállása és pusztulása 1849-ben. Soproni Szemle, 1969. 178. o.

Kapuváron egyáltalán nincs ellenség; egyébiránt 13-án az osztrákok közül senki sem mutatkozott.

A Kapuvár, Vichnyéd¹⁵⁶, Szentmiklós és Szerdahely közötti hidak le vannak szedve, azonban minden palló ezen az oldalon van, amelyek használatára azonban nincs szükség, mert a víz olyan sekély, hogy mind a 3 fegyvernem könnyen átkelhet rajta.

Az őrnagy úr Vichnyéden feliasztotta az ellenséget, s a községből kitorkolt

1 gyalogzászlóalj

1 osztály Wrba-könnyűlovas¹⁵⁷

1 dzsidásosztály, s a parasztok azt is mondják, hogy Vichnyéden 3 löveg lenne Kapuvár felé kiszögezve, ezeket azonban az őrnagy úr nem látta.

Vett hírek szerint Sopronból az ellenség csaknem egészen az eszterházai Esterházy-vadás-parkba húzódott, s azt elsáncolta, milyen erővel? Károly őrnagy úr nem tudta kinyomozni.

Alulírott véleménye az volna, hogy egy dandárral a kapuvári úton egyenesen Sopron ellen vonuljunk, mialatt a 2. dandár Sárváron át ugyanezen cél felé menne, ily módon az Eszterházán álló ellenséget hátba, míg a 7. hadtestnek az ellenséggel szemben frontálisan a Hanságon át kellene támadnia; e hadmozdulat koncentrikus volna, s egy időben volna kivitelezendő.

A Károly őrnagy úr által behozott ellenséges kém, Szabó József Fertőszentmiklósról egy itt összeállított haditörvénytörvény elé állíttatott, s kérdezem, hogy a halálos ítélet rajta azonnal végrehajthatatik-e, avagy az okmányok a hadosztályparancsnokságnak előterjesztendőek.¹⁵⁸

Eredeti tisztázat. Eredetije német. No. 29. „Hivatalos, sürgető exp. 1 órakor délbe. - 66/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 20.” HL 1848-49. 33/532.

27.

Csorna, 1849. június 20.

Vajda Gábor százados jelentése Kmetyhez Tetre

Alázatosan jelentem:

hogy éppen most érkeztem vissza Kapuvárra álló 30 gyalogosommal, s ezekkel azonnal Bősárkányra megyek. A részleteket a gyalázatos viselkedésről¹⁵⁹ Kokas György fogadás, az egyik megkárosított bősárkányi adhatja meg.

Mivel a lovasságot hátra kell hagynom, kérem elrendeltetni, hogy a bősárkányi kiküldetés egy lovas járőr többszöri megjelenése által könnyíttessék.

Egyben beküldöm a lakosok által ismét elfogott ellenséges iratokat.

¹⁵⁶ Vitnyéd

¹⁵⁷ A császári - királyi 6., galíciai kiegészítésű könnyűlovas ezred viselte Ladislav Wrba von Freudenthal gróf nevét.

¹⁵⁸ Lásd a 30. iratot.

¹⁵⁹ ti. az ellenségéről

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. „69/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 20.” HL 1848-49. 33/533.

28.

Győr, 1849. június 20.

Zámbelly Lajos ezredes, a VII. hadtest vezérkari főnöke levele Poeltenberg Ernő vezérőrnagy megbízásából Kmetyhez

Miután ma az I. hadtestnek¹⁶⁰ a Vág partját Farkasdnál el kell foglalnia és minden áron tartania kell; valamint a Csallóközben az ellenséget sakkban kell tartani, mindezért az ellenséget a Szigetközben és Kimlénél megtámadtuk, hogy figyelmét magunkra vonjuk, s hogy az ne tudjon oda csapaterősítéseket áttenni, miután az összeköttetést a Csallóközbe egy gőzhajó révén tartja.

A lébényi cukorgyárból és Barátföldről Kimléig vetettük vissza az ellenséget, Mosonból minden csapata előnyomult, mi egy kissé visszahúzódtunk Öttevény felé, két órán át vártuk az ellenséget, azonban nem jött tovább, mire korábbi állásainkba vonultunk vissza.

Hédervárnál az ellenség egyáltalán nem jött ki sáncaiból, hanem azonnal megszállta azokat csapataival (3000 fő), s csupán egy osztály lovasságot küldött utánunk, azonban amint ezt az egységet megláttuk, megálltunk, mire ez az ellenséges csapat is visszavonult - itt még lövésre sem került sor.

Öttevéynél egy elesett lovat veszítettünk és egy huszár puskagolyótól könnyebben megsebesült - az ellenség vesztesége nagyobb kell, hogy legyen; elfogtunk egy könnyűlovast, akinek lova elesett.

Miután úgy tudjuk, hogy Önnel szemben nincs ellenség, e tüntetést nem közöltük Önnel, azonban a hadseregarancsnokság szeretné Öntől megtudni, hogyan és hol áll az ellenség, s csapatai miként vannak elhelyezve, hogy ennek megfelelően cselekedhessen.

Éppen most volt itt Scholze őrnagy, hadseregi intendáns, s kéri az Ön csapatainak létszámát, miután másképp nem tud ellátásukról szabályosan intézkedni.

Poeltenberg tábornok megbízásából

Zámbelly ezredes

Görgei és Klapka tábornok a támadás vezetésére személyesen mentek a Csallóközbe.

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 33/535. „70/K. Bemutattatott Téten, 1849. június 21-én.” Magyar fordításban közli Hermann: Győr 302-303. o.

¹⁶⁰ Ezt a feladatot nem a Nagysándor József vezérőrnagy I., hanem Asbóth Lajos ezredes II. hadteste kapta.

29.

Tét, 1849. június 21.

Kmety jelentése a KHI-nak Tatán

E hó 17-én 54/K. alatt kelt jelentésem¹⁶¹ óta állásomban mi sem változott.

1 osztály Vilmos-huszárt Kapuvárra és Bősárányra küldtem portyázó vezényletként. Vajda százados szintén e két községben volt Klapka tábornok úrtól kapott, mindhárom fegyvernemből álló portyázó vezénylettel.

Ezen portyázó vezénylet és hírszerzőim jelentései a következőkben egybehangzóak:

Bősárányt az ellenség nem szállta meg, ellenben az elmúlt napokban gyakran jönnek erős járőrök oda, s több házban rabolnak; különösen az ottani kocsmárosnak okoztak több ezer forintnyi kárt.

Az ellenség még mindig Szerdahelynél, Szentmiklósnál és Eszterházánál áll, s előőrseit Vitnyédnél tartja. A portyázó vezénylet feliasztotta az előőrseket, amelyek azonnal visszafutottak, mire 1 gyalogzászlóalj, 1 Wrbna-könnyűlovas osztály, 1 dzsidásosztály mutatkozott. Vitnyéden az ellenségnek ezenkívül 3 ágyúja kell, hogy legyen, amelyeket azonban portyázó vezényletünk nem látott. Az eszterházai parkban¹⁶² is egy néhány nappal korábban Sopronból érkezett erős gyalogsapat van azon célból, hogy e parkot elsáncolja. Pontosabban nem sikerült erről megtudni, mivel az ellenséges előőrsek igen éberek, s ezáltal senkit sem engednek átkelni.

A Kapuvárnál lévő hidak ugyan le vannak bontva, azonban a cölöpök állnak, s a többi hídanyag is a közelben van; valamint a part is olyan lapos a víz jelenleg oly alacsony, hogy mindhárom fegyvernem híd nélkül is át tud kelni.

Sárvárott az ellenség már több nap óta nem mutatkozott.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. 66/K. „Bemutattatott Tatán, 49. jún. 22. No. 149. Történelem.” HL 1848-49. 34/63. Fogalmazványa uo. 34/64.

30.

Tét, 1849. június 21. délbén

Kmety utasítása Üchtritz Emil alezredesnek Marcaltón

A behozott ellenséges kém, Szabó József azonnal elítélendő, az ítélet végrehajtandó, és az okmányok azután ide beadandók.¹⁶³

Eredeti tisztázat. Eredetije német, Üchtritz hátirata magyar. 66/K. „Érk[ezett] Marcaltón, 849. évi június 21-én. - Miután az irományokból ki nem tűnt vétségének valósága, azonban gyanúsna találtatott, benn érintett egyén a pápai nemzetőr parancsnoksághoz Budapestre, és

¹⁶¹ Lásd a 16. iratot.

¹⁶² ti a vadasparkban

¹⁶³ Lásd a 26. iratot.

innen Debrecenbe leendő áttétel végett átadatott. Marcaltő, 849. június 21. - Üchtritz alezredes.” HL 1848-49. 34/62. Fogalmazványa uo. 34/64.

31.

Marcaltő, 1849. június 21. éjjel 11 órakor

Üchtritz alezredes dandárából jelentkező önkéntes felderítők nevét jelentik Kmetyhez Tétre

A hadosztály parancsnokságnak, éppen most vett rendelete következtében - a 45-ik zászlóaljból önkénytesen kémekül ajánlkozó három honvéd, név szerint

Mező Károly tizedes

Németh András tizedes

Kis István tizedes;

az érintett rendeletet magával hozó őrmester küldönc előfogatján, a tisztelt hadosztály parancsnokság további rendelkezése alá ezennel gyorsan által szállítatik.

Dandárnok úr parancsára
Mohári főhadnagy
dandár segéd

Pápa, Kiscell, Sárvár, Steinamanger (Szombathely), Güns Kőszeg, Kéthely (Mannersdorf), Alsópulya (Unterpullendorf), Nagybarom (Großwarasdorf), Haracsany, (Neckenmarkt) Nyék, Erdőn keresztül Kőszénbányának (Brennberg), Lakfalva (Wandorf), Ödenburg, Sopron. Pápa, Kiscell, Sárvár Alsópatty, Sajkál, Lövvő, Kövesd (Güssing) Füles (Nikitsch), Erdőn keresztül Küllőnek (Gieren), Nagybarom, Harka, Nyék felé, aztán az erdőn keresztül Kőszénbányának (Brennberg), Lakfalva (Wandorf), Sopron.

Eredeti tisztázat. MOL Kmety-ir. 72/K. „Bemutattatott Tét, 1849. június 22.” Közli Andrassy Antal, 1981. 230. o.

32.

Sopron, 1849. június 21. éjjel 1 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához

Midőn a magas Hadseregparancsnokság e hó 19-éről 2600/op. szám alatt kelt magas kiadványának¹⁶⁴ kézhezvételét nyugtázom, egyben alázattal jelentem, hogy az abban ezen hadtest számára meghatározott mozdulatok a fentebb érintett magas meghagyás értelmében e hó 23-án megkezdődnek.

A Gerstner-dandárt, amely a menet során a hadtest jobb oldalának fedezését átveszi, e napon Kövesdre tolom előre, azután 24-én Csapodra, 25-én Mihályira, és 26-án Szanyra vonul.¹⁶⁵

¹⁶⁴ Lásd a 25. iratot.

¹⁶⁵ oldalt: rendben

A Wolf-dandárt, amely a hadtest élén vonul, Egyedről Árpásig szándékozom előretolni, mint elővéd dandárt. - A főhadiszállás 23-án Kiscenken, 24-én Szentmiklóson, 25-én Kapuvárott, és 26-án Egyeden lesz.

A pomogyi öltés Eszterházánál történő megszállásával kapcsolatban a további menet során a magas parancs nem tartalmaz utasítást; ha ezzel kapcsolatban nem adatik ki határozott parancs, ezen hadtestparancsnokság nem érzi magát kötelesnek ott helyőrséget hátrahagyni, hanem azt is a hadtesttel együtt előrevonultatja.

A legutóbb kapott hírek szerint Kapuvárt és Csornát az ellenség megszállta, s az előbbi helységről vitnyédi előőrsi láncaink időnkénti riadóztatása történik. Sárváron is kis ellenséges egységek állnak, Pápán pedig 8000 fő.

Kiscellről arról értesültünk, hogy az ottani gyűlésben a köztársaságot elismerték és a népfelkelést szervezik.

Szombathelyen az Örről elmenekült Imre ügyvéd igen tevékenyen működik a lázadók érdekében, s megkísérli a környéken a rendet felforgatni.

Pinkafő környékén nyugalom van. Végül bátorkodom azon tisztelettel kérdést tenni, miként viselkedjem Csorna újabb megszállása alkalmával a lakosok megbüntetésével kapcsolatban, ha kiderülne, hogy ezek császári csapatok elleni legutóbbi ütközetben fegyverrel vettek részt?

Eredeti tisztázat. No. 734/op. „Bemutattatott Pozsony, 849. 6/26. Nro. 2707/op. Hoyos - NB. Ramming.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-131. Gépelt másolat. HL 1848-49. 34/20.

33.

Tét, 1849. június 22. este 6 óra

Kmety átirata a VII. hadtest parancsnokságának Győrben

Mai napról kelt becses átiratára¹⁶⁶ válaszolom, hogy már tegnap este hírt kaptam az ellenség Bősárányon történt megjelenéséről, ezért már az éjszaka folyamán egy huszárszázadot küldtem oda 2 ágyúval, akik éppen most tértek vissza, s jelentik:

Tegnap este 300 ellenséges gyalogos jött Bősárányra, minden egyes házat fáklyákkal felgyújtottak, agyonlőttek 3 parasztot, majd ismét visszatértek Szentpéterre, s még alaposabban lerombolták maguk mögött a hidakat, nehogy üldözni lehessen őket. Mindez megtorlásként történt, mert tegnapelőtt Vajda tábornoki és gerillaszázados parasztruhába öltözött legénységével rajtaütött egy 40 főnyi ellenséges egységen, közülük 5 főt elfogott, a többiek pedig arra kényszerítette, hogy fegyvereik hátrahagyásával a mocsárba vessék magukat.

Eredeti tisztázat. 75/K. Eredetije német. „Bemutattatott 1849. június 22-én. No. 778.” MOL Görgey-lt. b/19/4. fasc. Másolat. BFL Görgey-ir. Magyar fordításban közli Görgey István II. 572. o.

¹⁶⁶ Ezt az iratot nem ismerjük. Tartalma megegyezhetett Poeltenberg ezen a napon Klapkához intézett jelentésével. Közli Hermann: Győr 304-305. o.

34.

Tét, 1849. június 22. este 7 óra.

Kmety jelentése a KHI-nak Tatára

Tegnap este hírt kaptam egy erős ellenséges osztag Bősárkányon történt megjelenéséről, ezért még az éjszaka folyamán egy huszárszázadot küldtem oda 2 ágyúval, akik éppen most tértek vissza, s jelentik:

Tegnap este egy 300 főnyi ellenséges gyalogos osztag jött Bősárkányra, minden egyes házat fáklyákkal felgyújtottak, agyonlőttek 3 parasztot, majd ismét visszatértek Szentpéterre, miután még alaposabban lerombolták maguk mögött a hidakat, nehogy üldözni lehessen őket. Mindez megtorlásként történt, mert tegnapelőtt Vajda tábornoki és gerillaszázados parasztruhába öltözött legénységével rajtaütött egy 40 főnyi ellenséges egységen, közülük 5 főt elfogott, a többi-eket pedig arra kényszerítette, hogy fegyvereik hátrahagyásával a mocsárba vessék magukat.

Két kiválólag megbízható hírszerző, akiket Sopronba küldtem, onnan a következő, lényegében egybehangzó híreket hozták:

A Sopronban és környékén lévő egész ellenséges hadtest számára naponta 8000 kenyéradagot vételeznek.

Magában Sopronban csupán 1000 gyalogos és lovas van, valamint 16 löveg, amelyek a szélmalmomnál vannak felállítva.

A kőszegi úton áll:

Harkán: 4 dragonyoszázad, 6 löveg. Nyéken 2000 gyalogos és lovas 3 löveggel.

Haracsánon 1 gyalogszázad, amely Nagybaromig küld járőröket.

A csepregi úton áll: Németkeresztúron egy osztály gyalogság.

A lövői úton:

Kópházán és Nagycenken kb. 2000 gyalogos.

A kapuvári úton:

Szerdahelyen, Fertősz[ent]miklóson és Eszterházán a Kümmel-dandár¹⁶⁷ van felosztva.

Csapodon egy sorgyalog osztály, 2 szakasz vadász, egy lovasszakasz és

Szergényben egy gyalogzászlóalj 6 löveggel.

A KHI június 23-án másolatban megküldte ezt a jelentést „azon újabb szégyenteljes tetről, amelyet az osztrákok e háborúban elkövettek”, Szabó Imre ezredes, hadügyminisztériumi államtitkárnak. (HL 1848-49. 34/238.)

Eredeti tisztázat. Eredetije német. 76/K. „Bemutattatott Tatán, 49. június 23-án. No. 153. Történelem - Hírszerzők.” HL 1848-49. 34/152. Fogalmazvány. KA Karton 1967. A. d. I. A. 1849-6-231.

¹⁶⁷ Ilyen dandár nem szolgált a császári - királyi főszeregben. A Collery-dandár táborozott e napokban Szerdahelyen és Fertőszentmiklóson.

35.

Tata, 1849. június 22.

Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása a Kmety-hadosztályhoz Téten

Ezredes úr minden felderítésről és az ellenség ellen intézett támadásról időben értesítse a Győrben lévő hadtestet, hogy ez mindig abban a helyzetben lehessen, miszerint az Ön vállalkozásait megfelelő módon támogathassa. A VII. hadtest hasonlóképpen figyelni fog erre, s Ön soha nem marad tudomás nélkül szándékolt tüntetéseiről és támadásairól.¹⁶⁸

Eredeti tisztázat. Eredetije német. No. 93. HL 1848-49. 34/146.”79/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 23.” Albrecht Vilmos fogalmazványa uo. 34/148. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 307. o.

36.

Pápa, 1849. június 22.

Zsurmay őrnagy a 10. huszárezred parancsnoka jelentése Kmetyhez

A legalázatosabban jelentem a tekintetes hadosztályparancsnokságnak, hogy a járőrt, amelyet borosgyőri tiszti őrzáratból ma kiküldtünk, a kiscelli térparancsnokságtól átvettek 1 könnyű-lovas tizedest és 5 közvitézt, s azokat lóval és felszereléssel együtt behozták.

Ezek az emberek előadják, hogy őrzáratban voltak azonban az osztrák szolgálatból távozni akarnak, s ezért szeretnének nálunk szolgálatot vállalni: az egész legénység galíciái.

Az ezred mindegyik századába beosztottunk közülük egy főt, hogy megfigyeljük, vajon nem lappang-e közöttük árulás.

A tizedes előadja, hogy Szentmiklósról szöktek, és hogy ott egy gyalogos zászlóalj, 2 század vadász és egy szárny lovasság található előőrsön. A kiscelli térparancsnokság iratát szíves betekintés végett idezárom.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. MOL Kmety-ir. „81/K. Bemutattatott Tét, 1849. június 23.” Rossz magyar fordításban közli Andrássy Antal, 1981. 230. o.

37.

Budapest, 1849. június 22

Kossuth Lajos kormányzóelnök utasítása Kmetyhez

Ezredes Úr buzgó honszeretetének, jeles katonai tehetségeinek és bajnok vitézségének annyi bizonyítványait adta, hogy forró ohajtásommá vált, miszerint azon hadosztály, mely Ezredes Úr ügyes és hős vezetése alatt magát oly annyira kitüntette, - egy egész hadtestté szaporíttassék.

¹⁶⁸ Bayer a Kmety-hadosztálynak adott utasításról értesítette a VII. hadtest parancsnokságát is.

Felhívom ennél fogva Ezredes Urat, szíveskedjék nekem sietve megjelteni: mennyi gyalog vagy lovas újoncra, s általában mire van szüksége, hogy mostani hadosztálya egy 10 ezer főre szaporítandó hadtestté váljék.

Megbízom egyszersmind eleve Ezredes Urat, hogy a megkívántató számos új tisztek iránt felterjesztést nyújtson be, s e tekintetben különösen az első 10 zászlóaljat ajánlom figyelembevételre; az egész hadosztálynak egy 10 ezer főnyi hadtestté leendő szaporítását pedig úgy vélem legcélszerűbben eszközölhetőnek, ha a már fennálló zászlóaljakból kettő együttvéve 3 egyenlő részre osztatnék - beleértve a fő- és altiszteket is - és minden ily egyes rész a szükséges számú újoncok beosztása által egy egész zászlóaljjá kiegészítenék.

Fogalmazvány. MOL OHB 1849:8488. Közli KLÖM XV. 571. o.

38.

Tata, 1849. június 23.

Ludvigh János kormánybiztos levele Kossuth Lajos kormányzóelnöknek

Édes barátom!

(...)

Kmety éppen most jöve ide megtudni, mi történik a jobbszárnynon. Ő holnap Tétről Marcaltőre induland. A balszárnny jó kezekben van, legalább biztosabb az ottani vezénylet. Ha Görgei 16-kára jött volna ide, eddig hihetőleg Pozsonyban volnánk.¹⁶⁹

(...)

Eredeti sk. tisztázat. MOL OHB 1849:8595. Kivonata: MOL R 123. Vörös Antal iratai. No. 385. Kivonatosan közli Steier: Haynau I. 59. o.

39.

Pozsony, 1849. június 23.

Ramming alezredes, Haynau táborszernagy vezérkari főnöke utasítása Gablenz őrnagynak, a császári-királyi I. hadtest vezérkari főnökének

A Sopronból Egyeden át előrenyomuló 3. hadtesttel történő megszakítatlan és rövidebb összeköttetés végett szükséges, hogy a jelenleg megszakadt összeköttetés Bősárkányon át helyreállíttassék. A megfelelő időpontot Méltóságod a támadás megkezdésére vonatkozó utasítás és a 3. hadtest ezt követő előnyomulása szerint fogja kiválasztani, s egyben gondoskodni fog ezen összeköttetés biztosítása érdekében is.

Eredeti tisztázat. 2691/op. „Bemutattatott Magyaróvár, 849. június 24-én No. 551 1/2 /op.”

¹⁶⁹ Ti. ha személyesen vezényelte volna a jún. 16-i zsigárdi támadási kísérletet, akkor a honvédsereg bizonyosan áttöri a császári - királyi csapatok Vág-menti állásait.

KA AFA Kr. i. U. Karton 1866. I. AK. 1849-6-148. Fogalmazvány. uo. Karton 1835. HA u. H. 1849-6-380.

40.

Nagycenk, 1849. június 23.

A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) a hídvonatnak

1., 2., 3.

Holnap, e hó 24-én a hadtest zöme a szentmiklósi és környéki állásba vonul, - a Schneider-dandár pedig Vitnyédnél (Letting) marad felállásában.

A dandárok kivonulása és elhelyezése a következőképpen történik:

A *Wolf-dandár* holnap hajnali 4 órakor poggyászával Endrédre és Petőházára vonul.; - az *Althann-lovasdandár* Szerdahelyre; ezzel egyidőben a *Dossen-dandár* Nagycenkéről elindul, és Szentmiklóssra vonul. A tüzértartalék és a hídvonat fedezetével együtt e dandárhoz csatlakozva követi azt, végezetül pedig a Dossen-, az Althann- és a Gerstner-dandárok nagyobb poggyásza vonul.

Ezen egész vonat hátvédjéül a Dossen-dandár rendeli ki egyik zászlóalját, amelyhez az Althann-dandár egy lovasszázadot ad.

A tüzértartalék és a hídvonat lehetőség szerint előrébb, Szentmiklós és Endréd között táboroznak, s ugyanoda jön a poggyászvonat. A szekerek táborhelyének kitűzésére a tiszt urak időben siessenek előre, nehogy késedelemre kerüljön sor, s minden egységet táborhelyére utasítsanak.

Schmidt tábornoki főhadnagy úr Szentmiklóson a tiszt uraknak a helyet előre meg fogja adni.

A hadtest, valamint a hadosztályparancsnok urak főhadiszállása Szentmiklóssra jön.

A Gerstner-dandár, amely hasonlóképpen holnap hajnali 4 órakor indul, a menet ideje alatt zömével oldalazza és fedezi a hadtest jobb oldalát, amiért is ez azzal állandóan egy magasságban Kövesdről Lesváron át Szapodra előnyomul, ahol letáborozik. Magától értetődik, hogy e dandár megteszi a szükséges intézkedéseket saját menetének fedezésére, amire a Lövé felé előreküldött elővéd alkalmazandó.

Csapodra érkezve, a fő bejáratoknál mégpedig különösen azoknál, amelyek a jobb oldalon és a hátban vezetnek, a szükséges előőrsök kiállítandók, valamint minden irányba, különösen éjszaka járőrök küldendők ki, hogy minden rajtaütés ellen biztosítsanak, - amely tekintetben a Szerdahelynél és Szentmiklósnál álló dandárok is a hátuk védelmére gondot viseljenek, s ilyeneket küldjenek ki.

Az Althann-dandártól különösképpen a jobboldal fedezésére Szerdahelyről Röjtök felé egy lovasszázad küldendő ki, amelynek Lövé felé is járőröznie kell.

Végezetül szükségesnek tartom, hogy minden csapatot emlékeztessenek arra, hogy a poggyászt illetőleg, amely a leginkább korlátozandó, a legnagyobb rend legyen.

A kocsik jó és szilárd megrakása megkönnyíti továbbjutásukat, s arra is figyelni kell, hogy nehogy túlterheltesse őket.

Holnapután, 25-én a hadtest menete folytatódik, amelyről holnap a további diszpozíciók ki fognak adatni.

4.

A hídvonatnak holnap reggel 4 órakor menetkészültségben kell lennie, s a hadtest tüzértartalékához kell csatlakoznia, amely a Dossen-dandár mögött Szentmiklóásra vonulni utasítva van. - A táborhely kitűzésére, amelyet Szentmiklós és Endréd között általánosságban Schmiedl tábornoki főhadnagy úr határoz meg, egy tiszt úr időben előre küldendő, s az említett főhadnagy úrnál ez okból jelentkezzen.

Fogalmazvány. 742/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-142.

41.

Tét, 1849. június 24. délelőtt fél 11 óra

Kmety jelentése a VII. hadtesthez Győrben

Válaszul a tegnapi közlésre,¹⁷⁰ jelentem, hogy az ellenség Csorna és Kapuvár ellen nem kísérelt meg semmit, mint ez a tegnap odaküldött és ma délután visszatért portyázó különítmény jelentéséből is kitűnik.

Egyben közlöm, hogy itt található csapataimmal csak holnap nyomulok előre Marcaltőre, a Vilmos-huszárezredet azonban Pápán hagyom.

Ugyancsak mindaddig tartom a malomsoki, mórighidai, kisbabóti és rábaszentmihályi Rába-átkelőket, amíg csak a VII. hadtest ott fel nem vált; a rábaszentmihályi hidat azonban lebontatom.

Fogalmazvány. Eredetije német. No. 78/K. MOL Kmety-ir. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 311. o. Értelemzavaró félrefordításokkal közli Andrassy Antal, 1981. 230. o.

42.

Tét, 1849. június 24. délelőtt 11 óra

Kmety jelentése a KHI-nak Tatán

Holnap napkeltekor itt található csapataimmal előrenyomulok Marcaltőre, a Vilmos-huszárezredet azonban Pápán hagyom, és a malomsoki, mórighidai, kisbabóti és rábaszentmihályi Rába-átkelőket megszállva tartom, mint eddig, s az utóbbi helyen található hidat lebontatom.

Tegnap a 7. hadtest parancsnokságától azt a hírt kaptam, hogy az ellenség rajta akar ütni Kapuváron és Csornán, s fel akarja azokat gyűjtani, e szándék lehetőség szerinti megghiúsítására egy portyázó különítményt küldtem Csornára, amely azt jelenti, hogy az ellenség nem mutatkozik.

¹⁷⁰ A VII. hadtest említett átiratát nem ismerjük, tartalmára lásd a következő iratot.

Az ellenségből 1 alvadász, a Károly főherceg gyalogezred 3. zászlóaljának¹⁷¹ 1 közlegénye és 6 könnyűlovas átálltak hozzám. A lovakat és a felszerelési cikkeket a hiányok pótlására itt tartom, az embereket azonban Budapestre küldöm, ahol mindenesetre beléphetnek valamelyik külföldi légióba.

A dandárok megparancsolt megszüntetése következtében¹⁷² Üchtritz Nádor-huszárezredbeli alezredes úr és Pongrácz 23. honvédszászlóalji alezredes úr elveszítik eddigi parancsnokságukat, s ismét korábbi osztályukat, illetve zászlóaljukat veszik át. Azonban ha az itteni hadosztály, amint ezt kilátásba helyezték, hadtestté fejlesztetik, kérem a két nevezett törzstisztet hadosztályparancsnokká kineveztetni.

A Buda bevételéig keletkezett, itt lévő szolgálati iratokat mellékelten beküldöm, az azóta összegyűjtötteket még nélkülözhetetlennek tartom.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. No. 78/K. „Bemutattatott Tata, 49. június 25. No. 171.” HL 1848-49. 34/366. Fogalmazványa uo. 34/350. Kivonat. HL Főszereg hadműveleti napló, 1849. jún. 25. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 311-312. o.

43.

Tét, 1849. június 24.

Kmety utasítása Zsurmay Lipót őrnagynak Pápán

Hivatkozva e hó 22-én írott jelentésére,¹⁷³ Őrnagy urat utasítom, hogy a 6 átjött könnyűlovas lovait és egész felszerelését az ezrednél fennálló fogyatékok kiegészítésére tartsa meg, az embereket azonban, a szabályos felülvizsgálati jegyzékkel, amelyből kitűnik, hogy nem hadifoglyok, hanem önkéntes szökevények, Győrön át Budapestre küldje, ahol mindenesetre a lengyel légióba beléphetnek, mivel a legutóbbi időben előfordultak esetek, amelyek következtében kevésbé tanácsos szökevényeket az ellenség közelében tartani.

Egyben közlöm, hogy holnap itt található csapataimmal Marcaltőre előnyomulok, Őrnagy úr ellenben a Vilmos-huszárezreddel és a 1/2 üteggel mint eddig, Pápán marad.

Fogalmazvány. Eredetije német. No. 81/K. MOL Kmety-ir. Melléklet Zsurmay jún. 22-én írott jelentéséhez.

44.

Győr, 1849. június 24.

Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Üchtritz Emilnek Marcaltőn

¹⁷¹ A morvaországi kiegészítésű császári - királyi 3. (Károly Lajos főherceg) gyalogezredből.

¹⁷² Görgői még 1849. jún. elején intézkedett arról, hogy a hadseregben megszűnik a dandárkötelék, s a hadtesteket csupán hadosztályokra osztják. A rendeletet közli Böhm - Farkas - Csikány 130-131. és 149. o. Az ezzel kapcsolatos részletes szabályozást 1849 jún. 21-én adta ki a KHI. HL 1848-49. 34/67., 34/71.; MOL Görgey-lt. b/44. fasc.

¹⁷³ Lásd a 36. iratot.

Kedves Barátom!

Pénz még nem jött! - amint megjön, felveszem, s Neked értesítést küldök. Az enesei előőrsök *éppen* most érkezett jelentése szerint egy ellenséges egység ágyúkkal Kapuvárra érkezett volna, s még ma Csornára vonulna. Várom őket holnap a lesvári töltésnél. Tedd meg *a magad részéről a szükségeseket*, talán megfelelhetünk neki.

849. június 24-én

barátod
Poeltenberg

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 376. f. magyar fordításban közli Hermann: Győr 312. o.

45.

Tata, 1849. június 24. délben

A KHI utasítása Kmetyhez Téten

Az új zászlóaljnak a székesfehérvári újoncokból történő felállításával kapcsolatos előterjesztéséhez¹⁷⁴ Görgői tábornok beleegyezését adta, s csupán azt jegyzi meg, hogy a kinyilatkoztatott elv szerint ez csupán 800 főből állhat, a másik 200 főt pedig kiegészítésként a többi zászlóaljba és csapattestbe kell besorozni.

Ezredes úr tehát azonnal küldje be előterjesztését ezen új csapat tisztai helyeinek betöltésével és szervezésével kapcsolatban, hogy ennek jóváhagyását azonnal megszerezhessük, valamint a zászlóalj számmal történő ellátásáról rendelkezni lehessen.

Albrecht Vilmos fogalmazványa. Eredetije német. No. 107. HL 1848-49. 34/355. Másolat. HL Főszereg hadműveleti napló. 1849. jún. 24.

46.

Pozsony, 1849. június 24.

Haynau diszpozíciója az újabb hadműveletekre

Utasítás a hadműveletek megkezdésére

Az e hó 19-én az egyes hadtestek összpontosítására kiadott utasításból pontosan látható a hadtestek állása.

Ezen állásokból június 27-én a következőképpen nyomulunk előre támadásra.

Az *első hadtest* a győri úton Barátföldig nyomul, s Öttevényig küldi előre elővédjét. Bal oldalát a Hédervárról Győrbe vezető úton 2-3 zászlóaljjal, egy lovasszázaddal és 3 löveggel oldalazza, amelyek június 27-én Dunaszegig nyomulnak. A Duna-ágon a közlekedés csónakokkal állandóan fenntartandó.

¹⁷⁴ Lásd a 22. iratot és a hozzá tartozó jegyzetet.

A tartalék hadtest június 27-én Lébényig nyomul, s a Benedek-dandárt elővédként Eneséig küldi.

A 3. hadtest, amely június 25-én Kapuvárra, elővédjével Babótra érkezik, június 26-án elindul Kapuvárról, s Egyedigig nyomul előre, azonban egy dandárt, amelyhez lovasság is beosztandó, a pápai úton Szanyig küld.

A jelenleg a 3. hadtesthez utasított Schneider-dandár, amely június 25-én, miként az már elrendeltetett, Szárföldre és Veszékenyre tolatik előre, június 26-án Csornára, és 27-én Bágyogig, elővédjével Szovátig nyomul előre.

Június 27-én a 3. hadtest Árpásnál és Marcaltőnél átkel a Rábán, s Árpásról Tétre vonul, mialatt a jobbszárny dandár Marcaltőről a lesházai magaslatokon állást foglal, s a hadtestet Pápa felé fedezi,

Az árpási és marcaltői átkelési pontok a harc eldőlteig megfelelően megszállva maradnak.

Panyutyin altábornagy hadosztálya a győri országúton Mosonig követi az 1. hadtestet.

A hadsereg tüzér tartaléka már e hó 26-án Rajka magasságába, 27-én Mosonig vonul előre, ahol ezen községtől délre tábort üt.

Június 28-án napfelkelte előtt történik meg a támadás a győri állás ellen.

A mozgás a jobbszárnyról történik, és pedig:

A 3. hadtest Tétről Tenyőn át Szentmártonra,¹⁷⁵ a Lesházánál álló dandár, amely eközben Pápa felé portyáz, hogy ezen helység helyőrségének erejéről tudomást szerezzen, Csikmádon át Gyarmatra vonul, s ott állást foglal arccal Pápa felé, hogy a 3. hadtest jobb oldalát fedezze, s a hadtestet csak a rá következő napon követi Téten és Tenyőn át.

A Schneider-dandár Bodonhelynél átkel a Rábán, s Szarkavár felé veszi útját az országúton, s Szentpálon, Ménfőn át Csanakra, ahol találkozik a tartalék hadtesttel.

A tartalék hadtest Rábapatonánál és más, ezen község alatt és fölött lévő alkalmas átkelési pontokon kel át a Rábán, hogy Koroncón és más használható utakon át Csanaknál az országútra érjen, s haladéktalanul az ezzel egyidőben Csanakra irányított Schneider-dandárral együtt Kismegyerén át az ellenséges állás bal oldalát megtámadja.

A Benedek-dandár alkotja a tartalék hadtest elővédjét.

Az 1. hadtest a többi hadtesteknek előnyt hagy, s azután Abdára támad, ott átlépi a folyót, s arcban tevékenyen foglalkoztatja az ellenséget.

A hadsereg mindezen részeinek a támadás során összeköttetésben kell maradniuk egymással, s a 3. hadtestnek a körülmények szerint vagy a tartalék hadtest támogatására kell Táplán felé fordulnia, vagy Pázmádon át folytatni útját.

A császári orosz hadosztály az előhaladás üteme szerint nyomul előre a győri úton, s rendelkezésre álló tartalékként szolgál.

A győri állás bevétele után kiadatnak az utasítások az ellenség üldözésére, s itt csupán általánosságban határoztatik meg, hogy az 1. hadtest Szentiványnál és Csárdánál, a Schneider-dandár Örkénynél; - a tartalék hadtest Táplánnál, Kismegyernél és Szabadhegynél, az orosz hadosztály pedig Győrnél üt táborot.

¹⁷⁵ azaz Pannonhalmára

A 3. hadtest, amely a körülmények szerint Szentmártonnál, Pázmándnál vagy Mezőőrsnél ver tábort, a győri állás bevétele után Székesfehérvárra, és pedig Kisbéren és Móron át irányíttatik.

A 3. hadtest további előnyomulása során a szluini 4. határőrzászlóalj állandó helyőrségként Székesfehérvárott marad.

A 2. hadtest számára a következők szolgáljanak utasításul:

(...)

A hadtestparancsnok és kiküldönített csapatparancsnok urak ezen utasítás szerint viseljék magukat, aminél magától értetődik, hogy mind valamennyi részletes rendelkezés, mind azon változtatások, amelyeket a terep, az ütközet viszonyai vagy különleges körülmények igényelnek, a hadtestparancsnok urakra bízhatnak.

A győri állás elleni támadás során az első hadtestnél, a postaúthoz közel leszek, vagy ott vagyok kereshető.

Végezetül a különböző hadtestek elindulási órájaként meghatároztatik, hogy a 3. hadtest 27-én hajnali 5 órakor induljon, és 28-án, hacsak különleges viszonyok nem igényelnek változtatást, szintén 5 órakor történjen meg a további előnyomulás.

A Schneider-dandár 27-éről 28-ára virradó éjjel úgy indul el, hogy napkelte után megkezdhesse a hídverést Bodonhelynél.

A tartalék hadtest hasonlóképpen úgy indul el 27-éről 28-ára virradó éjjel, hogy napkeltekor Rábapatonánál megkezdhesse az átkelést.

Az 1. hadtest 28-án reggel 5 órakor indul és Öttevényig nyomul, mialatt az elővéd egy rövid szakaszra Öttevény elé tolatik előre.,

Az I. hadtest ezen állásban veszi további parancsaimat.

A császári orosz hadosztály hajnali 3 órakor indul, s Lébényig nyomul előre, ahol hasonlóképpen bevárja további parancsaimat.

Eredeti tisztázat. 2698/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1866. I. AK. 1849-6-ad 164. (az utolsó hat bekezdés csak itt található meg); Karton 1872. II. AK. 1849-6-210a. Mellette Haynau jún. 23-án kelt kísérőlevele. Fogalmazvány és a Radetzkynek küldött másolat. uo. Karton 1835. HA. u. H. 1849-6-398. Gépelt másolat. HL 1848-49. 34/281.

47.

Eszterháza, 1849. június 24.

A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) a hídvonatnak

Holnap, e hó 25-én e hadtest a következő felállásban vonul, és pedig:

A Schneider-dandár vitnyédi és szergényi felállításából Kapuváron át Veszkényig és Szárföldig nyomul előre.

A Wolf-dandár Endrédről és Petőházáról Vitnyéden és Kapuváron át Babótig.

A Dossen- és Althann-dandár, valamint a hadtest tüzértartalék és a hídvonat Kapuvárra, - a Dossen-dandár egy része Hartáig.

A Gerstner-dandár, amely, mint eddig is, a hadtest jobb oldalát fedezi, Csapodról Himródon vagy Gyorón át, amelyik a Répcén való átkelés szempontjából előnyösebbnek tűnik, Mihályira.

E mozdulatok a következőképpen kivitelezendők: A Wolf-dandár reggel 3 órakor indul el felállításából, s Vitnyédre vonul, ahonnan aztán a Schneider-dandárral - amelynek 4 órára menetkészültségben kell lennie - Kapuvárig előnyomul, - s abban az esetben, ha ez utóbbi helységet az ellenség tartaná megszállva, a Schneider-dandárral egyetértésben hajtja végre támadását. - Csak Kapuvárnál válik el egymástól a két dandár, s mint már érintetett, a Schneider-dandár Veszékenyre és Szárföldre, a Wolf-dandár Babótra nyomul.

Babótról azonnal egy zászlóalj 2 löveggel, és egy szárny lovast küld ki Mihályi felé, hogy a Gerstner-dandárt, ha az Mihályinál ellenállásba ütközne, támogassa; amint egyébként az összeköttetés a Gerstner-dandárral helyreállt, ez a különítmény ismét a dandárhoz Babótra bevonul. Az Althann-dandár reggel 4 órakor indul el Szerdahelyről, őt követi a Dossen-dandár, amely mögött miként ma is, a tüzértartalék és a hídvonat, valamint a nagyobb poggyász vonul, s végül a Dossen-dandár egy zászlóaljából és az Althann-dandár egy lovasszázadából álló utóvéd.

Kapuvárott a Dossen-dandár a Kis-Rába jobb partjára kel át, míg az Althann-dandár a balparton marad.

A tüzértartalék, a hídvonat és a 4 dandár nagy poggyászhajói, valamint a Schneider-dandár számára Schmiedl tábornoki főhadnagy fog kitűzni egy megfelelő helyet, lehetőleg Kapuvártól északra a Kis-Rába bal partján, ezért az érintett tiszt urak hozzá utasítandók.

A Gerstner-dandár, mint már érintetett, Himródon vagy Gyorón át vonul Mihályira. - Ha azon eset állna elő, hogy a dandár Mihályit különösebb ellenállás nélkül szállná meg, ellenben Kapuvárnál erősebb ellenállásba ütközne, akkor Mihályiról haladéktalanul Kapuvárnál az ellenség bal oldalába teljes elszántsággal nyomuljon előre.

Holnap minden csapat a szabad ég alatt fog táborozni.

Az előőrsök minden irányba kiállítandók.

Az Althann-lovasdandár egy lovasszázadot Vitnyéden hagy hátra, 1 lovasszázadot Hövejre rendel, amely Himród és Csapod felé fog járőrözni.

A Gerstner-dandár az egész vonalon és a Gyoró, Vica, Tótkeresztúr és Potyond felé vezető utakon állítja ki előőrseit.

A Wolf-dandár a Bogyoszló felé vezető úton, egészen a szárföldi magaslatokig.

A Schneider-dandár Tamási és Farád felé, s balra Oszli felé.

A Dossen-dandár Kapuvárról Oszli felé.

A hadtest, valamint a két hadosztályparancsnok úr főhadiszállása holnap Kapuvárra jön.

A menet ideje alatt a zöm élén lesznek található, s minden jelentés oda küldendő.

ad 1.

A Gerstner-dandár még ma intézzon felderítést a Répcén holnap történő átkelés érdekében.

Gyoró alatt, egy téglavetőnél egy biztos gázló kell hogy legyen, amelyre különösen figyelmeztetem.

Erről még ma jelentést várok, hogy ha szükséges, a gyaloghídkészlet egy részét a dandárhoz utasíthassam.

Fogalmazvány. 746/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-152.

48.

Eszterháza, 1849. június 24. este fél 9 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához

A magas hadsereg Főparancsnokságnak a legalázatosabban jelentem, hogy az alattam álló 3. hadtest ma az elrendelt szentmiklósi és környéki körletet elfoglalta.

Holnap, 25-én a hadtest Kapuvárra nyomul előre, amelyet, miként Csornát is, jelenleg az ellenség tart megszállva. Megtettem a megfelelő rendeleteket, hogy az ellenséget felállításából elűzzem, amiért is a Gerstner-dandárt, amely eleddig a hadtest menetét jobb oldalról fedezi, Csapodról Himródon át előnyomulva, szükséges esetben az ellenség oldala elleni együttműködésre utasítottam.

Eredeti tisztázat. No. 754/op. „Bemutattatott 849. június 26-án No. 2769/op. Hoyos, Ramming.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1835. HA u. H. 1849-6-421. Gépelt másolat. HL 1848-49. 34/303.

49.

Pozsony, 1849. június 24.

Ramming alezredes, Haynau táborszernagy vezérkari főnöke utasítása 1.) Weber táborkari őrnagyhoz 2.) Dobner táborkari századoshoz, a Schneider-dandár táborkari tisztjéhez 3.) Hahn őrnagyhoz, a III. hadtesti vezérkari főnökéhez

1-3.)

A 4. hadtesthez a hadműveletek megkezdésével kapcsolatban kiadott diszpozíció¹⁷⁶ függelékeként Méltóságod még néhány részletről értesítettik, amelyek ismerete szükséges, valamint a katonai térképészeti osztálytól egy térképet azon terepszakasgról, amely az Ön hadtestének speciális feladatával különösképpen kapcsolatban áll.

1.)

Miként a bevezetőben érintett diszpozícióból kiderül, a tartalék hadtestnek e hó 28-án Rábapatonánál kell átkelnie a Rábán, s ehhez egy vagy több megfelelő átkelési pontot választania, amelyhez azok az említett község és Ikrény-puszta között félúton tűnnek a legelőnyösebbnek, s az ottani, bal parton található magaslatokról történő ágyútűz által igen előnyösen támogatható.

A Rábán történt átkelés után ezen, vagy másik, Rábapatonánál esetleg előnyösebbnek tűnő ponton, a hadtest Ménfő-puszta és Csanak felé indul, és balszárnyát Gyirmótra támasztja.

¹⁷⁶ Lásd a 46. iratot.

A nevezett helységnél lévő szőlőhegyet az ellenség, amely ereje egy részével a szabadhegyi magaslatokon áll, kétségkívül megszállja. A szőlőhegyet el kell foglalni, s az ellenség által történő elhagyására a Schneider-dandár, amely Rábapatonától délre, Bodonhelynél kel át a Rábán, s szintén Ménfő-puszta és Csanak felé vonul, valamint a 3. hadtest Tétről Tényőn át Szentmárton felé történő mozgulata szintén nem lesz hatástalan.

A szőlőhegy megszállása után a tartalék hadtest további előnyomulása folytatódik Csanakon át a Templomhegy¹⁷⁷ lábánál fekvő kismegyeri pusztáig az ellenség balszárnyának megtámadására, amelynél a Schneider-dandárnak is együtt kell működnie, s amelyet, miként ezt a kiadott diszpozíció tartalmazza, a körülmények szerint a 3. hadtest is Táplánon át támogatni fog.

2.)

A 3. hadtest általános támadó előnyomulása során a dandár Csornán át Bágyogra vonul, ahová június 27-én érkezik, s elővédjét Szovátra előretolja. A rákövetkező napon átkel a Rábán, és pedig, a kiadott diszpozíció útmutatása szerint Bodonhelynél.

Eleddig Csécsénynél is van egy tökéletesen használható átkelő, s magától értetődik, hogy nem feltétlenül a bodonhelyit kell használni, hanem a körülmények szerint a két említett közül azt kell választani, amelyik megfelelőbbnek tűnik.

A dandár, amely a 3. és a tartalék hadtest között található, azokkal állandó összeköttetésben vonul, a Rábán és a Marcalon történt átkelés után Pusztá-Szarkaváron át Pusztá-Nagyszentpálra vonul, ahol az országútra jut, s azután tovább Ménfőre és Csanakra, ahol a tartalék hadtesthez csatlakozik, s ennek az ellenséges állás bal oldalára támadása alkalmával, amely a Templomhegy irányába történik, együttműködik.

3.)

A 3. hadtestnek Egyedről Tétre történő előnyomulásakor a diszpozíció értelmében a kikülönített dandárnak Szanyról Marcaltőre kell mennie, s azután e helységtől délre Lesháza majorságnál állás foglalnia.

A Rábán Marcaltőnél történő átkelés nehezebb, mint Keszővárnál,¹⁷⁸ s ez utóbbi pont arra azért is előnyösebb lenne, mert egy onnan a Marcaltőt esetleg megszálló ellenség balszárnya ellen intézendő menet ezen község kiürítéséhez vezethetne.

Egyébiránt a pillanatnyi körülmények fogják meghatározni, hogy e két pont közül melyik, vagy valamely másik a legmegfelelőbb a dandár feladatához. Mivel az utóbbi a hadsereg legszélső jobbszárnyán található, s Pápát a kapott hírek szerint kb. 8000 ember tartja megszállva, a dandárnak megkettőzött figyelemmel kell munkához látnia, hogy mind magát biztosítsa, mind pedig hadtestét oldalról és hátulról a szükséges módon fedezze.

A Győr megtámadására irányuló mozgulat a hadsereg jobbszárnyán, tehát a 3. hadtestnél kezdődik. Ha ez a körülmények szerint szükséges lenne a tartalék hadtestnek az ellenséges állás bal oldala elleni támadása során, legfőképpen oda fog működni, hogy a legjobb időben a megfelelő ponton megjelenjék.

Ezzel kapcsolatban Méltóságodat különösképpen figyelmeztetem a Tétről Tényőre vezető út nem túl kedvező állapotára, valamint ennek a hegyháton át vezető folytatására.

¹⁷⁷ az eredetiben is magyarul

¹⁷⁸ Nem azonos Várkeszővel, s nem a Rába jobb, hanem bal partján fekszik.

Az út helyenként meredek és be van vágva, s több kanyarulattal vezet át a magaslatokon, valamint a terep is változóan köves és lejtős.

A hadtest által megteendő nagyobb menet, valamint az említett állapot a kiindulási időpont és a menet rendje meghatározására is jelentős befolyással kell, hogy legyen, s ezért minden intézkedés megteendő, hogy az előttünk álló nehézségeket áthidaljuk, s azokat a lehetséges pihenés által csökkentjük.

A 3. hadtest feladata a kiadott diszpozícióból világosan kiderül, ezért itt csak azt jegyzem meg, hogy e hadtest egyben a hadsereg jobb oldalról történő fedezését is átveszi. Ez utóbbira bízzuk, hogy milyen módon és minő erővel erősíti meg a kezdetben Lesházánál, később Gyarmatnál felállítandó jobbszárnyi dandárt.

Mostanság, mint már érintettem, 8000 ember lehet Pápán; ezért mindent el kell követni azért, hogy mielőbb meggyőződjünk arról, hogy az ellenség vajon onnan és mennyi csapattal vonul jobbszárnyunk ellen, avagy Pápát tartani akarja, avagy elhagyja.

Az ezen három esettel kapcsolatos intézkedéseket a nagy távolság miatt teljesen a hadtestparancsnok úrra kell bízni, azonban a dolgok állásáról azonnal jelentést kell küldeni.

1-3.)

A hadsereg főparancsnoksága által e hó 19-én a tüzérség alkalmazásával figyelembe veendő útmutatáshoz függelékként még hozzáfűzetik, hogy minden esetben szembevetendő előnyt jelentene, ha átkelések, épületek vagy más szilárd objektumok vagy állások megtámadásakor az elővédhez szükséges fedezet mellett egy 12 fontos üteg adatnék.¹⁷⁹

Fogalmazvány. 2684/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1835. HA. u. H. 1849-6-335. A Hahnak küldött eredeti tisztázat. „778/op.” Karton 1877. III. AK. 1849-6-158.

50.

Kiscell, 1849. június 25.

Ivánkóvíts János Vas megyei teljhatalmú kormánybiztos levele Kmetyéhez Marcaltőre vagy Tétre

Wagner Ignác, Langenzersdorfi születés, az osztrák vadászcsapatból hozzánk átszökvén, azt Ezredes úrhoz, minthogy az osztrák sereg itt Csapodnál tanyáz és ezen szökevénytől állásukat tökéletesen kitudni lehet, átküldeni szükségesnek találtam.

Egyetemben van szerencsém értesíteni arról is Ezredes urat, hogy tegnap délután Kőszegen ismét császári katonák mutatkoztak, - már valójában nagyon szükséges volna ezen megyét is ezen zsarnok ellenségtől megmenteni, annál is inkább mivel különben hazánk legnagyobb kárára a megkívántató újoncokat kiállítani képes nem leszek, pedig ezen megye 1800 tartozik kiállítani, mely nem megvetendő szám. Az ellenségtől ment részéből a megyének 200 körül kiállított, és Komáromba már el is küldettek.

¹⁷⁹ Ez utóbbi bekezdést Haynau június 23-án külön parancsban is kiadta. 2697/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-149. „Bemutattatott Kapuvár, 849. június 25. No. 758/op.” Fogalmazvány. uo. Karton 1835. HA u. H. 1849-6-386.

Eredeti tisztázat. No. 59. MOL Kmety-ir. „87/K. Bemutattatott 849. június 25. Marcaltő. - Üchtritz alezredes.” Közli Andrassy Antal, 1981. 230-231. o.

51.

Szany, 1849. június 25.

Vatthay Barnabás huszárszázados, a 10. (Vilmos) huszárezred 1. őrnagyi osztálya 1. századának parancsnoka jelentése felderítéséről, az ellenség mozdulatairól

Folyó hó 25-én ide érkeztünk alkalmával a parancs következtébeni utasítás szerint azonnal patro¹⁸⁰lt küldöttem Szilisárkányba és Szilba, de patrolaim még eddig vissza nem érkeztek, tehát imént semmi bizonyost nem közölhetek; - egyébiránt magány hírek után értesítve valék, hogy az osztrák sereg elő őrei, már Miháliig, Jobbaházáig és Beledig előre nyomultak, különben van szerencsém a most éppen rögtön csornai előljárástul ide mellékelve közölt levelet küldeni.¹⁸¹

Eredeti tisztázat. MOL Kmety-ir. „92/K. Indul estvéli 3/4 kilenckor 25/6. 849.” Közli Andrassy Antal, 1981. 231. o.

52.

Tata, 1849. június 25. délelőtt 11 óra

Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása a VII. hadtesthez Győrben és a Kmety-hadosztályhoz Marcaltőn

Miután az ellenség a Duna bal partján és a Vág mentén összpontosítja magát, feltételezhető, hogy támadó fellépése rövidesen bekövetkezik.

Ezért sürgősen szükséges nem csupán erről, hanem az ellenség Duna jobb parti, csallóközi és Pozsony környéki állásáról megbízható és gyors hírekhez jutni.

Ezredes úr tehát küldjön több hírszerzőt, akár a legnagyobb költségek árán is Sopronba és Pozsonyba, majd a tudomására jutottakról ide azonnal jelentést tegyen.

A Kmetynek küldött eredeti tisztázat. Eredetije német. „85/K.” HL 1848-49. 34/453. Albrecht Vilmos fogalmazványa. uo. 34/455. No. 111. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 312. o.

53.

Marcaltő, 1849. június 25. este fél 7 óra

¹⁸⁰ járőrt (patrouille)

¹⁸¹ Csorna városnak az ellenség szándékáról szóló és katonai segítséget kérő, a VII. hadtest parancsnokságához intézett, dátum nélküli jelentését közli Görgey István II. 573. és Hermann: Csorna A csornaiak Kmetyhez is hasonló üzenetet juttattak el. Közli Andrassy Antal, 1981. 231. o. és Hermann: Csorna

Kmety jelentése a VII. hadtest parancsnokságának Győrben

Egy hírszerzőtől megtudtam, hogy az ellenség Sopronból, amelyet teljesen kiürített, ellenünk nyomul; előőrsei Szentmiklósnál, Szerdahelynél és Eszterházánál állnak, azonban a hátrébb, a soproni úton fekvő községek telve volnának ellenséges csapatokkal; e hírek már odáig terjednek, miszerint az ellenség ereje e vidéken 30.000 főre rúgna.

Megbízható hírszerzői jelentések alapján egyébiránt közölhetem, hogy az ellenség a Bősárkánynál és a pomogyi töltésen átvezető hidakat már csaknem teljesen helyreállította.

Ami az ellenség előnyomulását illeti, erről már ma éjjel biztosabbat fogok tudni, mivel már délután egy portyázó különítményt küldtem a veszélyeztetett vidékre.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. 83/K. MOL Görgey-lt. b/19/4. fasc. Másolat. BFL Görgey-ir. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 314. o. Kivonatos magyar fordításban közli Görgey István II. 623. o.

54.

Pozsony, 1849. június 25.

Haynau utasítása a hadtestparancsnokoknak

Mellékletben közlöm Nagyméltóságoddal a hadműveletek megkezdésére vonatkozó utasítást pontos mihez tartás végett azon megjegyzéssel, hogy azt mint legszigorúbb szolgálati titkot kezelje, s ezért csak táborkari főnökével közölje.

Az utasítás kézhezvételét írásban igazolja vissza, valamint a hadsereg összpontosítására vonatkozóét is, amit mindeddig nem kaptam meg.

Eredeti tisztázat. 2698/op. „Bemutattatott Moson, 26/6. 849. 583/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1866. I. AK. 1849-6-164.

55.

Kapuvár, 1849. június 25. délután fél 1 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnoksághoz

Midőn nyugtázom a hadműveletek megkezdésére vonatkozó, e hó 24-i 2698/op. számú diszpozíció,¹⁸² és a Hahn őrnagyhoz, táborkari főnökömhöz intézett 2684/op. számú átirat¹⁸³ kézhezvételét, amelyet annak azonnal kézbesíttem, egyben a legalázatosabban jelentem, hogy a hadtest éppen most érkezett a számára meghatározott Kapuvár és környéki elhelyezési körletbe. Az ellenség Kapuvárt a legutóbbi időben gyengén szállta meg, s miután néhány hidat lebontott, még hajnal előtt visszahúzódott, állítólag Marcaltó felé. Hogy az ellenség Csornát és

¹⁸² Lásd az 46. iratot.

¹⁸³ Lásd az 49. iratot

az egyéb megszállt pontokat vajon elhagyta-e, mint azt vélni lehet, arról még hiányoznak a jelentések.

A Gerstner-dandár, amely a hadtest menetét a jobb oldalon fedezi, Mihályira rendeltetett, ahonnan holnap a hadsereg további előnyomulásakor Szanyra vonul.

Holnap a Wolf-dandár Árpásra, a Dossen és Althann ezredes - féle dandár a tüzértartalékkal és a hídvonattal Egyedre, a Schneider-dandár Csornára helyeztetik át, s ezt utasítottam, hogy e község megbüntetését a 2695/op. számú, e hó 23-áról kelt magas rendelet értelmében eszközölje.¹⁸⁴

A Schneider-dandárnak Köpcsényről küldött hídkészlet tegnap Eszterházára, ma a dandárhoz érkezett.

Eredeti tisztázat. No. 756/op. „Bemutattatott 849. június 26-án. Nro. 2767/op. Hoyos, Ramming.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1835. HA u. H. 1849-6-439. Fogalmazvány. Karton 1877. III. AK. 1849-6-160. Gépelt másolat. HL 1848-49. 34/419.

56.

Kapuvár, 1849. június 25. délután 1 óra

A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a tüzértartaléknak 4.) az utáskülönítménynek

Holnap, e hó 26-án e hadtest a következő meneteket hajtja végre, és pedig:

A *Schneider-dandár* Veszékenről és Szárföldről Farádon át Csornára vonul.

A *Wolf-dandár*, amelyhez holnap reggel 4 óráig a hadtest tüzértartaléka egy 12 fontos üteget, az utáskülönítmény pedig egy fél hídkészletet küld Babótra, Bogyoszlón és Egyeden át Árpásig vonul.

Ezt követően ez a dandár alkotja a hadtest elővédjét, s holnapra azt a megbízatást kapja, hogy a Rába-hidat ott helyreállítsa, s azután Kisárpást a Rába jobb partján azonnal megszállja.

E dandár előőrseit a Rábánál balra Szovát, jobbra Sobor felé állítja ki.

Az Althann-lovasdandár, a Dossen-dandár, valamint a hadtest tüzértartalék, a hídvonat és a hadtest 4 dandárának nagyobb poggyásza a mára megállapított rendben vonulnak Bogyoszlón át Egyedre. A Gerstner-dandár, amely, mint eddig is, a dandár jobb oldalát fedezi, a zömmel Mihályiról Tótkeresztúron, Szillen át Sárkányra vonul. E dandár mellé adandó egy fél gyaloghídkészlet az utáskülönítmény részéről, s ez holnapra Bogyoszlón, Szillen, Sárkányon át Szanyra küldendő.

A Gerstner-dandár Szillen a hadtest hátának biztosítására egy különítményt hagy hátra, s Szanyról Barnaháza, Vág, Sebes, Várkesző, Marcaltó és Sobor felé előőrseket állít ki, az utóbbit a Wolf-dandárral összeköttetésben.

Továbbá a dandárparancsnokság már reggel megteszi a szükséges felderítést a Rábán és a Marcalon Marcaltónél vagy Keszővárnál történő átkeléssel kapcsolatban, mely utóbbi köz-

¹⁸⁴ Haynau arra utasította Moltkét, hogy a községre kétszáz ökörnek a császári - királyi hadseregi húsígazgatóság számára történő, pénzben meg nem váltható szállítását vesse ki. Közli Hermann: Csorna

ségnél ez talán előnyösebb volna, s ha szükséges, minden előkészületet megtesz a hídverésre, s ha lehet, Marcaltót is megszállatja.¹⁸⁵

A Schneider-dandár Csornáról minden irányba kiállítja előőrseit, jobbra Dörön át összeköttetésben a Pardony felé kiállítandókkal.

A Dossen-dandár Egyedről egy egységet küld Pardony felé, amely előőrseit jobbra a Wolf-dandáréival, balra a Schneider-dandáréival összeköttetésben állítja ki. Az Althann-dandár egy lovasszázadot Felső- és Alsópásztorin, egy lovasszázadot Szillsárkányon hagy hátra, az előbbi Bogyoszló, az utóbbi Németi és Tótkeresztúr felé járőrözik.

A hadtest főhadiszállása és a Veigl-hadosztály parancsnoksága holnap Egyedre jön.

Schütte báró altábornagy úr pedig holnap reggel a Gerstner-dandárhoz megy Szanyra, miután a parancsnoksága alatt álló hadosztály ezen dandára mint kikülönített, egy igen önálló feladatot kap az elkövetkező hadművelet során.

Mostantól további intézkedésig minden csapat a szabad ég alatt táborozik.

A kiindulás általános időpontja reggel 4 óra.

A Wolf-dandárhoz utasított 12 fontos üteg és a fél gyaloghídkészlet azonban már 3 órakor elindul, hogy időben Babótra érjen.

Egyeden holnap Stenglin tábornoki főhadnagy úr fogja kitűzni a táborhelyet a tüzértartalék, a hídvonat és a nagyobb poggyász számára, ezért az illető tiszt urak hozzá utasítandók.

Fogalmazvány. No. 759/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-161.

57.

Marcaltó, 1849. június 26. délután 3 óra

Kmety jelentése a.) a KHI-nak Tatán b.) a VII. hadtest parancsnokságához Győrben

a.)

Tegnap óta részint hírszerzők, részint járőrök révén azt a hírt kaptam, hogy az ellenség támadó hadmozdulatot akar megkísérelni balszárnyunk ellen. Úgy tűnik, három hadoszlop van felvonulóban, az első Kapuvárról Szárföldön, Csornán át, a második Nagycenkről Csapodon, Mihályin, Szillen és Szanyon át Marcaltóre, végül a harmadik hadoszlop Pápoc felé. Noha több hírszerzőt küldtem ki, az első és a harmadik hadoszlopról nem sikerült biztos híreket kapnom, azonban ez utóbbi pontonokkal rendelkeznek, s tegnap este Pápocnál a Rába bal partját egyengette a hídverés előkészületeként.

A második, nevezetesen a Marcaltó felé nyomuló oszlop egy átszökött katona vallomása szerint 2 dandárból áll, és pedig a Gerstner-dandár: 2 osztály Császár-dzsidás, egy osztály

¹⁸⁵ Lásd a 49. iratot.

Wrbna-könnyűlovas.¹⁸⁶ Wolf-dandár: 1-1 6 százados Nugent és Khevenhüller zászlóalj, s 2, csupán 4 századból álló vadászzászlóalj, valamint egy gyalogüteg.¹⁸⁷

E hadoszlopból ma délben egy gyalogzászlóalj, egy lovasosztály és néhány löveg Marcaltótól 1/4 órányi távolságra előnyomult, ahol az utolsó jelentések szerint megálltak, s a Rába mentén járőröket küldtek ki, amelyek a jobboldalon fel-alá vonulató járőreinkkel puskalövéseket váltottak.

Pápáról magamhoz vontam a lovasságot, azonban kénytelen voltam balszárnyam biztosítására Pápocra 4 gyalogszázadot, egy huszárszázadot és 4 löveget kikülöníteni.

Állásom tehát a Rába mentén Pápótól Rábaszentmihályig terjed, s noha valamennyi híd le van rombolva, s az átkelőket csupán gyengén szálltam meg, mégis annyira meggyengültem, hogy sürgősen szükségesnek tartok egy 2 zászlóaljból és egy ütegből álló erősítést*, amelyet egyúttal a 7. hadtestparancsnokságtól Győrből kérek.

Éppen most kapom a hírt, hogy az ellenség Vágnál csónakokon áthajózza egységeit, amelyeknek mindenesetre a Pápocra küldött különítménybe kell ütközniük.

Eredeti tisztázat, az utolsó bekezdés sk. Eredetije német. No. 88/K. HL 1848-49. 35/47. „bemutattatott Tata, 1849. június 27. No. 190.” Fogalmazvány, az utolsó bekezdés kivételével. uo. 35/40. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 318-319. o.

b.)

[A VII. hadtestparancsnokságnak küldött rész a *-gal jelölt részig megegyezik a Központi Hadművelési Irodának küldött változattal, majd a következő bekezdéssel zárul:]

Ez okból kérem a hadtestparancsnokságot, hogy 2 gyalogzászlóaljat és a Havas-féle üteget¹⁸⁸, amely amúgy is hadosztályomhoz tartozik, Tétre küldeni szíveskedjék. A gyalogságnak onnan a mórchidai, rábaszentmihályi és kisbabóti átkelőket kellene egy-egy osztállyal megszállnia, az ott található századaimat Marcaltőre küldeni.

Az intézkedésekről írásos értesítést kérek.

Fogalmazvány. No. 88/K. Eredetije német. HL 1848-49. 35/40. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 319. o.

58.

Szentpéter, 1849. június 26. délután fél 4 óra

¹⁸⁶ A galíciai kiegészítésű 6. (Wrbna) könnyűlovasezred két osztályát korábban csak ideiglenesen csatolták a Gerstner-dandárhoz. A 4. (Császárszázados) dandár ezred nem ebben a dandárban szolgált. Wilhelm Ramming 14. és 93. o.

¹⁸⁷ A Wolf-dandár állományába a csehországi kiegészítésű 25., Gustav Wocher altábornagy nevét viselő gyalogezred 3. és Landwehr, a szintén csehországi kiegészítésű 35., Franz Khevenhüller-Metsch gróf nevét viselő gyalogezred 1., 2. és Landwehr-zászlóalja, valamint a 15. hatfontos gyalogüteg tartozott. A 30., Laval Nugent tábornagy nevét viselő gyalogezred 3. és Landwehr zászlóalja, valamint a 19. vadászzászlóalj a Gerstner-dandárban szolgált. KA AFA Karton 1877. III. AK. 1849-6-123e.

¹⁸⁸ A 8. lovasüteget.

Üchtritz Emil alezredes jelentése Kmetynek Marcaltón

Alulírott éppen most érkezett ide vezényletével, miután a parasztok jelentették, hogy az ellenség Pápocról Sebesre, egy, a Rába túlszárnyán, Szentpéterrel éppen szembeálló faluba vonult.

Ezen hír megerősítése véget, és miután a huszárszázad ma reggel óta nem alakult, az ágyúslovak a rossz utak miatt igen elcsigázottak, s a legénység sem ebédelt még ma, s hogy csapatai erejét növelje, alulírott egy megbízható német alvadász kíséretében a 2. számú hírszerzőt küldte friss lovon Pápocra, hogy ott mindent pontosan megtudjon addig, amíg a csapatok itt kipihenik magukat.

Jelenleg még nem tudom, mennyi csapat van Sebesen, s csak akkor tudom meg, ha a 2. számú Pápocról visszatér.

Sebesen található 1 nagy hajó, amellyel 10 ember átkelhet, - most tehát, miután Pápoc szabad és nincs megszállva, s így feladatomat teljesítettem, Sebest és Vágot kell-e megfigyelés alatt tartanom, vagy vezényletemmel Marcaltőre visszatérnem?

Üchtritz alezredes

FORDÍTÁS

Éppen most érkezik ide Molnár János pápoci uradalmi ellenőr, valamint József Lajos pápoci káplán, továbbá Ambrus János pápoci bíró és Papp József kisbíró, s azt mondják: „hogyan *Pápoc*on és *Pápocnál* több, mint 14 napja nem mutatkozott ellenség, kb. 18 nappal ezelőtt Pápoccal szemben, a Rába túlszárnyán 30-35 dzsidás mutatkozott, akik portyázó járőrként a vízig jöttek, majd azonnal visszavonultak.”

Így a Rába túlszárnyáról Pápocra történő hídverésről szóló hírek nem volt valóságosak.

Üchtritz

Tehát most vissza kell-e mennem, vagy pedig Sebest és Vágot figyeljem meg? Az előőrseket (dzsidásokat) Sebesnél magam láttam.

Eredeti sk. tisztázat. Eredetije német. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 381. f. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 322-323. o.

59.

Marcaltő, 1849. június 26. délután 6 óra

Kmety jelentése Kossuth Lajos kormányzóelnökhöz

Kormányzó Elnök úrnak 8488/K. alatt folyó hó 22-én kelt és hadosztályomnak egy egész hadtestté szaporítását magában foglaló parancsát¹⁸⁹ éppen az időben vettem, midőn az ellenség nagyobb erővel annyira előre nyomult, hogy jelenleg csak a Rába választ tőle; hadosztályom középpontja Marcaltő, a jobbszárny Rábaszentmihályig, a balszárny pedig Pápocig terjed; ezen felállítás nagy kiterjedésű ugyan, de azt a Rába-vonal megőrzése szükségessé teszi.

¹⁸⁹ Lásd a 37. iratot.

Hadosztályom jelen állanya 4592 harcolható egyénből áll, van továbbá a hadosztályban 1500 újonc, kik közül 500 már felfegyverkezve, a többi pedig még fegyverek, és egyéb felfegyverzési cikkek hiányába van; szükséges tehát még 2000 fegyverneműekkel, tölténnyel és lábbelivel ellátott gyalog, egy ezred lovas, legalább két ágyúüteg, 1000 darab fegyver, és felfegyverzési cikkek, a fel nem szerelt újoncok számára.

Hogy a hadtest tökéletesen céljának megfelelhessen, kérem a Kormányzó Elnök urat, hogy engem azon joggal felruházni méltóztasson: miszerént főtisztakat kinevezhessek, és azokat, ha állásoknak meg nem felelnének, leljeshíthessem¹⁹⁰ [sic!] is; végre, hogy a zászlóaljparancsnokokat, kik a hadseregben az eddig szerzett tapasztalásaimhoz képest a legnagyobb fontossággal bírnak, én ajánlhasam.

Eredeti tisztázat. HL 1848-49. 35/74. Kivonatossan közli Huszár János 48. o.

60.

Győr, 1849. június 26.

Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Kmetyhez Marcaltón

Kívánsága¹⁹¹ szerint 2 zászlóaljat, 2 osztály lovasságot és 1 lovasüteget küldök Önnek erősítésként Tétre, ezek 3 óra körül¹⁹² érnek Tétre, Ön tehát igyekezzen e hadoszlopnak a magatartására vonatkozó parancsokat megküldeni.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 35/40a. „91/K.” Magyar fordításban közli Hermann: Győr 320. o.

61.

Egyed, 1849. június 26.

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának utasítása 1.) a Schütte- 2.) a Veigl-hadosztálynak 3.) a Dossen-dandárnak 4.) a tüzérparancsnokságnak 5.) az utászkülönítménynek

Holnap, június 27-én a 3. *hadtest* Árpásnál és Marcaltőnél átkel a Rábán, s Árpásról Tétre vonul, míg a jobbszárny dandár Marcaltótól délre, a lesházai magaslatokon foglal állást, s a hadtestet Pápa felé fedezi. - Az árpási és marcaltői átkelési pontok a Rábán történő átkelés után további parancsig mindkét átkelő fedezése érdekében kellőképpen megszállva maradnak, és pedig Árpás a Dossen-dandár, Marcaltó a Gerstner-dandár által.

¹⁹⁰ lefokozhassam

¹⁹¹ Lásd az 57/b . iratot.

¹⁹² Ti. június 27-én hajnali 3 órakor. Valójában a különítmény reggel fél 7 órakor ért Tétre, ám ekkor kapta meg Szabó János huszárszázados jelentését arról, hogy az ellenség Mórachidánál áttört a Rábán. Kupa ezért úgy döntött, hogy Rábaszentmiklóstra vonul. Hermann: Győr 327-328. o.

A hadtest minden poggyásza holnap Árpáson a Rába bal partján marad - csupán az üstvivő lovak és a főzéshez szükségesek mennek a csapatokkal.

A Gerstner-dandár Szanyról a Rábához vonul, a hadosztályparancsnok úr belátása szerint Marcaltőnél vagy Keszővárnál átkel azon, mely utóbbi pontnál az átkelés előnyösebb lehet, mert egy onnan a Marcaltőt esetleg megszállva tartó ellenség bal szárnya elleni mozdulat e község kiürítéséhez vezethetne.

Egyébiránt a pillanatnyi körülmények határozzák meg, hogy e két pont közül melyik, vagy esetleg egy másik rendelkezésre álló a legmegfelelőbb a dandár feladatának teljesítéséhez.

A Rábán történő átkelés után a Gerstner-dandár az előbb említett lesházai felállításba vonul, ahol is a hadsereg legszélső jobb oldalán találhatik majd. Ezért megkettőzött elővigyázattal kell munkához látnia, hogy mind magát biztosítsa, mind pedig a 3. hadtest oldalról és hátból történő biztosítását megteremtse.

A beérkezett jelentések szerint Pápát kb. 8000 fő tartja megszállva, ezért mindent el kell követni, hogy nagyobb földerítő járőrök által meggyőződjünk arról, hogy az ellenség vajon onnan és mennyi csapattal nyomul előre jobbszárnyunk ellen, avagy Pápát tartani akarja, vagy elhagyta azt.

Minden tudomásra jutott dologról a hadtestparancsnokságnak a legsebebbben jelentés teendő.

A Wolf-dandár Árpásról, valamint a hadtest egész zöme Egyedről, amely ugyanabban a rendben vonul, mint ma, Árpásnál kelnek át a Rábán, s azután Mórachidán át Tétre a Pápa és Győr közötti úton vonulnak, s ott Tét előtt harcrendet foglalnak, arccal Győr felé, amelyhez a terep a Tétre érkezés után azonnal eszközlendő, a Wolf-dandár az 1., a Dossen-dandár a 2. csatarendben, az Althann-lovasdandár a körülmények és a hely adottságai szerint az egyik vagy a másik szárnyon áll fel.

A hadtest tüzértartaléka és a még a hadtestnél lévő hídvonat a Dossen-dandár mögött áll fel.

Miután a hadtest holnap Tétnél ezen előretolt felállásban találhatik, ezt minden irányba előőrsök által kell biztosítani. - Ellenben a zöm és a Gerstner-dandár közötti összeköttetést lovas járőrökkel Szentkúton és Gyarmaton át kell fenntartani. - A jelenleg a III. hadtesthez utasított Schneider-dandár holnap, 27-én Csornáról Bagyogra, elővédjével Szovátig nyomul előre.

Miután e dandárnak holnapután, 28-án szintén, még pedig Bodonhelynél át kell kelnie a Rábán, ezért ennek érdekében még holnap eszközölni kell ennek érdekében a felderítést.¹⁹³

A kiindulás általános időpontja a magas hadsereg főparancsnokság rendelete értelmében reggel 5 óra.

A hadtest és a Veigl-hadosztály főhadiszállása holnap a téti táborban lesz.

Schütte altábornagy úré Lesházán.

Holnap a menet ideje alatt a hadtest zöménél leszek, ahová Schütte altábornagy úr a Rábán történt átkelés után Árpáson át Tétre azonnal jelentést küldjön.

Fogalmazvány. No. 763/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-179.

¹⁹³ A Schneider-dandárnak június 27-én Árpáson kiadott részletes diszpozíciót lásd KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-182. Fogalmazvány. 777/op.

62.

Egyed, 1849. június 26.

A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának átirata a császári-királyi I. hadtest parancsnokságához

E hó 25-én 558/op. számú, a menetben lévő, e hadtesthez tartozó, az itt található 12 fontos ütegnek küldött löszerszállítmányra vonatkozó becses átiratára¹⁹⁴ válaszolva a jelenlegi körülmények közepette csak azon szolgálati buzgóságú kérést tehetem, hogy ezen szállítmány útbaigazítását egészen saját belátása szerint tegye, miután az előttünk álló támadás miatt nem vagyok abban a helyzetben, hogy erről határozottan rendelkezsek. Mindenesetre a szállítmány útbaigazítása Lébényen, vagy talán Győrön át lenne a legjobb, ahonnan aztán a Győrnél bekövetkező döntés után az a 3. hadtesthez indíthatna, noha a szállítmány beérkezte még a támadás előtt, ha ez lehetséges, igen kívánatos lenne.

A 3. hadtest holnap, 27-én átkel a Rábán, és Tétre, a pápa-győri útra előnyomul, 28-án a hadtest Szentmártonra vonul.

Az ellenség a Rába bal partján megszállta Mórachidát és Marcaltót, s állandóan csatározik innenső parti előőrseinkkel. Pápánál 8-10.000 ember lehet összpontosítva.

A hadműveletek kezdetekor a magas rendelet által az 1. hadtesthez utasított, jelenleg itt található Schneider-dandár holnap Bágyogra, holnapután, 28-án Csanakra indítatik, ahonnan a tekintete 1. hadtest parancsnoksága alá lép.

Fogalmazvány. 766/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-ad 164.

63.

Egyed, 1849. június 26.

A császári-királyi III. hadtest parancsnokságának jelentése a hadsereg főparancsnokságához

A 3. hadtest ma az Egyed Szany és Csorna elhelyezési körletbe érkezett anélkül, hogy ellenségbe ütközött volna. Az Árpásnál és Marcaltónál lévő hidak le vannak bontva, s csak holnapra készülnek el a hadtest átkeléséhez, valószínűleg az ellenség szeme láttára, amely mindkét ponton a folyó jobb partját megszállva tartja, s néhány órán át azon keresztül innenső parti előőrseinkkel csatározott.

Marcaltónál kb. 1500 honvéd, 4 lovasszázad és 4 ágyú állhat - holnapig erősítéseket várnak oda. Pápán a kapott értesülések szerint, amelyek azonban egyáltalán nem biztosak, 8000 főnyi gyalogság, 600 huszár és 16 ágyú van összpontosítva.

A hadtest holnapi, a Rábán át történő előnyomulására a magas utasítások értelmében megtettem a megfelelő rendeleteket.

¹⁹⁴ Schlik 1849. jún. 25-én Magyaróvárott kelt átiratát az említett löszerszállítmánnyal kapcsolatban lásd az irat mellett. Schlik beszámolt arról is, hogy a hírszerzői és előőrsi jelentések szerint az ellenség nagyjából elhagyta Győrt, s azt csupán gyenge egységek szállják meg. Ezért vélhető, hogy a várost jelentősebb ellenállás nélkül meg lehet szerezni. Ugyanakkor az ellenség Komáromnál összpontosítja erejét.

Az átkelés megtörténte és a téti állás elfoglalása után az erre vonatkozó jelentést haladéktalanul a legalázatosabban beküldöm.

Fogalmazvány. No. 766/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-168.

64.

Szany, 1849. június 26.

Gerstner vezérőrnagy, dandárparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának

A tegnapi napról kelt 759/op. számú magas hadtestparancs¹⁹⁵ következtében dandárom ma reggel 4 órakor Mihályiról, amely községben hátam biztosítására 1 gyalogosztályt és 1 lovasszakaszt hátrahagytam, elindult Szanyra, ahová fél 10-kor megérkezett, s 4 zászlóaljjal a község előtt, 1 zászlóaljjal a község mögött tábort ütött.

Mihályiról 2 gyalogszázadot és 1 lovasszakaszt - amelyek jobboldalamat fedezik - Vágra és Sebesre rendeltem, s mindkét községben egy gyalogszázad és 1/2 lovasszakasz maradt, s előőrseik összeköttetésben a Várkeszőre, Marcaltőre vezető utakon és a Szentandrás felé kiállított 4 gyalogszázaddal egészen a Rábáig kiállítottak.

A Várkeszőnél lebontott hídnál vívott ütközet után, amelynél Schütte altábornagy maga is jelen volt, a legszigorúbban utasítottam az előőrsi parancsnok urakat, hogy erős ellenséges egységek jobboldalam elleni mozdulatát mind a kiállított őrszemek, mind a Rábától történő állandó járőrözés által tartsák figyelemmel.

A sebesi és vági előőrsi parancsnokok azt a parancsot kapták, tegyenek meg minden előkészületet, hogy szükség esetén a Rába folyón átvezető hidak és gyaloghidak azonnal lebonthatók legyenek.

Eredeti tisztázat, Schütte láttamozásával. „ad 769/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-ad 170.

65.

Sebes, 1849. június 26. délután 5 óra

Weiss 4. szluini határőrezred százados jelentése Schütte altábornagy, hadosztályparancsnoknak

Legalázatosabb alulírott 12 órakor Vág és Sebes falvakba vonult osztályával, s a Rába mentén a következő őrsöket állította ki: A 23. század Vág falunál egy tisztí őrtanyával, amelyből egy altisztí őrs 6 fővel és 2 őrzetű őrs 3 fővel a falutól jobbra, a folyó mentén felfelé, és a falutól balra a folyó mentén lefelé egy altiszt egy szakasszal felállított, amelyből balra Sebes felé 5 tábori őrs a folyót figyeli meg.

¹⁹⁵ Lásd az 56. iratot.

Alulírott a 24. századdal Sebest, Vágtól lefelé 1/2 órányira szállta meg, jobbra összeköttetésben áll a 23. század tábori őreivel, megszállta a falu hátsó kijáratait, egy tiszt úr egy 17 tagból álló 1/2 századdal 6 tábori őrral megfigyeli az innenső Rába-partot, összeköttetésben a 23. század tábori őreivel; összeköttetése balra a Nugent-gealozezred 3. zászlóaljának tábori őreivel van. Idefelé jövet alulírott Páli falut huszárok által megszállva találta, akik kiállított őrszemeket érkezésünkör azonnal visszavonták, s a lakosok szerint 20 főnyien lehettek.

Sebesen reggel többeket láttak átvonulni, valószínűleg Páliról, számukat azonban nem tudják megmondani. Éppen e pillanatban a Rába túlsó partján 2000 lépésnyi távolságra az erdő szélén ellenséges csapatok vonulnak Szentpéter felé, elővédként egy huszárszázad, ezt követi egy gealogosztály 3 löveggel. Az összegyűlt szentpéterei nép, úgy tűnik, örömmel tódul elébük.

Szentpéter kijáratait ellenséges huszár őrszemek szállják meg, így e csapatok e falut megszállni látszanak.

Ez innen 1/4, Vágtól 1/2 órányira van.

A Rábán jelenleg nincs más átkelő, mint Vágnál egy híd, amely azonban jelenleg lerombolva a vízben van, s a különítményparancsnok urat már megbízta, hogy azt lebontsa.

Sebestől a folyó mentén lefelé egy gázló található. amelyet azonban őrszem megfigyelés alatt tartanak.

Sebesi előőrs, 1849. június 26. délután 5 óra

Weiss százados

Az említett ellenséges egység Péterfára érkezte előtt innen néhány ágyúlövés hallatszott, most néhány puskalövést hallani.

Eredeti tisztázat. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-172a.

66.

Szany, 1849. június 26.

Schütte altábornagy, hadosztályparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának

Mellékletben megküldöm a Gestner-dandár bevonulásáról szóló jelentést¹⁹⁶ azon hozzáadással, hogy a bevonulás előtt négy huszárszázad az éjjel itt táborozott, amelyek azonban reggel Szillsárkányon át vonultak, csapataink megérkeztek pedig a Rábán át visszahúzódtak. Amint Szanyra megérkeztem, a dandár már kiállította előőrseit, egészen a 2000 lépésre előre lévő erdőig, azonnal elrendeltem az elővéd előnyomulását, a vámházat 1 vadászszázaddal megszállattam, amely rövid előőrsi csatározás után sikerült is. Egy 2. század Marcaltó felé nyomult előre, s megfigyelés alatt tartja az ottani átkelőket, amelyeket az ellenség lövegekkel - ezekből a vadászok négyet láttak - valamint 1500 emberrel megszállva tart. A marcaltói híd le van bontva, csupán egy rév van ott; a jobb parti út hosszában Várkeszőig egy töltés húzódik, amely mögött a fedezékben lévő ellenséges csatárok előőrseimmel mindeddig lövöldöznek egymásra. Elővédünk előnyomulásakor világosan láttunk 2 gealogoszlopot - amelyeket 1500

¹⁹⁶ Lásd a 64. iratot.

főre becsülök -, 4 lovas löveggel és 4 lőszeres szekérrel, valamint 1 lovasszázaddal Egyház-
keszön át Szentpéter felé vonulni. Az ide mellékelt jelentés közli e község megszállását.¹⁹⁷

A beérkezett értesítések szerint, amelyek azonban egyáltalán nem biztosak, Pápán mint
tartalék, ellenséges gyalogság - a számát nem tudni -, 800 huszár és 16 löveg állna, s ezek ma
ide felkerekednének, s erősítést várnak, s hogy egy részük Kiscellen át vonulna.

A csatározásnál egy halottunk és 3 sebesültünk van.

Eredeti tisztázat. „Bemutattatott Egyed, 849. június 26. No. 769/a/op.” KA AFA Kr. i. U.
Karton 1877. III. AK. 1849-6-170.

67.

Öttevény, 1849. június 26.

Franz Schlik altábornagy, a császári-királyi I. hadtest parancsnoka jelentése a hadsereg
főparancsnokságához

A Bianchi-dandár elővédje a kapott magas utasítás szerint megszállta Öttevényt, miután azt az
ellenség nem védte. Az előőrsöket a nevezett községen túl kiállítottuk, s az elővéd az ellenségből
csak 7-8 huszárt látott.

A Reischach-dandártól még nem érkezett jelentés; azonban úgy vélem, hogy ez is, anélkül,
hogy ellenállásba ütközött volna, Dunaszegre érkezett, mert mindazonáltal tüzelést nem
lehetett észlelni.

A holnapi napra vonatkozó parancsokat a diszpozíció és az ennek kiegészítésére 2778/op.
szám alatt kiadott elnöki rendelet szerint lehetséges pontossággal kiadtam, hogy a
hadműveletek összehangzását elérjem.

Az öttevényi postamester, egy jóérzelmű férfiú a következőket vallja: Ma Győrben volt, 5
huszárezred, elég nagy számú lovasság alkotja a város helyőrségét. - Klapka és Poeltenberg a
vezénylő tábornokok, Kmety tábornok Pápa környékén állhat egy hadtesttel. - A népfelkelést
ugyan felhívták, azonban még nem érkezett meg; a Győr környéki sáncokat részint
helyreállították, részint kiegészítették, az ellenség szándéka az lehet, hogy a végsőig védi a
helységet, a nép hangulata nyomott és levert.

A mellékelt felhívást a postamester adta át.

Őfelsége, a császár délután 3 óráig kegyeskedett a hadtestnél tartózkodni, s visszatért
Magyaróvárra, amint az elővéd Öttevényre érkezett.

A horvátkimlei hajóhidat ma reggel lerombolták és az utászok parancsot kaptak, hogy keljenek
be a hadtesthez.

Fogalmazvány. 590/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1866. I. AK. 1849-6-189. Mellette Lukács
Sándor 1849. jún. 19-i rendelete. Közli Szávay Gyula: Győr. Monografia a város jelenkoráról a
történelmi idők érintésével. Győr, 1896 I. k. 457. o.

¹⁹⁷ Lásd az előző iratot.

68.

Hely és dátum nélkül [Marcaltó, 1849. június 26. délután fél 6 óra - Mórachida, 1849. június 26-27. éjjel]

Kmety utasítása Pongrácz László alezredesnek, Pongrácz László utóirata, és Horváth Zsigmond százados jelentése

Pongrácz alezredes úrnak Nagymalomsokon

Itt küldök 4000 gyutacsos töltést Horváth 33. zászlóalji százados úrnak. Utasítsa, hogy Mórachidát becsületének és hazaszeretetének megfelelően mindenáron tartsa.

A többi, Kis- és Nagymalomsokon lévő csapatok legyenek készen, hogy az első értesítésre este vagy éjjel kivonulhassanak.

Délután 1/2 6-kor

Kmety

Amint lent olvashatja, az ezredes elvárja, hogy Mórachidát védelmezni fogja becsületénél és hazafiúi lelkesedésénél fogva - mert a gyalogságra szükség van itt. - 4000 töltést kap - a huszárok jöjjenek vissza - kivéven 3 ordonáncot.¹⁹⁸

Pongrácz alezredes

Honvéd 33. zászlóalj, 3. század

Jelentés

Parancsát Ezredes úrnak teljesíteni már lehetetlen, mert mire a lövés ideérkezett, már hidat vertek, mert lövés¹⁹⁹ nélkül tovább nem tarthattam, egy 1/3 órával előbb, mind a lövés jött, kéntelen voltam visszahúzódni, és a víz mellett húzóttam, mert lövésem nem volt, és a falut nem védelmezhettem, mivel a vízen sem tudtam már visszatartani, az ereük pedig akkora, hogy a falut tőlök már vissza nem vehetem, a toronybul megvizsgáltattam, mondotta a huszár hitére, hogy egész töltésen végig katonasága van, így tehát minden igyekezetem mellett sem tudom falut visszavenni, és egy jó fertal²⁰⁰ órára állok mostanság a falutul segítséget várva, mert ők igen sokan vannak, parancsot várva mit tegyek.

Horváth Zsigmond százados

Eredeti sk. tisztázatok, Horváthé ceruzás. Kmety utasításának eredetije német. ÖNB HSS Ser. N. 358. II. 85. f. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 324. o.

69.

Tata, 1849. június 27. hajnali 5 óra

¹⁹⁸ parancsört

¹⁹⁹ löszer

²⁰⁰ negyed

A KHI a.) átirata Klapka György vezérőrnagyhoz Komáromban b.) utasítása Kmety-hadosztályhoz Marcaltőn

a.)

Nem igényel további említést, hogy minő nyomatékosan fontos az, hogy a VII. hadtest és a Kmety-hadosztály a Rába-vonalat tartsák. - Ezt biztosan elérendő, a Kmety-hadosztályt gyalogsággal és tüzérséggel meg kell erősíteni, amelyet a VII hadtestnek kell megtennie. A Kmety-hadosztály hátrálási vonala Pápa.

Albrecht Vilmos fogalmazványa. Eredetije német. HL 1848-49. 35/136. Másolat. HL Főszereg hadműveleti napló, 1849. jún. 27. HL Dispositions-Protokoll. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 327. o.

b.)

A Rába-vonalat minden erő bevetésével mindaddig tartani kell, amíg lehetséges. A 7. hadtest Önt gyalogsággal és tüzérséggel meg fogja erősíteni.

Hátrálási vonala, mint korábban meghatározott, Pápa marad.

Eredeti tisztázat. No. 120. Eredetije német. HL 1848-49. 35/136a. „89/K.” Albrecht Vilmos fogalmazványa. uo. 35/136. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 327. o.

70.

A várkeszői hídnál, 1849. június 27. reggel 8 óra

Schütte altábornagy, hadosztályparancsnok jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának Tétre

Az ellenség a túlpártot a híddal szemben elhagyta, s így hajnali fél 4-kor hozzáláttunk a hídveréshez. A hídanyag nem volt elegendő, s így a hidat ismét fel kellett szedni, és rekvirált és máshonnan előtalált anyaggal ismét helyreállítani, amely mindeddig tartott. A túlparti töltést már vadászok és 1 szluini század szállta meg.

Az ellenség Marcaltőt és a Rába-jobb parti csaltit a hídtól 5 óráig megszállva tartotta. A hídverésnél előre, Egyházaskesző alatt a híddal szemben 2000 lépésnyire 2 gyalogzászlóalj, 2 gyalog löveg mutatkozott, amelyekhez később még 4 lovas löveg csatlakozhatott, amelyek azonban ismét visszafordultak, mivel a 2 zászlóalj Marcaltőre vonult vissza.

Negyed órán belül, amint a híd helyreállított, a lovasosztály átküldöm és Várközi²⁰¹ és Szentpéter felé járőröztetek vele, mielőtt a Marcaltőre irányzandó támadást megtenném, nehogy hátamban visszatartóztassam, amikor Marcaltő ellen támadok.

Mivel ma reggel az a jelentés érkezett, hogy Szentpéter és az ellenséges parton Várkeszőhöz közellévő malom az ellenség által meg van szállva, még ma 1/2 gyalogszázadot Vágon, 1/2

²⁰¹ Várkesző

gyalogszázadot Sebesen és 1/2 gyalogszázadot a várkeszői malommal átellenben hátrahagytam, valamint a Malomszöggel²⁰² szembeni átkelőt is 1/2 gyalogszázaddal őriztettem.

Éppen most egy gyalogos egység látható 2, 6 lóval húzott löveggel, kocsikkal, valamint 1 lovasszázaddal Szentpéter felől Egyházaskeszőre vonulóban. A gyalogság 1 zászlóaljnyi lehet.

Eredeti sk. ceruzás tisztázat. „774/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-180.

71

Ihászi tábor, 1849. június 27. déli 12 óra

Kmety jelentése a KHI-nak Tatán

Miként azt tegnap jelentettem, az ellenség 3 hadoszlopban nyomult előre ellenünk, s a Csornán át jövő oszlop Móríchidánál tegnap este 9 órakor útegeinek fedezete alatt hidat vert, amelyen az - egy ott elfogott vadász vallomása szerint - 4 gyalog- és 1 vadászzászlóaljból álló Souzet-dandár²⁰³ az innenső partra kitorkollt. Ezen hadosztály Marcaltőn álló gyalogszázada nem tudott ellenállni az ellenséges támadásnak, mivel az ellenségnek túlereje mellett az uralkodó pozíció a bokrokkal benőtt parttal is előnyére volt. Azonban az első jelentésre 1 gyalogzászlóalj rendeltetett Móríchidára, azonban ez csak akkor érkezett meg, amikor az ellenséges zászlóaljak már kitorkolltak, s 16 főnyi veszteséggel vissza kellett vonulnia.

Jómagamnak az volt a szándékom, hogy ma éjjel egész hadosztályommal Pápocnál átkelek a Rábán, s az ellenség jobb oldalába és hátába kerülök. Azonban egy zászlóalj Móríchidára küldése által ez a szándék reggelig késett, csapataim a szükségképpen éjszaka elrendelt menet által rendkívüli módon kifáradtak, olyannyira, hogy fel kellett adnom azon szándékomat, hogy az ellenséget jobb oldalán megkerüljem.

Így kénytelen voltam a marcaltői állást is feladni, mert az ellenség Marcaltő felett is, előrehozott útegek fedezete alatt egy hidat vert, amelyet a számunkra rendkívüli módon kedvezőtlen terep miatt - a bal part itt is uralkodik, s bokrokkal benőtt, míg az innenső teljesen nyílt - nem tudtam meggátolni, s így könnyen azon kellemetlen helyzetbe jutottam volna, hogy mind balról, mind jobbról elvágják visszavonulási utamat.

Ezért Ihászig vonultam vissza, ahol, ha a Poeltenberg tábornok úr által megígért 2 gyalogzászlóaljnak, 2 lovasosztálynak és 1 ütegnek sikerül megérkezni, azon kilátásom van, hogy még egy túlerőben lévő ellenséget is megverhetek.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. „184.” HL 1848-49. 35/160. Kivonatossan közli Huszár János 49. o.

72

Tata, 1849. június 27. délután fél 5 óra

²⁰² Malomsok

²⁰³ Ilyen nevű dandárparancsnokról nem tudunk. Móríchidánál a császári - királyi III. hadtest dandárai keltek át.

A KHI a.) utasítása az I. hadtesthez Komjátiban, a II. hadtesthez Komáromban, a III. hadtesthez Érsekújvárott, a VII. hadtesthez Győrben, Horváth János alezredes különítményéhez Nyitrán és a Kmety-hadosztályhoz Marcaltón b.) átirata Klapka György vezérőrnagyhoz Komáromban

a.)

Diszpozíciók 1849. június 28-ra.

Az I. hadtest (Nagysándor) Komjátiból Hullra vonul reggel 6 órakor, előőrseit a Nyitra partján Suránytól Kiskérig állítja fel. - Miután valamennyi a hadtesthez tartozó egység és vonat átkelt a Nyitra hídján, ezt le kell rombolni.

A III. hadtest (Leiningen) Érsekújváron marad, lőszer főtartalékát és poggyászát Bajcsra küldi.

A II. hadtest (Kászonyi) reggel 6 órakor Gönyűre vonul.

A Horváth-különítmény főzés után Verebélyre vonul, hogy ott a Nyitra hídját lerombolja, előőrsek és járőrök által biztosítja magát Nyitra és Aranyosmarót felé.

A VII. hadtest és a Kmety-hadosztály jelenlegi felállításukban tartják magukat.

A lőszer főtartalék Szentpéteren marad.

Albrecht Vilmos fogalmazványa. Eredetije német. No. 122. HL 1848-49. 35/138. Másolat. HL Dispositions-Protokoll. Kivonat. HL Fősereg hadművelleti napló, 1849. jún. 27.

b.)

Tábornok úr egyidejűleg megkéretik, hogy mindaddig, míg az első 3 hadtest nincs a Duna jobb partján, a győri állás fölötti főparancsnokságot folytatni szíveskedjék.

A Rába-vonalra viendő II. hadtest Koroncónál foglal állást, a VII. hadtest és a Kmety-hadosztály közötti összeköttetés végett.

Amint ez eléretett, s Tábornok úr az ellenség erejéről, állásáról és mozdulatairól biztos híreket veend, s ez tanácsosnak látszik, mindezen csapatokkal máris megkezdheti a támadást.

Albrecht Vilmos fogalmazványa. Eredetije német. No. 122. HL 1848-49. 35/135. Másolat. HL Dispositions-Protokoll.

73

Győr, 1849. június 27. este háromnegyed 10 óra

Poeltenberg Ernő vezérőrnagy levele Kmetyhez Marcaltón

Szándékom holnap reggel, legkésőbb 10-11 óra tájban a valószínűleg előnyomuló ellenséget Szemerénél 7 lovasosztállyal, 6 zászlóaljjal és 21 löveggel megtámadni. - Hadtestem maradéka Győrben marad hátra, s rendelete szerint e várost erősen védeni köteles - ez a tőlünk telhető legnagyobb teljesítmény - magatartásunk és az Ön mozdulatainak részletei a helyi körülményektől függenek.

Remélem, hogy erőfeszítéseinkben egymást szerencsésen támogathatjuk.

Végezetül megemlítem, hogy ez a támadó mozdulat csupán pillanatnyi, s amint az ellenséget visszanyomtam, elfoglalom korábbi állásomat Győrnél.

Legrosszabb esetben is számítok arra, hogy Ön meg tudja akadályozni az ellenséges *jobb* szárnyat abban, hogy a *velem szembenálló ellenség* segítségére siessen.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 35/131. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 333. o.

74.

Ihászi, 1849. június 27.

Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságának Árpáson

A Lesházára történt előnyomulás során Ihászinál az ellenségbe ütköztem, amely 4 gyalogzászlóaljból, 2 lovasosztályból, 16 lövegéből, közöttük 8 12 fontosból állt.

Miután az ellenség heves ágyútűzet zúdított előnyomuló tömegeimre, az ellenséges állást megtámadtam, a községet bevettem és megszálltam.

Az ellenség Pápa felé húzódott vissza, s szemben velem állást foglalt, ahonnan végül még néhány röppentyűlövést intézett ránk.

Ha lehetséges volna ágyúkból és lovasságból álló erősítést a Tétről Gyarmat felé vezető úton, ez további mozdulataimat jól biztosíthatná, s magas is több eredményre számíthatnék.

Az üteg egyik lövegének kerekét szétlőtték, a veszteség több halott és sebesült tiszt, kb. 200 legénységi állományú, 6 fogati ló, az üteg az ütközet egész tartama alatt tüzelt, így csaknem minden lőszerét ellőtte, ezért kérem a magas Hadtestparancsnokságot, hogy a pótlást legkegyesebben, amilyen gyorsan csak lehet kiszolgáltasson szíveskedjék.

Eredeti sk. tisztázat. „Ramming” KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-419b. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/219b. Magyar fordításban közli Huszár János 54. o.

75.

Magyaróvár, 1849. június 27.

Haynau tábornagynak utasítása a.) Hauslab vezérőrnagynak b.) Moltke altábornagynak c.) Wohlgemuth altábornagynak

1.)

Szükséges azon esetre gondolni, ha egy sikertelen támadás után a hadsereg visszavonulása következne be.

Miután ez az eset csak akkor történhetik, amikor a hadsereg egész jobbszárnya már átkelt a Rábán és megtámadta az ellenséges állást, amely időpontban a tüzer főtartalék már Enesén állomásozik, elrendelem, hogy a tüzer tartalék visszavonulását a hadsereg főparancsnokságától ezen esetre kiadott parancs alapján Eneséről Kónyon, Csornán és Kapuváron át a soproni út felé eszközölje. A Schneider-dandár is ezen útvonalon vonul vissza, s ezt követi az egész 3. hadtest Egyedről Kapuvárra, amiért is a tüzer tartalék elegendőképpen biztosítva leend.

2-3.)

Noha a győri állás elleni támadásunk jó eredménye felől bizonyosak lehetünk, mégis szükséges, hogy egy esetleges visszavonulásra gondoljunk. Ha ezt el kellene rendelnem, minden oszlopok ugyanazon átkelőkön át vonulnak vissza, amelyen a Rábán átkeltek, és pedig:

A tartalék hadtest Rábapatonán át Lébényre, ahol megáll, a Schneider-dandár Bodonhelyen át Csornára a tüzér főtartalék támogatására, amely Eneséről Csornán át Kapuvár felé vonul vissza. A 3. hadtest Egyeden át, jobbszárnya Szanyon át Kapuvár felé vonul vissza.

Fogalmazványok. Eredetijük német. 2777/op. KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-463., ad 463.

76.

Téti tábor, 1849. június 27. este 10 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a császári-királyi hadsereg főparancsnokságának

A 3. hadtest ma este 8-kor Tétnél táborozott le, miután a hídverés Árpásnál nehezen ment, és az előnyomulás csak lassan történhetett.

Közvetlenül a Tétre érkezés után a hadtestet Győr felől lövegekkel és csatárokkal megtámadták - sikertelenül.

A Gerstner-dandár ma reggel 8 1/2 órakor Marcaltőnél átkelt a Rábán és a lesházai magaslatokon a Pápáról előnyomuló ellenséggel ütközetet vívott - amelynek kimenetelét még nem tudom. Holnap e dandár Gyarmatra vonul, s ott Pápa felé állást foglal.

A Pápáról előnyomult ellenség túlerejű lövegtűzet és túlerejű lovasságot vetett be az ütközetben - 12 tizenkétfontos löveget,²⁰⁴ több mint 10 huszárszázadot és néhány honvédszászlóaljat, a Schütte altábornagy úr által küldött tiszt előadása szerint együtt mintegy 6000 főt. - A Gerstner-dandár elleni ellenséges támadás első hírére egy 1/2 tizenkétfontos üteget küldtem erősítésként 3 gyalogszázad, mint fedezet kíséretében.

Holnap a hadtest zöme, miként elrendeltetett, Tenyőre és Szentmártonra vonul, s a magas rendeletek értelmében működik.

Eredeti tisztázat. 780/op. „No. 2801/op. 6 darab.” KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-480 1/2. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/126a.

77.

Tapolcafő, 1849. június 28. reggel 1 óra

Kmety jelentése a KHI-nak Tatára

²⁰⁴ A magyar félnek egyetlen tizenkétfontos lövege sem volt.

Még mielőtt délután 3 órától kelezett jelentésemet marcaltói állásom feladásáról elküldhettem volna, az ellenség túlnyomó erővel nyomult ellenem. - Fogadtam őt, s 3/4 4 órától egészen este 6 óráig nem csupán feltartóztattam támadását, hanem éppen saját csapataim maguk kezdtek általános előnyomulásba, amikor hirtelen jobb oldalamban egy, mindaddig azon körülmény által fedezett új ellenséges oszlop, hogy egy mély lapályban vonult, jelent meg, és oldalamat és hátamat fenyegette. Kénytelen voltam visszavonulni.

Ezen visszavonulást oly rendben hajtottuk végre, amely minden csapatnak becsületére válna, s a hősiesség és önfeláldozás olyan példáit láttam, amelyekkel kapcsolatban fenntartom azt, hogy a megérdemelt jutalmazás végett utólagosan jelentsem őket. Így tudunk, noha az ellenség keményen üldözött, visszavonulni, anélkül, hogy egyetlen főt is fogolyként elveszítettünk volna. Veszteségünk halottakban és sebesültekben sajnos jelentősebb, amit később pontosabban jelentek; azonban az ellenség is sokat veszített König százados úr által pompásan vezetett és működő lovasütegünk tüzetől.

Jelenleg csapataim zömével Tapolcafőn állok, azonban Pápán 1 huszárosztályt és 2 löveget, a kívül fekvő papírmalomnál pedig 1 vadászosztályt hagytam hátra. Ha a Poeltenberg tábornok úr által megígért erősítések megérkeznek hozzám, ismét előre nyomulok, s megtámadom az ellenséget, máskülönben pedig holnap hajnalban a terep pontos felderítése után vagy itt, vagy innen rövidebb távolságra hátrébb, Városlőd felé foglalom el új állásomat, s azt tartom.

Eredeti tisztázat. No. 94/K. Eredetije német. „Tata, 849. 6/26. No. 194/op.” HL 1848-49. 35/248. Fogalmazvány. KA Karton 1967. A. d. I. A. 1849-6-298. Kivonat. HL Fősereg hadműveleti napló. 1849. júl. 1. Magyar fordításban közli Huszár János 53. o.

78.

Győr, 1849. június 28.

Járosy Ádám alezredes, vezérkari főnök átirata, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy megbízásából Kmetyhez Ihászipusztán

Hadsereg parancsnoksági utasítás²⁰⁵ következtében a 2. hadtest támogatásunkra ide küldetik; ez talán még ma ideérhet, amiért is azon fáradozunk, hogy Győrt ma megtartsuk.

Amennyiben ez lehetséges, a hadosztálynak egy erőteljes oldaltámadással kellene foglalkoztatnia az ellenséget, de mindenestre egyetértőleg kellene cselekedni.

Seregünk ma Tétet akarta megtámadni, azonban éppen most más utasítást kapott, s Ménfő felé vonult vissza, ahol az ütközet már megkezdődött.

Az Ezredes úr hadosztályától két gyalogszárad Ménfőnél csatlakozott csapatainkhoz.²⁰⁶

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 35/235. „93/K. Bemutattatott.” Magyar fordításban közli Hermann: Győr 338. o.

²⁰⁵ Lásd a 72. iratot.

²⁰⁶ A 10. és a 23. honvédszászlóaljak egy-egy százada. Görgey István II. 636-637. o. Lásd még a 103. iratot.

79.

Hely és dátum nélkül (A győri csatatéren, 1849. június 28.)

Görgei Artúr fővezér utasítása Liptay Ferenc alezredeshez

Liptay alezredes úr küldjön ki 3 futárt, *az első*t a bábolnai, *a második*at a móri, a 3.-at a szentmártoni úton. Az első egyenesen Pest felé, a *második* Székesfehérvár, a 3. Veszprém felé menjen.

Mindháromnak az a feladata, hogy az utakat megfigyelje, s mindent, amit az ellenségről megtud, Tatára Bayer ezredesnek jelentse.

A 3. a veszprémi úton próbálja meg Kmety tábornoknak azon parancsot eljuttatni, hogy kísérelje meg, ha lehetséges, Székesfehérvárt elérni. A további utasításokat Székesfehérváron át fogja kapni.

A járőrök állandóan tartsák figyelemmel az ellenséget, s Budapesten találkoznak.

Eredeti sk. ceruzás tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 35/242. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 338. o.

80.

Városlőd, 1849. június 28.

Horváth János százados, a székesfehérvári újonctelep parancsnoka jelentése Kmetyhez

Miután alólírt június 26-ról kelt hadosztályi rendelet²⁰⁷ nyomán újoncaival Pápáról, midőn már minden hátrált és visszanyomult, és útját Veszprémig folytatandja; - azért is el nem mulasztja a tisztelt Ezredes úrnak további kegyes rendeletét alázatosan kikérni, hogy magamat eszerint pontosan tarthassam.

Mivel a telepnek nagy kapszlis²⁰⁸ fegyvereikhez csappantyúk nem kaphatók pénzért is, úgyszinte a gyutacsos fegyverekhez is töltényhiánnyal vagyok, tehát efelül is kérném a tisztelt Ezredes úrnak kegyes parancsát 6000 gyutacsos töltényre, és vagy 2000 kapszli is lenne szükségem; mivel ezen újonctelep mihelyest a főtisztek beosztatnak, azonnal vehetne részt a csatatéren - ; annyival is inkább, mivel újoncaim már annyira lelkesültek, hogy alig várják a töltényeket, és a csatába mennek.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Kmety-ir.

81.

Lébény, 1849. június 28.

²⁰⁷ A rendeletet nem ismerjük.

²⁰⁸ lökupakos

Haynau tábornagy utasítása a.) Schneider ezredes, dandárparancsnoknak b.) Moltke altábornagynak, a császári-királyi III hadtest parancsnokának

a.)

Tegnap napról Bágyogról írott jelentését megkaptam, s Csorna községgel szembeni eljárását teljes mértékben helyeslem.²⁰⁹

Miután Ön azt jelentette, hogy 28-ára semmilyen határozott rendeleteket nem kapott, a következők szolgáljanak Önnek iránymutatásul:

A Rábán történt átkelés után megállás nélkül vonuljon Szarkaváron át a műúton Szentpálra és Ménfőn át Csanakra, ahol Wohlgemuth altábornagy tartalék hadtestével összeköttetésbe lép. E hadtest Rábapatonánál nem tudott átkelni a Rábán, mert az ottani közlekedés túl rossz volt hanem Lesházán át vagy egyenesen Győr, vagy Gyirmóton át Csanak felé veszi útját.

Az ütközet kimenetele fogja meghatározni, hogy Ön tovább tud-e nyomulni Szabadhegy felé; fő figyelmét azonban arra fordítsa, hogy mielőbb összeköttetésbe lépjen a tartalék hadtesttel. Dandára azonban minden esetre a Rába jobb partján marad. Előnyomulásának menetéről haladéktalanul jelentést várok, amelyet küldjön Lébényre. Emlékeztetem, hogy minden jelentésen tüntesse fel az órát.

A mellékelt parancsot azonnal küldje el Moltke báró altábornagynak, Ez utóbbit szintén utasítottam, hogy a hadsereg főparancsnokságának szóló jelentéseit az Ön révén küldje el. Ezért Ön viseljen gondot az azonnali továbbításra.

Eredeti tisztázat. 2792/op. HL 1848-49. Divison Simbschen, Brigade Schütte, Sartori, Schneider. 1849-6-41. (35/277.). Fogalmazvány. KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-484. Mellette a Wohlgemuth altábornagynak és a Schlik altábornagynak szóló utasítások fogalmazványai.

b.)

Igen feltűnő számomra, hogy az Ön átkeléséről a Rábán még semmilyen jelentést nem kaptam. Tudatom Önnel, hogy a tartalék hadtest és a Schneider-dandár, valamint az I. hadtest is előnyomulóban van Győr ellen; az ellenség már állítólag elhagyta Győrt, azonban ez a hír még semmi esetre sem megbízható. Ha Ön e parancsot Téten kapja, s ha azon környéken nem keveredett volna ütközetbe, haladéktalanul egész hadtestével a műúton Győr felé nyomuljon előre, s fedezze menetét jobbszárny dandára által, amely Gyarmatra rendeltetett. Ha azonban e parancsot a korábban elrendelt, Tényőn át Szentmártonra történendő előnyomulás közben kapná, megállás nélkül folytassa az utat, s portyázó vezénylet által Nyúlon át lépjen összeköttetésbe a Győr ellen működő csapatokkal.

Magától értetődik, hogy a Marcaltőnél és Árpásnál hátrahagyott különítményeket a Téten át történő előnyomuláskor ismét magához vonja.

Hadtestének előhaladásáról haladéktalanul jelentést várok, amelyet küldjön át a Schneider-dandárnak, amely eközben Szarkaváron és Szentpálon át a műúton nyomul előre.

²⁰⁹ Schneider ezredes jún. 27-én jelentette Haynau-nak, hogy csapatai a korábbi fővezéri utasításoknak megfelelően megsarcolták Csornát, de csupán egy részét gyűjtötták fel, mert a felgyújtást elrendelő jún. 26-i fővezéri utasítást csupán akkor kapta meg, amikor dandára már elhagyta a községet. Közli Hermann: Csorna

Fogalmazvány. 2792/op. KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-484. Mellette a Wohlgemuth altábornagynak és a Schlik altábornagynak szóló utasítások fogalmazványai. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/208.

82.

A Szemerétől északra lévő állás, 1849. június 28. délután fél 3 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka jelentése a császári - királyi hadsereg főparancsnokságának Pozsonyban

Mellékletben átküldöm a Schütte altábornagytól ma reggel kapott jelentést²¹⁰ a Gerstner-dandár által tegnap Lesházánál vívott ütközetéről, amelynek következtében az ellenség Pápára, s onnan állítólag Székesfehérvár felé folytatta visszavonulását. Az erről szóló közelebbi részleteket még várom.

A hadtest zöme Tétről Szemerén át Tényőre nyomult előre. Az első községnél harcra került sor, amely 4 óra elteltével az ellenség menekülésszerű visszavonulásával végződött. Veszteségünk jelentéktelen, az ellenségé, úgy tűnik, nevezetes. A mocsaras terep nem tette lehetővé az ellenség megkerülését, s így csak néhány foglyot ejthettünk, akik között több huszár van lovastul.

A csapatok kimerültsége és kései beérkezése nem tette lehetővé, hogy még ma folytassuk menetünket Szentmártonra, amely következőképpen holnap fog történni, és pedig ha a harc Győrnél szerencsésen végződik, Szentmártonon át Mezőőrsre, hogy elérjük a székesfehérvári utat, amely a 3. hadtest további menetvonalaként íratott elő.

A Tétre érkezésről szóló tegnapi jelentést²¹¹ a magas Hadsereg Főparancsnokság már bizonyára megkapta.

A Gerstner-dandár holnap Gyarmatról szintén a hadtest után s ahhoz bevonul. Hasonlóképpen a marcaltői és árpási megszálló csapatok, a hídanyag és a poggyász is e dandárral csatlakozik a hadtesthez.

Tegnap, mint már jelentettem, egy 1/2 tizenkétfontos üteget küldtem erősítésként a Gerstner-dandárhoz - ma még 1 lovasszázadot rendeltem oda tartalék löszeres szekerekkel.

A hadtest által ma Szemerénél legyőzött ellenség néhány ezer főnyi lehetett, sok lovassággal és 24 löveggel. Egy bizonyos Zichy Ottó parancsnoksága alatt Győrből jött, hogy megakadályozza a Rábán történő átkelésünket, - amely már megtörtént.

Éppen most, 2 1/2 órakor kapom a mai napról származó, magas 2792/op. számú iratot.²¹² A fenti jelentésből a magas Hadsereg Főparancsnokság kegyesen látni fogja, hogy a 3. hadtest tökéletesen a magas rendeleteket követte, s a további parancsokat Tényőn várja. Ha holnap reggelig nem érkezne utasítás, a hadtest, mint fentebb említettett, Szentmártonon át Mezőőrsre folytatja menetét.

²¹⁰ Lásd a 74. iratot.

²¹¹ Lásd a 76. iratot.

²¹² Lásd a 81. iratot.

Eredeti tisztázat és másolat. „Ramming” KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-495., a. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/219., a.

83.

Tenyő, 1849. június 28. este 8 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka utasítása Schütte altábornagy, hadosztályparancsnokhoz

Közlöm Méltóságoddal, hogy a hadtest ma Szemere előtt és mögött 5 órán át harcolt az ellenséggel, s azt mindkét állásából visszavetette.

Győrnél is szerencsés eredménye lehetett az igen heves fő összeütközésnek, s e város e percben már kezünkben lehet.

Ezért a Gerstner-dandár holnap elég korán induljon el, s mint már tegnap megparancsoltam, nyomuljon ugyanabban az irányban Téten át a hadtest zöme után, amely holnap innen Szentmártonon át Mezőörsig vonul.

Ha a dandár holnap a menetet, amelynek során valahol főzetnie kellene, nem tudná egészen teljesíteni, az Méltóságod szabad belátása szerint Szentmártonon vagy inkább Pázmádon éjszakázhatna. A hadtestparancsnokságnak azonban a kiválasztott menetállomáshoz közeledve azonnal tudatandó a rendelkezés.

A marcaltői és árpási különítmények egyesülésével kapcsolatban - ahol egyébiránt, miután mindenki átkelt, a hadihidat, ha szükséghid nem építhető, fel kell szedni, - a rendeletet azonnal ki kell adni, s egyben írok az árpási utáskülönítménynek is, hogy kezdjenek hozzá, - ha ezen irat onnan Gyarmatra átküldetik.²¹³

A hadtest poggyászeit, mint azt már elrendeltem, Árpásról szintén elhozandók.

Fogalmazvány. No. 770/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-186.

84.

Gyarmat, 1849. június 28. este fél 9 óra

Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához

A tegnap kapott diszpozíció²¹⁴ szerint az árpási és marcaltői hidakat a győri ütközet eldőlteig az ottani csapatoknak megszállva kell tartaniuk., miután azonban a dandárnak holnap a 3. hadtestet Szemerén át Szentmártonra kell követnie, azonban mindeddig nem tudom, miként történt a támadás, s a 3. hadtest milyen szakaszt hagyott maga mögött, kérem az ennek megfelelő legkegyelmesebb további utasításokat.

²¹³ Az utáskülönítménynek szóló rendeletet lásd KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-185

²¹⁴ Lásd a 61. iratot.

Eközben felszedettem a marcaltői hidat, s idevonultattam a szluini zászlóaljat, az árpási híd azonban fontossága miatt nem maradhat fedezetlen mindaddig, amíg a győri ütközet kimenetele nem ismert, s mivel magas parancs szerint a hídkészletnek és a fedező legénységnek a dandárhoz kell csatlakoznia, a gyarmati állásban történő időzés, további parancs érkezéig ettől feltételeztetik, amelynek küldését sürgetve kérem, hogy az érintettekről még időben értesülhessek, miután a tegnapi diszpozíciót csak ma hajnali 3 1/2 órakor kaptam meg.

Eredeti tisztázat. „772/a/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-187.

85.

Tata, 1849. június 28. este 11 óra

Bayer József ezredes, a KHI vezetője utasítása Kmetyhez Tapolcafőn

A hadosztály ezen diszpozíció vétele után azonnal, anélkül, hogy további ütközetbe elegyedne, *Romándra* vonuljon, - ott előcsapatokkal biztosítsa magát a győri úton, s a második menetét holnapután, e hó 30-án, vagy ha a körülmények ezt tanácsolják, még holnap éjjel *Kisbérre* hajtsa végre.

Ezredes úr Kisbéren fogja megkapni a szükséges tájékoztatást azon állásról, amelyet a VII. hadtest, amely ma Győrből Ácsra volt kénytelen visszahúzódnival, elfoglal.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. No. 131. HL 1848-49. 35/243. Másolat, a második bekezdés nélkül. HL Dispositions-Protokoll. Kivonat. HL Főszereg hadműveleti napló. 1849. jún. 29.

86.

Budapest, 1849. június 28.

Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium vezérkari osztályfőnöke levele Bayer József ezredeshez, a KHI vezetőjéhez

Egy, Molnár ezredes által hozzám küldött hírszerző előadja, hogy egy bizalmas emberétől Pápáról azt a biztos ? hírt kapta, hogy - mialatt az osztrákok egy látszattámadással fenyegetik Győrt, az igazi a stájer-osztrák határtól orosz csapatok által Tatán át (Székesfehérvár valószínűbben hangzana) a fővárosok ellen történne. Ugyanezen hírszerző előadása szerint Bécsben 20.000 ? orosz volna helyőrségen, s a Buda ellen irányított csapatok mozdulataikat Pápa felé, a határ mögött készítik elő.

Úgy vélem, ezen híreket azonnal közölnöm kell; ha ezek a más forrásokból a főhadiszállásra érkezőkkel egybehangzanának, némi fontossággal bírhatnak.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. MOL Görgey-lt. b/44. fasc. Magyar fordításban közli Görgey István II. 631. o.

87.

Mórichida,²¹⁵ 1849. június 28.

Zerboni százados, a 6. utászs század parancsnoka jelentése Moltke altábornagyhoz, a császári-királyi III. hadtest parancsnokához Téten²¹⁶

Miután a mai napra szóló magas hadtestparancs szerint a századnak Gerstner vezérőrnagy úr dandárával kell együtt vonulnia, legalázatosabb alulírott bátorkodik azon kérdést tenni, hogy a Rábán átvezető híd felszedendő-e, mivel a ponton-híd felszedése által a közlekedés megszakad, s szükség-híd építéséhez szükséges anyag nem áll rendelkezésre.

Eredeti tiszttázat. No. 212. „772/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-188.

88.

Gyarmat, 1849. június 28.

Schütte altábornagy kimutatása az 1849. június 27-i íhászi ütközet veszteségeiről

Gerstner vezérőrnagy úr dandárának veszteségkimutatása azon tiszt urakról, legénységről és lovakról, amelyek az e hó 27-én Lesháza és Ihászi között történt ütközetben megsebesültek, elestek vagy eltűntek

Csapattest	elesett			sebesült			eltűnt		
	tiszt	legénység	ló	tiszt	legénység	ló	tiszt	legénység	ló
Welden 3. zászlóalj		8	1 ²¹⁷		21			13	
Welden 4. zászlóalj		5			4				
Nugent 3. zászlóalj		37	1 ²¹⁸	2	70			19	
Nugent 1. Landwehr zászlóalj		2			4				
19. vadász zászlóalj		8			49			18	
Ficquelmont-dragonosok alezredesi osztálya	1	4	2 ²¹⁹		4	4			1
9. hatfontos gyalogüteg			3		5	1			
összesen	1	64	26		157	5		50	1

Gerstner vezérőrnagy úr alatt egy ló megsebesült, s segédtisztje, Hilgers főhadnagy az ütközet során egy lovat veszített.

Eredeti tiszttázat. KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. HA. u. H. 1849-6-563 1/2.

²¹⁵ Az eredetiben Marcido

²¹⁶ Az eredetiben: Teteth

²¹⁷ Az elesettként kimutatott lovat Neuwirth őrnagy úr alól lötték ki. (Eredeti megjegyzés a kimutatásban).

²¹⁸ Az elesettként kimutatott lovat Kiesewetter őrnagy úr alól lötték ki. (Eredeti megjegyzés a kimutatásban).

²¹⁹ A 21 elesett ló 19 közönséges, 1 tiszti szolgálati és 1 tiszti tartalék ló [Planapferd]. (Eredeti megjegyzés a kimutatásban).

89.

Tapolcafő, 1849. június 29.

Horváth János százados, a székesfehérvári újonctelep parancsnoka jelentése Kmetyhez

Tegnap estvéli 1/4 11 órakor hozzám intézett június 28-ról kelt rendelete²²⁰ nyomán alázattal jelentem Ezredes úrnak, hogy én az újoncok közül jobb fegyverekkel elláttakat, 206 tagból²²¹ álló zászlóaljat kiszemeltem, és azokat 4 századokra felosztva, mai napon reggeli 1/2 3 órakor Veszprémből velek kiindulván, délutáni 3 órakor Tapolcafőn megjelentem, és az ide való pappal és bíróval értekezve, ott, hol seregeink állván, állást vettem. A poggyászokat és hátramaradott honvédeket parancs szerint Zircre elutasítottam, úgyszintre azon 500 főből álló fegyvertelen újoncokat is hadnagy urak Levandovszky és Flaxmayer felügyeletek alatt oda küldöttem.

Az előőrsöket kiállítottam; 1 századom éjjel-nappal készületbe áll, de a többi újoncaimat, mivel nagyon fáradtak valának, 5-6 beszállásoltattam. Cirkálóim egész éjen át minden órába felváltva járnak és felügyelnek.

Én újoncaimmal Pápáról majdnem legutolsó lévén, a rezerva munícióval csak lassanként vonultam Tapolcafőig, ahol egész falu megtelvén, kénytelenítettem egész Városlődig visszavonulni, ott másnap 12 óráig délbe várakozva oda utasítottam, hogy legbiztosabb lenne annyi fegyvertelen újoncokkal egész Veszprémig vonulni, de mindezekre nem ügyelve, kegyes rendelkezését is 27-ről tekintetbe véve, iparkodtam magamat már annyival is inkább visszahúzni, mivel Veszprémbe vagy 60 fegyverem hátramaradván, igen kevés fegyverem vala, azért is visszahúzódsomat ne tessék balra magyarázni.

Nékem még mostanig sincsenek töltéseim, azért is vagy 10.000 cinderes töltést, és vagy 2000 nagy kapszlit, mivel azok a bótba nem kaphatók, ezen alkalommal küldeni méltóztassék.

Az ellenség Tétbe van, azért is további működésemről rendelkezni méltóztassék.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Kmety-ir.

90.

Ács, 1849. június 29.

Poeltenberg Ernő vezérőrnagy átirata Kmetyhez

Sietek Önt értesíteni az elmúlt napok eseményeiről.

Tegnap, e hó 28-án Győrt az egész Rába-vonalon csapatait és lövegei számát tekintve túlnyomó erejű ellenség támadta meg.

Minden ponton erős egységek voltak láthatók; a főtámadást azonban a Rába két partján történt, Lesvárról 8 üteggel a sáncok ellen, a pápai útról pedig Téten és Ménfőn át a balszárnya.

²²⁰ A rendelet eredetijét nem ismerjük.

²²¹ azaz 618 főből

Ily kevés erővel lehetetlen volt az ellenség visszaverése; a csapatok azonban, különösen a sáncok védőőrsége bámulatraméltó ellenállást tanúsított; olyannyira, hogy balszárnyunk visszaveretése ellenére a várost még este 5 órakor is tartani tudtuk.

Ily módon a visszavonulás a legjobb rendben történt Gönyű felé.

Ma a 2. hadtest által megerősítve a Concó mögött állok, a Dunától Nagyigmándig, ahol is az utánam nyomuló ellenséggel szembeszállni elhatározott szándékom.

A hadügyminiszter és fővezér úr,²²² akárcsak Klapka tábornok úr személyesen is jelen voltak az összecsapásban.

Eredeti tisztázat. Eredetije német. HL 1848-49. 35/353. Magyar fordításban közli Hermann: Győr 341. o.

91.

Tata, 1849. június 29.

A KHI jelentése a hadügyminisztériumhoz

Miután a hadsereg főparancsnokság elrendelte a hadtestek Komáromban való összpontosítását, szíveskedjék a hadügyminisztérium a 18 fontos üteget s minden tüzérségi szereket Vácról Komáromba szállíttatni, s evégből a rendelkezésre álló gőzhajót azonnal Vácra rendelni.

A hadsereg főparancsnokság és a Központi Iroda mától Komáromban vannak, amellyel az összeköttetés a balparton szabad maradt.

A hadsereg ma a következő állásokat foglalja el:

Horváth portyázó csapata Verebélyen

I. hadtest Hullon és Érsekújvárott

III. hadtest Komáromban

VIII. hadtest a Csallóközben

II. hadtest Ácson

VII. hadtest Gönyű előtt

Kmety-hadosztály Romádon.

Fogalmazvány. Eredetije német. No. 135. HL 1848-49. 35/356.

92.

Komárom, 1849. június 29. este fél 8 óra

Bayer József ezredes utasítása Kmetyhez Kisbérén²²³

²²² Görgei

²²³ A külső címzésben: Romádon

Annak érdekében, hogy a fősereggel szükséges egyesülést elérje, a hadosztály Kisbéren csupán a szükséges pihenést biztosítsa a csapatoknak, s azután Csépen, át Igmándra vonuljon.²²⁴ A hadosztály felvételének biztosítására az itt összpontosított hadtestek előnyomulnak az ellenség ellen.

A hadosztály küldje a poggyászokat, lőszertartalékokat, röviden, az egész vonatot haladéktalanul Császáron, Kömlődön, Kocson, Mocsán át ide. Ha azonban az ellenség eközben megújítaná támadását, Ezredes úr, ha erről menet közben bizonyos hírt kapna, a vonatot utasítsa, hogy Kömlődről Bánhidán, Tatán át, a postaúton Naszályon és Füzítőn át Komáromba menjen.

A visszatérő futár által körülményes jelentést várunk a hadosztályánál történetekről, valamint az ottani környék állapotáról és viszonyairól, s az ellenség legutóbbi mozdulatairól.

Az Igmándra érkezés után azonnal tegyen ide jelentést.

Eredeti tisztázat, az utolsó mondat Bayer sk. írása. Eredetije német. No. 139. HL 1848-49. 35/360a. Fogalmazvány. uo. 35/360. Másolat. HL Dispositions-Protokoll. Kivonat. HL Főserg hadművelési napló. 1849. jún. 29.

93.

Mezőőrs, 1849. június 29. este fél 8 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmándon

A Tenyőről Szentmártonra vezető hadiút nehézsége, amelyet először nagy erőfeszítéssel kellett ismét járhatóvá tenni, késleltette a 3. hadtest megérkezését a számára előírt felállásba, a győri úttól balra Selyemteleknél és Mezőőrsnél. - A csapatok éppen most kezdtek hozzá az állás elfoglalásához.

A Gerstner-dandár ma menet közben csatlakozott a hadtesthez.

A hadtest előőrseit a tartalék hadtestével összeköttetésben állítjuk ki, és a Kisbér felé vezető utat járőrökkel biztosítjuk.

Az Árpáson visszamaradt hídvonat és a nehéz poggyász már tegnap Csanakról Mezőőrsre utasítottak, miután továbbjutásuk a Tenyőről Szentmártonra vezető úton lehetetlen lett volna; - ezért e rendelet által a mai 2805/op. számú, az élelmiszeres és poggyászos szekerek magunkhoz vonásával kapcsolatos magas meghagyásnak megfeleltünk.

A hadtestet a további előnyomulás során a poggyászvonat megfelelő távolságban követi.

Végezetül még hozzáfűzöm, hogy a mai menet során egyik irányban sem lehetett ellenséget észlelni.

A hadtest holnapi előnyomulására késlekedés nélkül megteszem a megfelelő intézkedéseket.

²²⁴ A fogalmazványban: „... s azután Csépen, Igmándon át Komáromba vonuljon úgy, hogy holnapután, július 1-jén oda érkezen.”

Eredeti tisztázat. 790/op. „KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-529.” Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/343.

94.

Győr, 1849. június 29.

Haynau táborszernagy jelentése a császári-királyi hadügyminisztériumhoz

Tegnap, 28-án az 1., 3. és a tartalék hadtestek felállításukból a Győr elleni támadásra teljesen az általános utasításban előírt módon előnyomultak, mialatt a Panyutyin altábornagy vezette császári orosz hadosztály és Bechtold báró altábornagy lovashadosztálya Lébénynél és Sövényházánál tartalékban álltak.

Mialatt Schlik gróf altábornagy az 1. hadtesttel Öttevényen át Abda felé a főúton előnyomult, hogy a Rábcán történő átkelést kierőszakolta, Wohlgemuth altábornagy a tartalék hadtesttel, a Benedek-dandárral, mint elővéddel az Enesén és Lesváron át vezető úton nyomult előre Győr felé a Rábca bal partján, Lesvártól kezdve folyamatosan harcban állt s az ellenséget visszanyomta. Ezáltal az abdai hídnál álló ellenséget a hátában fenyegette, ez felgyújtotta a hidat, s kényszerítve látta magát lövegeit a sáncokból kivonni, úgy, hogy a Rábcán át történő hídverés s a túlparton lévő sáncok elfoglalása sikerülhetett.

Ekkor mindkét hadtest egyesülten a Győr előtti sáncok elleni támadásra előnyomult, ahová az ellenség visszavetettetett, s ahol kemény ellenállást tanúsított. E támadás őfelsége, a császár szeme láttára fényes vitézséggel és csodálatraméltó nyugalommal és renddel történt, amely alkalommal a tüzérség különösképpen kitüntette magát, tökéletesen sikerült, amihez főleg az a körülmény is hozzájárult, hogy az ellenséget a bal oldalában előnyomuló 3. hadtest és a Schneider-dandár is veszélyeztette. El kellett hagynia Győrt, s Ács felé vonult vissza, amely irányba a cs. kir. csapatok, amennyire azt a menetek és a kiállott ütközetben elcsigázott erők megengedték, követték. 2 löveg került csapataink kezére.

A 3. hadtest már 27-én Árpásnál, a jobbszárnyi Gerstner-dandár Marcaltőnél átkelt a Rábcán; a kikülönített Schneider-dandár Bodonhelynél tegnap reggel eszközölte az átkelést.

Ez utóbbi Csanaknál ütközött az ellenségbe, az erősen megszállt községet rohammal bevette, az ellenséges lovasságot és tüzérséget megfutamította, amely alkalommal a dandárba beosztott 3 osztály Császár-dzsidás rendkívüli bátorsággal dicséretre méltó módon kitettek magukért; noha minden részlet még hiányzik, azonban már az első előleges jelentés Bothmer báró főhadnagyt²²⁵ nevezi meg, mint különösen kitüntet.

A lázadóktól egy tarackot és egy löporoskocsit vettünk el fogatostól.

E hadtest zöme Moltke báró altábornagy parancsnoksága alatt Tétről Tényőre tartó útja során Szemerénél vívott heves küzdelmet, amely 4 óra elteltével az ellenség menekülésszerű visszavonulásával végződött.

A Schütte altábornagy által személyesen vezetett Gerstner-dandár, amelynek a hadtest oldalát Pápa felé kellett fedeznie, a Lesházán át történő előnyomulás közben Ihászinál ütközött egy túlerejű, 16 löveggel rendelkező ellenséges egységbe, ezt megtámadta, elfoglalta a községet, s

²²⁵ helyesen: hadnagyt

igen kemény ütközet után arra kényszerítette az ellenséget, hogy Pápa felé vonuljon vissza. - A dandár tegnap Gyarmaton állt.

Valamennyi, vitéz és körültekintő parancsnokai által vezetett csapat a bátorság és kitartás legszebb próbáit állta ki. Veszteségünk a körülményekhez képest nem jelentős; csak a Gerstner-dandárnál jelentősebb, amelynek egy ilyen túlerejű ellenséggel kellett küzdenie; 200 főt, köztük több tisztet veszített halottakban és sebesültekben.

Fogalmazvány és másolat. 2813/op. KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-506., ad 506. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/320.

95.

Mór, 1849. június 30. délután fél 4 óra

Angyal móri jegyző jelentése Csapó József első alispánnak Székesfehérvárra

Tisztelt Alispán Úr!

Éppen most érkeztem meg Jeszkenyétül, - az ellenség előre nyomul, úgy - hogy mai nap 1 órakor már egy tiszt 3 kocsi borral Aszáron volt - amind a kocsisoktól hallottam, Kisbéren és Aszáron fognak 2 óráig lenni, - a másik hadtest Ete felé nyomul - ha megyénkbe jönnének, azonnal köteletségemnek tartom Alispán Urat tudósítani.

Tisztelettel vagyok

Mórott, június 30. du. 3 1/2 órakor

T[ekinte]tes Alispán Úrnak

alázatos szolgája

Eredeti sk. tisztázat. MOL Kmety-ir. Közli Andrásy Antal, 1981. 231. o.

96.

Kisbér, 1849. június 30. délután 5 óra

Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához Csepen

A Gerstner-dandár délután 3 órakor elérte Kisbér állomást, s a községhez közel, Csép felé ütött táborn.

Az előőrsöket mind Sárkány felé a székesfehérvári úton, mind Szombathely felé a veszprémi úton és Ete felé a Csép felé vezető úton kiállítottuk.

Mindeddig semmi mást nem tudtunk meg az ellenségről, csupán azt, hogy tegnap reggel 40 szétvert huszár itt áthaladt, és Komárom felé vágatott.

Az ideérkezéskor Komárom környékéről ágyúzás hallatszott.

Eredeti tisztázat. 55/op. „Bemutattatott 849. június 30-án Csepen. No. 789/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-6-194.

97.

Csepi tábor, 1849. június 30. este negyed 9 óra

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmándon

A 3. hadtest ma a magas rendelet következtében a csepi állást elfoglalta, s a Wolf-dandár által kiállított előőrsöket összeköttetésben a tartalék hadtestével, Szentmihály felé előretolta.

A Kisbérre előnyomult Gerstner-dandárral járőrök által szintén helyreállítottuk az összeköttetést.

A csepi állás a védelemre igen előnyös, s túlerejű haderők ellen is keményen védhető.

Az idemenetelés során az elővéd csupán kis, 5-10 főnyi, úgy tűnik, szétszórt huszárosztagokba ütközött, amelyek közeledtünkör sietve elmenekültek.

A hadtest hídkészlete, amelyet, mint már jelentettem, egy mellékútra kellett irányítanom, valószínűleg csak holnap vonulhat be a hadtesthez, ha az még holnap is itt marad.

A nagy távolságra kiküldött járőrök jelentései még nem futottak be. Az eddig beérkezett jelentések szerint az előőrsök nem állnak ellenséggel szemben.

A lakosok vallomásai szerint ez Ácsnál nagy erőket összpontosítva áll.

Eredeti tisztázat. 794/op. „Bemutattatott Bana, 1849. július 2. No. 2867/op. ad acta - Ramming.” KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-549. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/343.

98.

Várpalota, 1849. június 30. éjjel 11 óra.

Kmety jelentése a KHI-hoz Komáromban

Hadosztállyommal 28-án reggel Tapolcafő mögött a veszprémi úton igen előnyös állást foglaltam, s Poeltenberg tábornok úr kívánságára, hogy bal oldalán egy tüntetést hajtsak végre,²²⁶ még aznap este Lovászipatonára nyomultam előre, azzal a szándékkal, hogy ott a Tétnél táborozó ellenség ellen támadást intézzek. Menet közben kaptam a Központi Iroda diszpozícióját, hogy Romándra, s 2. nap Kisbérre vonuljak,²²⁷ ezért megváltoztattam menet-irányomat, s dél körül Romándra érkeztem, ahol azonban Görgei tábornok, fővezér úr sajátkezü írásos²²⁸ parancsát kaptam, hogy a legrövidebb időn belül érjem el Székesfehérvárt, s ott várjam be a további diszpozíciókat.²²⁹ Ezért még aznap este, tegnap, 29-én néhány órányi pihenés után Zircre folytattam menetemet, ahová ma reggel 5 órakor érkeztem, s újabb néhány órai pihenés után Palotára vonultam, ahová éppen most érkeztem, s a Központi Iroda diszpozícióját vettem, hogy eszközöljem egyesülésemet a hadsereggel Igmándon.²³⁰

²²⁶ Talán a 73. iratról van szó.

²²⁷ Lásd a 85. iratot.

²²⁸ kihúзва: eredetiben ide mellékel

²²⁹ V. ö. a 79. irattal.

²³⁰ Lásd a 92. iratot.

Ezen diszpozíciót úgy hiszem legjobban összhangzásba hozhatni jelen állásommal, ha holnap hajnalban étkezés után Mór felé vonulok, ott vagy a község előtt, vagy mögött előnyös állást foglalok, s a további diszpozíciókat bevárom. Székesfehérvárt ellenben újonczászlóaljjammal megszállatom.

Ugyanakkor kötelesnek érzem magam egyidejűleg megjegyezni, hogy hadosztályom legénysége és lovai az e hó 26. óta naponta végrehajtott, csaknem kettőzött menetek által rendkívüli módon ki vannak fáradva, s az előbbieken ezen felül csaknem mezítláb, s egyenruhájuk nyomorúságos állapotban van, s akkor még figyelembe sem vettem azt, hogy a hadosztály egy tisztje már három hete Budán lévén, még mindig nem tudott egyetlen egyenruhát sem kapni.

Ami a poggyászt illeti, mivel az ellenség Kisbér közeli állásáról nincs pontos tudomásom, azt Kömlődön, Bánhidán át Tatára, és onnan Naszályon és Füzitőn át Komáromba utasítom.

Az ellenség mozgulatairól Ivánkovits kormánybiztos úrtól egy Kiscellről kimondottan hozzám küldött futár által megtudtam, hogy 27-éig Sárvár irányába semmifajta ellenséges mozdulat nem történt.²³¹ Továbbá hírszerzőim jelentése egybehangzanak abban, hogy amióta az ellenség megkezdte támadását, Sopron egyáltalán nincs megszállva. Végezetül utazóktól éppen most tudtam meg, hogy az ellenséges előőrsek Mezőőrsnél állnak.

Fogalmazvány. Eredetije német. 95/K. HL 1848-49. 35/408.

99.

Kisbér, 1849. június 30.

Schütte altábornagy jelentése a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához Csepen

Jelentés

a Gestner dandár 1849. június 26-i mozgulatairól és 27-én Ihásznál²³² vívott ütközetéről.

A 3. hadtest parancsnokságától érkezett diszpozíció²³³ szerint a Gerstner-dandárt Szanyra különítették ki, hogy Marcaltőnél vagy ahhoz közel átkeljen a Rábán, s a Pápa felé Lesházáig történő előnyomulás által a 3. hadtest mozgulatait jobb oldalról fedezze, s azt a megbízatást is kaptam, hogy személyesen e dandárhoz csatlakozzam, hogy annak mozgulatait vezessem.

Már 26-án dél körül Szanyra érkeztemkor jelentették a Szany előtt felállított előőrsek, hogy ellenséges csatárok és huszárok a Rába bal partján errefelé találhatók, mire azonnal elrendeltem az elővéd előnyomulását e folyóig, amely kisebb csatározás árán ki is vitetett.

Az ellenség már jóval korábban teljesen lerombolta a marcaltői hidat, s egy Várkeszönél lévő fahidat használt, amelynek azonban egyik hídlábát lerombolta. A Rába túlsó partján húzódó, különösen Marcaltő felé csalogatással és ligetekkel benőtt töltést az ellenséges vadászok olyannyira megszállták, hogy csatárainak szintén csak egy, imitt-amott 100 lépésre lévő töltésig, s a némileg magasabb út

²³¹ V. ö. az 50. irattal.

²³² Az eredetiben: Ihaza

²³³ Lásd az 56. és 61. iratot.

mögött tudtak előnyomulni, a híd helyreállításához azonban nagy veszteségek nélkül nem lehetett volna hozzákezdeni.

Egész délután és éjjel 2 óráig tartott a csatározás, noha őrszemeink csupán kevés lövést viszonoztak, amelynél két közvitéz megsebesült, egy vadászt agyonlőttek. Az ellenség itt több tisztet és közvitézt veszíthetett holtakban.

A Vághoz és Sebeshez rendelt gyalogos egység tüntetési által félrevezetve az ellenség 26-án délután egy 2 gyalogzászlóaljából, 1 lovasszázadból és 4 lovas vagy 12 fontos lövegből álló hadoszlopot rendelt Egyházaskeszőn át Szentpéterre.

27-én hajnali 2 órakor megtették az előkészületek a Várkeszőnél történő átkeléshez, miután a marcaltói helyszín Marcaltónél kedvezőtlen volt számunkra, és a fölkelők az ottani kastély előtt 12 löveget állítottak fel, valamint az oldalt lévő kiserdőt megszállták, azonban hajnal felé a túlsópartot Várkeszőig az ellenség elhagyta,

Amikor a várkeszői átkelési munkálatok már előrehaladtak, s az ellenség felfedezte igazi szándékunkat, kb. reggel 8 óra tájban 2 zászlóaljjal és 2 löveggel felvonult velünk szemben, a vadászok azonban a túlsóparton már megszállták a hídfő szarvát alkotó töltést, s ahogy a csapatok csónakokon kis részenként áthajóztattak, mialatt a az utászok befejezték a pallóhidat, s mind többen és többen gyülekeztek a hídfőben, mialatt a lövegek az átkelési ponttól oldalra felállítottak, - az ellenség Marcaltó felé visszavonult. Röviddel ezután a tegnap Szentpéterre vonult oszlop kitorkolt az erdőből Egyházaskeszőn át Marcaltó felé, s a dandár átkelése akadálytalanul folyt.

Mialatt Várkesző, Egyházaskesző és Szentpéter községeket gyalogos és lovas egységekkel átvizsgáltuk, a dandár a hídfőben csatarendbe állt, s két oszlopba, amelyek egyike 2 zászlóaljból állt, a Rába mentén, a 2., amely 3 zászlóaljból, 6 lövegből és 1 dragonyos osztályból állt, Marcaltó déli csúcsáig nyomult előre, amelyet, az ellenségtől elhagyatván, azonnal megszállt, s a csapatok itt némi nyugalomhoz jutottak.

A várkeszői utáshídnál a 4. szluini zászlóalj maradt, azonban amint Marcaltót megszálltuk, azonnal parancsot adtam, hogy e hidat szedjék fel és Marcaltónél verjék fel. mert az oldalsó összeköttetés igen nehéz volt, s visszavonulás esetén a lövegeket könnyen elveszíthettük volna.

Amint e parancsot teljesítették, s a Várkeszőnél visszamaradt szluini zászlóalj megérkezett Marcaltó megszállására, folytattuk a további menetet Lesháza felé.

Már Marcaltónél ellenséges huszárjárőrök mutatkoztak, s amint a lesházai magaslatokat elértük, láttuk Ihasznál a csatarendben felállt ellenséget; a balszárnynon egy gyalogzászlóalj egy vadászegységgel és 4 löveggel, a középen a falut erős gyalogos egységek szállták meg - az úttól jobbra és balra egy 8 lövegből álló 12 fontos üteg volt előretolva, s a jobbszárnynon 1 gyalogzászlóalj 2 lovasosztállyal, valamint 4 löveg az első vonalban, 2 árokkal az arcvonall előtt, a 2. vonalban 1 huszárosztály és 1 gyalogzászlóalj volt egy szabad téren felállítva.

A dandárt a lovasság fedezete alatt az úttól jobbra és balra két vonalban, és pedig az ellenség megtévesztésére osztálytömegekben állítottam fel, a jobbszárnynon egy osztály megszállta a majorságot, s a lovasság a gyalogság mögé húzódott vissza.

Az ellenség már a felfejlődés közben élénk ágyútüzet zúdított ránk a 12 fontos ütegből, amelyet azonban a mi, fele részben az út jobb és baloldalán előrejövő ütegünk a nagy távolság miatt nem viszonozott, noha az ellenséges golyók tömegeinkbe csapódtak.

Noha az ellenség lovassági és tüzérségi túlereje valamint előnyös felállítása a sikert igen kétségesé tették, azonban megértvén állásom megtartásával kapcsolatos feladatomban fontosságát,

elrendeltem az előnyomulást a majorsági magaslatokig, ahonnan tüzéségünk megkezdte tüzelését az ellenséges üteg ellen.

Az ellenséges tüzéség jól irányzott tüze egy ágyúkat már leszerelte, a golyók és gránátok tömegeinkbe csapódtak, s már kb. 100 halott és sebesült fedte a csatamezőt, amikor a vonalat némileg rendezendő, megállást kellett parancsolnom.

Az ellenség 12 fontos üteget már előretolta, és e pillanatban 3 lovasosztálya is támadásba ment át, s a balszárnai tüzéség is előnyomult, és keresztútba fogott bennünket.

Ezen igen kétes helyzetben tökéletesen felismertem, hogy egyedül a csapatok leghősiesebb önfeláldozásával e pillanatban vagy meg kell támadni az ellenséget, hogy azt vagy visszaverjük, vagy legalább becsülettal bukjunk el; visszavonulásra nem gondoltam, mert a túlerejű ellenséges lovasság és tüzéség megsemmisítette volna a sereget, s ezáltal a 3. hadtest támadó mozgatai megbénultak volna; ezért csapataim vitézségére és bátorságára támaszkodva, megrendeltem a tömegek előnyomulását zeneszó mellett, a balszárnynon lévő lovasosztálynak szintén előnyomulást parancsoltam, s ez, valamint tüzéségünk jól irányzott tüze által, amely az első ellenséges lovas oszlopot rendetlenségbe hozta, az ellenség többi lovassága által fedezve, Pápa felé vonult vissza, miután előbb tömegeinket kartáccsal lőtte, s több mint 20 lovat és embert megölt.

A tömegek az ellenséges üteg elleni rohamot rendben és bátran hajtották végre, az a nyugalom és hidegvér, amellyel a tüzéség előnyomult, kitűnőnek nevezhető, s a lovasság is megérdemel minden dicséretet az ellenséges ágyútűzben történt zárt és nyugodt előretöréséért.

Az ellenséget üldözni nem lehetett, mert szép rendben vonult vissza, s az ellenséges lovasság szétszórhatta volna az árkokon történt átkeléskor valószínűleg nem egészen rendezett lovasságot, miután ezt a mozgulatot látszott várni.

Este 6 óra tájban a csatamező és Ihász birtokában voltam, ahol egy tiszt és 30 sebesült fölkelő feküdt, akiken kívül az ellenség nagyszámú halottat és sebesültet kocsikon elszállíthatott. Részünkről a veszteség halottakban 1 tiszt és 64 közvitéz, nagyobbbrészt súlyosan sebesültek 5 tiszt és 157 közvitéz, akik közül csupán kevesen menthetők meg; 50 fő eltűnt, 27 ló elesett, 5 megsebesült; 2 ágyúkerék, 1 mozdonytár, s egy hátsó ágyútalptengely leszereltetett.

Gerstner tábornok lova az ütközet alatt megsebesült, Neuwirth és Kiesewetter őrnagy alól kilőtték a lovat, Hilgers főhadnagy, Gestner tábornok segédtisztje lova szintén elveszett.

A veszteségkimutatást mellékelem.

Igen kedves kötelességemnek érzem nevezetesen Gerstner vezérőrnagy azon hűvös, nyugodt és körültekintő magatartását és rendeleteit, ahol azt szükségesnek találta, említeni, valamint Gastgeb táborkari százados részéről a leghevesebb ágyútűzben a csatakésszé formálódó gyalogos tömegeket fenyegető támadás veszélye közepette az elrendeltek célszerű kivitelezését, s ahol ezt a körülmények megkívánták, önmaga által meghatározott rendeleteit, aki már a korábbi ütközetekben is érdemessé tette magát a Vaskorona-rendre, s mindkettőjüket tevékeny közreműködésükért kitüntetésre ajánlani.

Bareis 3. tüzérezredi százados úr is állandóan az ütegnél volt, buzdított, s rendelkezett, ahol az szükséges volt, egyébiránt a következő, mind gyalogsági, mind lovassági, mind tüzer zászlóalj- és egységparancsnokok, akik bátorságok és nyugodt, okos magatartásuk által, amellyel a heves ellenséges ágyútűzben oly hatalmasan és előnyösen hatottak alárendeltjeikre, megérdemlik a kitüntetést, úgy mint

Mertens alezredes a 19. vadászzászlóaljtól

Schneider alezredes és Neuwirth őrnagy a Welden báró gyalogságtól

Kiesewetter és Marini őrnagy a Nugent gróf gyalogságtól

Juritsch alezredes a Ficquelmont-dragonyosoktól

Korps főhadnagy és Lettfuhs hadnagy a 9. hatfontos lovasütegtől.

Stenitzer a táborkarhoz beosztott főhadnagy a Khevenhüllerektől, valamint segédtszem, Malkofsky hadnagy a 6. vadászászlóaljtól. Hilgers főhadnagy, dandár segédtszem tevékenységükért dicséretre méltók.

A löveg- és kiszolgáló személyzet különösen kitett magáért, s legalázatosabban kérem számukra az ide mellékelt kimutatás szerinti jutalmazást.

A gyalogság és lovasság valamennyi tisztje igen vitézül és kitartó bátorsággal és hidegvérűen viselkedtek, még ha nem is keveredtek kézitusába, s így egyes személyek nem tehették magukat kitüntetésre érdemessé.

Eredeti tisztázat. KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-148 1/2a. Másolat. Karton 1877. III. AK. 1849-6-178b. Mellette Schütte 1849. júl. 1-jén Kisbérén kelt kísérfirata a III. hadtest parancsnokságához. „Bemutattatott 1849. július 1-jén Csépen. No. 792/op.” Gépelt másolat. HL 1848-49. 37/61a.

100.

Kisbér, 1849. június 30. - Csép, 1849. július 3.

Kitüntetési előterjesztések az ihási ütközetben kitűnt császári-királyi katonákról

a.)

Kisbér, 1849. június 30.

A császári-királyi 9. hatfontos gyalogüteg kimutatása az ihási ütközetben kitűnt legénységről

Cs. kir. 1. tüzérezred, Bareis százados 16. százada, 9. hatfontos gyalogüteg

Kimutatás

a fenti ütegnek az alábbi, az 1849. június 27-én
az ihási ütközetben magát kitüntetett legénységéről

Rang	Név	Megjegyzés	Megérdelmi az érem arany ezüst 1. 2. osztályát		
Tizedes	Wenzl Windisch	Legbuzgóbb közreműködése, és az által igen kitüntette magát, hogy egy ló eleste által nyert sebesülése ellenére, az ágyúkat fáradhatatlanul löszerrel ellátni igyekezett	1		
	Johann Schubert	Legbuzgóbb közreműködésük és a lövegek kiszolgálásában történt tettelegességük által nagyban hozzájárultak az ütközet sikeréhez; mivel a legénység fellelkesítésében	1		
	Erhard Frank	nyújtott szolgálati kötelességükön kívül a löszerutánpótlás ezen percben igen nehéz biztosításáról is a legcélszerűbb módon gondoskodtak.	1		
Ágyús	Johann Sturma	Az ütközetben tanúsított hősiességük, valamint a lövegek rendkívül jó működése által megérdemlik a		1	

	Franz Kretschmer	különösen kitüntető elismerést; mivel a háromszor akkora löveg számmal szembeni kiváló lövéseikkel az ellenség	1	
	Bernard Weber	által előkészített lovasrohamot lehetetlenné tették, s egyben elszánt és dicsteli magaviseletükkel, valamint e napon mutatott lélekjelenlétükkel a többi kiszolgáló személyzetre is oly előnyösen hatottak, hogy ezáltal nemcsak az ütközet jó kimenetelét érték el, hanem az ellenség is gyors visszavonulásra kényszerítettetett. A két utóbbi ágyú, Höppner és Höfer ²³⁴ irányzók a megsebesült	1	
	Kaspar Hecht	Slabitsek és Schiffner helyett alkalmaztattak, és magukat szintén a fent említett módon a legdicsőbben viselték.	1	
	Josef Rziha		1	
	Josef Höppner		1	
Közüvitéz	Johann Hetoschil	A ló ellövése után felhívás nélkül a lőszer szállításáról a legtevékenyebben gondoskodott; s a tartalék ló megérkezése után annak felszerszámozását oly célszerűen eszközölte, amely által egyedül volt lehetséges az illető löveget továbbra is a tűzben alkalmazni.		1
Örmester	Anton Lucke	Különleges körülményekkel a legjobb sikerrel gondoskodott mind a lőszeresek felállításáról, ami által egyedül volt lehetséges, hogy az üteg szünet nélkül tüzeljen, valamint az ütközetben kívül lévő tartalék fogati lovak kiegészítéséről.	1	

Kisbér, 1849. június 30.

Karl Korpsfőhadnagy, ütegparancsnok

A valóságnak megfelelően, kötelességszerűen bizonyítatik

Kelt mint fent

Erhardt Bareisz százados, fogatparancsnok

Láttam! s a tényleírás valóságtartalmát bizonyítom, s a kegyelmes jutalmazásra vonatkozó előterjesztést kötelességem szerint a legmelegebben támogatom.

Gerstner vezérőrnagy
Schütte altábornagy

Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1836. HA u. H. 1849-7-148 1/2 d. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/348b.

b.)

Kisbér, 1849. július 1.

A 30. (Nugent) gyalogezred 1. Landwehr zászlóaljának kimutatása az írásbeli ütközetben kitűnt legénységről

Beadvány
az alábbi egyénről, aki az 1849. június 27-i írásbeli csata folyamán kitűntette magát

²³⁴ Höfer neve nem szerepel a jegyzékben.

Rang	Név	Megjegyzés
Alorvos	Abraham Winter	Az 1849. június 27-i ütközet egésze során nem távozott el a csataterrről. Az 1. és 2. harcvonal között járt a leghevesebb golyózáporban, odasietett minden sebesülthöz, s azon veszély ellenére, hogy maga is megsebesülhet vagy meghalhat, elsősegélyt nyújtott. - Ezen alorvos, aki valamennyi összeütközés alkalmával a legjobban viselkedett, ezen alkalommal nem csupán kötelességét teljesítette, mint orvos, hanem a veszéllyel dacoló magatartása által bátorította a legénységet is. - Már 10 éve önként szolgál, s kiváló szolgálatai miatt már több ízben, 1848. júliusában magától a magas hadügyminisztériumtól is nyilvános dicséretben részesült.

Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1836. HA u. H. 1849-7-148 1/2b. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/348c.

c.)

Kisbér, 1849. július 2.A 30. (Nugent) gyalogezred 3. zászlóalj 15. századának kimutatása az íhási ütközetben kitűnt legénységről²³⁵

Kimutatás

azon legénységről, amely az ez év június 27-i az marcaltői ütközetben kitűntette magát, s még eleddig semminemű kitüntetést nem kapott

Rang	Név	Tényleírás	Előterjesztés kitüntetésre
Örmester	Gregor Piotrowski	Az ütközet során mindvégig hősiességet és bátorságot tanúsított, mivel személyes magaviselete által fellelkesítette a legénységet, a századparancsnok úr halálos sebesülése után fellelkesítette a századot az ellenséges üteg elleni rohamra, és maga ment elől.	Megérdemli a nagy ezüst vitézségi érdemrendet
Tizedes	Johann Zderkiewicz	Több bajtársukkal együtt önként jelentkeztek arra, hogy megkísérlik az ellenséges üteg megrohanását,	Megérdemli a kis ezüst vitézségi érdemrendet
	Kasimir Bober	s	-/-
	Peter Rechmann	az ütközet során bátor magatartást tanúsítottak.	-/-
Örvezető, altizedes	Josef Kokoczyński	Mind a korábbi ütközetekben, mind most az első volt, aki a csatárlánccal önként előrement, s ezen alkalommal is, sok bátorságot és hősiességet mutatott, mivel sebesült századosának segítségére sietett, majd ismét elfoglalta helyét, és Piotrowski örmester példáját követte.	Megérdemli a nagy ezüst vitézségi érdemrendet
Örvezető	Michel Iwaszkiewicz		Megérdemli a kis ezüst vitézségi érdemrendet
Örvezető	Isidor Zawadcki	Bajtársaikat helytállásra lelkesítették, s állandóan bátor magatartásukkal tüntették ki magukat.	-/-
Közvitéz, altizedes	Andreas Borsug		-/-
Közvitéz, altizedes	Berko Fränkel, beosztva a Porosz herceg gyalogezredből	Több bajtársuk vallomása szerint ők voltak azok, akik a fentebbi századba történt beosztásuk során minden ütközetben állandóan hőiesen és bátran	-/-

²³⁵ A kimutatás közli a legénység személyi adatait és szolgálati leírását. Ezeket a rövidség érdekében mellőztük.

Közvitéz	Ignatz Klein	viselkedtek, és ezen alkalommal is Piotrowski őrmester példáját követték.	-//-
----------	--------------	---	------

Kisbér, 1849. július 2.

Schmittten főhadnagy, századparancsnok, Holyński hadnagy

Láttam! Dandárparancsnokság,

1849. július 3-án Gerstner vezérőrnagy

Láttam! Schütte altábornagy

Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1836. HA u. H. 1849-7-148 1/2. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/348c.

d.)

Csép, 1849. július 3.

A 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának kimutatása az ihász ütközetben kitűnt legénységről

Beadvány

azon tiszt urakról és legénységről, akik az ihász ütközet folyamán kitüntették magukat

Század	Rang	Név	Megjegyzés	Fő
21.	1. osztályú százados	Josef von Hohlfeld	Főleg rettenthetetlen, elszánt és nyugodt magatartásuk által tüntették ki magukat, mivel különösen a legveszélyesebb és legeldöntőbb pillanatokban, amikor a kemény harchoz hozzá nem szokott legénységet a heves ágyútűz, amidőn	1
20.	2. osztályú százados	Eduard von Leyendecker	golyók és gránátok csaptak le a tömeg közelében s magában a tömegben is,	1
19.	Főhadnagy	Teodor Mattincloit báró	némileg megingatta, gyors sorakozásra, szilárd kitartásra és zárt	1
21.	1. osztályú hadnagy	Heinrich Kirschinger	rendben történő elővonulásra	1
20.		Anton Hosch	rábeszéléssel és személyes bátor	1
19.	Őrmester	Anton Ludwig	előretörésük által rábírták.	1
21.		Anton Wiesner	Összesen	11
	Tizedes	Albert Woys		
20.		Paul Ligacz		
24.		Simon Garcz		
24.		Blasius Gawlikowski		

Csépi tábor, 849. július 3. Schneider alezredes

Látta a dandárparancsnokság. Kisbér, 1849. július 4.

Gerstner vezérőrnagy

Láttam! Schütte altábornagy

Eredeti tisztázat. KA AFA Karton 1870. HA DA. 1849-6-16b.

101.

Mór, 1849. július 1. éjjel 3 óra²³⁶

Angyal móri jegyző jelentése Csapó József első alispánnak Székesfehérvárra

Tegnap délután 2 óra tájban az előcsapat Kisbérbe bement, - ottan kérdezte, hogy vannak-e magyar katonák, - de minthogy nem voltak, azonnal vissza fordultak és a többi is bement - amint hallom, csak 2 órát fognak ottan késni, és Ette felé Komáromba húzódní: - azt is beszéltek Kisbéren, hogy Fehérvárra húzódná az ellenség - és Kmety ezredes úrnak útját elállták - ha ugyan e megyében bérohanna azonnal futár által tudósítandom.

Eredeti sk. tisztázat. MOL Kmety-ir. Közli Andrassy Antal, 1981. 231. o.

102.

Ihász, 1849. július 1.Id. Stetina Ferenc számvevő bizonyítványa

Alólírott ezennel hitelesítem, hogy ihászi Mészáros József, Molnár Ignác marcaltői uradalomhoz tartozó hajdúk, Wellner József faragó béres és Takácsin lakó fia, Wellner József, az ihászi csatán elesett 28 testet, melyek közül 9 német katona volt, ihászi-i és marcaltői határban eltemettek.

Eredeti tisztázat. Közli Kapossy Lucián 109-110. o.

103.

Komárom, 1849. július 1.

Albrecht Vilmos alezredes, a KHI helyettes vezetője utasítása a VII. hadtestnek helyben

A Kmety-hadosztályhoz tartozó 10. és 23. honvédszászlóaljkból egy-egy század található itt, amelyeket a marcaltői ütközetben vágtak el, s a VII. hadtesthez csatlakoztak.

Ezen 2 század az erődben helyezendő el, s nekik a Kmety-hadosztályhoz tartozó újoncok szabályszerűen átadandók, amelyekkel egyesülve azután a Központi Iroda utasításának megfelelően zászlóaljaikhoz bekelnek.

Bayer ezredes megbízásából

Eredeti tisztázat. Eredetije német. No. 142. MOL Görgey-lt. b/44. fasc. Fogalmazvány. HL 1848-49. 36/62. Másolat. BFL Görgey-ir.

104.

Várpalota, 1849. július 1.

Kmety átirata Hertelendy József századoshoz Keszthelyen

²³⁶ Az eredetiben június 31. szerepel.

A mieink Győrt elhagyván, jelenleg Nagyigmánd és Ács között áll a tábor, ezen a részen az ellenséges előőrsök Kisbérig állanak.

Másolat. MOL Noszlopy-ir. 1. 1849. 1. csomó. Melléklet Csertán Sándor 1849. júl. 2-án Noszlopy Gáspárhoz intézett leveléhez. Közli Andrassy Antal 232. o. és Molnár András, 1999. 362

105.

Pest, 1849. július 1. éjjel

Kossuth és Szemere közlik Kmetyvel a minisztertanács határozatát

Ezen rendelet vételével Ön a parancsa alatt álló egész hadtesttel semmiféle esetre, s minden más, akárhonnan vett parancsolatokat mellőzve, legszorosabb felelet terhe alatt, nem keresendő a főszereggeli egyesülést, hanem a legegyszerűsebb vonalon Paksnak fog tartani a Duna mellé, hol egy hidat veretve fog találni, amelyen átkelven seregével a Dunán, a további hadjáratirányát ott találandja.

És mivel a haza veszélyben van, sebes mozdulatától pedig s a dunai átkeltétől a haza megmentésére nevezetes tényező származik, még egyszer ismétlem, legszigorúbb feleletterhe alatt teljesítendő Ön fentebbi rendeletemet.

Pesten, 1849. július 1-jén 12 órakor éjjel.

A haditanács és minisztertanács megegyezésével

Kossuth Lajos
kormányzó

Szemere Bertalan
miniszterelnök

Eredeti tisztázat. „96/K. Bemutattatott 849. július 2-án, Székesfehérvárott.” HL 1848-49. 36/168. Közli KLÖM XV. 636. o. Kossuth körrendeletét ld. uo. 36/54. 8879/K. „101/K. Bemutattatott Székesfehérvár, 849. július 2-án”

106.

Hely és dátum nélkül, [1849. július 1. után]

Haynau táborszernagy jelentése

Jelentés

a Győr elleni előnyomulásról és támadásról, 1849. június 27-én és 28-án

Az általános utasításnak megfelelően a hadsereg előnyomulása Győr megtámadására és megkerülésére a következőképpen történt:

(...)

A Moltke báró, altábornagy parancsnoksága alatti 3. hadtest már 26-án a Rábához érkezett, s Árpásnál és Marcaltőnél, a kikülönített Schneider-dandárnak Bodonhelynél kellett átkelnie, s

az ellenséges állás megkerülésére Téten és Tényőn át Szentmárton, az utóbbinak Ménfőn át Csanak felé kellett előnyomulnia.

(...)

Az ellenség azon elhatározásába, hogy Győrben minden további ellenállással felhagy, s e várost oly sietősen elhagyja, a 3. hadtest által teljesen a kiadott utasítás szerint nagy ügyességgel és bátorsággal kivitelezett megkerülés egészen különösképpen hozzájárult.

Gerstner vezérőrnagy jobbszárnyai dandára Schütte báró altábornagy személyes vezetésével, amelynek feladata a hadtest jobb oldalának Pápa felé történő fedezése volt, 27-én reggel - miután az ellenség a marcaltői hidat lerombolta, és ott egy egységgel és 12 löveggel előnyös állást foglalt - Várkeszőnél egy, az utászok által gyorsan helyreállított hídon átkelt a Rába jobb partjára, amelyben az ellenség már nem tudta megakadályozni.

A dandár ezután 2 oszlopban az ellenség által elhagyott Marcaltó felé nyomult, s azt azonnal megszállta, mire a jobb összeköttetés végett a várkeszői híd Marcaltóra helyeztetett át, s a dandár egy zászlóaljnak az átkelő biztosítására történő hátrahagyása után Lesháza felé indult.

A lesházai magaslatokra érkeve, egy Ihaszi előtt felállított erős ellenséges hadtest volt látható, egy 8 lövegből álló 12 fontos üteget előretolt. Schütte báró altábornagy a lovasság fedezete alatt a dandárt két csatarendbe alakította, s a jobbszárnyon egy előnyösen fekvő majorságot megszállt.

Az ellenség jól irányzott tüze a dandárnak máris jelentős veszteséget okozott, s számos lovassága és tüzérsége már a támadásra előnyomult, amikor Schütte báró, altábornagy, a pillanat fontosságát és annak szükségét felismerte, hogy az ellenség túlereje ellenére mindent elkövessen, hogy azt visszavesse, nehogy a 3. hadtest támadó mozdulataiban akadályoztassék, azt az elhatározást hozta, hogy maga is támadólag előnyomul, s osztálytömegekben, a lovasságot a balszárnyon zeneszóval előreküldte.

Ezen, nagy bátorsággal és a legszebb rendben történt előnyomulás s tüzérségünk tüze a legelől lévő ellenséges lovasságot hátrálásra bírta, s az egész hadtest - miután még a dandárnak kartácstűzzel jelentős veszteségeket okozott - többi lovasságának fedezete alatt rendben visszavonult Pápa felé, anélkül, hogy üldöztethetett volna. Schütte báró altábornagy 28-án Gyarmatra vonult, s ott Pápa felé állást foglalt.

(...)

Másolat. KA AFA Karton 1835. HA u. H. 1849-6-534a. Gépelt másolat. HL 1848-49. 35/230., 35/348a.

107.

Székesfehérvár, 1849. július 2.

Kmety jelentése Kossuth Lajos kormányzó elnökhöz

Az utolsó napok eseményei hadosztályomat illetőleg következők:

Június 26-án a keszői bírák nálam személyesen Marcaltón megjelentek azon hírrel, miszerint őket a pápoci előjáróság tudósítja, hogy az ellenség 25-én este pontonokat hozott Pápocnál a Rábán áttörendő, sőt a híd könnyebb berakhatása végett a túlsó partot is már leásotta. Erre én tüstént négy gyalog századot és két ágyút Üchtritz alezredessel, azon parancssal küldék Pápocra, ha a jelentés nem valósulna, azonnal térjen vissza. Üchtritz Sz[ent]péterről tudósított,

hogy a hír nem való. Személyesen a tájt megismerni akarván, estve felé Sz[ent]péterre indultam, honnét éjféltkor visszatérvén, azon jelentést vettem, hogy Árpásnál egy oda vezényelt századom az ellenség ágyúi által visszanyomatott, és egy nagyobb ellensége csapat már debouchirozott,²³⁷ mit két, Malomsokról oda küldött zászlóalj 30 ember veszteség mellett a túlnyomó erő miatt akadályozni képes nem volt.²³⁸

Június 27-én az ellenség már Marcaltő és Kesző közt hidat kezdett verni, ezt sem valék képes megakadályozni, mivel a víz túlsó partján (mely sokkal magasabb) négy ágyú volt felállítva, melyek ellen rossz állásom miatt mit sem tehettem. Marcaltő túlnyomó erő ellen nem védelmezhető hely, mivel mihelyt az ellen a Rábán átkel, két oldalról bekeríthetik. Elhagytam tehát 11 órakor délelőtt Marcaltőt, és Ihászi előtt állást vettem, hol az ellenség délután 5 zászlóaljamat 12-tővel megtámadta, én két óráig tartottam a csatát, s miután annak balszárnya majdnem egészen bekerített, 24 halott, 88, többnyire nehéz sebesült és 32 ló veszteséggel tökéletes rendben Tapolcafőre visszavonultam, hol a Bakony szélén estve ismét állást vettem.

Június 29-én [sic!] kényszerítve voltam a tökéletesen kimerült legénységnek pihenést engedni, estve felé azonban Poeltenbergnek Győrött június 28-án 1/2 1 órakor kelt azon tudósítását vettem, hogy ő Mé[n]főnél még tartja magát,²³⁹ és engem arra kér, hogy oldalmozdulat által működésében elősegítsem; ennek folytán Gyimótra indultam azon tervvel, hogy Lovászpatonán keresztül Mé[n]fő körül, az ellenségnek oldalba jöhetek, Gyimóton azonban téti Kisfaludy úrtól éjjeli 11 órakor azon hírt vettem, hogy Győr fel van adva, az ellenségnek előőrsei már Lovászpatonán vannak; miután a kiküldött cirkák²⁴⁰ ezen utóbbi hírt valótlannak találták, és nekem a visszavonulási út Zirc felé biztosítva volt, oldalmozdulatomat Romándnak tovább folytatám, de már Gicen a Középponti Főtábornoki Irodától utasítást kaptam, hogy 29-én Romándra, 30-án pedig Kisbérre menjek.²⁴¹ Alig értem Romándra, Görgői fővezér úrtól azon parancsot vettem: miszerént iparkodjam minél előbb Fehérvárt elérni.²⁴² Ennek következtében 6 órakor estve Romándról elindultam, és

június 30-án reggeli 3 órakor Zircre érkeztem, innen délelőtti 11 órakor ismét elindulván, estve Palotán állomásoztam, hol Bayer ezredes úrtól (ki arról, hogy Görgői fővezér úr engem Fehérvárra utasított, mit sem tudott) azon utasítást vettem, hogy Kisbérrel Nagyigmándra menjek, és hogy felvételem könnyebb kieszközölhetése végett az egész concói tábor egy támadó mozdulatot téend.²⁴³ Mindezekből azt következtetém, hogy feladatom a főerővel minél előbb egyesülni; mivégett elhatározám, magamat Palotáról Móron, Kömlődön, Kocson keresztül N[agy]igmándnak tartani, amiért is tegnap, azaz

július 1-én Palotáról a legkedvetlenebb idő dacára Bodajkra mentem, hol kémjeim által értesültem, hogy az ellenség előőrsei Kisbéren vannak, és Kocsot megszállotta, miután tehát alaposan meggyőződtem arról, hogy a kisbéri erdő előtt 4 ellenséges zászlóalj táboroz, és az én egyesülésem a főtáborral igen kétségessé vált. Ma

²³⁷ kitorkollt

²³⁸ v. ö. a 71. irattal.

²³⁹ Ennek eredetijét nem ismerjük.

²⁴⁰ járőrök

²⁴¹ Lásd a 85. iratot.

²⁴² V. ö. a 79. irattal.

²⁴³ Lásd a 92. iratot.

július 2-án Székesfehérvárra jöttem.

Legénységem az erőltetett menet által erejében igen megfogyott úgyannyira, hogy e pillanatban hason erő ellen csatát elfogadni képes nem volnék; de a felszerelés is felette hiányos, nagy része az embereknek mezétláb van, mert noha 3 hét óta egy százados a szükséges késerettel ruházat végett Pesten van, azt mindeddig még meg nem kaphatta.

A veszprémi és lovasberényi vonalokon az ellenségnek nyoma nincs; figyelő őrseim Söréden és Móron, Palota ellen pedig Csóron állanak.

További rendeltetésem eránt minél előbbi parancsért alázattal esedezem.

Eredeti tisztázat. MOL R 23. Henryk Dembinski iratai. 4. kötet. No. 227.

108.

Seréd, 1849. július 2.

Förhezi György jelentése

Ászár és Kisbér mellett tanyáz 4000 ember, a lovasság nem sok, de hogy mennyi nem tudatik. A főtábor Igmánd, Csép és Bana felé tanyáz, ezt nagy számúnak mondják, de bizonyos száma ennek sem tudatik. Előőrsök járnak keverve gyalog és lovas - nappal és éjszakán számok 3, 6, 8, 14, 20.

Förhezi György átvettem 10. p. forint

Eredeti sk. tisztázat. MOL Kmety-ir. Közli Andrásy Antal, 1981. 232. o.

109.

Seréd, 1849. július 2. este fél 10 óra

Üchtritz Emil alezredes, a 12. (Nádor) huszárezred 1. őrnagyi osztályának parancsnoka jelentése Kmetyhez Székesfehérvárra

Ferhécz György móri földművelő ember az ellenség állásáról a sárkányi ispántól /. alatti jelentéssel beérkezvén, arról is tudósított, hogy 21 német lovas őrző Sárkányból - a móri határig előre nyomult, szemközt huszárjainkkal. Bizonyosan ismét vissza mentek összeütközés nélkül, minthogy eddig az osztály parancsnoksághoz Balla kapitány úrtól eziránt jelentés be nem érkezett.

A sárkányi ispán ho[l]nap reggel magának az ellenség állásáról, s számáról kellő tudomást szerezni, s Ferhécz György által azt írásba a hadosztály parancsnoksághoz juttatni fogja.

Ezen becsületes földművelő polgár bizonyítja, hogy a mai komáromi ágyúzás éjszaknak húzódott, tehát gyanítható, hogy elleneink visszahúzódnak.²⁴⁴

Ferhécz György 10 p[engő] f[orin]ttal megajándékozott s minden körülmények közt tudósításokat szerzend a magy[ar] hadtest részére.²⁴⁵

²⁴⁴ Görgei 1849. júl. 2-án Komárom térségében visszaverte a támadó császári - királyi csapatokat, s visszavette az általuk elfoglalt monostori sáncokat, illetve Ószőny községet.

²⁴⁵ Innentől Üchtritz alezredes sajátkezű német írása

Holnap reggel 5 óráig valamennyi előőrsömet bevonom, és az utolsó járőrt 3 órakor Sárkányig küldöm előre, úgy hogy 5 órára Mórba érjen. Nagyon üdvös lenne, ha holnap a Székesfehérvárból történő kivonulásnál egy, a 10. huszárezredből való szakasz fedezete mellett két ágyú a lovasütegből megvárna, s aztán csatlakozna hozzám - én körülbelül 6 órakor indulok innen, miután a Mórba előretolt 1/2 századomat ismét felvettem.

Eredeti tisztázat, az utolsó bekezdés német nyelvű, s Üchtritz sajátkezű írása. Kívül Üchtritz német nyelvű megjegyzése: „Kérem az aláírt tértivevény visszaküldését, mivel egy küldönc a lovak pihenésekor adta át.” - „98/K. 1849. július 2.” MOL Kmety-ir. Közli Andrassy Antal, 1981. 232. o.

110.

Keszthely, 1849. július 2.

Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztos levele Noszlópy Gáspár Somogy megyei kormánybiztoshoz Kaposvárott

Tisztelt Kormánybiztos Úr!

Kmety ezredes úrnak tudósítását párban, ezennel megküldöm, melyből hadseregünk állását átlátni méltóztatik.²⁴⁶

Én úgy vélem elegendő ok arra, hogy erélyességünket megkettőztessük.

Mi a Mura partokat és stájer széleket még eddig sikerrel védjük, mert az ellenség dacára ismételt kísérleteinek, be nem törhetett.

Most a míveltebb osztályból és mind azokból kik belépni kívánnak, egy sereget akarunk alkotni, lekötelezettet egymást életre-halálra védeni.

Ezen felül nemzetőröket több helyekre vonunk össze, a szükség esetére a népfelkelést is igénybe veendjük.

Szándékunk ezen vidéket addig, míg hadi munkálataink kifejlődnek az ellenség betöréseitől megoltalmazni.

De e részben segédkarokra van szükségünk. Felkérem azért Kormánybiztos urat, ha rendezvén nemzetőreit, és azokat 1 vagy 1/2 század honvéddel erősítve Kanizsára, vagy legalább Sáncha küldené, hogy ezáltal népünk bátorsága fellelkesíttetnék.

Kilenc 3/4 fontos álgúny is van, melyeket most szereltek fel, de tüzeink nincsenek, ha ezek kormánybiztos úrnál léteznének legyen szíves hozzám utasítani őket, hogy együtt munkálásunk esetén az álgúnyoknak hasznát vehessük.

Úgy szinte ha van, puskaport is legyen szíves küldeni, én töltvényekért a kormányhoz már több ízben felírtam, most ismét futárt küldök és ha kapok, visszaküldendem.

Megenged, hogy együtt munkálásra vagyok bátor felszólítani, mert meg vagyok győződve, hogy Zala eleste Somogy elestét vonja maga után.

Tudósítását elvárva tisztelettel maradok

²⁴⁶ Lásd a 104. iratot.

Eredeti tisztázat. MOL Noszlopy-ir. 1. 1849. 1. csomó Mellette Kmety júl. 1-jén Várpalotán kelt átirata Hertelendy József századoshoz. Közli Andrassy Antal, 1981. 231-232. o. és Molnár András, 1999. 362-363. o.

111.

Kisbér, 1849. július 2.

Schütte altábornagy jelentése a császári - királyi III. hadtest parancsnokságához

A tegnap Bánkra és Lázira küldött lovas járőr jelentette, hogy Lázínál egy, kb. egy szárny erősségű ellenséges huszárcsapatba ütközött, amely csapataink megpillantásakor ügetésben ellovagolt onnan.

Az előőrsök jelentették, hogy ma éjszaka lovas járőreink Sárkányon 2 ellenséges huszárosztagba ütköztek, amelyek közül az egyik 20 fővel az éjjel, a másik 12 fővel ma reggel 4 órakor Szombathelyen²⁴⁷ volt. A lakosoktól megtudták, hogy Kmety serege - nevezetesen az, amelyik Pápán volt - Mór felé vonult vissza, bizonyossággal nem állíthatták, noha azt a biztos értesülést vették, hogy ma még gyalogság jönne Móra.

Ma éjjel szándékom egy lestábort hagyni, ha a huszárrajőrök túl messze merészkednének

Éppen most kapom az előőrsöktől a hírt, hogy ismét 20 huszár érkezett volna Sárkányra, s e falut megszállták volna. Egy vegyes járőr indul oda, hogy erről meggyőződjön.

Schütte altábornagy

A magas hadseregparancsnokságnak betekintés végett tisztelettel átküldetik

Nagyigmánd előtti tábor, 1849. július 3. reggel 1/2 4 órakor

Moltke báró, altábornagy

Eredeti tisztázat. 59/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-25. Gépelt másolat. HL 1848-49. 36/96.

112.

Cegléd, 1849. július 3. délután 3 óra

Waldberg Károly ezredes, a hadügyminisztérium vezérkari osztályfőnöke levele Kossuth Lajos kormányzó elnökhöz Budapesten

Éppen most találkoztam azon futárral, ki a h[ad]ü[gy]minisztérium részéről f[olyó] hó 1-én azon megbízással küldetett Fehérvár felé, hogy ottan kitudja, vajon van-e nyoma az ellenségnek a környéken. Ő azt adá elő, miképp Kmety tábornok úrral Fehérváron találkozott, ki hadosztályával ottan áll. És ugyan e tábornok szóval megérinté mondott futárnak, hogy hadosztálya egy ellenséges s nálánál erősebb hadcsapat által - mely utóbbi Kisbér táján előhaladt - elvágatott a magyar főseregtől.

²⁴⁷ ti. a Veszprém megyei Szombathelyen

E futár tiszt[elt] Kormányzó úrnak ugyan nem hozott levelet, hanem előadást, miképp Kmety tábornok ugyanaz nap - azaz folyó hó 2-kán küldött Kormányzó úrhoz futárt Fehérvárról kimerítő jelentéssel.²⁴⁸

E körülményt tehát sietek teljes készséggel s főleg azon okból felterjeszteni, hogy erről, ha netalán a fehérvári futár tisztelt Kormányzó urat mai napon fel nem találhatta volna, erről tudomást venni méltóztassék.

Eredeti tisztázat. „júl. 4/849.” MOL OHB 1849:8974.

113.

Kaposvár, 1849. július 3.

Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztos levele Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztoshoz

Kmety ezredes úr levele nem örömdolgozat híre ugyan, de azért az ügy szerencsésében én még bízom, volt idő, midőn Debrecenben rosszabbul is állottak dolgaink;²⁴⁹ azt azonban megvallom, hogy aggodalom nélkül se vagyok.

Pestről e napokban jöven meg, egy zászlóalj alakítását - mely Somogynak, mint határszéli megyének leendő védelmére - megnyertem, s ezt az újoncilletőségen felül, melyet a rendelt helyre elszállítottam, már nagyobb részt ki is állítottam, s most csak a tiszteket kinevezni, s a zászlóaljat rendezni kell pár nap alatt.²⁵⁰

Ha tehát a már felszerelt 800 honvédem rendezve leendő, igenis pár nap múlva küldendek Kanizsa alá honvédeket, habár mi somogyiak oly szerencsétlen helyzetben vagyunk, hogy nemcsak Zala eleste, de a szigeti²⁵¹ pozíció elvesztése is - ahol áll jelenleg erőnk nagy része - a Pécsről minden nap áttörni akaró császáriak miatt, veszélyeztetünk, valamint Zala is veszélyeztetnék kétszeresen, ha Sziget felől benyomulhatnának a császáriak.

Nekem tervem a felállítandó s nagyobb részben már felállított 1 zászlóaljam 80-ig felszerelt, s 150-ig szaporítandó vadászcsapatom, s egy század huszáraimon kívül rögtön 2000 mozgó nemzetőrt is kiállítani, oly formán, hogy ezen mennyiségből egy századra esőket azon vidék, melyből a század alakult, birtok aránylag kivetendő fizetéssel, s ólomgombos dolmány s nadrággal, egyformaság kedvéért, s fegyverrel is ellátni tartozik. Ezek aztán védsergebeli szolgálatot, harcra állani tartozván, a többi nemzetőrség helybeli, a szükség esetére népfelkelési szolgálatot tenni tartozik.

Ezen majd közel 3500 férfi erővel a legrosszabb esetben is a Bakonyban szép szolgálatot tehetek.

²⁴⁸ Lásd a 107. iratot.

²⁴⁹ ti. 1849 januárjában

²⁵⁰ Ez volt a későbbi 127. honvédszászlóalj. Andrassy Antal: Noszlopy Gáspár 1820-1853. Somogyi Almanach 43-44. szám. Kaposvár, 1987. 88-91. o.

²⁵¹ szigetvári

Tüzérek Szigetben²⁵² vannak, s ha csak egy is nélkülözhető lesz, el fogom küldeni.

Puskaporom nincsen, Komáromból hozattam 10 ezer töltényt, s ezzel vagyok jelenig. Pestről is naponként várok 30 ezeret, de ez mind felmegyen egyszeri kiosztásra a zászlóalj közt.

Minthogy Kmetyhez s az egész nyugati táborhoz nagyobb összeköttetésben áll, felkérem, továbbra is legyen szíves az ott előfordulandó körülményekről értesíteni, részemről is meg fogom tenni az itteni részt fenyegető körülményekről a kellő tudósítást tenni.

Tisztelettel maradván

Fogalmazvány. MOL Noszlopy-ir. 1. d.

114.

Keszthely, 1849. július 4.

Csertán Sándor Zala megyei kormánybiztos levele Noszlopy Gáspár Somogy megyei kormánybiztoshoz

Tisztelt Kormánybiztos Úr! Újabb vett tudósítások szerint hazánk ellen négy oldalról intézett veszély seregeink vitézsége által ezúttal eloszlatak.

Mondatik, hogy Görgei Győr és Komáromnál, Visovszky²⁵³ Mezőkövesdnél és Árokszállásnál, Bem végre Erdélyben az ellenséget visszanyomták és megverték.

Annyit pedig mint bizonyost tudok, hogy Kmety, ki Győr felé volt rendelve, ott szükséges nem lévén, Fehérvárról Baranyának indította 9 ezer főből álló seregét Jellačić ellen.

Valamint meg vagyok győződve tisztelt Kormánybiztos úrnak hazafiúi tiszta nézeteiről; úgy hiszem, hogy veszély esetén segedelmünkre leend, mit mi is viszonzni mindég készek vagyunk.

Tüzérek, ha vannak feleslegesek, kérem azokat újabb elküldetni, úgyszinte kérek egy pár ezer töltényt is, mert nekünk éppen semmi sincs, s azért Mura partján őrködő seregeink a legnagyobb veszélynek vannak kitéve.

Futárt én is küldöttem Pestre, ki onnét, ha szükséges, Szegedre megy puskaporért, azért biztosan remélem, hogy rövid időn a kölcsönt visszaadhatom, csak most egyszer legyen szíves egy pár ezer töltvénnel kisegíteni, és azt Kanizsára a városbíróhoz küldeni azon utasítással, hogy azt tüstént Letenyére szállítsa.

Érdekes tudósításokat ha veendek, nyomban közleni fogom. Tisztelettel maradok

Eredeti sk. tisztázat. MOL Noszlopy-ir. 1. d. Közli Molnár András, 1999. 363-364. o.

115.

Kisbér, 1849. július 4. délután 4 óra

²⁵² Szigetvárott

²⁵³ József Wysocki

Ma reggel 8 órakor érkeztem a Gerstner-dandárral Kisbérre, s korábbi felállításomat foglaltam el.

Az azonnal Sárkány, Császár és Szombathely felé kiküldött járőrök mit sem észleltek az ellenségről, az első értesült, hogy az ellenséges portyázó járőrök, amelyek közül tegnap 200 huszár Móron volt, e hó 2-án déli 12 órakor étkezés nélkül, hirtelen Székesfehérvár felé vonultak, ahol a zöm is gyülekezik.

Egy éppen most Pestről Székesfehérváron át jövő, pétervárad határőrvidéki, Zsivanovich Pista²⁵⁴ nevű sertéskereskedő, aki ma jött Székesfehérvárról, azt mondja, hogy tegnap maga látta, ahogy a 2 huszárosztályból, 16 lövegből és gyalogságból - amelynek számát nem tudja - álló magyar csapatok e hó 3-án reggel Székesfehérvárról Földvárnak elvonultak, délután pedig az előőrsök (ahogy ő maga mondta), 200 huszár követte őket. A gyalogságnál sok újonc is volt, a lakosok az elvonulás után azonnal minden magyar zászlót bevontak, mivel arról értesültek, hogy a császári csapatok már Kisbérre érkeztek.

Pestről ez az utazó azt mondja, hogy ott csupán 4000 rosszul öltözött oláh lenne, s hogy a népfölkelési felhívás Pesten semmilyen visszhangra nem talált, hogy Kossuth és Klapka, ez utóbbi a komáromi ütközet után, ahol Görgeivel együtt jelen volt - Szegedre utaztak, hogy Pesten az a hír terjed, miszerint Debrecenbe már oroszok vonultak volna be, valamint az a hír is, hogy a császári csapatok Komárom mögött a Duna balpartján egyenesen Pestnek nyomulnának. Ennek következtében más tegnapelőtt, e hó 2-án a Dunán átvezető hajóhidat kiszedték, s az átkelést két gőzhajó bonyolítja.

A Lánchíd a sérülések miatt sem gyalogosok, sem járművek számára nem járható, azonban dolgoznak a helyreállításon.

Zsivanovich is mondja, hogy a budai erődítések egy részét lerombolták volna, és pedig azt a részt, ahol a magyarok rohamoztak, illetve a Duna felőli részt.

Azt, hogy innen Székesfehérvárig nincs többé ellenség, több más e környékről jövő utazó is megerősíti.

Egy órával ezelőtt egy Johann Michel nevű, a főhadiszállás bizonyítványával ellátott megbízott itt átutazott Móra, hogy az ott lévő ellenséges csapatokról és menetirányukról értesülést szerezzen.

Eredeti tisztázat. 60/op. „Bemutattatott Nagyigmánd, 1849. július 5. Nro. 807/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-ad 67. Másolat. „Az eredeti a magas hadsereg-parancsnokságnak elküldetett.” uo. Karton 1877. III. AK. 1849-7-21. Mellette a III. hadtest-parancsnokság 1849. júl. 5-én reggel 9 órakor kelt kísérelőirata a hadsereg főparancsnokságához. Fogalmazvány. 807/op. „Bemutattatott 849. július 5-én No. 2939/op. Ramming - Lássa Hoyos gróf alezredes úr. - Látta.” Eredeti tisztázata uo. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-67. Gépelt másolat. HL 1848-49. 36/260a.

116.

Bábolna, 1849. július 5. reggel 8 óra - Nagyigmánd, 1849. július 5. reggel 9 óra

²⁵⁴ Az eredetiben: Pista Xivanovich

Haynau utasítása a császári-királyi III. hadtest parancsnokságához és Moltke altábornagy, hadtestparancsnok hátirata

Egy hírszerző által kapott biztos hír szerint tegnap két, polgári ruhába öltözött fölkelő tiszt a Kmety-hadtesttől Tatán át Komáromba utazott volna, hogy ott magatartási utasításokat kapjon.

Mivel ezek ma valószínűleg ugyanazon az úton, és pedig Pusztá-Ballegon, Tatán át térnek vissza hadtestükhöz, amely Székesfehérvár felé húzódott, igen fontosnak tűnik, ezeket az azon környékre küldendő portyázó vezényletek által elfogni. Ha az ellenség nem szállta volna meg Tatát, egy ilyen portyázó vezényletet a mai nap folyamán ott kellene tartani.

A hadtestparancsnokság ezért tegye meg ez érdemben a megfelelő intézkedéseket, s az eredményről tegyen jelentést.

Az éppen most kapott 812/op. számú, július 4-i jelentésből látom, hogy portyázó vezényleteket már Tatán túlra is küldtek; így annál könnyebb lesz a fenti utasítás teljesítése.

[Hátirat:]

Althann gróf ezredes dandárparancsnokságának, hogy e megbízatás értelmében, amelyet betekintés végett átküldök, egy 3-6 szakasz lovasságból álló portyázó vezényletet azonnal Tatára küldjön, ahonnan különösen Pusztá Balleg felé, valamint mindenfelé, minden célravezető módot vegyen igénybe, hogy e két fölkelő tisztet elfogjuk.

A portyázó vezénylet egyébiránt teljes elővigyázattal legyen, s estig - ha célját előbb el nem érte volna - Tatán és környékén időzzön. - Az eredményről azonnal tegyen ide jelentést.

Moltke báró, altábornagy

A közlemény a hadtestparancsnokságnak ismét visszaküldendő.

Eredeti tisztázat. No. 2915/op. „No. 808/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1877. III. AK. 1849-7-21. Fogalmazvány uo. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-59 1/9. Gépelt másolat. HL 1848-49. 36/251.

117.

Paks, 1849. július 5. este 11 óra

Kmety jelentése Henryk Dembiński altábornagy, helyettes főparancsnoknak Pesten

Hadosztállyommal ma ide érkeztem, és várom a további diszpozíciókat; - ha azonban más kombinációk nem szólnának ellene, Pécs felé akarok egy expedíciót tenni, hogy az ottani helyőrséget, amely mindössze 1500 főből áll, elfogjam, mert ilyen módon körülbelül 1000 fegyverhez juthatnék, amelyekre újoncaim felfegyverzése végett van szükségem. A Herkules gőzessel és az ahhoz tartozó uszályokkal, amelyeket ez esetre ide küldetni kérek, valamennyi fegyvernemből álló körülbelül 4000 főt néhány órán belül Mohácsra szállíthatnék, s onnan erőltetett menetben Pécs elé érhetnék, ahol kétségkívül az ottani helyőrséget oldalba és hátba támadhatnám, s legfőképp az olyannyira szükséges fegyvereket zsákmányul ejthetném. Visszavonulásom szintén Mohácsra történne, ahol a gőzhajóval Bezdánra mehetnék, s onnan bármilyen más, a további kombinációktól feltételezett helyre vonulhatnék.

Nem mulaszthatom el Altábornagy urat arra kérni, hogy hadosztályom számára legalább 2000 zubbonyt, 1000 atillát, 6000 nadrágot és 1500 fegyvert küldjön, mert legénységem ruházata a sok háborús viszontagság közepette rendkívüli módon leromlott, s közel egyharmada a szó szoros értelmében mezítláb kénytelen járni, mert annak ellenére, hogy egy tisztet vezényeltem Pestre ruházat vételezésére, onnan mindeddig semmi sem érkezett.

Szintén megjegyzem, hogy noha 3 nappal ezelőtt hadbírómat Budapestre küldtem pénzért, azonban mindeddig nem tért vissza, ezért 60.000 forintnyi összeg gyors küldését kérem, mert máskülönben csapatiamat aligha tudom fizetni, amiként is e hó 1. óta már ez a helyzet.

Mészáros Lázár altábornagy, fővezér, július 6-án Pestről válaszolt Kmety levelére. Megtiltotta a Pécs elleni expedíciót, mondván, hogy Jellačić megsemmisítése a fő cél, s ezért Kmety-hadosztálya a Kalocsa - Hajós - Jankovác útvonalon induljon el; a további utasításokat. Vetter Antal altábornagytól, a délvidéki hadsereg fővezérétől fogja kapni. Eredeti tisztázat. Eredetije német. „117/K. Bemutattatott Pakson túl, 849. július 6-án” HL 1848-49. 36/355. Ugyanezen a napon hasonló utasítást küldött Vetter is Szegedről. uo. 36/356. Eredeti tisztázat. Eredetije német. „102/K. Bemutattatott Kalocsa, 849. július 7-én.”

Fogalmazvány. Eredetije német. 99/K. HL 1848-49. 36/293.

118.

Paks, 1849. július 5.

A Kmety-hadosztály létszámkimutatása

Alakulat	Törzs- és főtisztek		Őrmestertől lefele		Összesen	
	Ember	Ló	Ember	Ló	Ember	Ló
10. honvédzászlóalj	15		572		587	
23. honvédzászlóalj	20		758		778	
33. honvédzászlóalj	15		815		830	
45. honvédzászlóalj	18		848		866	
124. (2. beszercei) honvédzászlóalj	16		815		831	
1. vadászrezred 1. osztály	4		225		229	
Magyar utászkar 1. zászlóalj 1. század	2		90		92	
Fehérvári újonctelep	7		1119		1126	
9. hatfontos lovasüteg	5	5	117	85	122	90
9. hatfontos gyalogüteg	3	3	151	93	154	96
2. kisegítő löszertár	2	2	32	22	34	24
1. röppentyű üteg	1	1	54	33	55	34
10. (Vilmos) huszárezred	24	24	683	697	707	721
12. (Nádor) huszárezred	13	13	179	98	192	111
összesen	145	48	6458	1028	6603	1076

Fogalmazvány sok törléssel. HL 1848-49. 36/296.

119.

Paks, 1849. július 6.

Kmety utasítása a Pakson állomásozó Calzada utászörnagynak a hídanyag elszállításáról

Tudomására hozatik az őrnagy úrnak, hogy mihelyt a Kmety-hadosztály a hídon átkelt, azt ismét szétszedendő és Bajára szállítandó, ahol vagy a Dunakanyarnak nevezett Sugovicán, vagy, ahol kedvező a hely, elhelyezze, mindenesetre azonban a híd a bal partra vonandó, hogy az ellenség számára minden alkalmat megghiúsítson, hogy azt birtokába vegye.

Fogalmazvány. Eredetije német. MOL Kmety-ir. Félrefordításokkal közli Andrassy, 1981. 232. o.

120.

Kisbér, 1849. július 6.

Schütte altábornagy jelentése a hadsereg főparancsnokságának Nagyigmádon

Az előőrsök által kiküldött járőrök semmi újat nem jelentettek.

Johann Michel hírszerző, aki július 4-én itt Mórra keresztül és visszautazott, az Atkához közeli vadászházban gyanús személyeket vélt észlelni, egy az éjszaka oda küldött vadász járőr a vadászon és a szolgálólányon kívül senkit sem talált.

Tegnap éjjel Sárkány faluban 2 cs. kir. tiszt, akik Nagyváradon feltartóztattak, csatlakoztak járőrünkhöz, a tőlük kivett vallomást a legalázatosabban beküldöm, valamint egyben mindkét tiszt a magas főhadiszállásra megy további kegyes kihallgatásra.

Az ellenség mozdulataira és felállítására vonatkozó kérdésre azt mondják, hogy a Debrecentől Pestig, Székesfehérvártól idáig tartó úton semmilyen nagyobb ellenséges csapatot nem láttak, Debrecenben tartalék lovasság és újonc gyalogság volna, Pesten kevés helyőrség, a budai védművek a dunai oldalon lebontva, Székesfehérvárnál Kmety állna 5000 fővel - a lovasság és tüzérség számát nem tudják megadni - Földvár felé vonulóban van.

A népfelkelés Pesten és Székesfehérvárott semmiféle visszhangra nem talált. A minisztérium Pesten hirdetmények útján tette közzé, hogy Pestről olyan helyre távozik, ahol nyugodtabban tanácskozhat.²⁵⁵ Egy Hermann Fischer nevű szabólegény azt mondja: hogy tegnap, e hó 4-én jött el Pestről, Tatáig útközben nem látott magyar csapatokat, azonban Tatán azt hallotta, hogy a magyarok még mindig Komáromnál állnának, s a bal partra akarnának átkelni, a ruházati készleteket Pestről Szegedre, a löveg- és tüzérségi készleteket Aradra szállítanák, amely hirdetmények szerint az előző hónapban megadta volna magát a magyaroknak. Pesten azt beszélnek a komáromi ütközetről, hogy a császári csapatokat visszaverték volna,²⁵⁶ valamint azt is terjesztik, hogy Miskolcnál és Debrecennél visszanyomták volna az oroszokat,²⁵⁷ valószínűleg ezáltal akarják előmozdítani a népfelkelés kiállítását, aminek azonban kevés visszhangja van.

²⁵⁵ A kormány 1849. jún. 30-i hirdetményét közli Bay Ferenc szerk.: 1848-49. a korabeli napilapok tükrében. Bp., 1943. 175. o.; Rózsa György - Spira György: Negyvennyolc a kortársak szemével. Bp., 1973. 418. o.; Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok. - Okmánytár. Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István. Bp., 1990. 544. o.

²⁵⁶ Lásd a 133. jegyzetet.

²⁵⁷ Az orosz főserg Cseodajev gyalogsági tábornok vezette IV. hadteste júl. 3-án megszállta Debrecent, de júl. 6-án, miután feltöltötte élelmiszerkészleteit, elhagyta a várost.

Eredeti tisztázat. No. 64/op. „Bemutattatott 849. július 7-én. No. 2960/op. - ad acta - Ramming. - Hoyos.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-88. Mellette Franz Turek hadnagy és Ignatz Sarboury hadnagy vallomása. Gépelt másolat. HL 1848-49. 36/326.

121.

Kisbér, 1849. július 8.

Schütte altábornagy jelentése a hadsereg főparancsnokságának Nagyigmádon

Mellékelve előterjesztem a móri portyázó vezénylettől érkezett jelentést a mellékletekkel együtt. ./.

A csaknem egészen jó érzelmű móri lakosság a csapatokat megérkezésükkor a legbarátságosabban fogadta, s mint felszabadítókat és védelmezőket köszöntötte. Mór példája jól hathatott a környékbeli helységekre is, amelyek, mivel a móriak nem csatlakoztak a népfelkeléshez, szintén otthon maradtak.

Mivel Mór megszállása ezen célból is, és az ellenségről történő könnyebb hírszerzés végett is fontosnak tűnik, szándékom e móri őrösöt elővédelemként kezelni, s 1 lovasszázaddal és 1 gyalogzászlóaljjal kiegészíteni. A Mórtól idáig átszegdelt környék túlerejű támadás esetén is fedezi és biztosítja ezen különítmény visszavonulását.

A Kmety-dandár, miként ezt Móron mondják, Földvállról Bicske felé vonulna, még ma utasítom a móri különítményt, hogy erről biztos híreket szerezzen.

Egy fél röppentyűüteget igen hasznos szolgálatokat tehetne e különítménynek, az eddig a Gerstner-dandárba beosztott fél röppentyűüteget ma magas parancsra elindítottam.

Eredeti tisztázat. No. 64/op. „No. 2995/op.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-130a. Mellette Kuczijewski százados 1849. júl. 8-án Mórról küldött jelentése.

122.

Nagyigmánd, 1849. július 9.

Haynau utasítása a Schütte-hadosztálynak Kisbéren

Az e hó 8-áról 64/op. szám alatt ide előterjesztett jelentését²⁵⁸ megnyugtató tudomásul veszem, helybenhagyom Mór megszállását és mielőbbi jelentést várok az állítólag Bicske felé vonuló Kmety-hadtesttel kapcsolatos tudakozódás sikeréről.

A dandárba eddig beosztott 1/2 röppentyűüteget bevonultattam, mivel nem célszerű az ilyen ütegeket különleges szükség nélkül kettéosztani. Ellenben egy egész lovasüteget utasítok a dandárhoz, amely a tüzér főtartalék által egyben Kisbérrre küldetik.

A hírszerzői vezénylet jelentésében említett vétkesek és gyanús személyek elfogandók és letartóztatandók.

²⁵⁸ Lásd az előző iratot.

Fogalmazvány. No. 2995/op. KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-130. Haynau egyben értesítette a cs. kir. III. hadtestet Mocsán az említett fél üteg visszavonásáról, illetve a lovasüteg kiküldéséről, valamint utasította a tüzérparancsnokságot a lovasüteg kiküldésére. Mellette Schütte altábornagy és Kuczijewski százados 1849. júl. 8-án küldött jelentései.

123.

Mocsa, 1849. július 9.

Moltke altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnokának jelentése a hadsereg főparancsnokságához Nagyigmádon

Mellékletben van szerencsém a magas Hadsereg Főparancsnokságnak a Gerstner-dandár Schütte altábornagy személyes vezérlete alatt múlt hó 27-én Lesházánál vívott igen dicsőséges győztes ütközetéről ide érkezett jelentést²⁵⁹ minden melléklettel a legalázatosabban beküldeni, s egyben az abban tett kitüntetési előterjesztések kegyes megerősítését kérem.

Eredeti tisztázat. No. 792/op. „Bemutattatott, 849. június 30-án. No. 4562/op. Ramming alezredes. - Lásza Hennikstein alezredes úr. - Hennikstein alezredes. - Főhadsegédi iroda - Pokorny ezredes, főhadsegéd. - A veszteségkimutatás hiányzik.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1836. HA u. H. 1849-7-148 1/2. Fogalmazvány. uo. Karton 1877. III. AK. 1849-6-178. Gépelt másolat. HL 1848-49. 37/61.

124.

Szeged, 1849. augusztus 6.

A császári-királyi hadsereg főparancsnokság Detail-Kanzlei utasítása a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának parancsnokságához

A Welden báró gyalogezred 4. zászlóalja által a Hadsereg Főparancsnoksághoz az ez év június 27-i írászi ütközetben kitűnt Hohlfeld, Leyendecker századosról, Mattincloít főhadnagyról, Kirschinger, Hosch hadnagyról, Ludwig, Wiesner őrmesterről, Woys, Ligacz, Garcz és Gawlikowski tizedesekről érkezett kitüntetési előterjesztésből hiányzik azon hőstettek közelebbi részletezése, amelyekkel ezek kitüntetésre vagy jutalmazásra méltókká tették magukat.²⁶⁰

Mivel ezen adatok nélkül megszolgált érdemességük alapja nem egészen látható, s semminemű határozat nem lehetséges, kéretik a zászlóalj, hogy e tekintetben a pontos részletezést mielőbb küldje meg a Detail-Kanzlei-nak.

Fogalmazvány. No. 2630/D.K. KA AFA Kr. i. U. Karton 1870. HA DA 1849-6-16c.

125.

²⁵⁹ Lásd a 99. iratot.

²⁶⁰ Lásd a 100/d. iratot.

Medves, 1849. augusztus 11.

Hubatschek őrnagy, a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának parancsnoka jelentése császári-királyi hadsereg főparancsnokság Detail-Kanzlei-ához

Megfelelvén e hó 6-ról 2630/D.K. szám alatt kelt becses felhívásának,²⁶¹ amelyet alulírott éppen most kapott, alázatosan jelentem, hogy nem voltam szemtanúja az ihászi ütközetnek, s ezért nem ismerem pontosan mindazon indokokat, amelyek az akkori zászlóalj parancsnokot, Schneider alezredes urat jutalmazási és dicséreti előterjesztéseiben az egyes ajánlott személyekkel kapcsolatban vezették. Amennyire azonban a saját ezredparancsnokságnak tett jelentésének visszamaradt fogalmazványából, valamint a tisztek elbeszéléséből bizonyossággal kivehetem, a az a következőkben áll:

Ez a nagyjából fiatalemberekből álló, újonnan felállított zászlóalj Ihászinál került először tűzbe. Osztálytömegekben állott, s a 4 órás heves ágyútűz során történt, hogy több, a tömegekbe s azok közelébe lecsapó gránát és tömör golyó által a fiatal legénység rendetlenségbe jött, s széteszlott. E válságos pillanatban a jutalmazási előterjesztésben ajánlottak voltak azok, akik nem csupán saját bátorságuk példája, hanem személyes beavatkozásuk által, rábeszélésükkel és felhívásaikkal az állandó ágyútűzben a tömegeket rendezték, s a legénységbe annyi bátorságot tudtak önteni, hogy az rendezetten és zárt sorokban az ellenséges üteg ellen előnyomult, mire ez utóbbi, a szuronyrohamot be nem várva, elvonult onnan.

Mivel a pusztá személyes bátorság nem különösebb érdem, a korábbi zászlóaljparancsnok azokat akarta kiemelni, aki a legválságosabb pillanatban nem csupán személyes bátorságuk példájával jártak elől, hanem képesek voltak ezt a bátorságot csapatukba átönteni, s azt fellelkesíteni.

[A Detail-Kanzlei hátirata:]

Miután az itt leírt, a zászlóalj által dicsért tisztek és altisztek a fennálló körülményeknek mindenben megfelelő magatartása egy különleges, ragyogó fegyvertény által kísért érdemmel nem jár, ad acta.

Pest, 1849. szeptember 20.

Megbízásból

Pfeindel [?] alezredes

Eredeti tisztázat. „2630/D.K.” KA AFA Kr. i. U. Karton 1870. HA DA 1849-6-16.

²⁶¹ Lásd az előző iratot.

Visszaemlékezések az ihászi ütközetről

1.

Kmety szóbeli közlései hadosztálya működéséről

(1851 körül)

(...)

27-én, az általános támadás során Kmety Marcaltőről, amely csekély erejével nem volt tartható, visszavonult Ihászra, a 4 órányi távolságban lévő első faluba. Ihász egy majorság a marcaltői és téti út kereszteződésében. Néhány házból áll, s egy jó állás semmiféle tulajdonságával sem rendelkezik. Miután Kmetynek visszavonulás esetére semminemű diszpozíciója nem volt, azonban nem akart harc nélkül visszavonulni a túlerejű ellenség elől, elhatározta, hogy az előnyomuló ellenséget, amelyet a Rábán való átkelésnél nem tudott feltartóztatni, Ihásznál bevárja. Miután előőrsei a Rába mentén igen kiterjedtek voltak, azok bevonása a mocsara terep miatt csak kerülő utakon történhetett, 2 század elszakadt tőle, amelyek parancsnoka az út biztonsága feletti aggodalma miatt Győrbe ment. Ezt tette Kupa ezredes is, aki egy 1 zászlóaljból, 4 lovasszázadból és 1 ütegből álló segélycsapattal már az éjszaka előnyomult Tétről, s a hadosztályparancsnoknak történt jelentés után visszafordult.

Június 28-án dél felé az osztrákok előnyomultak, s Kmetyt ihászi állásában megtámadták. 5 zászlóalja, 8 lovasszázada, 2 ütege, 5000 embere és 800 lova volt.

Az ütközet két óra hosszat tartott, csupán ágyúzásból állott, amely az ellenségnek sok kárt okozott, mire Kmety azon véleményben, hogy a napnak becsülettel eleget tett, a legnagyobb rendben megkezdte a visszavonulást Pápa felé. Az utolsó löveg, amely a visszavonulást fedezte, fogat hiányában egy időre elakadt az ingoványos területen. Egy ellenséges zászlóalj azonnal rohamlépésben tört előre, mire a löveget veszélyeztetve látván, a 45. zászlóalj egy fél százada Horváth főhadnagy vezérlete alatt feltűzött szuronnyal az ellenséggel szembeállt, miáltal megnyerett a szükséges idő a löveg megmentésére. 1/2 mérfölddel Ihász mögött Kmety ismét állást foglalt, ahol estig maradt, s az éjjel Páparra vonult.

A következő napon egészen Romádig vonult, hogy Komáromnál a hadsereghez csatlakozzon, amire a Hadműveleti Irodától parancsot kapott.²⁶² Ott jött Görgei ceruzával írott parancsa, hogy haladéktalanul keljen át a Dunán, és csatlakozzon Vetterhez.²⁶³ Erre dél felé fordult, s Paksnál átkelt a Dunán.

(...)

Eredeti tisztázat. Eredetije német. Historische Randglossen mündlich mitgetheilt von G. Kmety. (Kmety György által szóban közölt történeti széljegyzetek). MOL R 295. Klapka György iratai. 1. csomó, 4. tétel.

²⁶² Lásd a 85. iratot.

²⁶³ Ez az utasítás nem Görgeitől, hanem Kossuthtól és Szemerétől származott. Lásd a 105. iratot.

2.

Másolat Üchtritz báró, ezredes, s a magyar hadsereg 6. lovasdandár parancsnokának 1848-1849 évi naplójából²⁶⁴

Kedd, 1849. június 26.

Kmety tábornok hadosztálya, amely állt a 10., 23., 33., 45. és 120.,²⁶⁵ és egy új honvédszászlóaljából, mely csak május és június havában Székesfehérvárott és Veszprémben állítatott fel; továbbá egy osztály vadászból, 3 Vilmos-huszárosztályból, egy Nádor-huszárosztályból, a 9. lovasütegből (König százados), az 5. gyalogütegből (Traub főhadnagy, élehetetlen), és egy fél röppentyűütegből; összesen 6 gyalogzászlóaljából, 8 lovasszázadból, 16 ágyúból és 1/2 üteg röppentyűből;²⁶⁶ Marcaltónél állott táborban, s egy 4 századból²⁶⁷ álló különítménye Móríchidán állott, az ellenség átkelését a Rábán Árpásnál meggátlandó; másik, egy vadászosztályból, egy huszárszázadból és 1/2 lovasütegből álló különítménye Szentpéteren, fő előőrse pedig Marcaltó előtt volt a Rába mentében Kiskesző és Kismalomsok között. Június 26. és 27-ike közti éjen a 23. zászlóalj egy fél század lovassággal Móríchidára ment, az ottani 4 század erősítésére, de már későn jött, mert az már visszavonulóban volt Marcaltó felé, mivel 4 osztrák zászlóalj a Rába jobb partjára átkelt volt.

A szentpéterei és pápoci vezényletek is Üchtritz alezredes alatt Kmety tábornok parancsára június 27-én reggel Marcaltőre bevonultak, minthogy az ellenség éjjel Vágról és Sebesről Szanyra vonult.

Szerda, június 27.

Reggeli 9 órakor az egész hadosztálynak hátráló mozdulata Ihászi pusztáig, a Szany és Marcaltó közötti ellenséges Rába-átkelés akadályozásának megkísértése nélkül; - borzasztó zavartság a seregek, és fejetlenség a vezénylő tábornok részéről!!! - 1/2 1 óra felé az ellenség támadása, a hadosztály kivonulása Ihászi *elé*, s felállítása három csatarendbe.

1-ső csatarend: 3 zászlóalj arcbán (33., 45. és 120.), mindkét belső csatárközben és részint az arcvonal előtt a 9. lovasüteg (mely 6 ágyúból és 2 tarackból állott, s e napon *egyedül* működött).

2-ik csatarend: a 10. és 23. zászlóalj osztálytömegekben; *mindkét* szárnyon 2-2 huszárosztály.

3. csatarend, *vagyis tartalék*:²⁶⁸ a vadászosztály, az új honvédszászlóalj, az 5. gyalogüteg és a fél röppentyűüteg.

Az *ellenség ereje*: 4 gyalogzászlóalj, a 10. vadászzászlóalj²⁶⁹ 4 százada; 1 osztály Ficquelmont-dragonos²⁷⁰ és 1 lovasüteg.

²⁶⁴ Görgey István II. 657. o. szerint a folytatás más szerző műve.

²⁶⁵ helyesen: 124.

²⁶⁶ A kurzívval szedett rész csak a magyar fordításban szerepel.

²⁶⁷ Valójában csak a 33. honvédszászlóalj 3. százada volt ott. Lásd a 68. és 71. iratot.

²⁶⁸ A kurzívval szedett rész csak a magyar fordításban szerepel.

²⁶⁹ helyesen: 19. vadászzászlóalj

3 1/4 órai kemény ágyútűz után, *melynél kölcsönösen csak egy-egy üteg működött,*²⁷¹ amelynél osztrák részen a veszteség mintegy 350 halottra és csaknem ugyanannyi sebesülte volt számítható; nekünk²⁷² 87 halottunk s mintegy 110 sebesültünk volt), Kmety lassan s legnagyobb rendben lépcsőzetesen²⁷³ Pápa felé vonult vissza.

Kémek által jelentetett néki, hogy Sárvárról egy osztrák hadoszlop Kiscellen át Pápa felé vonulóban van; de másfelől attól is tartania kellett Kmetynek, hogy az ellenség ezen kemény ágyúzást hallván - egy osztagát Tétből Pápa felé küldendné (ami csakugyan, de elkésve meg is történt, jöven a 25. (Wocher) gyalogezred 1 zászlóalja²⁷⁴ és egy 12 fontos ágyúüteg), s ő ekként 3 tűz közé kerülhetne

Kmety e napon *két* igen nagy hibát követett el.

1-ször. Midőn reggel az előőrsök jelentése beérkezett, hogy az ellenség a kesző-szanyi révnél pontonokból hidat kezd építeni, - a tábornok sehol sem volt megtalálható; s Üchtritz alezredes tehát, a tájfelszint igen alaposan ismervén - saját teljhatalmából indult 2 zászlóaljjal s egy fél lovasüteggel Marcaltóból a Kiscelltől a Rába jobb partján futó útra előre, s már éppen fel akará félütegét a készülendő pontonhíddal szemben állítani, amikor Kmety tábornok közben odaérkezett, a vezényletet átvette, s megijesztette az osztrák vadászok részéről jól fenntartott puskatüzeléstől - a félüteget ismét felmozdonyoztatta, s ezzel, valamint a két zászlóaljjal Marcaltőre visszament, az egész előőrsi vonalon takarodót doboltatott, s a hadosztállal - anélkül, hogy a rábai átkelő megvédését csak meg is kísértette volna - a pápai úton Ihászi-pusztáig visszavonult.

2-szor. Kmetynek hadfelállítása Ihászi *előtt* épp oly cél-, mint ésszerűtlen volt; mert a 3-ik csatarend háttal közvetlen Ihászinak volt támasztva, a 2-ik csatarendnek egész lovassága azonban a Görsönytől az óponyvádi pusztá felé futó s a Gerence patakába szakadó másfél öl szélességű csatornát, 250-300 lépésnyi távolságra éppen maga elébe kapta.

Ha Kmety az előőrsöknek az ellenség kiindulásáról tett jelentésekor az egész hadosztállal még 800-1000²⁷⁵ lépésnyivel előbbre mozdul, s ha 1-ső csatarendjét balszárnyával a lesházi majornak támasztja: úgy a lovasságnak szabad tere nyílt volna a rohamra, az ütegeket a majornál földözve állíthatta volna fel (amit is az osztrákok vice versa igen helyesen használtak fel), és mi az egész gyöngé dandárt bizonyosan vagy Marcaltónél a Rábába döntjük, vagy fegyverletételre kényszerítjük.

Üchtritz alezredes a helyszínnak pontos ismeretében, *miután Ihászi feleségének jószágaihoz tartozott,*²⁷⁶ ismételve nyomatékosan kérte a tábornokot előrenyomulni, de kérései a tábornok és Albert vezérkari százados önfejléségen megtörttek.

²⁷⁰ A császári - királyi 6., morvaországi kiegészítésű dragonyosezred viselte Karl Ludwig Ficquelmont gróf nevét.

²⁷¹ A kurzívval szedett rész csak a magyar fordításban szerepel.

²⁷² A magyar fordításban: Kmetynek

²⁷³ Az eredetiben: en échiquier

²⁷⁴ A csehországi kiegészítésű 25., Gustav Wocher altábornagy nevét viselő gyalogezred 3. és Landwehr zászlóalja a Wolf-dandár állományába tartozott.

²⁷⁵ A fordításban: 6-800

²⁷⁶ A fordításban kimaradt.

Hogy mily kevésbé ismerte a tábornok és vezérkari főnöke a helyszínt, s hogy mily kevésbé fáradoztak ezt kinyomozni, bizonyítja az: hogy a tábornok 4 óra tájban a 10. Vilmos-huszárok 2-ik őrnagyi osztályának a jobbszárnyon parancsot adott egy 1/2 üteget, mely az osztrákok balszárnyán egy szakasz földözete alatt volt felállítva - megrohamozni. Az *osztrák* félüteg magas gabonavetések között állott, szorosan a görsönyi csatorna mögött, s nyugodtan hagyta a huszárosztályt 500 lépésnyire magára közeledni, s ekkor adott a huszárokra egy olyan kartácstüzet, hogy ezen amúgy mindig kitűnő derék osztály visszafordult, s e kudarcot vallott rohamában mintegy 34 lovát és 15 emberét hagyta a téren.

Estve 8 óra után az egész hadosztály Pápán keresztül Tapolcafő közelében táborba szállott, egy huszárosztályt s 1/2 üteget Pápa előtt, mint a Bakony-erdői vonulat bejárata előtt - előőrsön hagyván.

Csütörtök, június 28.

Táborozás Tapolcafő és Járiföld között esti 8 óráig. Indulás a táborból és éjjeli menet Gyimótiig. Kmety tábornoknak ismételt határozatlansága, mivel a kémek jelentéseiből az ellenség mozgulatai iránt ellentmondások származtak, s Kmety tábornok magát már az ellenségtől megkerülve és bezárva hitte. Időzés Gyimóton éjféltől reggel 6 óráig.

Péntek, június 29. Szent Péter és Pál.

Menet Gyimótról Pápateszéken, át táborba szállás Gic és Románd között. Este 8 órakor éjjeli menet a Győr-veszprémi úton Csesznekén át Zircre reggeli 9 óráig.

Szombat, június 30.

Főzetés után délután 2 órakor a hadosztály elvonulása Zircről Rátóton át Palotára.

Üchtritz alezredes 12 órás eltávozást kért, hogy Zircről a 1 1/2 mérföldre lévő Veszprémbe utazzon, ahová felesége mindkét gyermekükkel menekült, hogy tőlük búcsút vegyen. Családja Marcaltőnek a Kmety-hadosztály által történt megszállása után Pápára tért vissza, a 27-én a hadosztály Veszprémen át Székesfehérvárra hátráló poggyászával együtt az előbbi városban telepedett meg.

Kevéssel Veszprém előtt találkozott Hunkár L. szolgagyőri (Győr) megye polgári biztossal és képviselővel,²⁷⁷ aki éppen területét elhagyófélben, útban volt Pestre. Hosszú beszélgetés az országúton az oroszok bevonulásáról, s az azzal összefüggő félelmekről, stb., stb.

Üchtritz alezredes éjjel tájban érte el Palotát, s a paphoz szállásolt be. Barátságatlan fogadtatás, azonban jó ágy.

Vasárnap, július 1.

Menet *állandó esőzés közepette*²⁷⁸ Palotáról Bodajkra. A székesfehérvári úton Csóron át tovább, s azután balra, Curgóra és Bodajkra. A 12. Nádor-huszárosztály Mórba, őrzőerővel Sárkányig. Kisbérien egy osztrák dandár állott Schütte altábornagy alatt.

Hétfő, július 2.

A hadosztály Bodajkról Söréden át Székesfehérvárra. *Másfél* Nádor-huszárszázad Sörédre visszavonatot, s 1/2 század Mór *előtt* előőrsön hagyatott. *Üchtritz alezredes a 1/2 századnál*

²⁷⁷ Győr megyének nem volt ilyen nevű képviselője. Hunkár Antal Veszprém megye főispánja és kormánybiztosa volt. Ő valóban júl. 1-jén hagyta el Veszprémet. Francsics Károly 238. o.

²⁷⁸ A fordításban kimaradt.

maradt, hogy ott az előőrsöket maga kiállítsa, s a járőrözést Sárkány és Bokod felé rendezze. Közben jött Károlyi György gróf Csurgóról Móra, s Üchtritz ezredeshez ment, aki mind a hadsereg állapotáról, mind az ország ügyeiről közölte mindazt, amit tudott. Ugyanakkor a gróftól megtudta, hogy Kisbér meg van szállva, ellenben a Mórról Tatára Bokodon és Tagyoson át vezető út szabad.

Utasításainak kiadása után Üchtritz ezredes Károlyi gróffal Csurgóra utazott, ahol alaposan megreggelizett, s bemutattatta magát a jelenlévő grófnénak; szintén ott találkozott egy idős franciával és egy angollal. Délután 2 óra körül a gróf kocsiján elhagyta Csurgót, hogy Székesfehérvárra utazzon a hadosztály parancsnoksághoz, s átvegye a következő napra vonatkozó parancsot.

Kmety tábornoknak Székesfehérvárott a főhadiszállásról mind a vezénylő Görgei tábornoktól a komáromi főhadiszállásról, mind Bayer ezredestől, a tábornoki főnöktől a tatabányai hadművelési irodából szabott rendelete volt: Ács, illetőleg Tata felé húzódní, s vagy az osztrákokat hátba fogni, vagy pedig a I-ső, II-ik, III-ik és VII-ik hadtesttel egyesülni.²⁷⁹ Üchtritz alezredes, aki a cs. kir. 1. János főherceg dragonyos ezrednél a korábbi időkben 7 évig volt a móri kihelyezési számban állomásozva, becsületét és életét adván zálogul, ajánlkozott, a hadosztályt szerencsésen rendeletése helyéhez elvezetni.

Röviddel Üchtritz ezredes Székesfehérvárra érkezte előtt Kmety tábornok délután 3 3/4 órakor futár által Kossuthtól egy sürgönyt kapott, melyben őt utóbbi értesíti, „miszerint a korgyöngült²⁸⁰ Mészáros fővezérré nevezte ki, s a merőben alkalmatlan²⁸¹ Dembińskit pedig amannak vezérkari főnökéül osztotta be. Kmety *senkinek* se engedelmeskedjék, mint csupán az új fővezérnek, s a parancs vétele után azonnal menjen a hadosztállyal Paksra, ott keljen át a Dunán részint a Pestről oda leúsztatott hajóhídon, részint 1 vagy 2 dunai gőzhajón, s helyezze magát a déli hadsereget vezénylő Vetter tábornok parancsai alá.”²⁸²

Kmety kérde a jelenvolt három lovassági törzstiszteket, Üchtritz ezredest, Zsurmansk²⁸³ alezredest és Károly őrnagyot, mi a teendő, s *mindhármán* erélyesen oda nyilatkoztak, Kossuth parancsát *nem* követni, hanem a főhadiszállás ismert parancsa szerint azonnal Ács, illetőleg Tata felé vonulni. Kmety azonban *határozottan* ellene volt e nyilatkozatnak, tudni sem akart a Komárom felé történő menetről, sőt, a három törzstiszt becsületszavát vette, hogy 8 napig a seregnek s tiszteknek Görgei tábornok letevéséről nem szólnak.

Kedd, július 3.

Menet Székesfehérvárról Sárkeresztúrig. A Nádor-huszárok Móról előretolták Sárkányig, s azután a hadosztályt Székesfehérváron át mint utóhad követte Abára. *Éjjeli szállás az idős Fiáth lovaskapitányánál. Jó fogadtatás, barátságos szállás.*

Szerda, július 4.

Sárkeresztúrról Felsőszentivánra; a Nádor-huszárosztály Felsőalpra. - Felsőszentivánról Paksra.

²⁷⁹ V. ö. a 79. és 92. irattal.

²⁸⁰ Ezt a szót a német eredetiben Üchtritz kihúzta, a fordításban szerepel.

²⁸¹ Ezt a két szót a német eredetiben Üchtritz kihúzta, a fordításban szerepel.

²⁸² Lásd a 105. iratot.

²⁸³ Surmacki, magyarul Zsurmay

Csütörtök, július 5.

Detkéren abrakoltatásnál, egy, a hadseregnek szánt, 358 lóból álló, Pestre menő szállítmánnyal találkoztunk.

Péntek, július 6.

Pihenőnap Pakson. Feketesárga szállás. Neutiscantiam és egy Suckerzug [?] eladása Dessewffy Dénes sebesült Nádor-husár századosnak és századparancsnoknak 1200 forintért.

Szombat, július 7.

Reggel 7 órakor. Átkelés a Dunán Paksnál, a Pestről leérkezett hajóhídon; a gyalogság az ágyúkkal és a hadiszállás Kalocsára, az egész lovasság pedig Foktőre.

Vasárnap, július 8.

Az egész hadosztály Hajósra.

Hétfő, július 9.

Hajósról Felsőszentiványra; a Nádor-husárok Bajára.

Kedd, július 10.

Menet Felsőszentiványról Katymárra; a Nádor-husárosztály Bajáról Garán és Katymáron át Rigizzára.

Szerda, július 11.

Szünnap.

Csütörtök, július 12.

Katymárról Stanisicsra; lovas előőrsök Nemesmiliticsen. A Nádor-husárok Rigizzáról Gakovára, ahol is Meszéna alezredes alatt 1 honvédszászlóaljat, 4 század vadászt s egy 6 fontos üteget találtak. Gakován főzetés, s délután menet Zomborba, hová Nemesmiliticsről a Vilmos-husárok 2. őrnagyi osztályának 1. századja, a 1/2 röppentyűüteggel együtt este szintén megérkezett.

Péntek, július 13.

Üchtritz ezredes azt a megbízatást kapta, hogy két huszárszázaddal, 1/2 röppentyűüteggel és 1/2 század vadással a Zombortól 5/4 mérföldre lévő Sztapár községbe menjen.

Ezt a községet a János-főherceg dragonyosok²⁸⁴ gyenge különítménye szállta meg, amely a rekviráló vezénylet közeledtekor azonnal visszavonult. Kevés órák alatt a péterváradi vár élelmezésére kb. 1500 darab szarvasmarha, 3000 darab juh és a tüzérségnek 68 igásló hajtattott el.

1868. augusztus 3-i másolat az eredeti tisztázatról. Eredetije német. MOL Görgey-lt. b/21/b. fasc. Kivonatos magyar fordítás. Uo. b/19/4. fasc.

²⁸⁴ A császári - királyi 1., galíciai kiegészítésű dragonyosezred viselte János főherceg nevét.

Szombat, július 14. 13-ról 14-re utánvonulás az egész hadosztállyal Stanisics- és Zomborból a szivácsi őrállomásba; délután menet egészen a Keresztúr előtti táborba.

Vasárnap, július 15. Reggel 4 órakor menet Sóvéra; itt üst-tűz őrhelyben. Éji menet Sóvéról Petrovácon át Pirosba, ahol is ismét reggel táborba szállás történt.

Hétfő, július 16. Előcsapatunk Pétervár felé mentében egy erős őrjáratra bukkant, - mintegy 20 ember a János főherceg dragonyosok 2-ik őrnagyi századjából, - kik részint levágattak, részint elfogattak.

A lovasság Újvidéken maradt, a gyalogság és tüzérség a váron keresztül vonult, s a vár lökörében a nagy római sáncok előtt a Duna jobb partján táborba szállott.

Kedd, július 17. Csatár-őrszemek felállítása mindhárom fegyvernemből Palánkán, s ugyanilyeneké csak lovasságból Glozsánon.

Kedd-péntek, július 17-20. A hadosztály szünnapjai Péterváradon.

Szombat, július 21. Estve 6 órakor élesített nyomozó járat, erősítve az egész helyőrség által, - 5 zászlóalj, 4 század lovasság - a várvéd lövegek oltalma alatt Kamenic felé, hogy az ellenség foglalkoztassék, mialatt Guyon tábornok két dandárával július 22-én reggel 3 órakor valódi támadást kísért meg Titelre, de amely el nem fogadtatott.

Kedd, július 24. A hadosztály átvonulása a Csajkás-kerületbe; Josefsdorf,²⁸⁵ Paska, Káty, Kovilszentivány helységek megszállása; az előőrsök Milovo és Mosorin előtt.

Péntek, augusztus 3. Bevonulás az óbecsei táborba; a hadosztályban kolera, ínláz és hagymáz, a legnagyobb mérvben beharapódtak, különösen a rossz tápszerek és vízhiány miatt a Csajkás kerületben.

Úgy a fegyverek szerencséje, mint a hadmozdulatok összevágása, a szolgálati pontosság, a tábornok jó összhangzása törzstiszteivel, s különösen az alatta álló lovasságéival, május vége - mintegy 26-ika - a székesfehérvári bevonulás óta, minden - önkényt eltávozni látszott; különösen pedig Albert Sámuel²⁸⁶ kapitánynak, mint vezérkari tisztnek megjelenése óta, kinek példáját követvén - ezóta Kmety is kissé az ivásnak adta magát. Általában igen különös volt Kmety környezete megválasztásában.

Kivonatos magyar fordítás. MOL Görgey-lt. b/19/4. fasc.

²⁸⁵ Zsablya

²⁸⁶ Ignác

3.

Thurzó Miklós: Kmety György²⁸⁷

Január 2-tól 6-ig Görgei, seregeit Vácon rendezvén, az Ujváry őrnagy dandárát Kmetynek adta át. E dandár volt az, mely később hadosztállyá, majd hadtestté emelkedett, és mely az egész forradalom alatt egyetlen egyszer sem veretett meg; mert hibásan tudatja a világgal Szilágyi Sándor a „Forradalom férfaiiban”, hogy Poeltenberg és Kmety Győrnél, - a Görgei számítása s kívánsága szerint - tökéletesen szétverettek. (Június 8.)²⁸⁸ Igaz, hogy Poeltenberg tábornok elhagyta Győrt, kiveretvén belőle; de Kmety, aki Marcaltőnél állomásozott osztályával, csak is azért hagyta el Marcaltőt, mert már Győr közelében átkelt az ellenséges tábor a Rábán s magát a főhadseregtől elvágtatni nem akarta. Azonban Kmety itt sem hagyta el szerencsés kardcsapás nélkül állomását; mert Ihászig vonulva, mi alig egy órai távolságra esik Marcaltőtől, csatát fogadott el a majd négyszeres erő ellen, öt óráig a harcot dicsőségesen nemcsak kiállotta, de az ellenséget vissza is verte; mi legjobb bizonyága annak, hogy a császáriaktól visszavonulásában, nem hogy üldöztetett volna, de ők maguk vonultak el Győrnek. Kmety a legnagyobb rendben vonult Pápán keresztül, hogy egy oldalmozdulattal a Görgei seregével egyesüljön, mi sikerült volna is a fáradhatatlan és számító vezérnek, hogy ha Pestről a kormányzótól nem kap parancsolatot Pestre húzódni.

E dandárja Kmety alezredesnek állott a 10-ik, 23-ik és 45-ik zászlóaljából, két osztály Vilmos-, egy szárny Hunyadi-husárokból²⁸⁹ s a König lovas- és a Traub gyalogütegéből.

(...)

A Kmety-hadosztálya, a magyar hadseregnek ismét szélső baloldalát képezvén, előbb Tétre, innen pedig b[ár]ó Üchtritz ezredes jószágára Marcaltőre tette főhadiszállását, hogy a Rábán való átkelését az osztrák sereg jobb szárnyának megakadályozhassa. De mint tudva van, Győr közelében, hol Poeltenberg állomásozott, a császáriak centruma a Rábán át szállott s feles erővel támadta meg a csak 6000-nyi erővel Győrt védő Poeltenberget.

E hírre Kmety elhagyta marcaltői állomását, nehogy összeköttetése megszakítassék a fősereggel s Ihászig vonult. A császáriak Marcaltőnél is átkelvén a Rábán, utána mentek Kmetynek, ki őket készen várta, s az ajánlott csatát serege kicsinysege dacára is elfogadta, s fényes bizonyágát adá annak, hogy hadvezérnek van képezve, ki csatája visszavonulásával ugyan, de tökéletesen,

²⁸⁷ Közljük ez életrajzot egy Nagyváradon 1851. április 15-én kelt eredeti kézirat után, melyet Thurzó Miklós egyik barátjának, annak kérelmére küldött volt. Kísérő soraiban ezeket mondja: „Mint Kmety egyik legmeghittebb, s elválhatatlan barátja, minden gondolatába, minden cselekedeteibe be voltam avatva és a mit felőle elmondottam, sem elfogultság, sem helytelen megítélés, hanem a tiszta meggyőződés szüleménye. A Gáspár és Dembiński mulasztásaik megtörténtéről kezeskedem; mindkét esetben tényező voltam s azért igyekeztem azokat oly világos színben tüntetni fel; mert még sehol sem olvastam ezen eseményeknek a valóságos szempontjából való megítélését. Nem tartottam elegendőnek a forradalmi téren való működést arra, hogy a vastag hiba megrovása alól bárki is kibújhassék.” Thurzó feljegyzéseit az elején, nevezetesen Kmety ifjúságára s 1848 előtti viselt dolgaira nézve kiegészítettük Komlóssy Imrének 1851. máj. 4-én sógorához, Thurzóhoz intézett leveléből. - A szerk.

²⁸⁸ Lásd Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. 2. átdolgozott kiadás. Pest, 1850. 129-130. o. - Szilágyi jún. végére, nem pedig jún. 8-ra teszi a győri ütközetet.

²⁸⁹ A 13. (Hunyadi) huszárezrednek egyetlen szakasza sem szolgált Kmety-hadosztályában.

sikerülten végződött, mert csapatának hősies magaviseletével imponálván, meg nem akadályozhatták volna Görgeiveli csatlakozását. Pápán keresztül Tapolcafőig vonult Kmety, hol egy fél napi pihenést engedett embereinek.

Itt már megkezdődnek a bakonyi hátsabb erdőségek s szép kilátás van a nyugotnak elterülő síkságra. Egy domb csúcsán, melynek közepén százados tölgy terjeszti szét terepélyes ágait, büszkén tekintve a csak távolabb, mintegy tiszteletből távolabb őt körül álló unokáit. E tölgy árnyaiban találjuk Kmetyt hadosztálya tiszt karával, kik jobbra-balra heverészve várják összehívásuknak megoldását. Midőn a tisztikar teljes számban megjelent, Kmety oda hagyta nyugvó helyzetét s kedvenc állását, kardjára támaszkodva két kezével, elfoglalja és szól: „Uraim! tegnap egy fényes hősi jelenetnek voltam tanúja, mely felhív engem arra, hogy az érdem iránti elismerésemhez, az önökét is csatoljam. Míg tegnap önök oly vitézül állták ki a császáriak támadását, addig a 45-ik zászlóalj egy fél százada s König százados egy ágyúja a hősi elszántság nemes példáját mutatták fel utánzásul. Főhadnagy Horváth Titusz jöjjön közel hozzám, nyújtsa jobbját s fogadja e kézszorításomban vezére becsülését és köszönetét; mert ön nélkül ágyúm veszve van. Hallják meg önök mit tett e két férfiú König és Horváth, s ha hasonló körülmények közé jutnak, jusson önöknek eszükbe, hogy a vitéz bátorság legszebb éke a férfiúnak.”

És ezután rövid szavakban elbeszélé Kmety, miként küldött egy ágyút a félszázad fedezésével előre, hogy az ellenséget oldalba vegye, miként vesztett ez ágyú két embert, s hat lova közül ötöt; miként lovagolt oda, a veszélyt látva König százados s leszállva lováról, vitte a köztüzér szerepét, s midőn egy zászlóalj az ellenség közül, az el nem vihető egy ágyúra, hurráh közt szuronnal rohana; miként tüzelte fel fél századát Horváth, s miként támadá meg ellenrohammal e zászlóaljat, s hogy König látva az ötven ember elszántságát, miként támogatta egy pár jó irányzott kartácslövéssel őket s miként sikerült e maroknyi erőnek, az annyiszor nagyobb ellenséget megfutamtítani s az ágyút a hős legénység segedelmével megmenteni.

Nem beszélt Kmety jutalomról, de ily nyilvános elismerésével az érdemnek sokkal szebben és kedvesebben jutalmazott. Az ő hadosztályában nem igen divatozott a sűrű előléptetés, s kik legmeghittebb, barátilag megpróbáltabb tisztjei voltak, azok legkésőbb juthattak oda, hová mások oly könnyen kapaszkodtak. Ilyen igénytelen volt ő maga személyére nézve is. Tábornoki kinevezését Marcaltón vette.

Tapolcafőtől Kmety Komáromnak húzódott, hogy a főszereggel egyesüljön, midőn már azonban egy fél napi járőrföldre volt a seregtől, Pestről a kormányzótól parancsot kap, Pestre, a székváros védelmére sietni. Vissza kellett tehát ismét fordulnia. S már Móron volt, midőn újabb rendeletet vesz, hogy Paksnál átkelven a Dunán, Vetter altábornagy alatt a déli hadsereghez csatlakozzék. Ezen útjában világosodott fel Kmety, azon feszült állásról, melyben a kormányzó Görgeivel már ekkor volt.

A sok előre és hátra való forcírozott marschok;²⁹⁰ határozatlan s mindig rossz hírek; azon kellemetlen benyomás, hogy a felső dunai hadseregtől elválasztattak, a legénység kedélyére vészes kórjelek valának. Ott volt azonban Kmety, hogy a csüggedőket új életre példásan megfenyítse, és a hívőket, hitükben megerősítse. Terméketlen, föld vala a sereg, a meglegedetlenség magva részére; a sorban gondtalan megnyugvás volt a gyümölcs, melyet terme s melyen oly vágyva s mohón rágódott minden egyes legény. Ismeretlen volt a szökés s katonai összeesküvésnek neve is idegen vala köztük. Gyakran koplalva és szomjan rágódott a szegény honvéd a képzelet asztalánál, de azért a száraz kortyokat nevetés közt, játszva nyelé;

²⁹⁰ erőltetett menetek

hogy is ne elégedett volna meg e frugalis²⁹¹ jó tartással, midőn enszemeivel győződött meg arról, hogy tábornoka is éppen hasonló asztalnál lakmározik vele együtt?

Hazánk. Szerk. Abafi Lajos. 1889. X. kötet. 113-114., 120-122. o.

4.

Kmety visszaemlékezése a hadosztály elszakadásáról a Görgei emlékiratairól írott bírálóban

A tények másik, otromba elferdítésére találok a második kötet 24-ik fejezetében, hol Győr odahagyásáról és hadosztályom elvágásáról van szó. Görgei ugyanis azt állítja, hogy június 28-án Győrből Szentmártonon át parancsot küldött hadosztályomhoz, hogy „Romádon és Kisbéren át Komáromba visszavonuljon.”²⁹²

Szerző az amnesztia után kurta emlékező tehetséget tanúsít az amnesztia előtt tett rendelkezései iránt. Emlékezzék vissza a következő tényekre:

A Rába négy mérföldnyi hosszú folyamvonalának védelmére felállítva, eredetileg túlnyomó megtámadás esetén a fehérvári úton kellett volna visszavonulnom.

Június 27-én és 28-án az ellenség 60.000 emberrel, tehát valóban túlnyomó erővel - támad, mivel Poeltenberg tábornok és én, kikre az első roham jutott, az előbbi alig 15.000, én pedig alig 6000 embert állíthattunk csak ellene.

Minden ellenállást céltalannak látván, odahagyom a tarthatlan folyam-vonalt, azonban katonai point d'honneur²⁹³ egy ütközzetel, az íhászival, június 27-én.

A győri eseményekről nem vevén híreket, június 28-án elhatározom eredeti székesfehérvári hátrálási vonalamról eltérni a saját belátásomból Románd felé indulok, hogy ezen irányban egyesüljek a fősereggel.

Június 29-én délelőtt 10 órakor Romádon csatakeszen megérkezve, két egymásnak ellentmondó parancs által érettem utol.

A középponti iroda ugyanis Tatából június 27-ről oda utasít, hogy Romádon és Kisbéren át Nagyigmánd felé tartsak.²⁹⁴ Ezen eszme tökéletesen helyesnek látszott előttem. Mert miután később június 30-án Palotáig el tudtam jutni, június 30-án reggelre Nagyigmándra is elérhettem, s ott a fősereggel csatlakozhattam volna, miután tudomás szerint Nagyigmánd közelebb van Romándhoz, mint Palota, és Nagyigmánd június 30-ka délutánjáig nem volt megszállva az ellenség által. Éppen a Nagyigmánd felé irányzandó út előkészületeivel voltam elfoglalva, midőn június 29-én délből, Romádon egy szakasz huszár által kísért tisztt, Görgeitől Győrben június 28-kán sajátkezűleg írt parancsot hoz, melyben határozottan a székesfehérvári irányra utasítatom.²⁹⁵

²⁹¹ mértékletes

²⁹² Lásd Görgey Artúr II. 198. o.

²⁹³ becsület szempontjából

²⁹⁴ Lásd a 85. iratot. Az irat dátuma nem jún. 27., hanem 28. volt.

²⁹⁵ V. ö. a 79. irattal

A legforróbb vágyat, a fősereghez csatlakozhatni, e parancsnak mindenesetre alárendelendőnek hittem. Mert eltekintve attól, hogy későbbi keletű volt, mint a központi iroda rendelete, okokat is kellett feltételeznem a fővezérnél, okokat - melyeket bírálgatni nem tartozott alárendelt állásomhoz, de melyeket annál inkább tisztelendőknak hittem, mivel a parancs a csataterőről a fővezér által sajátkezűleg íratott, s mint legnagyobb fontosságú irat, egy szakasz huszár által volt fedezve.

És erre már Görgei nem emlékezik, hanem azt írja a világnak, hogy hadosztályom június 27-én elvágottnak látszott. A középonti iroda rendeletével menti magát, melyet sajátjának ad ki, valószínűleg, hogy ez által katonai szegénységének mezítlenségeit fedezze.

De nem-e kockáztatja egyúttal igényét az olvasó bizalmára? és számolhat-e feltétlen hitre ily ruganyos őszinteség?

Mein Leben und Wirken in Ungarn. Írta Görgei Arthur. Megbírálva Kmety György egykori magyar tábornok által. Fordította H. I. Pest, 1861. 9-11. o.

5.

Ludwig Carl Oberbauer, a 30. (Nugent) gyalogezred Landwehr-zászlóalj századosának visszaemlékezése

Összpontosítás Sopron közelében és a csornai ütközet

(...)

Hadtestünk képezte a dunai fősereg jobbszárnyát. A Gerstner-féle jobbszárny dandár, amelyet a Ficquelmont-dragonyosokkal és egy második üteggel erősítettek meg, ennek fedezésére rendeltetett. Schütte altábornagy, hadosztályparancsnok úr ennél tartózkodott. Ezáltal a Győr ellen előnyomuló császári seregrészek a Pápánál és Marcaltőnél álló 8000 főnyi erejű, emellett jelentős népfölkelő tömegekkel megerősített Kmety-féle fölkelő hadtest ellenében kellőképpen biztosítva voltak.

Június 25-én a dandár Szentmihályra vonult, s ott a szabadban táborozott. A Landwehr- és a 3. zászlóalj egymás mellett táboroztak. Félelmetes éjféli tábori volt.

26-án a dandár állandó esőzés közepette Szanyra vonult, ahol letáborozott. Az esős idő folyamatosan tartott. Alig egy órával megérkezés után, riadót vertek. Az ellenség a Rábánál megtámadta előőrseinket (a 19. vadász-zászlóaljból). A saját Landwehr-zászlóaljat a hadosztályparancsnok támogatásként előreküldte. A Kuciejewski százados vezette 3. osztályt rendelték előcsapatul; a 6. század csatárláncot alkotott, az 5. század támogatásként nyomult utána, a többi századok erősítésként követték őket, a 4. és a fél 5. század azután délkeleti irányba részint vadász előőrseink erősítésére, részint jobb oldalunk biztosítására különített ki. Oberbauer századost az 1. századdal északra, a Marcaltőre vezető úton át a Rábához rendelték. Ezen század, néhány csatárral az élén, elszántan nyomult előre, az ellenség felállítása még nem volt látható, s a Rába túlsó partján tanyázó ellenséges gyorslövészek golyói már elértek bennünket. Holowczak közvitéz az 1. századból fejlődést kapott. Az ütközet körülbelül egy óra hosszat tartott. Az ellenség visszavonult a Rábán túlra, s megszállta a túlsó partot. A zászlóalj szintén parancsot kapott a visszahúzódtásra. A 3. osztály és az 1. század ismét bevonult a zászlóaljhoz.

A Marcaltőre vezető hidat lerombolták. A 19. zászlóalj bátor vadásza alkották az előőrsöt. Az ellenséges vadászok közül senki sem léphetett veszélytelenül a megóvandó töltésre. A zászlóalj ott, ez által eléggé fedezve táborozott, s a legénység az ételt a szanyi dandártáborból kapta. Több ellenséges golyó egészen táborunkig hatolt, s átluggatott több, a fegyvergúlikra szárítás végett felakasztott zubbonyt. Zdenczay hadnagyot egy járőrrel kiküldték, hogy felvegye az összeköttetést a Stankiewicz százados vezette 4. és a fél 5. Landwehr-századdal. Vadászaink, akik közül már többen megsebesültek, harcképtelenné váltak, folyamatosan csatároztak az ellenséggel; ez csak este felé kezdett szűnni. Később egy utásztiszt jött, hogy a hídmaradványokat és a terepet megszemlélje.

A távolból a Wolf-dandárnak az ellenséggel Szemerénél folytatott tüzelése hallatszott. A zászlóalj az éj folyamán táborában maradt.

Június 26-án a hadsereg főhadiszállását is áthelyezték Pozsonyból Magyaróvárra, s e napon öfelsége, Ferenc József császár, aki maga vette át a császári birodalom valamennyi hadserege fölötti fővezérséget, szintén itt ütötte fel legmagasabb udvari lakhelyét.

Az ihászi ütközet

1849. június 27-én az Oberbauer százados vezette 1. osztályt a táborból a Rába-part megszállására rendelték, hogy a hajnali 4 órakor Várkeszőnél megkezdett hídverést fedezze. Meglepetésünkre az ellenség az éj folyamán feladta túlparti állását. Csak később lehetett lőtávolságnál messzebb látni. Ez egy két honvédzászlóaljból, 2 huszárosztályból, és 6 lövegből álló különítmény volt. Ez szemközt állást foglalt, mindkét oldalra járőröket küldött, egyébiránt azonban teljesen tétlenül viselkedett. Közben a híd verése jelentősen előhaladt, s a Gerstner-dandárnak 6 órakor át kellett volna azon kelnie; azonban kiderült, hogy nincs elegendő hídanyag. Ezért az 1. osztály legénységének egy részét utasították, hogy tegye le fegyverét, s gyűjtse össze a korábbi, lerombolt híd farészeit, amelyek szerencsés módon részint az innenső parton voltak találhatóak. Ily módon a híd 7 órára elkészült, s a dandár megkezdte az átkelést. Először a 19. vadászászlóalj kelt át a bátor Mertens lovag, alezredes parancsnoksága alatt, s megszállta a túlparti, a védelemre igen kedvező terepet, ezt követte a saját, majd a 3. Nugent zászlóalj, majd a dandár többi egységei. Mindez az ellenség szemeláttára történt, anélkül, hogy akár az egyik, akár a másik oldalról egyetlen lövés történt volna. Az ellenség észlelve, hogy az átkelés megtörtént, elvonult, anélkül, hogy üldöztük volna. A dandár így a legkisebb zavarás nélkül hajtotta végre az átkelést, s a 4. szluini határőr zászlóaljat hagyta hátra a híd fedezetére. A túlpartra érve, a lovasság alkotta az elővédet, a gyalogcsapatok azonban, két harcvonalba rendelve, osztálytömegekben manőverezve nyomultak előre. A dandár így jutott egészen Marcaltő közelébe, anélkül, hogy az ellenségbe ütközött volna. A csapatok állásukban pihentek egy keveset. Délután 2 óra tájban a dandár Marcaltőre vonult, ahol a törzs jóllakott az Üchtritz báró kastélyában a felkelők számára készített ebéddel. A csapatok az utcán álltak meg.

A 4. Landwehr-század előőrsről jött Marcaltőre a zászlóaljhoz, az 5. félszázad azonban csak később, mert Kucijan hadnagy parancsnoksága alatt egy jobb oldalunkon lévő híd fedezetre hátramaradt.

Hirtelen egy lovas parancsőr jelent meg az elővédtől azon jelentéssel, hogy az ellenség Marcaltőn túl, Ihászi község előtt előnyös állást foglalt, s támadásunkat bevégni látszik.

Előre! hangzott a parancs. A Landwehr-zászlóalj, jobb felé elvonulva, az élet alkotta, ezt követte a saját 3. zászlóalj. Az ellenség igen előnyös állásban állt, s egy lovas csatárlánc volt vonala előtt. Balszárnya előtt volt a lesházai majorság. Ezért a dandár élén található Oberbauer

százados parancsnoksága alatti 1. osztályt utasították, hogy ezt szuronnyal foglalja el, s azután tartsa megszállva. Ez előreküldött csatárokkal tömegben indult rohamra; azonban hihetetlen módon, az ellenség nem szállta meg ezt a számára előnyös pontot. Azonban az osztály ellen, amely az útról először balszárnya ellen vonult, lövegeiből igen heves tüzet nyitott, amelyet azonban rövidesen a többi előre felfejlődő osztálytömegek ellen volt kénytelen fordítani. Az 1. osztály megszállta e majorságot. Ezzel egyidőben a Kner és Müller századosok vezette saját 7. osztály, amely a dandár jobb oldalát oldalazta, szintén e majorba ért, s megszállta annak keleti oldalát; ennek az osztálynak már volt egy sebesültje is. Azonban rövidesen azt a parancsot kapta, hogy vonuljon be a saját 3. zászlóaljhoz, s ezért nyugatnak, az Ihászira vezető út felé húzódott vissza.

Az 1. Landwehr zászlóalj tehát szabályszerűen megszállta e majort, s önkéntesekkel különösen annak külső kerületét, s a zömmel minden percben készen állt, hogy az ellenség részéről a négyyszög-állás ellen több ízben megkísérelt rohamot megfelelően visszaverje.

Ez a majorság volt az ellenség egyik fő célpontja. A 19. vadászzászlóalj, a Welden-gyalogság 2. zászlóalja²⁹⁶ és a Ficquelmont-dragonyos osztály több főt veszített itt. Szerencsére az ellenségnek nem sikerült e majort felgyújtania.

A saját 3. zászlóalj a bátor Kieseletter őrnagy parancsnoksága alatt az ellenség hadközepével szemben az úton maradt, a saját Landwehr-zászlóalj 2. és 3. osztálya Stankiewicz és Kucijewski századosok parancsnoksága alatt az úttól még nyugatabbra mentek. Kucijewski százados tömegénél volt Marini őrnagy, zászlóaljparancsnok, s segédtisztje, Trojaczynski hadnagy is.

Igen élénk tüzelés kezdődött, az ellenség több lövege között volt néhány 12 fontos és két röppentyű is. A dandár csak két 6 fontos üteget²⁹⁷ állíthatott vele szemben az elszánt Korps és Kostelletzky főhadnagyk vezetésével, akik azonban kiválóan viselték magukat. Korps főhadnagy később megkapta a Vaskorona-rendet is.

Ezen egyenlőtlen, véres küzdelem a sötétedés beálltáig tartott. Lövegeink egyike már leszereltetett, s az ütegek már lőszerhiányban szenvedtek. Az osztálytömegek, különösen a Nugent 3. zászlóaljéi, már jelentős veszteségeket szenvedtek el felállításukban. Előre kellett nyomulni, vagy az állást kiüríteni. Végre megadatott a jel az általános előnyomulásra.

Az osztálytömegek vitézül nyomultak előre. A 6 honvédszászlóaljból, 6 huszárosztályból, 16-24 lövegből és több ezer főnyi népfölkelő tömegből álló, Kmety lázadóvezér vezette ellenség néhány alkalommal lovasrohamokkal fenyegette mindkét oldalt, miután azonban észlelte a megfelelő ellenintézkedéseket, gyorsan felhagyott velük. Az ellenség vesztesége jelentős lehetett. A dandár általános előnyomulása során csak rövid ideig fedezte visszavonulását tüzérségi tűz által, azután azonban ütegei fedezete alatt Pápán át sietve Veszprém felé vonult vissza.

A dandár elfoglalta az ellenséges állást, egészen Iházi községig nyomult előre, s a sötétség teljes beálltáig több egysége, köztük a Nugent 1. Landwehr-osztály is, néhány löveggel üldözte az ellenséget. A további üldözés nem tartozott a dandár feladatához.

A csatateret az ellenség tetemei fedték, s néhány foglyot is ejtettünk. Az ellenség mérsékelt üldözése során a dandár zöme Ihásztól nyugatra megfelelő felállást foglalt el, s ott táborozott. Az éjszaka folyamán főztünk. Az 1. osztály azt követően vonult be a zászlóaljhoz, hogy Lesháza majort,

²⁹⁶ Valójában 4.

²⁹⁷ Valójában csak a 9. hatfontos gyalogüteget.

ahová később a kötözőhelyet tették, Zdenczay hadnagy parancsnoksága alatt egy szakasz szállta meg, amely aztán az éj folyamán szintén bevonult a táborba.

Ez a forró nap a dandárnak 300 halottjába és harcképtelen katonájába került. Legtöbbet a saját 3. zászlóalj vesztett. Adler századost, 2 kartácsgolyótól találva, elesett, s halálos sebben hozták Ihászira. Christl, von Erlacher és Tarler hadnagyok könnyebben, 100 fő súlyosan megsebesült.

A Landwehr-zászlóaljnak csekély vesztesége volt, s csupán legénységi állományú, nevezetesen: Kowalczuk, Kornaczek és Rottmann, a 3. Landwehr-század közvéitézei holtan maradtak a harcmezőn; Jasinski tizedes és Paluch őrzvezető a 3., Biduch tizedes a 4. századból súlyosan megsebesültek.

A hosszan tartó ágyúzás jelezte az Árpásnál lévő 3. hadtestparancsnokságnak a Gerstner-dandár veszélyes helyzetét. Moltke altábornagy, ideiglenes hadtestparancsnok ezért egy fél 12 fontos üteget és a Woche-gyalogság 3 századát küldte támogatására. Ez a különítmény azonban nem talált megfelelő átkelőt a Rábcán, s körbe-körbe bolyongott, míg végül éjfé után a dandár táborába érkezett. Ha ez a támogatás időben érkezik, sokkal kedvezőbb eredményt lehetett volna elérni. A szilárd és szívós kitartás az ellenséges tűzben, s a merész és elszánt rohamra indulás hozták meg e véres küzdelem szerencsés kimenetelét, s ennek elismeréseként valamennyi zászlóaljparancsnok, köztük tehát az ezredből Kieseewetter és Marini őrnagyok részesültek a legfelsőbb elismerésben, akik később a Katonai Érdemkeresztet is megkapták.

Hasonlóképpen Adler százados, valamint von Erlacher hadnagy a saját 3. zászlóaljból szintén megkapták később a Katonai Érdemkeresztet, továbbá 40 főt a saját 3. zászlóaljból a Vitézségi Érdemrenddel tüntettek ki.

A saját Landwehr-zászlóaljról hiányoznak a vonatkozó adatok. A zászlóaljparancsnokság csak utólag, 1850-ben lépett fel több, legénységi állományú személy Vitézségi Érdemrenddel történő kitüntetése érdekében, azonban a 3. hadseregparancsnokság nem terjesztette tovább ezen felterjesztést, hanem hivatkozva azon legfelsőbb rendelkezésre, hogy efféle előterjesztések többé nem tehetők, visszautasította azt. Maga az előjáró ezredparancsnokság fordult utólag 1850. június 16-án 275/155. szám alatt a Katonai Érdemkereszt 1. osztályának Ludwig Oberbauer, s 2. osztályának Ignaz Mendius százados részére történő kieszközlése érdekében a korábbi dandárparancsnokhoz, Gerstner vezérőrnagyhoz és Simunich altábornagyhoz; azonban ezen előterjesztések is, hivatkozván az előbb említett legfelsőbb rendelkezésre, s a korábbi zászlóaljparancsnok, Marini őrnagy részéről - aki azonban eddigre már meghalt - szükséges részletes leírásra, elvettették. Az érintetteket erről értesítették. Csupán Abraham Winter orvos számára, aki az ihász ütközetben bátor és emberbaráti viselkedése, s a legnagyobb ellenséges tűzben nyújtott orvosi segítsége által kitüntette magát, továbbá az egész magyar hadjárat folyamán a zászlóaljnál lévén, igen bátran viselkedett, sikerült még 1851-ben a lemergi ideiglenes 4. hadseregparancsnokság révén utólag kieszközölni az ezüst Katonai Érdemkeresztet.

Az iházi ütközetrel kapcsolatban Gerstner vezérőrnagy 1849. július 1-jén a következő dandárparancsot adta ki.²⁹⁸

²⁹⁸ Schütte altábornagy később megkapta az osztrák Lipótrend nagy-, Gerstner vezérőrnagy pedig lovagkeresztjét. (Oberbauer jegyzete).

„Adósa vagyok még az elismeréssel dandárom csapatainak, amelyek a múlt hó 27-i ihászi ütközetben bátorságuk és elszántságuk által arra a legteljesebb mértékben rászolgáltak. Mind arra törekedtek, hogy helytállásban egymást felülmúlják, s különösen a tüzérségé ez a dicsőség, amely mindent elkövetett, ami ezen fegyvernem részéről a kiállt körülmények melletti kitűnésként elvárható volt.

Az ellenség tüzérségi és lovassági túlereje mellett csupán a tanúsított kitartás révén volt elérhető a győzelem, s mi azt kiküzdöttük; az ellenség kénytelen volt elhagyni a csatateret, sőt, még az éjszaka folyamán Pápán át futott, *s a nap dicsősége, amiben soha sem kételkedtem, a miénk volt!*

Köszönöm a törzstiszt, valamennyi főtiszt uraknak, különösen a két ütegparancsnok úrnak, valamint az egész legénységnek, s szilárdan meg vagyok győződve, hogy valahányszor a dandárt szerencsém leend harcba vezetni, amiként ezen nehéz feladatot fényesen megoldanunk sikerült, más alkalmakkor is így leend, s merészen és a győzelemben való teljes bizodalommal nézünk azzal szembe. Kérem ezen parancsot a legénységgel tudatni.”

A 4. szluini zászlóalj, amely a Várkeszönél vert híd fedezésére visszamaradt, június 28-án reggel ismét bekelt a dandárhoz.

Ludwig Carl Oberbauer: Das erste Landwehr-Bataillon des 30. Linien-Infanterie Regiments Graf Nugent, vom Jahre 1848 bis zu dessen Auflösung im Jahre 1852. Fragment der Regiments-Geschichte. [A 30. Nugent gróf sorgealozezred 1. Landwehr-zászlóalja 1848-tól 1852. évi feloszlataáig. Az ezredtörténet töredéke.] Lemberg, 1860. 55-62. o. A napiparancsban a kurzívval szedett részeket a Welden-gyalozezred történetéből pótoltuk. Amon von Treuenfest 565. o.

6.

Adatok Plathy István honvédőrnagy naplójából

(...)

Az 1849-iki június 14-étől kezdve, a csornai csata után Kmety-hadosztálya Marcali²⁹⁹ vidékén foglalt állást, hol tétlenül volt kénytelen heverészni mindaddig, míg az osztrák hadsereg meg nem támadta.

Június 24-én az osztrák hadsereg a Duna jobb partján történt összpontosítását tökéletesen befejezte, miről eddig a magyar főhadiparancsnokság, úgy látszik, mit sem akart tudni, s hadi működését legkevésbé sem irányozta az ellen, sőt inkább összpontosítás helyett szétdarabolta erejét, mintha csak ez és a késlekedés, időveszteség által már most is meg akarta volna magát adni.

Az osztrák hadsereg a rá nézve ily kedvező körülmények közt a Duna jobb partján megkezdte az offenzívát, a támadó működést, mintegy 83 ezer emberrel.³⁰⁰

E tekintélyes haderő ellenében Görgei szétzilált hadseregéből ekkor hirtelen csak Poeltenberg, Kmety és Klapka hadtesteit, mintegy 28.000 emberrel, vala képes kiállítani.

Kmety Görgei seregének balszárnyát képezvén, Marcaltón gyűjté össze hadosztályát.

²⁹⁹ helyesen: Marcaltő

³⁰⁰ A császári - királyi főszereg teljes létszáma 82571 fő volt. Ramming 16-17. o.

Schütte osztrák altábornagy június 26-án, délutáni időben, mihelyt a híd felállításával készen volt, a támadást Kmety-hadosztálya ellen nagy dühvel rögtönözte.

Kmety Pápa alatt foglalt állást, hol hadosztálya egész estig hőseleg, mozdulatlan szoborként állott szemközt ez iszonyú ágyúharcban. - Az ellen túlnyomó ereje, kivált a lovasság nagy száma miatt, estve felé egész hadosztályával a legszebb rendben húzódott vissza.

Én akkor mint reconvalescens, mint lábadozó sebesült Pápán többed magammal a toronyból néztek e nagyszerű ágyúcsatát, s látván a mi ágyútelepeink rettentő erélyes tüzelését, s lovasaink egy pár sikeres rohamát, mi az ellen soraiban többször zavart csinált, azt hittük, hogy ez ütközet a magyar fegyver előnyével fog végződni, s csak akkor győződünk meg az ellenkezőről, midőn már egy honvédszászlóalj jött a városba.

Ekkor a toronyból lemenvén szállásomra, rögtön fogattam s időközben egy pár sebesült társam érkezvén, kocsimra vettem őket s legott Veszprémbe indultunk, hol Fekete Jenő Vilmos-husár főhadnagy lábát kellett másnap levágatni.

Ez ágyúütközetben Kmety-hadosztályának vesztesége 5 főtiszt s mintegy 105 közvitéz lett harcképtelenné; míg a császáriak - saját állításuk szerint - 230 embert vesztek.

Június 30-án Veszprémből Székesfehérvárra menvén, hol Kmety-hadosztályát volt céлом bevárni, itt jutott az tudomásunkra, hogy Kmetyt Görgeitől végkép elszakasztották, hogy a császáriak Győr várost bevették és hogy az oroszok erősen hatolnak a pesti vonalon fölfelé.

Mi ezen baljóslatú hírekre azzal biztattuk egymást, hogy a szükség és veszély teremthet csak nagy embereket, s azt hittük, hogy a kormány okulva az eddigi tapasztalásokon, a hadsereg főparancsnokságát nem hagyja annak kezében, ki nyíltan és titkon ellene tör, s az ügy győzelmében nem bízik.

Ily remények közepett érkezénk meg Kmety-hadosztályával Székesfehérvárra. Mi, kik már felgyógyultunk, másnap megkerestük a tábornokot a végből, hogy ismét hadi szolgálatunkat ajánljuk neki.

Hadosztályunk Székesfehérvártól megválva, Paks felé vette útját, hol július 7-én a Dunán átkelvén, Kalocsára érkezett.

(In:) Honvédek könyve. Új folyam. Kiadja és szerkeszti Vahot Imre. Pest, 1867. 12-14. hasáb

7.

A csornai csata. Nagy Gusztáv 1848/49. honvédhusár főhadnagy³⁰¹ naplójegyzeteiből

(..)

Június 18. szülőim látogathatására engedelmet nyervén, Győrbe jöttem. Itt azonban nem bíztattak a dunántúli biztos utazhatás felől, Gönyőig lesiettem, onnét haza kerülendő. A kísérlet itt se sikerült. Így még ma visszatértem állomásunkra. Majd Szemerére is átrándultam, egy barátom, V. L. látogatására. Volt cseresznye bőven! - Ez idő alatt a Rába-vonal egész hosszában előőrsökkel láttatott el, a felváltás három napban történt egyszer. Éppen új szállásomon reménylettem egy kis nyugalmat, midőn:

³⁰¹ Mint az a visszaemlékezésből is kiderül, Nagy Gusztáv nem husár, hanem gyalogos főhadnagy volt a 23. honvédszászlóaljnál.

Június 20-án az előőrsi szolgálat századomra került. Mi adtunk Sz[en]tmihályra, a 10-ik adott Babótra, a 33-ik Móríchidára sat. A tartalék Sz[en]tmihályon időzött, naponként felváltandó azon előőrsöt, mely a Rábán túl, Csécsény felső végéni erdőben egy tizedessel őrködött.

Június 22-én a tábornok parancsából Csornára kelle mennem egy erős vizsgajáratokkal az ellenség hír szerinti elvonulását kémlelendő. A csapat állott 2 ágyú, 1 szakasz huszár és 50, kocsin szállított gyalogosból. Csornára későn érkezhettem. A helység csendes nyugalomban látszott. Innen egy részt *Kapuvár*, egy részt *Bősárkány* felé elküldöttem. Éjfél után megérkeztek vitézeink jelentéssel, hogy az ellenség Kapuváron indulófélben áll, hogy Bősárkányon a Répcé-híd nagy sebességgel építetik, egyszóval az ellenség előnyomuland.

Június 23-án erősített őrséggel és gyakori vizsgajáratokkal vártuk a kifejlődést. Délután már Csornáról jött a hír, hogy az ellenség bent van, sőt, Vajda rablófőnök is, ki eddig mindig az ellenség között cirkált, kevés zsákmánnyal Csécsénybe megérkezett. Mint sasok, voltak emberei a faluk között, s lőtték elrejtett fegyvereikkel a vadat, amiért az ellenség a künn talált valódi munkásokkal is igen kegyetlenül bánt. Az ellenség tehát jött. Éjjelre a Rába folytábani bokrokat csatárokkal raktam meg. A hidat lerontattuk.

Június 24-ike³⁰² mindamellett csendesebben telt el, mint hívők. Az ellenség már a határban is mutatkozott, sőt, *Árpáson* tábort ütött. A figyelem mindig feszültebb és nyugtalanabb lőn. Végre éjjel kitörtek az előre is láthatott események. A hadosztály értesített mindezekről, elhagyta állomását, és Marcaltóhoz sietett. Betegeink mind Pápára szállítottak. Az előőrsi század tartalék nélkül foglalta el a hídfőt, és a folyó füzes bokrait, az ellenség éjféltkor megkísérté az átkelést Móríchidánál. Nálunk semmi kísérlet nem történt. Erős fegyver- és granátdörgés, ropogás vont el figyelmünket. A félórai tüzelés majd megszűnt. Eredményről még mit sem tudánk. Hajnalba érkezék egy Nádor-huszár, s kétségbeesetten mondja el, hogy az ellenség már megettünk áll, mert az éjjel a Rábán hidat vert, átjött, és Kmetyt innen is oldalt támadá, hogy siessünk menekülni le Győr felé. Azonnal talpon állottunk, áthoztuk a vízen embereinket, és siettünk ki e folyók, ti. a Rába és Marcal közül. Babót felől egy fegyvercsillám tűnt elő; bizonyosan ellenségnek hívők, ha huszárküldönceink bizonyossá nem tesznek, hogy azok a babóti őrség, mely szintén elvágatott. Így csatlakozva

Június 25-én³⁰³ *Koroncón* rövid ebédelés után, *Szemere* alá a 7-ik hadtesthez értünk. Időlegesen a Sándor-zászlóaljhoz,³⁰⁴ hiányzó két századot pótlándók, osztattunk be. Képzelted a szép testvériséget, mi most szemlátomást nevedekett a nem honvéderek, hanem Alexanderek és honvédek közt. Itt minden styl, minden külső és belső szerkezet még német, német még a vezényszó is. Nálunk pedig a legbigottabb honvédi szokások divatoztak; a 10-ik zászlóalj század szabolcsi, a miénk győri, tisztikara szabad érzelmű. Annál volt *Szemere*, *Hegedűs*, nálunk *Meyer*, én és *Szénfi*. Éjjelre a falu melletti temetőbe vettünk állást, mert az ellenség a téti erdőt elfoglalta. Erős patrouille tüzek³⁰⁵ közt is megtartánk e helyet.

³⁰² helyesen: 26-ika

³⁰³ helyesen: 27-én

³⁰⁴ A császári - királyi 2. (Sándor orosz cár) gyalogezred 2. zászlóalja.

³⁰⁵ előőrsi lövöldözések

Június 26-án³⁰⁶ az ellenség két szárnyai előnyomulása miatt korán reggel a faluba behúzódék a csapat. Majd egy új parancs után csatárláncba küldettünk. Az ellenség már ekkor elfoglalta a dombokat, és a hegyen keresztül ereszté röppentyűit. Nem volt más teendőnk, mint ismét visszasietnünk. Az ellenség azonban nem nézte behunytt szemmel menekvésünket, hanem ránk ágyúzott. A falu alatti Bakonyéren alig mehettünk keresztül, a Károlyi-huszárok³⁰⁷ voltak a nap hősei, mert egyes dzsidás vagy golyó láttára is ész nélkül megfutottak. A patak szemközti oldalán megállottak tüzeink, és kissé fedezték a gyalog tömegek menekülését. Így siettünk a gabnaföldeken Csanak felé. Az ellenség szemlátomást terjeszkedett. *Ménfőn* Bezerédy kertje és udvara előtt megállapodánk. A futó lovas sereg megrémíté az egész sereget úgy, hogy lőn zavar és habozás. Az utcán keresztül akadtak lelketlen szekereszeink: a lovasság ezzel nem törődött, otthagyt mindent, sőt, a mi fedező két századunkat csaknem letipratá. A rémület embereimet is kezdte zavarba hozni, de néhány kardlapozás, és mutatott bátorság, a szép rendet mégis fenntartá úgy, hogy *Szabadhegyre* a legnagyobb rendű tömegben érkezhetünk. Az ellenség közben megtámadá a Rábán-túli vonalt is, és Győr sáncait iszonyúan löveté. Dél lehetett, midőn az ostrom elkezdett. Mi Szabadhegyről néztük a város felé szálló füstfelhők barna tömegét, és egyúttal vártuk mi is a támadást. Egy halmon állottunk, melyről Napóleon győzedelmeskedék a felkelt seregen.³⁰⁸ Az utcaharcokat is láthatók, mint nyomul a tüzelés előre. Végre miután a csata bent vesztve lőn, mi is elhagytuk állásunkat, és az üldözött magyar sereg irányában siettünk Komárom fele. Éjjelre azonban állást vettünk a sz[ent]iványi pusztán keresztülfolyó patak-árok inneni oldalán.

Június 27-én³⁰⁹ tovább ment az egész vonal, és *Ácson* vett állást. Az első nap csendesesen folyt. Többször csatarendbe doboltattunk, de csatára nem került a dolog. Másnap megtartánk *ácsi* állásunkat. Élelmünk nem volt semmi. A ki-lt helységben még aranyért sem lehetett kapható még kenyér sem. Csak markotányosnőink segélyéből kelle fedezni az éhséget.

Június 29-én³¹⁰ az ellenség támadást kezdett. Mi az egyház mögé húzódtunk, míg a lovasság, mely itt nagy seregbe pontosult, fedezé az előttünki téreket. Egyszer iszonyú zaj, porfellelges ijeszté fel a pihenő gyalog csapatokat. Az utcán ész nélkül tört keresztül ágyúüteg, lovasság és szekereszek zagyva tömege. Mi helyünkön maradánk. Vitézeink nem bízva a Sándor-zászlóalj becsületében, zúgolódni és nyugtalankodni kezdtek. Végre a zászlóalj sorakoztatván, mi is elindulánk. Azt hitte a két század, hogy a késedelem abban rejlik, mintha ezek átszökni akarnának. Minden percben várta a bekerítettést. Végre beértünk az ácsi erdő berkei közé. Biztosítva haladtunk így Komáromhoz. Komáromnál azonnal csatarendre osztottunk, minden eredmény nélkül. Meyer az ismételt áttételért folyamodandó, még benne volt a várban. Így az osztályparancsnokságot én vettem át.

Győri Közlöny, 1886. június 17. No. 48.; Sopron, 1886. június 30. No. 52.

³⁰⁶ helyesen: 28-án

³⁰⁷ A 16. huszárezredet Károlyi István állította fel 1848 őszén. Az ezrednek négy százada vett részt jún. 28-án a győri ütközetben. Lásd Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek 1824-1886.* II. k. 1844-1850. Bp., 1887. 284-286. o.

³⁰⁸ 1809. jún. 14-én. A francia csapatok parancsnoka nem Napóleon, hanem mostohafia, Eugène Beauharnais volt.

³⁰⁹ helyesen: 29-én

³¹⁰ helyesen: június 30-án

8.

Veszprém, 1889. január 12.

Kovács Antal veszprémi hivatalnok levele Kovács Imre ev. ref. lelkészhez:

Édes Öcsém!

Csak most vehettem időt arra, hogy egyet s mást a csornai és ihászi-ütközetekről - amint emlékezetemből összeszedhettem - Neked megírtam. Naplót - elég hiba - hogy nem vezettem, ennél fogva csakis oly szűk körre szorítkozom, ami szemeim előtt folyt le, s amiről biztosan emlékezem.

Kmety dandárja 1849 június 12-én, úgy 5-6 óra körül indult Marcaltőre két üteg ágyúval, ú[gy] m[int]: König százados 6 ágyúból álló lovas és Traub Kálmán főhadnagy 8 ágyúból álló gyalogütegével, tehát 14 ágyúval. Estve érkeztünk Marcaltőre, ott pihenést tartván, éjjel megindultunk Csorna felé, s reggel amint világosodni kezdett, beértünk Szilisárkányba (úgy hiszem vagy emlékezem, hogy a Csornán inneni s vele határos község Szilisárkány), itt az észak s délnek elnyúló falu derekát már túlhaladva, egy keletnek nyíló utcából egyszer csak reánk bámul néhány Kaiser-uhlánus,³¹¹ s rögtön megfordulva nyargaltak vissza s az erre nem is számított gyalogságtól utánuk eresztett néhány golyó mi kárt sem tett bennük - de rögtön huszárok vágattak utánuk - és szinte a falu északi végénél is kerítőleg terelték kelet felé, nehogy idején hírt vigyenek Csornára. Így történt, hogy mire az ellenség Csornán megtudta a támadást, már akkor mi egy félkörben. ú[gy] m[int] nyugot, dél és délkeletről körbe vettük, s csak akkor hallottuk a városban a riadó dobolást és trombitálást.

Megemlíteném itt a 45-ik zászlóalj őrnagyja, Mikovinyi,³¹² ki lováról leszállván puskát ragadva, vezette zászlóalját a temetőnek, hogy itt erős és tartós küzdelem folyt, melyben Mikovinyi őrnagy is maga térdkalácsára golyót kapott, az igaz, de az nem áll, hogy „majdnem megverettünk”; mert bár az is igaz, hogy a Vilmos-huszárok, kik között sok újonc volt, az első ízben kirohant Császár-pikások³¹³ ellenében nem állták meg a sarat, s a rohamból visszareterálnak; de visszareterálnak az uhlánerok³¹⁴ is, mert már egy zászlóalj közel volt és 4 ágyú jobbról, 4 ágyú balról fenyegette őket, de még kevés számmal is voltak. Néhány perc múlva megsokasodva, - egypár divízió³¹⁵ lehetett - ismét kirohannak a temetőből keletnek³¹⁶ nyíló utcából, ez volt az első ütközetjük, a levert olasz háborúból akkortájt érkeztek Magyarországra; no megpucolták őket a vén Nádor-huszárok, s többé ki sem mertek jönni, de nem is lehetett már azután, mert bent a temetőben és a házaknál és házakban és az utcán folyt és végződött be a csata a németek gyors menekülésével. Wics³¹⁷ tábornok az utcán próbálván katonáit összeszedni, meglövetett.

³¹¹ A galíciai kiegészítésű 4. dzsidásezred viselte a mindenkori császár nevét.

³¹² Mikovényi Károly a 2. besztercebányai zászlóalj őrnagyja volt.

³¹³ dzsidások

³¹⁴ dzsidások

³¹⁵ osztály, azaz két század

³¹⁶ nyugatnak

³¹⁷ Wyss

Csornáról Tétre mentünk, innen úgy hiszem 24-én mentünk ismét Marcaltőre az ellenség jobbszárnya ellenében állást foglalni, ez állást meg nem tarthatván, Ihásziba vonultunk vissza.

Ihászinál úgy dél körül kezdtünk csataállást foglalni, a faluból Marcaltő felé vezető közlekedési útnál és egypár száz lépésre a falutól keletnyugotnak akképpen, hogy az út úgyszólván csatavonalunk közepén húzódott által, az úttól nyugotra rétség vagy legelő, balra szántóföldek és egy keletnek Takácsi felé vezető felárkolt dűlőút húzódott el. Én először az északnyugoti soron levő legszélső ház kertjébe lettem 2 ágyúval rendelve, a kert emelkedett helyen és magas parttal volt ellátva, nekem saját gyalogságunk feje fölött és eshetőleg a balra tán kerítő ellenség felé lehetett volna működnöm, meg az eshetőleges retirádát fedezni jó állásomból, de innét két ok miatt rendelt ki Kmety, először, mert a jobbszárnyra is szükséges lett egy pár ágyú és másodszor annak voltam ágyúimmal kitéve, hogy erős támadás és retirálás³¹⁸ esetében, nekem nem lehetett volna gyorsan menekülnöm, mert a kertekbe először délnek kellett volna 50-60 ölnyre vonulnom, hogy az úri ház udvarán ki az utcára vonulhassak, nyugatnak a kertekből nem menekülhettem volna, eszerint a Takácsi felé vonuló dűlőúttól északnak úgy 100 vagy 150 lépésre egy sziksós terméketlen területre rendeltettem egészen a jobbszárny végére, mellettem balra álltak a Nádor-huszárok.

A lovasüteg a Marcaltő felé menő út oldalánál egy rozoga híd emelkedése mellett foglalt helyet és kezdte meg úgy 2 óra körül a tüzelést a tőle tán 800 lépésre eső majorság és körülötte levő lovas előcsapat ellenében, szép lövéseivel elugrasztván onnan a lovasokat, majd az egész csatavonal kifejlődött, az ellenségnek ágyúja kevés volt, én úgy számítom, hogy 2 üteg³¹⁹ (6-6 ágyúval, az osztrák ütegek 6 ágyúból állottak) ezek közül is pedig a mi jobbszárnyunk és én ellenem tüzelő 4 ágyúból egypárt vagy elhallgattattam, demondirozván³²⁰ vagy más helyre. p[él]da o[káért] középre rendeltetett ketteje, mert később csak 2 ágyúval beszélgettek a mi jobbszárnyunkra.

Ez egy igazi hosszantartó ágyúharc volt, az egész hadjárat alatt, ha volt is hosszabban tartó ütközetünk, de egyes ütegek ily folytonos működésben soha sem voltak; mert vagy egyik, vagy másik részről némileg szünetelt az erőlködés, a lovasütegből már két lovat meglőttek, - nálam szinte egy lónak hátulsó lábát lőtték el, - egyszer csak rohamra indul a mellettem álló huszárság, de alig egypár száz lépésnyi távolságból a legnagyobb meglepetésemre roppant robajjal vágatnak vissza és meg sem állva eddigi állomásuk körül, s engemet otthagya a két ágyúval, neki eresztett s vadult lovaikon a falu alatt, s a keleti oldalon egész a falu déli végéig nyargaltak vissza, persze a gabonákban egy vadászászlóalj lesve várta őket.

Amire szétnéztünk csatavonalunk felé, azt vettem észre a megmozdult csapatokról, hogy a retirállásra már kiadatott a parancs; nekem tehát, ha retirállásról nem lett volna is szó, az üresen hagyott helyről vagy zárkóznom kellett volna a csatavonalhoz, vagy fedezetet kellett volna kapnom, különben egy rohammal semmivé tettek volna, tehát a légénységet mozdonyra vezényeltem, s a megretiráló huszárok útján a dűlőúton keresztül mentem, de egyik ágyúnk egészen fölfordult az árokba, leszállván lovamról, 4-ed magammal azt visszafordítva, a három lóval (egy megsebesült) átrontottam szerencsésen az úton és vitézül megretiráltam magam is a falu déli végére már visszavonult csapatokhoz.

³¹⁸ visszavonulás

³¹⁹ A Gerstner-dandárnak csak egy gyalogütege volt.

³²⁰ leszerelvén, azaz működésképtelenné tétetvén (dementiren)

Meg kell még itt említenem, hogy a csata után, amint az ihászi-i határszélben megálltunk, egy tűzmester figyelmeztetett Traub Kálmán ütegparancsnok oldalára, hogy ott nem tiszti kard, hanem furvézer³²¹ kard van, mert a csata alatt, amidőn Kmety arra lovagolt, kereste, hol a parancsnok, ez pedig hátul a puskaporos kocsik mögött bujkált, magát azzal mentegetvén, hogy csak most ment hátra, de Kmety megmondta neki, hogy a tiszti kardot, míg e csorbát helyre nem üti, föl ne merje venni, s csak Titel város falai előtt kaphatta kezébe a tiszti kardot.

Megemlítem még, hogy a pinkóci határszélben történt megszállásunkkor vettem észre, hogy egypár röppentyűnk is van a kocsiban, hogy honnét került oda és azután hova lett, azt nem tudom, de annyi áll, hogy sem ezelőtt, sem ezután nem láttam a röppentyűket, hihető, hogy az ellenségtől vették el és lovasütegbeli tüzekek próbáltak vele valamit.

A hosszas ágyúzás töltényeinket majdnem teljesen fölemészté, a tartalékunk pedig Pápán állt tisztes távolságban, ágyúink annyira kihevültek, hogy már nem sokáig lehetett volna velök működni, forró mocskos lé folyt ki belőlük, amint a hátsó csavarral a cső elejét lefelé hajtották; estennen szürkületkor Tapolcafőre mentünk, hol kipihentük e fáradoalmakat.

Hát öcsém, amit emlékezetemből megírhattam, ez itt van.

Veszprém, 1889., január 12.

Szerető bátyád

Kovács Antal

Közli Kaposy Lucián 110-112. o.

9.

Budapest, 1890 január 8.

Hatala Péter levele Kiss Ernőhöz

Igen tisztelt Kartárs!

B[uda]pest, 1890 Január 8-án. December 13-iki becses soraira csak ma válaszolhatok.

Átkutattam 1849-iki tábori leveleimet, s egyet találtam közöttük, mely 1849-iki június 20-án Téten kelt, tehát korábbi az ihászi csata napjánál. Ihászinál ott voltam, mint a kilencedik hatfontos honvéd gyalogüteg tizedese és irányzó, tudvalevőleg a magyar ütegeknél az irányzók mind tizedesek, káplárok voltak. Az osztrákoknál az irányzók nem voltak altisztek. Elmondom amire emlékezem. Ütegünk egy része, ha nem az egész talán, tartalékban állott azon utcában, melyet a nagy gazdasági épület képezett, más épületekkel. Egy darabig folyt a csata, s mi néhányan az ütegtől s egypár honvédtiszt, az ütegünk körül pihenő zászlóaljából, bementünk a nagy gazdasági épület - major - udvarába, s nem messze a falkerítéstől, létrán felmásztunk egy nagy kazal tetejére, s onnan néztük a csatát; a mi utolsó vonalon álló zászlóaljunk a falkerítésen kívül, de ettől nem messzire vala felállítva csatasorba. Az osztrák vezérletnek úgy látszik, szembe tűnt a kazal tetején levő csoport, tán azt hitte, hogy a magyarokat e pontról vezérlik, s gyors egymásutánban lövetett ide, a falkerítésen kívül álló zászlóaljunk felett repültek be hozzánk az ágyúgolyók, majd gránátok is, s midőn a kazal tövébe is odavágódott egy, mi a kazal tetejéről hirtelen lecsúsztunk, minden létra segélye nélkül; alighogy elmenekültünk innen,

³²¹ szekeres (Fuhrwesser)

a kazalba egy újabb gránát ütődött, mi aztán csatasorba siettünk ütegünkkel együtt; itt egy ideig keményen tüzeltünk, míg Kmety általános visszavonulást nem rendelt. Lépésben húzódtunk vissza, az osztrákok lassan jöttek utánunk, de Ihásziban megállapodtak, nem üldöztek. Ezen epizód maradt emlékezetemben. Amit a Vasárnapi Ujság Traubról, a mi ütegparancsnokunkról ír, arra nem emlékezem. De reflektálnom kell egy dologra. Az osztrák hivatalos munka: Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1848. Pest, 1850. azt állítja a 94-ik lapon, hogy az ihászi csata eredménye a Kmety csapatjának a Görgei hadseregétől való elvágása. Azonban ez csak ideiglenes volt, s hogy Kmety nem csatlakozott Görgeihez az ihászi csata után, hanem Fehérvárra s innen délre vonult, azt Görgeinek június 28-iki keletű, a csatatéren, Győr alatt írt parancsa folytán cselekedte, ezt Kmety Romádon vette, egy huszártiszt hozta neki egy szakasz huszár fedezettel: - Romádról tehát visszafordult Kmety Fehérvárnak s nem egyesülhetett többé a feldunai hadsereggel. (L. Arthur Görgei's Leben und Wirken in Ungarn. Beurtheilt von Georg Kmetti gewesenem Ungarischen General. London.) 1853.³²² - E szerint igazítandó ki Görgey István munkájának - 1848-1849-ből - a második kötetében foglalt Kmetyre vonatkozó elbeszélés.³²³

Hazafiúi üdvözlettel

Közli Kaposy Lucián 112-113. o.

10.

Alsózatúrca, 1890. február 1.

Trsko János levele Kiss Ernőhöz

Mélyen tisztelt Uram!

Január hó 28-án kelt sorai következtében van szerencsém ezennel amit az ihászi-i csatára vonatkozólag positive tudok, dióhéjba szorítva, íme közölni:

Kmety hadteste két dandárra oszlott.

I-ső Dandár b[áró] Üchtritz Emil ezredes alatt, ki egyúttal a Nádor-huszárok parancsnoka volt: - két századból.

a.) 10-ik zászlóalj, p[arancsnok]: Thurzó Miklós őrnagy.

b.) 33-ik zászlóalj, p[arancsnok]: Földváry Albert ezredes.

c.) 124-ik zászlóalj Meskó N., akkor százados.³²⁴

d.) 9-ik lovasüteg, p[arancsnok]: Trsko János főhadnagy.

II-ik dandár p[arancsnok]: Pongrácz László alezredes.

a.) 6 század Vilmos-huszár, a körülményekhez képest hol ide, hol oda tartoztak a csatamezőn.

b.) A gyalogüteg folyton ide tartozott, s Ön szerintc.) 23-ik, 45-ik és 123-ik zászlóaljak, de

³²² Lásd ...-... o.

³²³ Görgey István II. 548-656. o.

³²⁴ A 124. zászlóalj parancsnoka Pazsiczky József százados volt. Meskó Gyula százados a 9. honvéd-zászlóalj állományába tartozott. Bona, 1988. 406. o.

ezekkel én sohasem érintkeztem, róluk positive mit sem tudok, s parancsnokuktól, Pongrácz László, később altábornagytól sem tudhattunk meg - ki múlt hó 17-ikén jobblétre szenderült s Pesten nagy pompával temettetett el, - legkisebbet sem. A Budapesti Hírlapból reánk vonatkozót csak annyit vettem ki, hogy a 23-ik, s nem is mint én tévesen írtam volt, a 45. zászlóalj parancsnoka volt.

Amit a Vasárnapi Ujság 47-iki számában közleményben a csata megkezdésének idejéről mond, az helyes, valamint a csatálánc elhelyezéséről mondtak nagyobb részét aláírhatom, csak azt kell megemlítenem, hogy a végső jobbszárnyunkat Vilmos-huszárok 6 százada képezte, s mellettük én foglaltam a 9-ik lovasüteggel helyet, hogy a csatálánc mily hosszú volt, onnan tudhatja, hogy egy 8 ágyús lovasüteg 180-200 lépésnyi kiterjedést foglal el.

Vilmos-husároktól keletnek mintegy 150 lépésnyire Kmety György tábornok táborkarával egy magaslatról nézte a csatát. Mit az osztrákok észrevettek s egyes ágyúgolyóval hosszasan tüzeltek reá, míg ő minden hibás lövésöket süvege emelésével megköszönt.

A Nádor-huszárok főtisztjeivel - kik őket Csehországból hozták - intim viszonyban éltem, név szerint Dessewfy Dénes százados és Szentpétery Tamás főhadnaggyal, számtalanszor beszéltek, miként menekültek, de sajnos, az ihászi-i csatában részt nem vettek, mivel az utóbbi már február 2-án Iglón esett el, az első pedig Csornánál lett harcképtelenné. A Vilmos-huszárok 6 százada pedig közvetlen szomszédomban állott és a kétszeri rohamot és helyükön megállásukat saját szememmel néztem, s a csata még nagyon soká tartott ezen sikernélküli rohamok után, König Endre pedig mint őrnagy Csorna óta a Kmety törzskarához tartozott.

Palugyay Antal, Pongrácz Lajos és Szüllő Géza lakóhelyeit azért közöltem, mivel az ihászi-i csatában résztvettek. Szüllő Géza közvetlen szomszédja volt azon Fekete nevű huszártisztnak, kinek a lábát szakította le a golyó.

Karcolásaimat kérem fogadja szívesen, amit tudok, mindent leírtam. Az lehetetlen, hogy a főtiszt, kinek saját ütegével van dolga, az egész csatavonalat leírhasa, azt legfeljebb a törzskarból való nyargaloncok tehetnék meg, kik folyton hordják szét a parancsokat.

December hó 26-ika óta gyengélkedtem, s csak tegnap óta vagyok jobban, úgy látszik az idő jobbra fordulásával haladok.

Kiváló tisztelettel:

Trsko János hites mérnök

Közli Kaposy Lucián 113-114. o.

11.

Turócszentmárton, 1890. február 3.

Részlet Szüllő Géza királyi tanácsos, tanfelügyelő Kiss Ernőhöz intézett leveléből

A gomolyodásban én is többet magammal éppen a lövés célpontjában levén, lelöveltünk, s a többi pajtásaink hegyettünk³²⁵ átugratva, s némelyek lovaikkal hegyibünk dülve, letapostattunk - nekem a lovam esésében a csákóm történetesen az arcomat befedvén, fejemet megvédte, de a mellemen erős zúzódásokat kaptam, így egy ideig ott henteregtünk lelőtt lovainkkal együtt a porban. Nagy sokára felvászorogtunk, s agyonlőtt lovaink nyergével s szerszámjával gyalog

³²⁵ fölöttünk

visszafelé indultunk. Ekkor azután egyenként lődöztek bennünket, s 5 társam közül magam eljutottam a proviant szekérhez,³²⁶ ott azután a nagy zúzódasoktól vért hánytam, s nagyon elgyengülve bevittek Pápára. Azonban 18 éves fiatal ember lévén, annyira összeszedtem magam, hogy a bagage szekéren³²⁷ tovább mehettem, s 3-4 napi pihenés után ismét lóra ülhettem.

Közli Kaposy Lucián 107. o.

12.

Turócszentmárton, 1890. február 16.

Szüllő Géza királyi tanácsos, tanfelügyelő levele Kiss Ernőhöz

Tisztelt kedves Tanár Úr!

Nagyon becses soraira, melyekből örömmel látom, hogy nem felületesen, hanem nagyon behatóan foglalkozik a történelem megírásával, mely hasznos működésében (visszaidézve a régi képzeleteket) nagyon szívesen támogatni hazafiúi kötelességemnek tartom, kérdéseire ezeket a felvilágosításokat adhatom meg:

Kmety tábornok nagyon kedves, közlékeny és barátságos kedélyű úr volt, s jókedvű, különbözött tőle Alberti zárkózott természetű adjutánsa, ki a komolyság képviselőjeként, mint a fényt követő árnyék, lovagolt mindég balról mellette. Az a szokása volt Kmetynek, hogy víg kedélye a csata kezdetén is mindég mutatkozott, s az ihászi-i ütközet megkezdésénél is, mikor a csatarend felállítását körül lovagolta, s a Vilmos-huszárok közé az első granátok hullottak, az ellenség első lövéseire vígan fővegével köszöntött a front előtt, s azután Zsurmay alezredesnek parancsát, hogy a huszárok helybe maradjanak, megadva, vígan a tüzérekhez lovagolt, ott is megjelelve a csata szempontjait, onnét az obszervatóriuma,³²⁸ a kis dombocskára felé, hol a főhadiszállását tartotta, mint azt a csataképen jeleltem, vissza lovagolt.

Az ihászi-i csatánál nem a 125., hanem a 124-ik zászlóalj, besztercei, a csiri Compania, az volt jelen.

A csata estvére végződött, a Vilmos-huszárok és a tüzérek Trsko főhadnagy parancsnoksága alatt az ihászi-i téren maradtak hátvédül, s csak másnap reggel mentek be Pápára s onnét Zirc felé. A Vilmos-huszárok, s a Kmety legkedvesebb dala volt, melyet minden alkalommal, ha alkalmas volt rá az idő, kórusba énekeltek, a következő:

Nézz rózsám a szemembe,
Mit olvasol belőle,
Ugye azt mondja, ugye azt mondja
Te vagy az angyala, ragyogó csillaga.

(Ekkor Kmety szíve választottjára, ki akkor Pakson volt, gondolhatott, mikor e dalt hallgatta, s bele dúdolt az énekbe.)

³²⁶ élelmiszeres szekérhez

³²⁷ poggyászszekéren

³²⁸ figyelőpontja

Aztán volt az említett: Ég a gunyhó. ropog a nád és a honvédek legkedvesebb dala:

Söprik (a kassai, vagy ahol éppen voltak, például a pápai vagy a győri) utcát.

Söprik a pápai utcát,
Masíroznak a katonák,
Tizenhat esztendő barna kis lány
Sétál a regiment után.
Kérdi tőle a kapitány:
Hova, hova barna kislány?
Mit kérdi azt, sej-haj, a kapitány,
Megyek a szeretőm után.

Ami magát Kmetyt, természetes szokásait, szerelmét, az életleírást illeti, azt Trsko János volt tüzérfőhadnagy leginkább tudja. Majd megírja ő ezt maga, csak kérje fel erre kedves Tanár úr. Én az ihászi-i ütközet után - midőn 4-5 nap alatt felgyógyultam s új lovat kaptam - az adjutanturába³²⁹ osztattam be Theis főhadnagy adjutáns³³⁰ mellé, s Mezei Károly ezredesemmel, mint gallópén³³¹ és adjutans helyettes, a Svithez³³² tartozva, azontúl mindig Kmetyvel együtt lovagoltunk, s később a temesvári ütközetben már mint adjutáns tettem a szolgálatokat, mikor Theis kapitány lett. Ekkor folyton együtt voltunk Facsetig, hol elváltunk végleg, szívélyesen elbúcsúzva egymástól, 1849 augusztus 12-én. Már a napot egészen bizonyosan nem tudom. Ekkor mentek el Kmety s a többi kompromittált valamikori osztrák tisztek Törökországba, mi pedig Sopronba, s onnét Radnára haza széledtünk, hogy aztán összefogdosva, közkatonáknak besoroztassunk, stb.

Turócszentmártonban, 1890 február 16.

Tisztelő barátja:
Szüllő Géza
kir[ályi] tan[ácsos], tanfelügyelő

Közli Kaposy Lucián 114-115. o.

13.

Hatala Péter visszaemlékezése

Téten, egyáltalán jó életünk volt. Egy özvegy pékné házában voltunk szállva; kitűnő öreg asszony volt, a fia is az üzletvezető; egy családot képeztünk, midőn el kellett mennünk Tétről sírva búcsúztunk el tőlük. Téten a Kmety-hadosztály volt a magyar hadsereg balszárnya, Poeltenberg hadteste Győrött volt s többi csapataink a Dunán és a Szigetségen át egész Szeredig, a Vág mellett táboroztak. Ez a Vágnál levő rész, volt Görgői seregének jobb szárnya...

³²⁹ A segédtszti irodába.

³³⁰ segédtszti

³³¹ nyargonc (Galoppin)

³³² A kísérethez (Suite)

Tehát nagy hosszú vonalon állottunk: a Vágtól a Rábáig és Marcalig. A császár Weldent is felmentette, s most Hayran³³³ a fővezér ... és a legfőbb Paskievics az orosz ... Kmety azon parancsot vette, hogy ha túlnyomólag nagy erővel támadtatna meg, vonuljon vissza. Úgy is történt, jún. 27-én, hogy azonban az osztrák nagyon a sarkunkban ne járjon, megállottunk Ihászi nevű majorság előtt. Síkságon fekszik. Az épületek előtt állottak csatasoraink, mi a tartalék az utcában. Megkezdődött az ágyúdörgés; hogy valamit láthassunk felmáztunk létrán egy kazal tetejére, mely a major udvarában állott. Pompásan láttuk az egész csatát, a mi zászlóaljainkat és az ellenséget is.

Egy osztrák zászlóaljat lefektettek, hogy ütegünk nagyobb utcát ne vágjon közöttük, de egyik zászlóaljunk szuronysegezve nekiment és megkergette. A kazalra több gyalogsági tiszt is feljött.

Néhány golyó berepült a szomszédságunkba, az hittük, hogy a magas falon kívül álló zászlóaljunknak szól, s csak úgy tévedt hozzánk azon néhány golyó. De egyszerre csak egy gránát röpül felénk, s a kazal mögött pattant szét.

Ez nekünk szól, kotródjunk innen! Bizonyítékul nyomban jött a másik szétpattanó golyó, oldalt szórva el vasdarabjait a kazal tövében. Egyszerre leugrottunk a kazalról, s a másik pillanatban egy harmadik gránát a kazal tetejébe vágódott, szétpattantva, felgyújtotta a kazalt. A nagy Salto mortalétól³³⁴ se kezünk, se lábunk nem tört ki.

Szerencse, hogy az ágyúhoz értünk, indulnunk kellett a tűzvonalba. Fenntartóztató csata lévén ez, teljesen célt is értünk. Az ellenség csak akkor lépett be Ihásziba, midőn mi már messze jártunk, s huszáraink is, kik az ellenséget a majorság bejáratánál ámították, utánunk vágattak. Az osztrákok nem jöttek utánunk.

Hadosztályunk Fehérvárra vonult.

Útközben tudtuk meg, hogy Haynau az ihászi csatát követő napon, jún. 28-án, Poeltenberget Győrben megtámadta szinte túlnyomó nagy erővel, vele volt a muszka Panyutin-hadosztály is. Az egész vonalon támadtak a császáriak.

Görgei még előbb Pered és Zsigárdnál intézett a két szövetséges ellen támadást, de siker nélkül.³³⁵ Egész hosszú vonalunk meghátrált.

Ugyancsak kár volt Budánál egy holnapot elfecsérelni. ... A megvert osztrák sereg addig rendbe szedte magát és a muszkák is átléptek a magyar Kárpátokon. Erdélyben ugyanis már a télen ott voltak és segítettek az osztrákoknak.

A Dunán túl nem találkoztunk többé ellenséggel, Paksnál átkeltünk a Duna túlsó oldalára, s háborítatlanul meneteltünk Újvidék és Péterváradig.

Ötven év előtt. 1848-iki márczius 15-től Világosig. Bp., 1898. 45-46. o.

14.

³³³ Haynau

³³⁴ halálugrástól

³³⁵ Jún. 16-án az Asbóth Lajos ezredes vezette II. hadtest kísérelt meg támadást Zsigárd térségében, de mivel az I. és III. hadtest támogatás nélkül hagyták, kénytelen volt visszavonulni. Jún. 20-21-én a II. és III. hadtest Görgei személyes vezetésével megismételték a támadást, ám ezúttal az I. hadtest tétlensége és a Panyutin-hadosztály beavatkozása döntötte el a császári - királyi csapatok javára a csatát.

Pogátsnik Miksa: Dicsőséges napok emléke

1849. június 13-án Csornán kivívt fénys győzelmünk után Kmety György tábornokunk parancsot kapott a fővezérsegtől a Rába mögé, közelebb Györhöz visszavonulni.

Tétre mentünk, hol kipihentük az elmúlt napok fátadalmait.

Kmetynek meg volt hagyva, ha esetleg az ellenség nagyobb erővel megtámadná, ne vegye fel a harcot, hanem vonuljon vissza.

Itt megtudtuk, hogy az ellenség nagy erővel Györ alá nyomul, hogy a várost megtámadja. Megtudtuk azt is, hogy a Wyss-féle, 13-án megvert brigád a Wolf- és Gerstner-féle brigádokkal egyesülve, melynek egy része Marcaltón felül már átkelt a Rábán, a Rába jobb partján előnyomul azzal a szándékkal, hogy hadosztályunkat arcbán és hátban megtámadhassa. Kmety elhatározta, hogy ütközet nélkül nem vonul vissza, már azért sem, mert meg akarta az ellenség erejét ismerni, hogy a fővezérsegtnek biztos jelentést küldhessen.

E célból elvezette hadosztályát Marcaltőre. Június 27-ik napján korán reggel az ellenség báró Üchtritz marcaltői kastélyát ágyúzni kezdte, ahol egyik földszinti szobában a gránátok pattogása és a házfedélről nagy csörgéssel lehulló cserepek zaja között Albert vezérkari főnököm a jelentéseket tollamba diktálta.

Tekintettel a beérkezett jelentésekre, melyek szerint az ellenség Marcaltón alól is átkelt a Rábán, szükséges volt hátrább állást foglalni.

Kmety az íhási major előtti síkságot, amely Marcaltőhöz egy félórai távolságra van, választotta csatatérnek, és itt várta be az ellenség támadását.

Az ellenség bennünket nyomban követett, és tüzérsege a csatát megkezdte, mire tüzérsegtünk a tüzet azonnal viszonzta.

Állásunkat annak dacára, hogy az ellenség 10.000 emberből állott, megtartottuk.

Az ellenséges gyalogság egy alkalommal támadólag előre hatolt, de egyik zászlóaljunk szuronyt szegezve elébe lépett és hátrálni kényszerítette.

Lovasságtunk az ellenséges lovasságot is kihívta a harcra, azonban ez az összeztapást nem fogadta el, hanem a gyalogság háta mögé vonult vissza.

Az íhási csata csak feltartóztató csata volt, és így a tulajdonképpen cél elértük.

Kmety látva azt, hogy az ellenség szárnyai meg akarnak bennünket kerülni, elrendelte a lassankénti visszavonulást.

Mindkét oldalunkon két-két ágyú működésben maradt, míg a többiek 5-600 lépésnyire hátrább készletben helyezték magukat, hogy a visszavonult ágyúk után a tüzelést folytathassuk.

Éppen, amikor Kmety a csatározásnak besztüntetését elrendelte, megtörtént az, hogy a jobboldalon működött mindkét ágyú előtt befogott lovak, ágyúgolyók által találva, elestek, ami nagy zavart okozott a szekerészek között.

Az ellenség ezt meglátva, egy vadászzászlóaljt vezényelt elő az ágyúink rohammal való elfoglalására. Már a két ágyút elvesztettnek tartottuk. Azonban az ágyú fedezetére rendelt 33. zászlóalj³³⁶ egyik fél századának vezetője szuronyt szegezve, rohamot parancsolt, és a fiúk

³³⁶ Valójában a 45. honvédtzászlóalj Horváth Titusz főhadnagy vezette fél százada.

„éljen a magyar” kiáltással előre törtek, ami által az ellenséges zászlóaljat zavarba hozták, úgyannyira, hogy megállott és egy lépést sem mert tovább tenni.

Ezalatt szekereszeink más lovakat vezettek elő és így sikerült mindkét ágyút megmenteni. Az ellenség a vitéz szegediek elől meghátrált, és ezek veszteség nélkül társaikhoz visszatérhettek.

Ezzel a csata véget ért, és hadosztályunk Lovászpataka³³⁷ alatt táborba szállott.

Még az éjjel sürgöny érkezett, hogy Szentmártonra induljunk. Útközben a fővezérségtől azonban más parancs jött.

Minden lépésünkről a Központi Vezérkari Irodának, Bayer ezredesnek Tatára jelentést küldtünk.

Innen másnap figyelmeztettek arra, hogy az ellenség által körül vagyunk véve. Úgy is volt. A győriekkel nem egyesülhettünk, mert Haynau osztrák fővezér június 28-án Győrött háromszor nagyobb erővel Poeltenberg tábornokot megtámadta, és őt a várost elhagyni kényszerítette. Hadosztályunk pedig az ellentétes parancsok következtében a Bakonyba, ide-oda bolyongva válságos helyzetbe jutott. Szerencsére Kmety Görgeinek utolsó parancsát nem teljesítette, és a bennünket körülfogott ellenséget félrevezetni sikerülvén, hadosztályunk Zircnél a Bakonyból, a szorultságból kiszabadult.

Már arról is volt szó, hogy ágyúinkat és társzekerünket a Bakonyba hagyjuk, és csak a gyalogság és lovasság igyekezzék a szabadba kiérni.

Zircen, ahol a papok bennünket jól tartottak, egy napig pihentünk.

S itt kaptuk a Központi Vezérkari Irodától a parancsot, hogy induljunk a Bácskába úgy, hogy július 15-én reggeli 4 órakor Kulánál átléphessünk a Ferenc-csatornán.³³⁸

Tábornokunk egyszersmind értesítést kapott, hogy útközben a további utasítást fogja kapni.

Kmety-hadosztályunknak elszakadását a feldunai seregtől Görgei terhére rótta fel, s emiatt igen neheztelt Görgeire, sőt gyanúsaknak mondta eljárását. Nekem szigorúan meghagyta, hogy az utóbbi napokban kapott ellentétes parancsokat, illetve okmányokat őrizzem meg, mert szerinte azoknak a történelem megírásakor fontos szerepet játszott. Elég sajnós, hogy ezek az okmányok mind elvesztek. Amikor ugyanis Törökországba akartunk menekülni, Szákulnál egy osztrák táborra bukkantunk, s így minden iratunkat és poggyászuinkat a kocsin hagyva, gyalogszerrel bujdosunk a határ felé.

A parancs értelmében azonnal útnak indultunk, s Pakson átkeltünk a Dunán.

(...)

Egyetértés, 1899. július 28. No. 206.

15.

Trskó János: Az ihászi-pusztai csata

A csornai győzelem után Marcaltó volt a hadsereg főhadiszállása. Jún. 27-én Pápa felé irányítván menetünket az ihászi pusztán állapodtunk meg. Csatarendbe sorakozva hosszú ideig vártunk az ellenség támadására, s a helyett, hogy az ottani majorsági épületeket mi foglaltuk

³³⁷ Lovászpataka

³³⁸ Az utasítást nem a KHI, hanem Kossuth Lajos kormányzóelnök adta ki. Lásd a 105. iratot.

volna el, azokat az ellenségnek hagytuk, hogy azok fedezete alatt bennünk annál biztosabban kárt tehessen. Az ütegem a Vilmos-huszárok fedezete alatt képezte a jobb szárnyunkat.

Soká dörgött az ágyú mind a két részről, midőn Kmety, ki harmadmagával egy emelkedettebb helyről nézte a csatát, s a mellette elsuhanó golyókat sapkája emelésével tisztelte meg, a Vilmos-huszárokat rohamra vezényelte. De, mint ők állították, egy széles garádtól meghátráltak, mit az újabb rohanási parancs következtében másodszor is megismételtek. Erre az osztrák lovasság vérszemet kapott rohamra, s oly közel jutottak hozzánk, hogy vezényszavukat is - Links schwenk't euch³³⁹ - meghallottuk. Ennél kedvezőbb fordulatot nem is óhajtottunk. Két lövéssel utcákat söpörtünk a dragonyosok között. ... Ekkor kellett volna a huszárokkal rohamot intézni. ... Már hanyatlott a nap, mikor Kmety „felsőbb parancs folytán” elrendelte félütegenként a visszavonulást.

E napon ennivalót nem kaptunk. A csillagok szépen ragyogtak, de azok tűzénél vacsorát nem főzhettünk. Az éhséget tehát, tréfát űzve, agyon akartuk beszélni. Valami bolond kalandot mesélt mindegyikünk, min azután nagyokat kacagtunk. Ezen közben örvendetes meglepetésnek lettünk osztályrészeseivé. Az egyik őrmester kalauzolása mellett egy szolgáló közeledett felénk hátán nagy, baljában kisebb kosárral, melyből írást vett elő, s nekem nyújtotta át e szavakkal: „Sebestyén né ő nagysága küldi.” Az eddig koplaló bajtársak ujjongani kezdtek, midőn a gyöngéd kézvonásokról ezeket olvastam: „Miután a tiszt urat az elvonulók közt nem láttam, kérdést intéztem egy előkelő tiszthez holléte felől, ki azt felelte, hogy nem messze a várostól az előőrsön maradt. Azt az asszonyi ésszel is felfogtam, hogy ott ennivalót nem kapnak, tehát fogadja szívesen ezen küldeményemet. S miután maga fel nem emésztheti, vendégelje meg a többi tisztársakat is. Csak arra kérem, hogy az én egészségemre is koccintsanak.”

Míg a leány az enni és inni valót kirakosgatta, megindult a kérdezősködések hosszú sora: „ki az a dicső nő? - fiatal-e? - szép-e?...”

Másnap Pápán átvonultunkban Sebestyén né két fiával a kapuban már útra készen találtam. Megköszöntem a nagyszerű küldeményt, s kérdést intéztem az iránt, hogy minek köszönhetem azt a nagy kegyet.

- Nézze tiszt úr, - felelé ő, - ezen két suhancon kívül van még egy harmadik fiam is, ki nemcsak oly barna, mint ezek, de oly göndör hajú is, mint a tiszt úr, és Erdélyben Bem mellett szintén tűzértiszt, mint ön. Tehát én mindabban akartam a tiszt urat részesíteni, a miben viszont óhajtottam, hogy az én fiamat az erdélyi asszonyok részesítsék. - Ezzel kezet csókoltam, s a sereg után ügettem.

Naplótöredékek és följegyzések az 1848-49-iki szabadságharczról. Eredeti kézirat nyomán közli Szlauka Károly. (Trskó János emlékirata). Nagy-Tapolcsány, 1901. 55-56. o.

³³⁹ Balra kanyarodj!

A szövegben előforduló császári-királyi tisztek névsora

Adler von Adlerschwung, Franz, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
Althann, Ferdinand, gróf, császári-királyi ezredes, dandárparancsnok
Angioli, Leopold, császári-királyi utászkar sz. százados
Bareis, Erhardt, császári-királyi százados a 3. tüzérezredben
Benedek Lajos, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Bianchi, Friedrich von, Duca di Casa Lanza, báró, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Bothmer, Karl báró, császári-királyi hadnagy a 4. (Császár) d. századosban
Burits de Pournay, Johann, báró, császári-királyi altábornagy
Christl, Wilhelm, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Dobner tábornoki százados, a Schneider-dandár tábornoki tisztje
Dossen von Bilajgrad, Peter, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Erlacher, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Gablenz, Ludwig, báró, császári-királyi őrnagy, az I. hadtest vezérkari főnöke
Garcz, császári-királyi tizedes a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Gastgeb, Moriz, császári-királyi tábornoki százados a 8. (Hartmann) gyalogezred állományában
Gawlikowski, császári-királyi tizedes a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Gerstner, Josef von, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Hahn, Cornelius, császári-királyi vezérkari őrnagy, a III. hadtesti vezérkari főnöke
Hauslab, Franz, lovag, császári-királyi vezérőrnagy, a császári-királyi főszereg tüzérgazdátja
Hilgers von Hilgelsberg, Wilhelm, császári-királyi főhadnagy a 63. (Bianchi) gyalogezredben
Hohlfeld Edler von Ehrenhold, Josef, császári-királyi százados a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Hołyński, A., császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Hosch, császári-királyi hadnagy a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Hubatschek, Karl, császári-királyi őrnagy, a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljának parancsnoka
Jablonowski, Felix, herceg, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Juritsch, Ernst, báró, császári-királyi alezredes a 6. (Fiquelmont) dragonos ezredben
Kiesewetter Edler von Wiesenbrunn, Julius, császári-királyi őrnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Kirschinger, Eduard, császári-királyi hadnagy a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában

Kner, Thomas, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Kochmeister, August, császári-királyi vezérkari őrnagy
 Korps, Karl, császári-királyi főhadnagy, a 9. hatfontos lovasüteg parancsnoka
 Kostelletzky, Franz császári-királyi főhadnagy, ütegparancsnok
 Kuciejewski, Konstantin, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Kucijan, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Lederer, Karl, báró, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
 Lettfuhs, császári-királyi hadnagy a 9. hatfontos lovasütegben
 Leyendecker von Leyenstein, August, császári-királyi százados a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
 Liebler von Asselt, Karl, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
 Ligacz, császári-királyi tizedes a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
 Ludwig, császári-királyi őrmester a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
 Malkofsky, császári-királyi hadnagy a 6. vadászzászlóaljban
 Marini, Giovanni, császári-királyi őrnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Mattincloit, Fedor, császári-királyi főhadnagy a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
 Mendius, Ignaz, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Mertens, Wilhelm, lovag, császári-királyi alezredes, a 19. vadászzászlóalj parancsnoka
 Moltke, Karl, báró, császári-királyi altábornagy, a császári-királyi III. hadtest parancsnoka
 Müller, Friedrich, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Neuwirth, Johann, lovag, császári-királyi őrnagy a 20. (Welden) gyalogezredben
 Oberbauer, Ludwig Carl, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Perin, Edler von Wogenburg, császári-királyi ezredes, dandárparancsnok
 Pott, Gustav von, császári-királyi ezredes, dandárparancsnok
 Ramming, Wilhelm, császári-királyi alezredes, majd ezredes, Haynau tábornok vezérkari főnöke
 Reischach, Sigmund von, báró, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
 Schmidt (Schmiedl), császári-királyi tábornoki főhadnagy
 Schmitt, Heinrich Eduard Wilhelm, császári-királyi főhadnagy, századparancsnok a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Schneider von Dillenburg, Franz, császári-királyi alezredes a 20. (Welden) gyalogezredben
 Schütte, Edler von Warensberg, Adolph, császári-királyi altábornagy, hadosztályparancsnok
 Simunich, Balthasar von, császári-királyi altábornagy
 Stankiewicz, Leonhard, császári-királyi százados a 30. (Nugent) gyalogezredben
 Stenitzer, Karl von, császári-királyi főhadnagy a 35. (Khevenhüller) gyalogezredben

Tarler, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Theissing, Bernhard, császári-királyi vezérőrnagy, dandárparancsnok
Trojaczynski, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben.
Veigl von Kriegeslohn, Valentin, császári-királyi vezérőrnagy
Weber, császári-királyi táborkari őrnagy
Weiss, százados a császári-királyi 4. (szluini) határőrezredben
Welden, Ludwig, báró, császári-királyi táborszernagy
Wiesner, császári-királyi őrmester a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg, császári-királyi tábornagy
Winter, Abraham alorvos a 30. (Nugent) gyalogezredben
Wohlgemuth, Ludwig von, császári-királyi altábornagy, hadtestparancsnok
Wolf von Wachtentreu, Karl, báró, császári-királyi ezredes, dandárparancsnok
Woyscs, tizedes a 20. (Welden) gyalogezred 4. zászlóaljában
Wyss, Franz, császári-királyi vezérőrnagy
Zdenczay, Gustav von, császári-királyi hadnagy a 30. (Nugent) gyalogezredben
Zerboni, Theodor von, császári-királyi százados, a 6. utászsorozat parancsnoka

Képek jegyzéke

1. Klapka György arcképe. Zoellner litográfiája, Barabás Miklós vázlata alapján. Memoiren von Georg Klapka April bis Oktober 1849. Leipzig, 1850. Melléklet.
2. Görgei Artúr arcképe. Morelli G. fametszete a Gyulai Pál birtokában lévő egykorú dagerrotípia után. Közli Bródy Sándor - Jókai Mór - Rákosi Viktor: Ezernyolczszáznegyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben. Bp., 1898. 122. o.
3. Poeltenberg Ernő honvéd vezérőrnagy. Pollak S. fametszete, Orlai Petrich Soma vízfestménye alapján. Közli Vargyas Endre: A magyar szabadságharcz története. Bp., 1879. 229. o.
4. Julius Haynau táborszernagy és Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy, az intervenció hadseregek fővezérei. Litográfia. Országos Hadtörténeti Múzeum.
5. A csornai ütközet. Országos Színezett litográfia. Hadtörténeti Múzeum.
6. Magyar gerillák. Rusz Károly fametszete. Közli Vargyas Endre: A magyar szabadságharcz története. Bp., 1879. 219. o.
7. Huszáregyenruha, 1835-1848. Franz Gerasch litográfiája. Országos Hadtörténeti Múzeum.
8. Császári-királyi vadász, 1835-1848. Franz Gerasch litográfiája. Országos Hadtörténeti Múzeum.
9. Császári-királyi tüzérek és utász. Litográfia. Országos Hadtörténeti Múzeum.
10. Császári-királyi dragonyos a 6. (Ficquelmont) dragonyosezredből. Johann Strack: Geschichte des Sechsten Dragoner-Regimentes Carl Ludwig Garf Ficquelmont. Wien, 1856. Melléklet.
11. Ferenc József a Győr ellen támadó Császári-királyi hadsereg táborában. Litográfia. Közli Bródy Sándor - Jókai Mór - Rákosi Viktor: Ezernyolczszáznegyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben. Bp., 1898. 284. o.
12. Ferenc József és Julius Haynau a győri ütközetben, 1849. június 28. Vincenz Katzler litográfiája. A szerző tulajdona.
13. Sebesültszállítás. August Pettenkoffen litográfiája. Magyar Nemzeti Múzeum. Történelmi Képcsarnok.
14. Császári-királyi vadászok. Fritz L'Allemand rajza. Közli Bródy Sándor - Jókai Mór - Rákosi Viktor: Ezernyolczszáznegyvennyolcz. Az 1848/49-iki magyar szabadságharcz története képekben. Bp., 1898. 126. o.